

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 5-6 • Letnik VI • Maj-junij 1954

Štajerska v borbi

STEM geslom se po vsej Sloveniji, posebno pa na Štajerskem in Koroškem, vneto pripravljajo na letošnjo osrednjo vseslovensko manifestacijo oživljanja svetlih tradicij narodnoosvobodilne borbe. Delež severne Slovenije v borbi za svobodno življenje in za pravičnejšo ureditev je tako pomemben, da docela zasluži letošnjo mobilizacijo slovenskega ljudstva za čim dostojnejšo proslavo, kakršno je predlanskim imela Dolenjska z Belo krajino v Dolenjskih Toplicah in kakršno je lani imela Primorska z Gorenjsko in Notranjsko na Okroglici.

Da bi se oddolžili upravičenim željam Štajercev in Korošcev, je Glavni odbor Zveze borcev NOV Slovenije nedavno sestavil Glavni pripravljalni odbor za letošnjo proslavo »Štajerska v borbi«. Ta odbor je konec marca pričel z živahnimi pripravami ter se že v samem začetku svojega delovanja sestel v Celju z zastopniki vseh štajerskih okrajev (vključno Koroška in Trbovlje), kjer so soglasno sprejeli sklepe v zvezi s to našo glavno letošnjo množično politično manifestacijo. Tu je prišlo posebno do dveh poudarkov. Prvič: manifestacije ne bodo vezane na nobeno obletnico (n. pr. na 10. obletnico pohoda XIV. divizije), temveč naj proslava zajame vse štajerske partizanske in redne vojaške enote, naj zajame ves

delež Štajerske, Koroške in Prekmurja v narodnoosvobodilni borbi, in drugič: naj bo glavna prireditev dne 5. septembra na Ostrožnem, v neposredni okolici Celja, pač zaradi tamkajšnjih najbolj primernih prometnih možnosti, ker prav to sploh omogoča prirejanje proslave s stotisoči udeležencev. Tudi predsedstvo SZDL Slovenije je s posebnim pismom vsem okrajnim odborom SZDL po Sloveniji priporočilo sklep svojega Glavnega odbora, po katerem naj vsa organizacija SZDL podpre obširne priprave za proslavo »Štajerska v borbi«, naj z vso svojo močjo podpre okrajne pripravljalne odbore, prav tako pa pripravljalne odbore v občinah, podjetjih, ustanovah in uradih. Ne bo odveč tudi na tem mestu ponoviti ostalih priporočil, po katerih naj za proslavo »Štajerska v borbi« poleg SZDL in Zveze borcev aktivno sodelujejo tudi ostale množične organizacije, in naj že sedaj začno pod vodstvom obstoječih pripravljalnih odborov s prvimi ukrepi na organizacijskem in propagandnem področju ter naj nato nadaljujejo z mobilizacijo ljudstva za udeležbo na proslavi, in to v tem smislu, da bodo poslej vse naše politične akcije povezane in usmerjene na to glavno letošnjo množično politično manifestacijo tako, da bo dan proslave samo vrhunec vsega večmesečnega dela z množicami. Po svoji izdatni in

požrtvovalni udeležbi v narodnoosvobodilni borbi, po svojem mnogostranskem deležu, ki ga je Štajerska prispevala za našo skupno osvoboditev in po hudih žrtvah, namreč ljudstvo onkraj Save docela zasluži, da se jim vsa Slovenija s svojim čim bolj množičnim odzivom primerno oddolži.

Spomnimo se samo izrednega nacističnega nasilja na Štajerskem že v začetku nemške okupacije! Spomnimo se teh izredno težavnih pogojev za razvoj ljudske vstaje na Štajerskem, ki pa so jih stari, prekaljeni štajerski komunisti sredi goste gestapovske in »kulturbundovske« mreže, kakor hrasti v uničevalni burji kljubovalno in junaško obvladali, ne meneč se za to, da jim je na vsakem koraku pretiła razpredena nemčurska izdaja in skoraj zanesljiva smrt — s strelom v tilnik. Če seštejemo vse »provale« partijskih organizacij na Štajerskem, če proučimo skrajno zgoščeno gestapovsko mrežo prvega obdobja okupacije v teh krajih, prihajamo do vprašanja, kako se je sploh ob nenehnem množičnem streljanju talcev, ob nenehnih transportih zavednih štajerskih ljudi v uničevalna koncentracijska taborišča, ob načrtnem izseljevanju

ljudstva in ob zapovedanem brezobzirnem spreminjanju Štajerske v nemško deželo z najbolj nečloveškimi sredstvi, mogla sploh še zadržati tamkaj iskra ljudske vstaje?! Toda vzlic takšnemu najbolj barbarskemu genocidu od vseh, kar jih zgodovina pomni, so komunisti vodili ljudstvo naprej v organizirano vstajo. Organizacija OF na Štajerskem je delovala v tesni povezavi z vodstvom v Ljubljani; zgodovinarju o tem govori zanimiv podatek, po katerem imamo tudi na Štajerskem že v avgustu in septembru 1941 Šaleško-mislinjsko partizansko četo, ki je kmalu narastla v močnejšo Pohorsko četo, v septembru in oktobru pa imamo že slavni prvi Štajerski bataljon, ki ga je heroj Franc Rozman-Stane sestavil iz legendarnih proletarcev Pohorske, Savinjske in Revirske čete. Ne le štajersko ljudstvo, še vsi pomnimo slavna dejanja tega slovitega Štajerskega bataljona, ki je nase pritegoval ogromno število podivjanih Hitlerjevih hord in neustrašeno sejal smrt okupatorju pod preizkušenim vodstvom španskega borca Staneta. Tudi tega se še spomnimo, kako je šla v oktobru 1941 po vsej Sloveniji od ust do ust velika novica o tem, kako je Štajerski bataljon predrzno napadel in zavzel mesto Šoštanj. Živo si predstavljamo, kako hude telesne napore so zahtevale od štajerskih partizanov tudi posebno neugodne terenske okoliščine, v katerih je bilo treba premagovati visoke strmine v strupenih zimah (1941—1942) in v katerih so bili zaradi gostejšega prometnega omrežja naši borci mnogo hitreje in mnogo laže dosegljivi motorizirani švabski premoči. V takšnih okoliščinah si predstavimo vse neštevilne krvave borbe bataljona herojev — Pohorskega bataljona, legendarne II. grupe odredov, Šlandrove in Zidanškove brigade. Spomnimo se nepozabnega pohoda XIV. divizije s Tomšičevo, Šercerjevo in Bračičevo brigado na Štajersko, pa Vzhodno in Zahodno Koroškega, Lackovega, Kozjanskega in Kamniško-zasavskega odreda; spomnimo se nadčloveške požrtvovalnosti štajerskih političnih aktivistov in njihove nenehne borbe z gestapom, požrtvovalnih propagandistov v gosti mreži štajer-

skih podzemeljskih ciklostilnih tehnikah, nenadkriljivih kurirjev in njihovega junaškega vzdrževanja nepretrgane zveze čez Dravo, Savo, čez minirano mejo vse do Centralnega komiteja KPS in do Glavnega štaba na Rogu! Spomnimo se končno epopeje premnogh zdravnikov in bolničarjev, ki so navkljub specifično težavnim razmeram na Štajerskem vendarle na najbolj nedostopnih krajih Pohorja, Podvolovljeka, Bohorja in drugod zgradili in požrtvovalno oskrbovali skrite partizanske bolnišnice! Seveda se pri vsem tem po sebi razume, da sta vsa ta izredna dejanja požrtvovalnosti, neuklonljivosti in junaštva omogočila dva osnovna faktorja: Partija in zavedno štajersko ljudstvo.

Če si hočemo ustvariti samo približno sliko o veličini deleža Štajerske v osvobodilni borbi, ne bi bilo dovolj, da se omejimo morda zgolj na tri najbolj izrazite epopeje: na junaško in ponosno smrt herojev Pohorskega bataljona, na legendarni pohod Druge grupe odredov ali pa na slavni pohod XIV. divizije, niti bi si takšne približne slike ne mogli ustvariti ob zabelezkah prav vseh borb nešteti štajerskih in koroških vojaških enot, ki jih je ljudstvo nadvse požrtvovalno vzdrževalo z vsem, kar je premoglo in ki jih je po težkih krvnih izgubah nenehno krepilo tudi z novimi prostovoljci-borci. Vsemu temu moramo prišteti tudi premnoge štajerske izgnance, ki so v južnih predelih naše domovine vneto vstopali v tamkajšnje partizanske vojaške enote, se borili na vseh bojiščih Jugoslavije ter plačali posebno težak krvni davek za našo skupno svobodo tudi na Sremski fronti. In končno je ogromen in kar neocenljiv prispevek naši skupni osvoboditvi tudi v tem, da je Štajerska dala Dolenjski, Notranjski in Primorski na tisoče svojih borcev v pomoč prav takrat, ko je bilo to za te pokrajine nujno potrebno, saj sta samo XIV. divizija in IV. operativna cona poslali preko Save (da ne štejemo še na tisoče neregistriranih!) nad 10.000 štajerskih borcev.

Prav vsi preživeli borci štajerskih in koroških partizanskih in poznejših rednih

vojaških enot, vsi svojci kjerkoli v Jugoslaviji padlih štajerskih junakov, vse preživele družine izgnancev in internirancev, vsi štajerski aktivisti narodnoosvobodilne borbe, vsi do slednje kmečke partizanske mamice, ki je odtrgujoč grižljaje od svojih lastnih ust podpirala svojo ljudsko vojsko, zdravniki, tiskarji in kurirji — vsi ti morajo dobiti na naši letošnji osrednji politični manifestaciji svoje častno mesto; z njimi vred pa bodo družno praznovali njihov največji in najpomembnejši praznik stotisoči zavednih slovenskih ljudi, ki so ob najglobljem spoštovanju padlih štajerskih, koroških in prekmurskih žrtev iskreno predani stvari socializma, demokracije in miroljubnega sodelovanja z drugimi narodi. Po sebi umevno je, da bo sleherni član Zveze borcev NOV Slovenije z vsem srcem rad pripomogel k čim lepši izvedbi in čim številnejši udeležbi na letošnji proslavi upravičeno ponosnega gesla: »Štajerska v borbi«.

*Propagandna komisija
Pripravljalnega odbora
za proslavo »Štajerska v borbi«*

Kako sem portretiral tovariša Tita

PO POHODU, ki je trajal enajst dni in mrzlih, temnih ter mesečine polnih noči, smo slovenski »avnojski« delegati prispeli dne 21. novembra preko sovražni-kovega ozemlja v osvobojeno, staro slikovito bosensko me-stece Livno. Tu smo počivali, si zdravili neprijeten prehlad in pričakovali nadaljnjih uka-zov. Šele tu smo na cesti zve-deli od otrok, kam pravzaprav vodi ta naša skrivnostna pot.

»To so vječnici, ki gredo v Jajce k Titu.«

Sedemindvajsetega novem-bra sem prejel obvestilo, da naj bom pripravljen za pot, ker bom odšel jutri pred osta-limi delegati v Jajce.

Tisti dan zjutraj bi morala odleteti neka naša delegacija v Kairo. Čakal sem. Ob pol treh popoldne pa je prišel avto iz Glamoča in pripeljal nekaj ranjencev; z njimi je bilo tudi nekaj naših fantov. Zvedel sem za veliko nesrečo, ki se je zgodila ta dan. Letalo je bilo bombardirano, ko so se potniki vkrcavali in pri tem je bil ubit tudi mladi Ivo Ri-bar-Lola. Bil je čuden dan — poln pričakovanja; sonce je sijalo in snežilo je ter čaralo fantastičen naraven prizor...

Menil sem, da zaradi hude nesreče ne bo nič z mojo potjo v Jajce, zato sem odšel spat. Toda čim sem legel, me je prišel nekdo klicat. Kar na-enkrat sem se znašel v avto-mobilu z dvema angleškima častnikoma in podpolkovnikom Vladimirom Velebitom, ki mi je med vožnjo pripovedoval o nesreči in o svoji skoraj ču-dežni rešitvi iz bombardirane-ga partizanskega letala.

Mrzel veter je nosil gost sneg takorekoč vodoravno skozi svetlobo žarometov in kmalu nam je tovorni avto-mobil z oboroženim sprem-stvom, ki je vozil pred nami, izginil izpred oči. V hribih smo potem imeli kar tri zaporedne okvare na gumah. Toda kljub temu smo imeli srečo, ker strašni snežni metež ni dovo-ljeval četnikom, ki jih je bilo tod okoli precej, da bi zapu-stili svoja topla skrivališča.

Ob štirih zjutraj smo pri-speli v starodavno Jajce. S tovarišem Velebitom sva dol-go časa blodila okrog in iskala, a končno sva se znašla v neki veliki, pošastno prazni dvora-ni, kjer sta bili samo dve že-lezni postelji. Legel sem in za-spal kot ubit. Ni minila niti dobra ura, ko me je tovariš Velebit prebudil.

»Pojdi, gremo v tovarno!«

Za katero tovarno gre? Ho-dila sva kake pol ure, vsa pre-mražena in neprespana, po blatu in snegu, izven mesta ob reki Vrbasu — do neke tovarne, ki je obratovala.

Prtljaga mi je postala že pretežka. No, končno sva se znašla pred vhodom v ograje-no tovarno. V slabi luči sem videl, da pred vhodom stoji skupina ljudi in oficirjev. Za-gledal sem nekaj obrazov in končno spoznal med njimi to-variša Edvarda Kardelja-Kri-štofa in Borisa Kidriča-Petra, ki je že takoj prvi dan odšel

v Jajce. Tedaj se je približal še nekdo, obkrožen z oficirji, a ga nisem mogel spoznati. Zazdelo se mi je v hipu: ali ni to Tito? Trenutek kasneje sem se pozdravil s Krištofom Kardeljem in ta me je, kar tako v temi, predstavil osebi, ki mi je ponudila roko. Tako sem se ves izmučen naenkrat znašel pred njim, ki je simbol naše borbe, ki ga obžarja toliko junaštev in ki ga opevajo narodne in partizanske pesmi. Podal sem mu roko, ne videč prav dobro njegovega obraza, katerega obris sem samo slutil. Bil je to — Tito.

Potem smo vsi odšli skozi tovarniški vhod, preko zasneženih tračnic in železnih plošč, mimo skladovnic gradiva do manjše stavbe, kjer so naju povabili, naj vstopiva.

Komaj sem se zrinil s svojim nahrbtnikom skozi vrata; tedaj je nekdo dejal:

»Sad znam zašto su Slovenici tovariši — jer toware!«

Vesel smeh je napolnil topel in razsvetljen prostor. V nasprotnem kotu sem za obloženo pisalno mizo zagledal osvetljeno postavo tovariša Tita.

Presenetil me je njegov obraz, ki je bil čisto drugačen, kot na tisti čudni, stari fotografiji, ki je bila razmnožena in sem jo videl že v Ljubljani. Bil sem veselo presenečen in prevzet. Svetel, bled in resen, a vendar toploto izražajoč obraz je bil izredno bogato

oblikovan. Opazoval sem ga ves čas med razgovorom in mikalo me je, da bi si kar beležil svoje vtise. Pa tega nisem storil, ker sem čutil v sebi globoko spoštovanje. Moška odločnost, ostrina in mrklost so se izmenjavali s svetlim, umetniško sanjskim izrazom in z nasmehom, ki budi topel človeški občutek. Doživel sem vse registre izraza obraza, ko sem poslušal njegov strogi in človeško topel pogovor s podpolkovnikom Velebitom, ki je bil odgovoren za ekipo, ki jo je prizadela nesreča pri Glamoču.

»Zakaj izgubljam tako ljudi?« Videl sem solzo v Velebitovih očeh.

Ko se je pričelo svitati, smo vsi skupaj odšli v bližnji bunker, ki se je nahajal v izvotljeni in visoki rdeči steni za tovarno.

Izvedel sem od drugih, da so Nemci prej tri dni zaporedoma bombardirali Jajce in da tovariš Tito ni dovolil, da pridem prej, dokler ni zagotovil večje varnosti. Taka nenavadna obzirnost in pozornost vsekakor ni bila vsakdanja v tem krutem vojnem času.

Prvi dan sem tovariša Tita samo skiciral; čakal sem na primernejši papir, ki mi ga je obljudil tovariš Moša Pijade. Ker nisem dobil boljšega, sem se moral zadovoljiti z majšimi listi, ki mi jih je dal tovariš Milan Apih še na Otočcu. Na dan samega zasedanja sem pričel. Časa je bilo seveda zelo malo. Med delom je tovariš Tito reševal pošto in nekatere druge važne posle. Med odmori pa se je poigral s svojim krasnim psom Tigrom in kadil cigarete na svoji pipici.

Vlažen in mrzel veter je vlekel skozi pobeljen bunker.

»Daj, zapri zadnja vrata in pripravi električno peč!« je dejal. Popravlil si je star jugoslovanski vojaški plašč. Njegov obraz je bil še bolj bled; zaradi protitifusne injekcije je bil vročično utrujen in zastrto

je zrl vame ter mislil kdo ve kaj. Le tu in tam sva izmenjala kak stavek. Trikrat sva si sedela tako nasproti na istem kraju, opazujoč drug drugega — vsak na svoj način. Med risanjem je tekel neprisljen razgovor o vsem, o sedanjosti in preteklosti. Govorila sva o naših izseljencih v tujini, o uniformi, titovkah in znakih. Gledala sva v bodočnost in toplo nama je bilo ob tem, kljub hladu ki je vztrajno vel v bunker.

Hitel sem z risanjem, ker je bil čas zelo dragocen; dvojno dragocen za človeka, ki drži v svojih rokah vse niti tega nenavadno kompliciranega boja, kakršnega zgodovina dosedaj še ni poznala. Ta silni človek, ki predstavlja vso našo vstajo, nadčloveški napor in enotnost borbe, sedi sedaj tu pred menoj in gledava si iz oči v oči.

Tu, sredi te ogromne kamenite množice bosenskih gora, se nahaja živo srce naše borbe, sem so obrnjene vse oči in ušesa vsakega posameznega borca partizanske vojske, oči vseh, ki se bore za svobodo, oči vsega sveta: prijatelj in sovražnik. V mojem življenju so se vrstili pred menoj mnogi, zanimivi in različni obrazi, toda čutim, da tu doživljam nekaj nenavadnega. Vedno več sem odkrival v tem sestavljenem in tako nenavadno izklesanem obrazu. Želel sem si samo to, da bi imel nekoč pozneje možnost, da bi z boljšim in popolnejšim materialom popolnoma izdelal njegov lik.

Opazoval sem ga na zgodovinskem zasedanju, v vseh tistih trenutkih, ki so mi bolj in bolj odkrivali njegov nenavaden značaj, predvsem tedaj, ko je bil izvoljen za mar-

šala. Tisti dan po zasedanju, na banketu pred odhodom vseh delegatov, je bil kljub vsem naporom in utrujenosti mladeniško veder in svež.

Po nočnem zasedanju med devetindvajsetim in tridesetim novembrom sem odšel z Edvardom Kardeljem in Borisom Kidričem v bunker, kjer sem prvo noč prespal v bližini maršala Tita.

Ogrožala nas je nova nemška ofenziva in zima, ki se je naglo približevala. Sneg bi bil za nas lahko usoden, če bi zapadel prej, kot bi mi prišli nazaj v Slovenijo na Kočevski Rog.

Prvega decembra sem moral predčasno, čeprav nerad, zaključiti portretno risbo. Tito se je nanjo podpisal.

Koliko vsega tega je še ostalo neizraženega!

Božidar Jakac

Vosovci v tveganem boju za rešitev partijskega voditelja

Dne 10. decembra 1941 so ovroški in gestapovski agenti aretirali Ivana Pevca, tipografa iz Ježice. Vodstvo osvobodilnega gibanja in CK KPS je vedelo, da imajo fašisti v krempljih organizacijskega sekretarja CK KPS, Toneta Tomšiča, in še štiri voditelje narodnoosvobodilnega boja slovenskega naroda; zato je napravilo vse, da bi ga rešilo. Tudi fašisti so dobro vedeli, kdo je neuklonljivi revolucionar, zato so pohitili s svojim zločinskim početjem in 21. maja 1942 ustrelili Toneta Tomšiča. Pričujoči sestavek, v katerem je tovariš Franc Stadler-Pepe popisal, kako je VOS reševala Toneta Tomšiča iz zaporov, posvečamo dvajsetletnici njegove smrti. V prihodnji številki pa bomo objavili nekaj več o Tomšiču-revolucionarju in podrobnosti o tem, kako so ga fašisti aretirali in mučili.

PRIPRAVE za reševanje Toneta Tomšiča iz italijanskih zaporov so se začele takoj po njegovi aretaciji. Komunistična partija, zlasti pa člani CK KPS, s katerimi je Tone Tomšič delal, so neumorno delali na tem, da ga rešijo iz zapora. Vse akcije v tem smislu je ob sodelovanju ostalih članov CK osebno vodil tovariš Boris Kraigher.

Začelo se je na »kvesturi«, v bivših policijskih zaporih na Bleiweisovi, sedaj Prešernovi cesti 22. Italijani so s Tomšičem nad vse surovo ravnali, zlasti pa zasliševalce Torbelli. Zaradi tovrstnih poškodb je moral k policijskemu zdrav-

niku. Spotoma ga je prepoznal sodelavec OF in takratni policaj Janez, kateremu je Tomšič potožil o nečloveškemu ravnanju zasliševalcev. Od tedaj dalje je policaj Janez vzdrževal s Tonetom Tomšičem vsak dan zveze ter skrivoma prenašal tajna pisma, ki jih je Tomšič sprejemal in oddajal pri majhni odprtini celice-samice. Janez je dobil nalogo, da pomaga Tonetu iz zaporov na ta način, da bi ga policija prepeljala v bolnišnico, kjer bi ga organi Varnostne službe mnogo lažje osvobodili. V ta namen je Janez prejel in prinesel Tomšiču neko tekočino, ki je na koži povzročila ne-

varne mehurje. Na ta način je uspelo, da je policijski zdravnik odredil takojšen prevoz v bolnišnico. Toda prav tedaj je krščanski socialist Jeza organiziral pobeg in pobegnil iz bolnišnice na lastno pest, zaradi česar so Italijani prepovedali prevoz Tomšiča v bolnišnico. Obenem so poostreli nadzorstvo nad njegovo celico. Tudi vnetje oči, ki si ga je Tomšič povzročil s tobakovim prahom, in s tem v zvezi ponovna odredba zdravnika, naj se Tomšiča prepelje v bolnišnico, je ostalo brez uspeha.

K poostrenim meram, ki jih je povzročilo neodgovorno ravnanje Jeze, je spadala tudi stalna straža štirih »kvesturinov« s puškomitraljezom ter poostren nadzor nad ključi, do katerih bi poprej prišli lahko brez večjih težav. Kljub tem poostrenim meram pa so reševalci zasnovali nov in nad vse drzen načrt. Na hodniku, ki je vodil do celice-samice, so odkrili poseben vhod, do katerega se je prišlo preko

zidu, ki je ločil dvorišče sosednje stanovanjske zgradbe za policijo. Treba je bilo preplezati dvoje vrtnih ograj, da se je prišlo do železnih vrat, ki so vodile na hodnik in do celice. Tone Tomšič je z zgnetenim kruhom napravil odtis ključavnice znotraj celičnih vrat, ki ga je zavitega v papir oddal Janezu. Podobne odtise je Janez dobil tudi od sosednjih celic, kjer so tudi bili »tovariši«, določeni, da jih rešijo iz zaporov. Po teh odtisih je ilegalna tehnika v Ljubljani izdelala ključ, nalogo za neposredno reševanje pa sta dobila člana VOS France in Tine. France si je s Tineto podrobno ogledal položaj še podnevi ter si napravil podroben načrt, kako se bo neopaženo mimo straža priplazil do posebnega vhoda.

Akcija je bila določena na večer decembrskega dne, nekaj dni pred novim letom, ko je bilo 25 stopinj mraza. Ob točno določeni uri in na določenem kraju sta se varnostnika France in Tine sestala s tovarišico Mico in s Cenetom, ki sta imela nalogo, da po uspehi rešitvi prepeljeta Toneta Tomšiča z avtomobilom na varen kraj.

Oba varnostnika sta se zavedala, da najmanjši ropot ali šum lahko opozori stražo in tako pokvari ves načrt. Skozi vežo stanovanjske zgradbe, v kateri je bila tudi oficirska menza divizije »M«, sta odšla obuta v galoše, in prišla na dvorišče. Prav tako tiho in previdno sta nadaljevala pot proti zidu, kjer sta iz skrivališča vzela pripravljeno lestev in jo prislonila k zidu. Tudi policijski vrt je bilo treba temeljito pregledati, če ni kje skrit kak »kvesturin«! Spretno sta preplezala tudi vrtno ograjo in prišla do železnih vrat. France je pogledal skozi okno na hodnik in takoj zapazil »kvesturine«, ki so vpili nad neko tovarišico in jo pretepali; končno pa so jo nezvestno vrgli skozi vrata na hodnik. Prizor je bil strašen in France je mislil, da ta večer zaradi groze ne bo mogel nadaljevati z reševanjem. Nato so ubogo tovarišico odveli po hodniku v njeno celico. »Kvesturini« so se vrnili, se smejali in kričali

Tone Tomšič na robiji v Sremski Mitrovici 1932. leta

od zadovoljstva nad svojim početjem. V celici, ki je bila sosednja sobi »kvesturinov«, je bilo več jetnikov, v drugi, tej sosednji celici, pa je bil Tone Tomšič sam. Za reševanje je vedel, za kar so bili dogovorjeni tudi posebni znaki. France je z enkratnim lahkim udarcem palice na mrežasto okno prve celice dal znak, da se akcija pričena. V odgovor, da so razumeli, so priporniki začeli mrmraje peti slovensko narodno pesem in s tem opozorili Toneta Tomšiča. Nastala je kratka tišina; le na hodniku so tekali in kričali »kvesturini«: »Zitto schiavi!« Ko so tudi ti utihnili, je dal Tone Tomšič znak na steno celice, tovariši v tej celici pa so zapeli drugo pesem. To je bil znak, da lahko začeta odpirati vrata z vitrihom. Tine je bil ključavničar in je bil važen odpiranja vrat, zato se ni mnogo zamudil. Zastarela vrata so pri odpiranju zaškripala. »Kvesturini«, ki so bili v svoji sobi še vedno glasni, niso slišali tega škripanja, pa tudi varnostnika France in Tine sta bila pripravljena na spopad, saj sta imela pištole. Čakala pa sta na ponoven znak, na pesem, ki je pomenila vstop na hodnik.

France je pogledal na uro: 20.30; kmalu bo policijska ura. Končno se je začula pesem. Že je France hotel smukniti na hodnik, ko stopi na hodnik »kvesturin«, ki je odšel na dvorišče. Kljub nevarnosti je France nekoliko odprl vrata in smuknil na hodnik ter vrata za seboj priprl. Suknjo je pustil pri Tinetu. Če bi ga »kvesturini« dobili, bi se zadržal tako, kot da nalaga gorivo v peč in se pretvarjal, da je kurjač, civilni uslužbenec policije. V galošah je previdno skočil do vrat celice, v kateri je bil Tone Tomšič. Odmaknil je železni zapah in skozi majhno linco zapazil dvoje rjavih oči izmučenega in pretepenega komuniste Tomšiča. France je mrzlično preizkusil ključ, toda prevzelo ga je grenko razočaranje, ker ključ ni ustrežal. Poizkusil je drugega, ki je bil narejen po odtisu sosednje celice, toda tudi ta je bil prevelik. France je rekel Tomšiču: »Ključni so preveliki!« in ob tem ga je obšla grenka bolest. Toda brž se je zbral, zapahnil celico ter se neslišno umaknil skozi hodnik. Nato sta zaklenila železna vrata in zabrisala ostale sledove ter se vrnila po isti poti. Zunaj na dvorišču sta ju pričakala Mica in Cene, katerima je France na kratko pojasnil potek akcije in vzrok neuspeha.

Nekaj dni pozneje se je akcija ponovila z malimi spremembami v načrtu. Ker so bili na akciji mlajši in neizkušeni tovariši ter je italijanska patrulja dva od tovarišev aretirala, se predvidena akcija ni mogla izvesti. Ta akcija bi bila gotovo uspešna, ker so bili ključni napravljeni po odtisih ključev celice.

12. januarja 1942 zvečer okrog dvajsete ure je bila tretja akcija te vrste. Tokrat sta reševala brata Jože in Kalman. Na povratku pa so oba tovariša zajeli, pred Italijani pa sta svoje prave namene prikrila in sta bila obsojena le zaradi predvojnega komunizma. Pozneje je Kalman povedal, da Jože ni našel Tomšiča več v celici — bila je prazna. Najbrž so ga odpeljali v gestapovske zapore v Št. Vid in Begunje na Gorenjskem.

Skoraj dva meseca je Tone Tomšič prebil v gestapovskih mučilnicah. Konec februarja 1942 so ga spet prepeljali v zapore na »Kvesturo«. Brž ko je CK izvedel za njegovo vrnitev, so začeli z novimi pripravami. Tovarišica Darinka je številnim policajem, ki so sicer bili simpatizerji OF, ponudila večjo denarno vsoto in ostala zagotovila, če pomagajo rešiti Tomšiča. Vsi ti pa so bili prestrašopetni, da bi kaj odločilnejšega prispevali za stvar osvoboditve slovenskega naroda.

Aprila meseca je bil izdelan nov načrt. To pot je dobil policaj in prizadevni sodelavec Janez nalogo, da s ponarejenimi dokumenti odpelje Toneta Tomšiča iz zaporov. Spremljal bi ga v »kvesturina« preoblečeni varnostnik. Toda tudi ta načrt se je izjalovil, ker je bil Janez premeščen s policije.

Toneta Tomšiča ter istčasno aretirane sodelavce: Miho Marinka, Vido Tomšič in Pepco Kardelj, so nato prepeljali v sodne zapore. S tem se je položaj za reševanje zaprtih še poslabšal. Poslopje sodišča je bilo temeljito zastraženo, zlasti še, ker so se Italijani nadejali partizanskega vdora v Ljubljano in napada na sodnijo. Pri glavnem vходу sta bila dva karabinjerja, ki sta pazila in nadzirala došlece v sodnijske zapore. V pritličju, takoj za krilnimi vrati, je bilo na preži več vojakov s strojnic. Pa tudi v I. nadstropju je bila posadka s strojnic. Na vsakem vogalu sodnije so stali karabinjerji, krožile pa so tudi stalne patru-

lje. Tudi italijansko uradništvo na sodišču je bilo oboroženo s pištolami. Toda tovariši iz CK KPS in naši varnostniki se vsega tega ogromnega aparata niso ustrašili, temveč so si še nadalje odločno prizadevali, da Toneta Tomšiča rešijo iz kremlev fašističnih zverí. Kaj je Tone Tomšič pomenil za Partijo in za slovenski narod, nam priča tudi to, da je bil v vodstvu za reševanje iz sodnijskih zaporov tudi tovariš Edvard Kardelj. V načrtu sta bili dve varianti: prodreti s silo v zapore ali pa s prevaro dobiti vse štiri pripornike. Odločili so se za drugo varianto. Izdelali so podroben načrt za reševanje, v katerem je sodelovalo nad 40 najhrabrejših članov VOS, da ne štejemo vseh tistih, ki so imeli nalogo napraviti zmedo okoli sodnijskih zaporov. Na odrejenih mestih sta čakala dva avtomobila in tovariši, ki so imeli nalogo prevzeti rešene tovariše in jih prepeljati na varno. Glavno nalogo za reševanje sta prevzela varnostnika France in Vaso, v neposredno pomoč pa sta jima bila dodeljena še dva tovariša ter tovarišice: Urška, Liza in Zorka, ki so spretno prenašale iz centralnega vosovskega skladišča orožje (pištole, bombe), žage, pile, vrvi, rute itd. Tehnika OF je spretno ponaredila advokatske izkaznice vosovcem Francetu in Vasotu ter posebna pooblastila s ponarejenim podpisom brigadirja straže Giovannija Salemma, na katerem je bilo »odobreno«, da se advokatoma dovoljuje zaslišati Tomšiča in ostale tri pripornike. Vsak »advoka-

kat« je imel dva »klienta«. Pri obveščanju o situaciji na sodniji je sodeloval slovenski paznik, član OF, ki je podrobno opisal in javljal o položaju.

»Advokata« France in Vaso sta skoraj 15 dni vsak dan prihajala na sodišče, kjer sta v določeni sobici počakala na tovarišice, ki so jima prinesle orožje in ostale predmete, ki so bili potrebni za reševanje, ter čakala na obvestilo paznika. Le-ta je imel nalogo javiti »advokatoma«, kdaj bo brigadir odšel na kosilo, kajti samo v njegovi odsotnosti se je lahko nastopilo s posebnim pooblastilom, na katerem je bil ponarejen podpis brigadirja, in če so zasliševalnice v prvem nadstropju proste. Tudi ostali varnostniki so prihajali vse te dni na določena mesta in z določenimi nalogami. Vse to je bilo za varnostnike izredno mučno in utrudljivo, ker so živeli v stalni živčni napetosti.

Dne 7. maja 1942 sta varnostnika France in Vaso spet čakala kot »advokata«, pripravljena za reševanje. Ko jima je paznik javil, da je brigadir odšel in so zasliševalnice proste, sta pozvonila v prvem nadstropju. To je bilo točno ob 13.30 uri. Odprl jima je paznik, kateremu sta se predstavila in mu pojasnila, da jima je dovoljeno zaslišati pripornike. Paznik ju je spustil na hodnik ter za seboj vrata zaklenil. Tu sta bila slovenski in italijanski paznik. Slednji je bil oborožen. »Advokata« sta predložila legitimacije ter pooblastila in zahtevala razgovor s priporniki. Paznika sta temeljito pregledala dokumente in primerjala slike na legitimacijah z »neznanimi advokatoma«. Podoba je bila, da se paznika nista nadejala tega obiska. Končno se je italijanski paznik, očitno z ozirom na prepričljiv nastop »advokatov«, po daljšem pomišljanju le sprijaznil s tem, da pripelje zahtevane pripornike, in sicer: Toneta Tomšiča, Miho Marinka, Vido Tomšič in Pepco Kardelj. S pooblastili brigadirja Salemma je paznik odšel skozi prva železna mrežasta vrata, jih odklenil in za

100.000 ZLATIH MARK NAGRADE

ŠERIČI (Bosna), 2. avgusta 1943. leta... Spali smo v šoli. Na zidu je velik plakat s Titovo sliko in nemško tiralico, ki obljublja nagrado 100.000 zlatih mark. V mraku je prišel muktar, da bi se pogovarjal s Titom, ki je slučajno sedel pod tem plakatom. Muktar pripoveduje, da pozna med drugimi tudi Osmana Karabegovića in vedno pogleduje na plakat. Nismo mu rekli, s kom se pogovarja. Vendar je na koncu to sam spoznal — in obraz mu žari od sreče. Tito je na koncu ukazal, da naj podarijo vaši Šeriči puškomitraljez, da se bodo lahko branili pred četniki.

Muktar se je radostno poslovil. Okrog polnoči smo odrinili. Pred nami je najmanj desetdnevni pohod...

(Odlomek iz »Dnevnika«)

Tone Tomšič, narodni heroj, ko so ga slikali Italijani ob aretaciji 10. decembra 1941. leta; aretirali so ga pod imenom: Ivan Pevec, tipograf z Ježice pri Ljubljani

seboj zaklenil, »advokata« in drugi paznik pa sta odšla v prostor, določen za razgovore s priporniki, ki so imeli posebno dovoljenje. Iz tega hodnika so vodili v notranjost zaporov še posebna vrata, skozi katere je odšel italijanski paznik ter jih spet zaklenil za seboj. Na žalost se je načrt slabo začel, ker je po pripornike odšel italijanski paznik.

»Advokata« France in Vaso sta imela v misli dva načrta. Če bi odšel po pripornike italijanski paznik, je bilo treba z udarcem po glavi z natočeno palčko pripravljeno kladivom omamiti slovenskega paznika, ga zvezati in mu zamašiti usta ter ga skriti pred vračajočim se paznikom. Nato bi v ta prostor, kjer sta bila »advokata« France in Vaso, spustila še dva varnostnika. Ko bi se vrnil italijanski paznik s priporniki v spremstvu karabinjerjev, bi »advokata« in oba varnostnika s hladnim orožjem omamili stražo in paznika, jih zvezali in jim zamašili usta. Nato bi z žagami in pilami rešili pripornike okov ter jih primerno preuredili, da ne bi vzbujali suma. Če bi prišlo do streljanja, so imeli varnostniki izven teh prostorov in zunaj sodnije nalogo, da vdvo v sodnijo in tako omogočijo proboj reševalcev z rešenimi tovariši. Če bi šel po pripornike slovenski paznik, ki ni bil oborožen, bi bilo mnogo boljše, ker bi se medtem iznebili oboroženega italijanskega paznika in bi potem mnogo

lažje obračunali s stražo. Nastali položaj je bil torej težavnejši.

»Advokata« France in Vaso sta ostala v sobi za razgovore s priporniki sama s slovenskim paznikom. Med pogovorom je France izrabil priliko, ko je pazniku prišel za hrbet ter ga udaril s kladivom po glavi. Toda zgodilo se je proti pričakovanju, da se paznik ni onesvestil, temveč je začel vpiti. France ga je zgrabil in mu povedal, da se mu ne bo nič zgodilo, kajti gre za reševanje Toneta Tomšiča. Paznik pa je še naprej vpil in si tako v veliki meri sam povzročil zadržane poškodbe, ki so zahtevale poznejše zdravljenje v bolnišnici. No, to je bil pač ropot, ki je kmalu prenehal. Nato je France stopil v zaslisevalnico in gledal v okno naslednjega trakta, da mu bo sodelavec-paznik dal znak z ruto, če je vse v redu, ali pa je nastala nevarnost in se je treba umakniti. Paznik je videl, da se italijanski paznik vrača brez pripornikov, zato je dal znak za nevarnost. Neuspeh je bil očiten, zato sta »advokata« pobrala ključke ležečemu pazniku, odklenila vrata in jih spet zaklenila. Varnostnika Jože in Polde sta ves potek akcije spremljala in sta takoj vedela, da akcija ni uspela. Urno so vsi štirje odšli iz I. nadstropja v pritličje. Nato so se umaknili še vsi ostali varnostniki.

Zakaj akcija ni uspela? Vpitje in ropot, ki ga je po-

vzročil slovenski paznik, so mogli le v manjši meri vplivati na uspeh, kajti varnostniki so bili trdno odločeni žrtvovati tudi življenja, samo da bi rešili Toneta Tomšiča in priprte sodelavce. Kaj je zakrivilo neuspeh, se je izvedelo pozneje.

Ko je italijanski paznik odšel s pooblastili v drugo nadstropje, da bi naročil karabinjerju Mariju Mesotti, da mu pripelje dva izmed pripornikov, to je Tomšiča in Marinka, ki sta ju zahtevala »advokata«, se je karabinjer uprl, češ da za to ni dobil nikakega naloga. Začela sta se pregovarjati in v tem sta se jima pridružila še stražar Angelo Castrusini in Calvia. Castrusini, ki je bil nekoliko zmeden in neodločen, je svetoval, naj bi najprej privedli Vido Tomšič in Pepco Kardelj, prav zato, ker so se karabinjerji upirali izročiti Toneta Tomšiča in Miho Marinka. Na vse to je Calvia postal pozoren, podvomil v pooblastila in odločil, da ne bo pripeljal nobeden od štirih pripornikov, če za to od nadrejenih ne dobi izrecnih navodil. V tem je prišel še agent, ki je opozoril prisotne, da se je moralo v zaslisevalnici prvega nadstropja zgoditi nekaj nenormalnega. Calvia in Castrusini sta skupaj z agentom odšla v prvo nadstropje, kjer sta našla na tleh onesveščenega in zvezanega slovenskega paznika, nakar so skupno alarimirali stražo. Tako je propadla skrbno pripravljena akcija, ki po teži in obsežnosti prekaša vse tovrstne akcije VOS v Ljubljani.

Italijani so po tem očitnem poizkusu reševanja Toneta Tomšiča pohiteli s sodbo in z ustrelitvijo. CK KPS je poizkusil še zadnje, kar je bilo mogoče, da bi dosegel spremembo smrtnih kazni v do smrtne ječo. V ta namen so bili najeti najboljši advokati iz Ljubljane in celo iz Rima, pa je bilo vse zaman. Pomilostitev je bila odklonjena in 21. maja 1942 so Italijani skrivoma in ob največjih merah varnosti Toneta Tomšiča ustrelili pri Tomačevem.

Franc Stadler-Pepe

Partizanka

VSTOPITE in pogrejte se malo!« je spregovoril gospodar in odprl vrata. Plamen je osvetlil tri partizane: Ljubico Popovičeva, Raška Božoviča in Milorada Lukežiča, ki so utrujeni pri-gazili v sredino Oraova. Če-prav jih je poklical v hišo, je gospodar neprijetno molčal. Raško ga je pogledal, zamižal, kot da ga raziskuječe motri, in vprašal:

»Kam pa je odšel tvoj sin?« Močni, tršati kmet se je zme-den zbudil iz molka, vendar se je znašel in odgovoril: »Najbrž je odšel v hlev, ali pa za hišo.«

Bilo je to neke noči 1942. leta v Kučih, kjer so izdajalci pokvarili in prevarili mnoge kmete, ter napravili iz njih zveri v borbi proti partizanom. Čim delj so sedeli, tembolj nemirno se je kmet presedal na trinožniku. Ni mu bilo všeč, da sedijo partizani v njegovi hiši. Slednjič je vstal, stopil k omari, napravil nekakšen zavoj in ga ponudil Raško, rekoč: »Vzemite in pojdite, ker se bojim, da kdo pride.« Vsi trije so ga pogledali in ne da bi vzeli zavoj s hrano, odšli. Mrzla decembrska noč jih je obdala z ledenim zrakom. Pred hišo so prisluškovali.

Pritajena, potuhnjena tiši-na! Zdelo se je, kot da vas spi v brezskrbnem, globokem snu. Toda v njenem »podzemlju« je vrelo in pretilo. Noč je kot odprta čakala, da se v njenem naročju prelomi nekaj, kar jo je delalo težko in nerazumljivo. »Pohitimo, da pridemo do Huma!« je zašepetala Ljubica in vsi trije so krenili stran. Pred njimi se je belil visok zid. Ljubica se je povzpela nanj, se razgledala naokrog in skočila na drugo stran. Komaj pa se je z nogami dotaknila tal, so krogle obsule zid. Legla je na tla in v istem hipu sta se Raško in Milorad spu-stila z zida. Plazeč se po ko-lenih so se vsi trije izvlekli iz ognjenega pasu. Noč je zdaj zijala kot ogromna jama, v njeni votlini pa se je razle-galo na desetne strellov.

Na goličavi nad vasico Be-rovo so v zasedi čakali čet-niki. Trojka, ki je srečno prišla mimo prve zasede, je šla zdaj z gotovostjo pred njihovo cev.

»Poglej, ko da se nekaj črni pred nogami,« je zamrmral eden iz zasede in ne da bi po-mišljaj, ustrelil prvič, dru-gič...

Kos železa se je zagrizel v Raškovo nogo in zlomil kost. Raško se je tiho spustil na tla, Ljubica se je nagnila na-denj, a tudi ona je omahnila, ker sta jo v obe nogi ranili dve krogli.

»Ne streljaj več, vidiš da se to ne premika!«

Kot da se je tudi sam raz-očaral, ker ni slišal niti krika niti tarnanja, je krvi žejni četniški zločinec povsili puško in dremaje čakal.

Milorad je počasi dvignil Raška in ga prenesel za nizko mejo; potem se je vrnil po Ljubico. Preden se je zdanilo, so se plazeč spustili v hlev Dedića na koncu Berove. Dol-go sta Ljubica in Raško na-govarjala Milorada, naj gre in poišče ostale tovariše, da bi ju spravili na planino. S teža-vo se je ločil in ju pustil sama.

*

Velika stvar je biti dober sin junaškega naraščaja! Toda

biti eden od prvoborcev, eden od učiteljev tega naraščaja, pomeni živeti večno v de-ja-njih slehernega mladince v vsej zgodovini junaštva tega naraščaja. Eden od teh je bila tudi Ljubica Popovičeva, čla-nica Pokrajinskega komiteja SKOJ za Črno goro. Od svoje-ga petnajstega leta, ko je po-stala voditeljica napredne mla-dine na subotički akademiji, je Ljubica hodila po poti bor-be. S stavkami in demonstra-cijami, z napornim in težkim delom pri zbiranju napredne mladine v Podgorici pred voj-no, se je sedemnajstletna Lju-bica prekalila in zrastle v do-brega mladinskega vodjo. Voj-na in okupacija je nista iz-nenadili! Ko je počila prva partizanska puška, je Ljubica zbrala iz Podgorice na stotine mladih ljudi za borbo. Vsak dan so odhajali mladeniči in dekleta iz mesta in se javljali v odred z besedami: »Poslala nas je Ljubica.« Akcij 13. ju-lija se je Ljubica udeležila kot borka. Ko so po prvih borbah nastale težke in krva-ve represalije, se je Ljubica znova vrnila v mesto; zaradi zveze.

Ne dolgo za tem, odkar je Ljubica postala vodja mladine podgoriškega okraja, je iz-bruhnila izdaja. Toda dolge vrste črnogorskih partizanov so kljub temu odkorakale preko Golije, Vojnika, Dur-mitorja in Treskavice po slav-

nih poteh borbe. Ljubico so vrnili iz Pive na delo v zadolžje.

Neke noči je bila vas Studeno za nemškimi položaji — partizanska.

Pod zaščito mraka so se zbrale v njej skupine partizanov, ki so se morali vrniti v ozadje. Bila je tukaj tudi Ljubica, tedaj član Pokrajinskega komiteja SKOJ. Dolgo so se pogovarjali o delu, potem pa so se s tiskom rok in šepetajočimi pozdravi ločili v nekaj skupin. Ljubica je odšla v Kuče, v domači kraj.

V skupini, ki je delala v Kučih, jih je bilo deset. Prebijali so se iz vasi v vas, iz ene partizanske kočice v drugo in širili glas resnice. Ljubica je pogosto odhajala iz Kučev v Zeto, Pipere in Lješko polje. Neke noči se je vračala s dvema tovarišema iz Lješkopolja. Šli so po razmočeni poti, ki je peljala sredi Ubala. Vas, ki je že zdavnaj zaspala, ni slišala, kako se je po kolovozu prožilo kamenje pod krepkimi koraki. Koraki so na ovinku obstali; nekdo je sedel in čakal. Ljubica, Djoko Vujošević in Raško Božović so se opreznih korakov približali, da se ogledajo.

»Stoj, kdo gre?« Oster klic. Vsi trije so se znašli iz oči v oči s četniki. Djoko se je hitro znašel in odgovoril: »Mi smo, četniki.«

»Od kod?« so nestrpno, a že tiše vprašali četniki. »Iz Bioča,« jim je z nizkim glasom odgovorila Ljubica. Ko so se jim ti, prepričani, da so to njihovi, začeli bližati, je Djoko hitro skočil in zgrabil enega za puško. »Mi smo partizani,« je spregovoril šepetaje, toda iznenadenim četnikom se je zazdelo, kot da so se s pogorja Komovi privarili grozni glasovi in v zboru zagrmeli okoli njih: »Mi smo partizani...« Mrzel pot jim je oblihl čela. A kako jih je šele iznenadilo, ko je Djoko mirno povetil puško in jim ponudil cigareto. Mirno in hladno, toda prepričljivo, so jim Ljubica, Djoko in Raško govorili o pravičnosti naše borbe in jih odvracali s sramotne poti izdajstva. Noč se je bila že umaknila, ko so se ločili na ubaljskem razpotju.

Izid našega literarnega natečaja

Razveseljivo je, da je prišlo za nagradni natečaj uredništva »Borca« zelo lepo število prispevkov (61), vendar pa je bilo med njimi le malo takih, ki bi jih lahko ocenjevali po literarnem kriteriju. Seveda je ocenjevalna komisija poleg literarne obdelave pri vseh pregledanih prispevkih predvsem upoštevala vsebino iz narodnoosvobodilne borbe, naposled pa tudi prizadevanje in trud lepega števila ljudi, ki so pisanju manj vajeni.

Zato se je komisija odločila, da ne podeli ne prve, ne druge nagrade, pač pa, da vsoto za vse tri razpisane nagrade (30.000 din) združi in podeli šest tretjih nagrad po 5000 dinarjev. Hkrati pa je komisija večino sprejetih rokopisov priporočila uredništvu za postopno objavljanje, seveda s potrebnimi popravki.

Nagrade so dodeljene naslednjim avtorjem:

1. Ciril Šter, Ljubljana — za prispevek »Vinceremo...«
2. Savo Vilhar-Sine, Ljubljana — za prispevek »Mrtva patrolja«;
3. Boris Godnič, Maribor — za prispevek »Deček na pogorišču«;
4. Lojze Avsenak, Senovo — za prispevek »Sanjski cvet«;
5. Ladislav Kiauta, Ljubljana — za prispevek »Košarica grozdja«;
6. France Šušteršič, Ljubljana — za prispevek »Trenutki v obroču«

Prav posebno pozornost je med nenagrajenimi prispevki vzbudila prisrčno in enastavno napisana stvar mladoletne Lavre Vatovec iz Kozjan pri Vremskem Britofu (Slovensko Primorje), ki nam je poslala pod naslovom »Ko sem bila stara pet let« toplo izpoved svojih pretresljivih spominov na zločine italijanskih fašistov. Deklica, ki kaže talent za pisanje, je morala zaradi gmotnih težav zapustiti nižjo gimnazijo. Zaradi tega jo je naša komisija priporočila Glavnemu odboru Zveze borcev Slovenije, naj bi ta prevzel skrb za njeno nadaljnje šolanje v prihodnjem šolskem letu.

Ocenjevalna komisija

skem razpotju. Trije zapeljani kmetje so še dolgo sedeli na koncu poti.

Hitro se je razneslo, da so v Kučih partizani. Vse pogostejše so videli tudi Ljubico, Raško, Djoka in Milorada.

Decembra je njihova skupina izvršila prvo akcijo. Noč je že davno zakrila Bioče in Zlatico, ko se je partizanska trojka pokazala na prvem bregu nad Zlatico. V zlatiških hišah so bile luči že ugasnile, samo iz vaške kavarne so prihajali pijani glasovi. V kavarni je za mizo sedel komandant žandarmerije za Črno goro, izdajalec Ilija Ivanović.

Trojka se je počasi spustila vzdolž brega in med divjim lajanjem psov stopila v vas.

Pred vrati gostilne so trije tovariši obstali. Vprašujoče so motrili drug drugega. Ljubica je še krepkeje stisnila dragoceni kos kovine in zašepetala: »Zaženi!« v tisoč drobcev se je razletelo okensko steklo, ob tla je treščil peklenski klopčič in se odvil v oglašujoč krik eksplozije... Drugi dan so po vseh Kučih vedeli, da je bil Ilija Ivanović sinoči v Zlatici smrtno ranjen. A storilci dejanja so se isti večer spustili v Lješkopolje in se drugi dan prebili v Zeto.

*

Mlačno decembrsko sonce je spustilo bleščeč snop na Oravsko. S steklene, bele skorje na bukvah in trdem krasu Oraovskega Huma, ki se je s

širokim hrbtom naslonil na Komove, so zdrsnili žarki skozi malo goščo v Lazarce in Berovo. Oraovo je videti ravno, prijazno, a če greš na vrh Bezjova, se razprostre pred teboj kraška ravan, iz katere se komaj opazno dvigajo hribi in začenjajo prvi obronki pogorja Komovi. Sredi Oraova se je vzpela na nizko vzpetino vasi Berova.

V Berovi je jutro tako kot vsak dan. Pod golim brestom na koncu vasi stojita dve vasičanki s polnimi vedri vode. »Danes moramo raznesti tudi tisti list po Podgorcu, a se nocoj nisem dobro naspala. Zakaj so lajali psi, ali si slišala, okrog dveh ponoči?«

»Kdo bi vedel?« je sumljivo zmajala z glavo druga.

Nihče v vasi ni vedel, da sta v hlev za Dedičovo hišo, prav tam, kjer se Berova spušča v položno ravnino, pripela ranjena Raško in Ljubica, partizan in partizanka.

In tako ležita na visoko zmetanih kopicah sena. Noč in rane so jima izpile lica, vendar ne spita. Pod njima se je seno rdeče obarvalo. Suha planinska trava žejno vpija rdečo tekočino. Ljubica se je izčrpana zleknila in vdihavala vonj planinskega sena.

Ob svitu zore so vdrli četniki po sledih partizanov, na katere so nocoj streljali pri visokem zidu na koncu vasi. Na sivi goličavi nad Berovo so naleteli na krvavo zemljo. Zaslutili so, da se ranjenci niso mogli umakniti daleč.

V Berovi zdaj ni bilo več jutro kot vsak dan. Vsaka hiša je počrnela od črnobradih zločincev. Nesramno so pretipali nedra skromne in tihe vasičice Berove. Dedičeva poslopja je preiskala sedmorica. Eden se je napotil iz hiš k hlevu. Butnil je v zapahnjena vrata, ki pa se niso odprla. V hlevu je Raško počasi dvignil pištolo

in jo nameril v sredino vrat. Ljubica je imela v roki bombo in žarečih oči gledala v vrata. Misli so se ji menjale bliskovito. Njene široko odprte oči so na lesenih vratih videle nešteto slik. Rdeča »italijanka« je vtisnila robove v kožo.

S treskom so se zrušila vrata, izginile so vse raznobarvne slike in ostala je samo ena: visoki, bradati četnik, zmeden in prestrašen od tega, kar je odkril. Raško je ustrelil. Trdi zvok je ostro odjeknil, a krogle so druga za drugo predrle telo zločincev, ki je pokrilo zrušena vrata. Raško se je privlekel do njih, s težavo zvalil z njih mrtvo truplo in jih dvignil nazaj.

Borova se je vznemirila. Med divjim pokanjem bomb in pušk se je zagnala četniška tolpa pred hlev.

»Predajte se!« so zahtevali. Namesto odgovora je prišel iz hleva drhteč glas pesmi. Po oraovskih ravninah se je to jutro prvič po dveh letih razlegala pesem. Pesem, ki se kot kamen od stene odbija od srca, ki trepetava v vsakem listju, pesem, iz katere govori vsa zemlja, partizanska pesem, silnejša in lepša od vsake druge.

V hlevu je bučalo. Stene so se lomile od udarcev bomb. Seno so zasuli odpadki ometa in kamenja. Raško in Ljubica sta napravila v zidu strelne line. Ljubica je streljala. Njen silni pogum si je dal to jutro neomejenega duška. Naenkrat je od nekoč priletela mina. Za njo druga, tretja. Zvoki bomb so ostro grmeli preko Oraovega Huma in se izgubili v daljavi pogorja Komovi. Zrak je vžvaloval nad slamnato streho hleva. Siknil je gost bel rokav dima; migljajoči jeziki plame na so obdali stajo. Berova se je dušila v solzah od bele megle, ki je neusmiljeno ščipala v oči. Vasičani iz Berove so prestrašeni in iznenadeni molčali. Niso slišali, kdaj je ognjena vihra zrušila dva trama, a čuli so, da kljubovalna in nesmrtna pesem še ni utihnila.

Zrušil se je tretji tram in ranil Ljubico. Seno je začelo goreti. Tedaj se je Ljubica dvignila in se oprijela zidu, da

ne bi padla. Krvave noge so se ji ugreznile v mehko seno. Njen obraz je vedno bolj bledele, oči so ji še bolj žarele, izstopile so, kot da hočejo izskočiti. Pogledala je Raška in ga tiho, a odločno poklicala. Leva roka ji je zdrknila na prsi. Pokazala je na srce. Razumela sta se. Raško je ustrelil, Ljubičino telo je izginilo v plamenu sežganega sena. Streha je bila že popolnoma zgorela, trami so padali v no-

tranjost staje. Eden je zmečkal Raška. Pod rdečo žerjavico se je peklo ranjeno telo. S poslednjim naporom, napol nezavesten, je Raško iztrgal levo roko izpod trama, krčevito zgrabil pištolo, jo prislonil ob krvavo čelo in — sprožil. Bolečina je v trenutku prenehala in namesto rdečega sijaja plamena je nastopil prazni in brezbarvni prostor smrti...

Olga Četković
(Prevedla Nada Carevska)

Prva pesem maščevanja

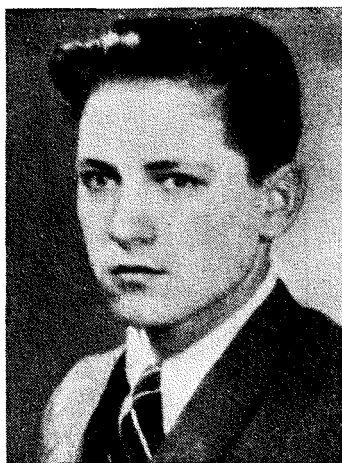
Med mnogimi neznanimi ljudmi, ki so dvignili plamenico boja proti okupatorju, je bil tudi Vinko Megla iz ljutomerskega okraja. V Zagrebu se je učil za krojača in se že kot mlad fant povezal z naprednim gibanjem. Ze leta 1937 je bil sprejet v SKOJ in je sodeloval pri drznih akcijah, ko so reševali politične pripornike iz zaporov. Ko je bila Jugoslavija napadena in okupirana, je bil med prvimi, ki so se odločno uprli nasilju. Pozneje je moral pred policijo zbežati nazaj v Slovenijo. Bil je med borbo eden glavnih organizatorjev in voditeljev odpora v obmurskih krajih. Ukupatorji so zanj razpisali visoko nagrado in niso odnehali, dokler jim ni načrt uspel. Januarja leta 1942 je padel pod strel švabskih vojakov. Izdal ga je neki domačin, ki se je polakomnil denarja. Vinko Megla je bil desna roka heroja Stefana Kovača in padlega revolucionarja Jožeta Kerenčiča. V Hrvaški so ga lani proglasili za narodnega heroja. — Objavljamo kratek spomin na eno izmed njegovih akcij v Zagrebu.

NA ULICAH Zagreba so se domači hlapci-ustaši poklonili Hitlerjevi soldateski. Potem se je glasilo: Nezavisna država Hrvatska...

Mlad fant se je sprehajal po cesti; bil je utrujen in zamaščen. Imel je polne roke dela in čeprav je slutil, da ga ne čaka nič prijetnega, je bil vendar zadovoljen. Bil je član mestnega komiteja komunistične mladine (SKOJ) in zato je vedel, kaj mu je storiti. Sovražil je te bahave tujce in priliznjeno svojat.

Obiskal je prijatelja Martina in sta se pogovarjala o najnovejših dogodkih. Padle so prve žrtve, Nemci in ustaši so začeli preganjati naše ljudi. Mladi Vinko je prijatelju zaupal, da ga je njegov znanec-ustaš, ki je stopil v nemško službo, nagovarjal, da bi se še on pridružil njegovi družbi. Hvalil se je, koliko Srbov je že poklal v Bosanski krajini.

»Zakaj nisi pristal na njegovo ponudbo?« je vprašal Martin.

Narodni heroj Vinko Megla

»Seveda sem!« se je zršnil Vinko. »Dogovoril sem se, da ga jutri obiščem v njegovem stanovanju.«

»In kaj boš potem storil?« je spet vprašal Martin.

»Ubil ga bom!« je popolnoma mirno dejal Vinko.

Bilo je odločeno. Pod vtisom te zaobljube sta se razšla.

*

Zgodaj je vstal Vinko Megla naslednjega dne. Na očen mu je ležala neprespana noč. Misli so mu neurejeno rojile po glavi. Pripravljaj je načrt... Gospodinja ga je vpraševala, če ni morda bolan. Pa je samo zamahnil z roko in dejal, da ga samo glava nekoliko boli. Obkel si je ponošen suknjič, si nataknil čepico in odšel: »Stopim k prijatelju, kmalu se vrnem...«

Ta prijatelj je bil v resnici njegov — sovražnik.

Potrkal je. Znani Petrovičev glas mu je velel: »Napred!«

Zla slutnja ga je spreletela: in če vse spodleti? A vedel je, da je volja močnejša. Nič več ga ni moglo zadržati. Vstopil je...

Ustaš je bil še vedno v postelji. Odložil je časopis. Na prvi strani je pisalo z velikimi črkami: »MESTO SVAKOG HRVATA JE MEDJU USTAŠAMA!« Z motnimi očmi je premeril prišleca; prisiljen smehljaj mu je preletel obraz: »Izvoli sestil!« Vinko je sedel poleg postelje.

Razvil se je živahen razgovor, največ pa je govoril Petrovič, ki je hotel gosta prepričati in mu je pripovedoval na dolgo in široko o prednostih ustaškega režima. Na steni poleg Paveličeve slike je visel samokres. Vinko je mislil: moram ga iznenaditi, da ne bo mogel seči po orožju. Skoraj je preslišal Petrovičeve besede, ki so merile na njegovo včerajšnjo obljubo.

»Bodi brez skrbi,« je dejal Vinko.

Ustašu se je obraz zjasnil, segel je po cigaretah na nočni omarici. To je bil tisti trenutek... Vinko je bliskovito segel po ukrivljenem železnem drogu, ki ga je imel skritega pod suknjičem, skočil k postelji in udaril Petroviča po glavi... še enkrat... še enkrat. Ustaš je zavpil kot človek, ki se potaplja v vodnem vrtincu...

Neka ženska je zavrisnila na dvorišču, ko je slišala

krik Petrovića. Sedaj pa naglo od tod — je opozorilo Vinka. Kdo bi mislil še na samokres, ki se je kar ponujal na steni! Skočil je skozi okno, še čez nekaj plotov in že je bil daleč...

*

Popoldne je potrkalo pri Martinu. Prijatelja sta si pogledala iz oči v oči. To ni bilo več tisto navadno, brezskrbno srečanje — bila sta to skrivnostna obraza, v katerih se je črtalo nekaj vzvišenega.

Prvo, kar je Vinko spregovoril, je bilo: »Daj mi malo

bencina.« Šele ko je žepni robček namočil v tekočino in si čistil suknjič — robček je postal vedno bolj rdeč — je postalo Martinu jasno, čeprav se je Vinko obnašal, kot bi se prav nič ne zgodilo. Po molku, ki je povedal vse, ko si je Vinko očistil suknjič, se mu je tudi jezik razvezal: »Bil sem pri tistem znancu...«

Kri na suknjiču mladega krojaškega vajenca je povedala: v glavnem mestu Nezavisne države Hrvatske je padel prvi ustaš!

Slavko Klinar

Imeli smo srečo

PRI NAS v Podlogu — to je majhna raztresena vasica na severnem pobočju Bohorja — je bila javka bližnje kurirske postaje. Najrazličnejši ljudje: partizani, kurirji in aktivisti so se shajali v naši hiši. Utrujeni so prihajali in odhajali. Včasih, ko se jim ni zdelo preveč nevarno, pa so se malo zamotili in odpočili.

Bilo je sredi januarja 1945. Snega je bilo čez koleno in mraz je bil tako hud, da je kar pokalo po gozdu ter je burja zavijala okoli oglov, noseč sneg in ivje popotniku v obraz. Okoli devete ure so prišli kurirji iz Jevš. Čakali so zveze iz Žusma, ki pa je zaradi slabega vremena še ni bilo. Kurirji so sklenili, da bodo počakali uro ali dve.

Naša hiša je bila komaj četrt ure oddaljena od nemške postojanke in je bilo zato zelo nevarno zadrževati se dalj časa pri nas. Toda kurirji so se počutili varne, ker je bilo zunaj zelo slabo vreme. Čas je mineval, zveze pa ni in ni bilo. Začeli smo sumiti, da so padli v zasedo. Mogoče je kdo javko izdal in zdaj bodo vsak čas tu Nemci. Trepetaje od nestrpnosti in strahu smo čakali, kaj bo. Ure so minevale, ni pa bilo ne kurirjev in ne Nemcev. Samo sneg je bil vsako minuto večji.

Kurir Damjan je šel pogledat ven. Kmalu se je vrnil ves bel od snega.

»Nocoj ne bo nikogar,« je dejal. »Preslabo vreme je. Malo se bomo še odpočili in posušili, potem pa bomo šli nazaj.«

Moja mati je mlajšo sestro in bratca spravila spat, sama pa je bedela. Silno se je bala, da ne bi prišli Nemci in vse skupaj pobili, kot se je to že večkrat marsikje zgodilo. Luč smo ugasnili. Kurirji so se spravili na peč, jaz pa sem stalno oprezovala. Večkrat sem se previdno splazila ven in poslušala, če bi zaslišala korače. Nekaj časa je bilo vse mirno. Okoli enajste ure pa je nekaj tako silno zaropotalo, da smo vsi planili kvišku, misleč, da se podira hiša. Kurirji so bili v sekundi pripravljeni, bratec in sestra sta začela jokati. Pa ni bilo nič nevarnega. Samo s stene je nenadoma padla težka podoba in strašno zaropotala po podu.

»Nisem babjeverna, toda kaj takega se še ni nikoli zgodilo,« mi je dejala mati.

Res ni bilo nič posebnega, toda kadar človek česa pričakuje, se mu vse zdi ne navadno in vsaka stvar ga vznemiri. Tako je bilo tudi sedaj. Nihče ni več mislil na počitek. Kurirji so kakih pet minut zatem odšli. Previdno sem zaprla za njimi. Ko sem prišla nazaj v sobo, sem prižgala luč in postavila sliko nazaj na staro mesto, potem pa sem tudi sama odšla spat.

Ker silno rada čitam, sem skrbno zagrnila okna, primaknila lučko k postelji in začela čitati roman o rodovini Habsburžanov. Komaj kakih dvajset minut sem čula, ko začujem ropot po vratih. Mislila sem, da so prišli kurirji iz Žusma, zato sem hitro skočila pokonci. Vzela sem luč in šla k vratom vprašat, kdo je. Takrat znova nekdo butne ob duri in med ropotom sem zaslišala nemško govorico.

»Izdani!« mi je tisti hip preteloto možgane.

Pripravljeni na vse, sem odprla. Mati je onemela. Podzavestno je stiskala otroka k sebi in čakala konca. Tudi jaz sem pričakovala najhujšega, vendar sem se opogumila in samozavestno zrla sovražnikom v oči. Neki Švab je v slabi slovenščini vprašal, zakaj še bedimo.

»Otroci so bolni,« je mati z muko odgovorila.

Res sta oba jokala, toda ne zaradi bolezni, marveč zaradi strahu. Potem me je Nemec vprašal, če sem kje videla »bandite«. Spoznala sem, da ničesar ne vedo in vse v meni je zaigralo. Odšla sem v sobico in se vrnila s knjigo, ki sem jo malo prej čitala.

»Jaz imam svoje bandite v knjigi,« sem dejala.

Švab mi je knjigo vzel iz rok. Ko je v knjigo opazil slike Habsburžanov, je bil koj pomirjen. Vrnil mi je knjigo in namignil ostalim. Nato so odšli.

Zopet me je nekaj presunilo.

»Kaj če se še pozna sled, po kateri so odšli kurirji?« je vrtalo po meni. »Takojo bodo nazaj in opravili bodo svoje.«

Šla sem ven, kot bi zapirala duri in sem opazila, da je burja zabrisala vse sledi. Švabi niso opazili nič sumljivega in so se vrnili v postojanko.

Kako smo se oddahnili! Šele sedaj smo lahko zaspali.

Drugi dan mi kurirji niso hoteli verjeti, kaj se je zgodilo. Tudi meni se je zdelo, da tega ne morem verjeti in kadar se spomnim na tisti dogodek, mi uide misel: »Imeli smo srečo.«

Vida Maškon-Olga

Štiri dni upanja

NEMŠKA posadka v Begunjah se še noče predati. Zavezniška letala hrume nad Gorenjsko. Od 1. do 4. maja 1945 so se partizani pogajali z Nemci o predaji postojanke in zaporov v Begunjah. Zaporniki, nekateri na smrt obsojeni, so živeli v stalnem strahu. Četrtega maja so se odprla vrata stavbe in celic. Petstošestdeset ljudi je bilo svobodnih in je prišlo v roke orožje svojih dosežanih stražarjev ter stopilo v vrste gorenjskih partizanov.

*

In druga plat te navidez lahko dosežene zmage?

Presenečenje je bilo strateškega in taktičnega pomena. Tretji bataljon Kokrškega odreda je obkolil Begunje, drugi pa je blokiral dohode iz Lesc, Radovljice in Žirovnice. Obkolitev je bila izvedena neopazno, telefonske zveze pretrgane, medtem ko so Nemci menili, da so partizanske enote prešibke, da bi se lotile tako močno utrjene postojanke, pa so imeli v tistih dneh

tudi na drugih sektorjih več važnejšega opravila. Vsa skrivnost in uspeh partizanske obkolitve je bila nenadnost in odločnost.

Partizani so vedeli, da postojanke ne bodo mogli zavzeti brez večjih izgub, teh pa niso smeli žrtvovati. S težkim orožjem pa se nemških položajev niso smeli lotiti, ker so bili v njej zaprti naši ljudje. Nemci, ki so v tistih dneh imeli na Gorenjskem nenavadno mnogo vojakov (transporti, ki so čakali, da jih prepeljejo skozi predor na Koroško), se niso lotili partizanskega obroča okrog Begunj. Posadka je bila demoralizirana in brez zveze ter se je predala. Med pogajanja pa Nemci v sosednjih postojankah niso mirovali, bali so se, da nameravajo partizani obkoliti tudi druge kraje in so zato hoteli k vasem pod hribi. Te enote, v katerih je bilo mnogo belogardistov, četnikov in vseh, ki so se z Nemci vred umikali, so se zakopale nekako na črti Žirovnica—Begunje. Hoteli so le zavarovati ostale postojanke pred

Table s prepovedjo vstopa na Slovensko Koroško, ki so jih meseca maja 1945. leta postavile na Korenskem sedlu angleške čete (Fotografiral: Slavko Smolej iz Jesenic)

obkolitvijo. Pozneje so Nemci in njihovi pomagači res napadli proti Begunjam od vseh strani, toda to so bili slabotni sunki, ki so jih partizani odbili. Nemci pa so potem napadli najmočnejše na odseku Žirovnica—Poljče, pognali vlasovce, ki so bili neprestano pod partizanskim strojničnim ognjem in so prodrli nekaj kilometrov naprej. To je bila ena največjih bitk Kokrškega odreda. Partizani so Nemce prelisičili in s spretno postavljenimi zasedami napad ustavili. Nemce in vlasovce so stisnili na majhnem področju in prišli v napad. S hitrim pohodom so obšli sovražnikove boke in tako ustvarili protiofenzivne klešče, ki bi Nemce odščipnile od izhodiščnih postojank. Končno se jim je res posrečilo, da je bil obroč sklenjen, boreč se od zaklona do zaklona na skoraj ravnem polju. Boj niti ni bil tako hud, ker so bili Švabi zmehčani in so se kar bali jurišne čete in skojevcev. Ko je bila zmaga že skoraj zagotovljena, je prišla Nemcem na pomoč kolona oklopnikov in jih rešila iz obroča. Medtem pa so bila pogajanja s postojanko že zaključena in zaporniki izpuščeni.

Ivo Porenta

Na travniku pri Topolščici: ob kapitulaciji nemške vojske 1945. leta — odposlanec nemškega generala Lehra, komandanta nemških sil za jugovzhodno Evropo (na sliki drugi levo), njegov adjutant (drugi desno), zastopnik ameriške vojne misije pri štabu IV. operativne cone in Pero Brajevič, načelnik štaba IV. operativne cone (prvi na desni strani)

Deček na pogorišču

V ZGODNJIH jutranjih urah so nad nekdanjim samotnim gorskim naseljem plavale rahle dimaste meglice: vojaki v zelenih uniformah so ponoči zažgali domačijo ob potočku, ki je žuborel v dolino, kakor da se ni nič zgodilo. Ptiči so peli v drevju in prvi odtenki jutranje zarje so prodirali na turobno pogorišče.

Ob sežganem brunu, ki je nekdanj podpiralo svetlo in ponosno hišo, je sedel na črnem sajastem kamnu deček, ki mu je moralo biti kakih štirinajst let. Tako se je spojil s svojo temno postavo z žalostnim okoljem, da ga človek skorajda ne bi mogel opaziti niti od blizu.

Na zoglenelih ostankih se je bleščala jutranja rosa in tu in tam je kakšen še nedocela mrtev košček lesa zacvrčal v poslednjem vzgibu. Deček si je podpiral glavo z obema rokama in na prvi pogled se je zdelo, kakor da je izraz njegovega obraza odrevenel in da izraža neko brezbržnost. Toda to se je samo zdelo; bil je izraz, ko je bolečina že bila navidez premagana in zatrta, izraz, ki je samo vrhnja plast nečesa, kar tli v globini, obličje, ki razodeva nekakšno odsotno zamaknjenost in odmik v preteklost, ko je bilo še vse po starem in je vzhajanje sonca (zdaj zdaj bo posvetilo z vso močjo izza temnih obrisov gorovja v dečkov okameneli obraz) pomenilo radost prebujajočega se življenja. Kako je bilo zdaj vse, kar ga je obdajalo, kar je živeło krog njega, brez vsakega smisla, kakor posmeh turobnih in kričeh kulis!

Očeta ni več, ubili so ga vojaki, ker je podpiral partizane. Kje je njegovo truplo, ne ve. Eden izmed njegovih bratov je v internaciji, drugi, starejši, je partizan. Domačija je požgana, živino so ukradli vojaki in jo odpeljali s seboj. On ni bil doma, ko so prišli zažigati in ubijati. Mudil se je s pastirji visoko gori v planini. Ko je prišel domov, je domačija že gorela. Obstal je kakor ukopan in oči so se mu od groze široko razprle. Goreča hiša je bruhala tople valove, njemu pa je bilo tako strašno hlad-

no, da so mu šklepetali zobje. Sesedel se je v travo in leže, negibno opazoval ples zubljev.

Gorelo je njegovo mlado življenje. Ljubil je to hišo. Ko je zaškrtnil podirajoči se les, se mu je zdelo, kakor da bi škrtale kosti zvestega prijatelja. Kako pošastno preprosto je to: nekega dne pridejo sem gor v planine tuji vojaki in ti ubijejo očeta in zažgo domačijo. In potem spet odidejo, kakor da se ni nič zgodilo, kakor da so opravili dobro in bogu dopadljivo delo. Nikdar v življenju jih ni in jih ne bo poznal, ničesar hudega jim ni naredil, oni pa so mimogrede in kot za šalo poteptali njegovo življenje, kakor da bi pohodili cvetico ob poti.

Goreča hiša se seseda. Kot velik kres je, ki ga kurijo pastirčki na samotnih pašah. Tako velikega kresa še ni bilo v tem kraju.

Ive Šubic: V ječi (suha igla)

Materi ni poznal, umrla je, ko mu je bilo osem mesecev. Oče mu je bil mati, mehak je bil do njega, skoraj premehak za kmečkega fanta, ki potrebuje trde vzgoje.

V tisti kamrici, ki ravno zdaj presketa v ognju in se zvija v smrtnih krčih, ga je oče mnogokrat vzel k sebi na kolena in mu pripovedoval o materi, ki je tako zgodaj umrla. Predstavljal si jo je kot lepo ženo, v njenih očeh je sijal čudežen ogenj. Mnogo noči je presanjal o njej. Na paši, ko je pekel krompirčke v žerjavici, je mnogokrat zaspal v travi in sanjal, da ga je obiskala mati. Poljubila ga je, pobožala po licih, stisnila ga je k sebi in mu pripovedovala pravljice. Oče mu ni nikdar pripovedoval pravljic. Pogovarjal se je z njim kot z odraslim. Vendar je imel do njega drugačen odnos kakor do obeh bratov. Slutil je, da najmlajši ne bo nikoli kmet, da rase v njem človek, ki mnogo misli. »To imaš po materi,« mu je večkrat dejal. »Hotela je, da bi šel študirat.«

Tako dobri so bili z njim in obzirni. Hoteli so mu nadomestiti to, kar je izgubil z materino smrtjo.

Hiša se je sesedla. Ogenj je na novo zagorel, vendar je zdaj že znatno nižji; kmalu bo ostalo le še črno pogorišče.

Kriknil je v noč, odmev se je turobno pretikal v oddaljenih drevesih. Prsti so krčevito zgrabili travo in telo se je zvijalo kot črv, osvetljeno od zahajajočega ognja. Zdaj šele se je bolečina popolnoma izvila iz njega. Nekje v dolini so lajali hripavi psi, veter je pozibaval osmojene veje bližnjih dreves. Dečko je jokalo pretresljivo in nedopovedljivo turobno. Zavijal je kot mlad volčič, ki so mu lovci ustrelili mater in ga pustili v gozdu samega. Solze so mu sunkovito drle po licih in potem je pričel kričati divje in bolestno. V njegovih blaznih krikih je zvenela neizmerna bolečina. Odgovarjal mu je neprizadeti molk gozda in zvezd, le prasketanje gorečega lesa je spremljalo njegovo gorje.

Obležal je v travi in od utrujenosti zaspal za nekaj ur. Ogenj je dokončaval svoje opravilo: velikih zubljev ni bilo več, tlela so le še posamezna bruna in deske. Na nebu so se pričeli zbirati oblaki. Hlad je prebudil dečka. Dvignil se je in se stresel od mraza.

Božidar Jakac: Belokranjski bombaš

Z rokami si je podrgnil noge in hrbet in odšel na pogorišče. Prevrnil je še žgoči kamen in sedel na njegovo hladno stran. V noge mu je šinila prijetna toplota dogorevajočega okolja. Ni več zatisnil oči. Zavihal si je ovratnik in strmel v zvezde. Njegov pogled je bil brezizrazen in odsoten. Čemu se zbirajo oblaki, si je rekel, čemu zavija veter, čemu se prebujata jutro, čemu čepim na tem ožganem kamnu in čakam, sam ne vem česa? Ničesar več se ne da spremeniti: vse je črno in zoglenelo in življenje ne bo več prišlo sem gor v ta onečaščeni kraj.

Kako se leskečejo zvezde samotnice na sinjem nebu, kako prijazno žubori potoček (še pred dvema dnevoma sem lovil v njem postrvi)! Nič ne ve o moji žalosti, o tem, da sem izgubil očeta in dom in skaklja dalje in žubori in šepetaje pesem v zgodnje jutro.

Tako sam sem, si je dejal, pogovarjati se moram z zvezdami, z oblaki in s potočkom, drugače mi bo vedno bolj hudo, drugače bom umrl od tesnobe.

Strmel je brezizrazno predse in šepetal pogovore z drevesi in z vsem, kar ga je obkrožalo. Tako si je govoril in čakal dneva, kaj mu bo prinesel. Kaj naj mu vendar

prinese, kaj mu sploh more prinesiti še tako sijajen in svetel dan?

Sonce je zmagoslavno napovedalo prihod dneva in razpredlo svojo zlato svetlobo na pogorišču. Ko je posijalo dečku v blede obraz, ga ni niti najmanj razveselilo. Izraz je ostal isti: top, odmaknjen in izgubljen; le otrpelo telo se je zganilo, ker ga je zajel val toplote.

Tedaj se je njegovega ramena rahlo dotaknila moška roka. Obrnil se je: pred njim je stal partizan. Bil je njegov brat. Nedaleč od njega so stali še trije partizani. Eden izmed njih je imel dve puški.

Brat se mu je nemo zazrl v oči. Tako sta se gledala dolgo časa. Njegov pogled je govoril dečku: Razumum te, brat. Resnica je bridka. Tega, kar se je zgodilo, ne boš pozabil nikdar. Toda jokali bomo pozneje, zdaj ne utegnemo! Ti nisi več deček, čas te je spremenil v moža. Stisni pest, brat, in spomni se, kaj bi ti rekel oče, če bi še živel: Pokoncu glavo, sinko, vse bo še dobro!

Dečko je gledal svojemu starejšemu bratu v velike jasne oči in njih govorica je prebudila odreveneli izraz njegovega obličja. Rahlo se je nasmehnil, se dvignil s kamna in dejal: »Pripravljen sem.«

Brat je stopil k najbližnjemu partizanu. Ta mu je izročil puško in z njo se je vrnil k mlademu bratu, ki ga je ena sama noč spremenila v moža. Obesil mu je puško preko ramena in rekel:

»Zdaj si partizan!«

Dečko se je vzravnal in stisnil puško k telesu. Brat se je obrnil vstran in njegov vlažni pogled se je srečal s pogledi partizanov, ki so stali tam v jutranjem soncu, navidez trdi in neprizadeti; v resnici pa so jim drhtela srca, obtežena z bombami in puškami.

Vzpenjali so se navkreber, po ozki stezi. Na veliki jasi so se odpočivali. Dečko ni odložil puške kot njegovi spremljevalci. Krčevito jo je stiskal k sebi, kakor bi se bal, da jo bo izgubil. Tam spodaj je bilo pogorišče: mala črna pika. Še en pogled, še en objem — potem bo nosil to piko samo še v svojem srcu in ni je sile na svetu, ki bi jo mogla od tam pregnati.

Nadaljevali so pot molče in razkritih glav. Veter jim je žvižgal krog ušes in nekje v bližini je pela strojnica.

MIHA KLINAR:

Koraki v dežju

Vso noč...

vso noč
deževne kaplje škropé,
nad gozdom šumé,
bijó

v obraz:
v deževni marš,
v deževni marš...

In mi gremò molčé,
molčé
in zdi se nam,
da je planil trudni čas
v deževni marš,
v deževni marš...

O, kot da bi se z morji borili,
življenje tam za obzorji lovili,
ki zablja nas
v deževni marš,
v deževni marš...

In kot da je vsa zemlja
preko dolin,
preko hribov
prepolna težkih nog,
trudnih gibov,
ki nosijo nas
v deževni marš,
v deževni marš...

In mi —
gremò,
gremò naprej:
nas čaka Svoboda tam za obzorji,
nas čaka nevesta tam za pogorji;
k njej,
k njej
vodi nas
v deževni marš,
v deževni marš...

Smrt mladih partizanov

V ZGODNJIH jutranjih urah 29. marca 1942 je 1. dolenski bataljon napadel fašistično postojanko Žužemborg. Ves bataljon se je nato umaknil v takratno taborišče 3. čete na Ostrem vrhu. Prva in druga četa sta dotlej taborili v kočevskih gozdovih na Topli rebri. Akcija, zlasti pa dolg premik, sta zelo utrudila borce. Savo Grom, Maks Petrič, Lojze Šprajer, Lojze Potočar in še neki borec, vsi iz 2. čete, so imeli tako ožuljene noge, da niso mogli nadaljevati poti v taborišče. Ostali so v gozdarski koči na Frati, da bi se nekoliko odpočili in nato nadaljevali pot v taborišče. Ostali, tudi skrajno utrujeni, so pot nadaljevali. V taborišču so polegali po šotorih in izven šotorov ter zaspali.

*

V partizanskem taborišču na Ostrem vrhu nad Globodolom se je prebujalo zgodnje pomladansko jutro. Na listju in smrekovih vejicah so spali utrujeni partizani, pokriti z odejami in plašči. Pihal je mrzel jutranjik. Okoli taborišča je še vedno kopnel sneg, bele krpe so se le počasi manjšale. V mali dolini med skalovjem je kuhar Jaka rogovilil z dolgo kuhalnico, popravljaj ogenj in pridno mešal. Od tu se je širil prijeten vonj po polenti in golažu ter ščegetal v nos. Tovariš Ge, najboljši mitraljezec 3. čete, se je bil že prebudil in zbudil tudi ostala dva tovariša.

Bilo je menda že okrog šestih, ko je dežurni, Djordje, prebudil speče borce. Še zaspali in močno utrujeni smo zlezli iz šotorov in izpod odej, se pretegnili in umili s snegom. Dežurni je ukazal, naj se pripravimo na zajtrk. Uvrstili smo se v tri kolone in se pomikali proti kotlu. Zadnjikrat smo jedli pred odhodom na akcijo, zato smo bili zajtrka zelo veseli in že kar nestrpni. Toda nenadoma so se nam povesile roke, v katerih smo držali skodele.

»Tovariš komandant!« je ves zadihan klical Drago Florjan-

čič. »Na Ajdovec so prišli fašisti. Tri kolone se pomikajo v smeri taborišča. Gotovo bodo vsak čas tu.«

Komandant bataljona, Ivan Morežan, je kar osuplo pogledal Florjančiča, ki mu je skoraj pošla sapa in je bil ves opraskan od vejevja. Zgodaj zjutraj je namreč Florjančič odšel z dvema borecema v patroljo proti Žužemborgu, kajti pričakovali smo, da nas bodo fašisti poskušali zasledovati. Pot, po kateri smo se vrnili iz akcije, je vodila čez Ajdovec.

Lotil se nas je prvi rahli dvom, da bomo ostali brez zajtrka. Ostali pa smo v zboru in se pomikali proti kotlu. Kmalu pa je spet nekdo prišel v taborišče.

»Tovariš komandant, tovariš komandant!« je že od daleč klical Franci Žibert, eden od treh borecev, ki so nekoliko prej odšli v patroljo v smeri proti Globodolu, kjer se je na košenici nahajala osamljena kmetija.

»Kaj je spet?« je vprašal komandant Zan.

»Pri kmetiji so Italijani. Pravkar so jo zažgali,« je pojasnil Žibert.

»Jih je veliko?« smo ga vpraševali.

»Da, veliko jih je in še prihajajo iz doline. Najbrž so prišli iz Globodola.«

Komandant bataljona je poveljeval brez odloga in že so čete odhitele vsaka na svoj odrejeni položaj. Prva četa, ki jo je vodil Gašper, je zasedla položaj ob robu gozda, desno od goreče kmetije. Druga četa, ki jo je vodil Maks Vale, je zasedla rob gozda, levo od prve. Tretjo četo je vodil Dušan Švara-Dule. Del te čete je zasedel položaj za taboriščem v smeri proti Dobrničju, drugi del pa je ostal v rezervi. Ta četa je poslala tudi pet borcev na opazovalnico.

Ko sta četi zasedli položaje na robu košenice, je bilo po-sestvo že popolnoma v plamenih, Italijani pa so jo bili že odkurili. S seboj so odpeljali bajtarjevo družino. Naši fantje so bili kar jezni, da so jim jo Italijani tako popihali. Hiteli so po sledi za njimi, pa jih niso mogli dohiteti. Le od ljudi so izvedeli, da so Italijani kar tekli proti Globodolu in se preplašeno ozirali na vse strani.

Okrog devetih sta se četi vrnili in vsi skupaj smo se premaknili proti Dobrničju.

Doslej neobjavljena originalna fotografija italijanskega vojnega letalstva v času okupacije Slovenije, ki prikazuje, kako so italijanska letala 31. avgusta 1942. leta bombardirala Babno polico v Loški dolini

Utaborili smo se v gozdu severovzhodno od Ostrega vrha. Na vse strani smo razposlali patrulje, da bi ugotovile, kje so sedaj Italijani, ki jih vodijo nepoznani izdajalci.

*

Italijanska kolona, ki je prišla za nami na Ajdovec, je prodrla od Frate. Italijani so začeli obkoljevati gozdarsko kočo. Ko je bil obroč strnjen, so začeli noro streljati in metati bombe, čeprav niso videli nikogar od partizanov. Na ta način so si skušali dvigniti pogum in opozoriti partizane, da se le-ti ne bi upali spopasti se z njimi.

*

Petorica v koči se je ravno kar namenila oditi v taborišče. Komaj pa so napravili neka korakov, so že zasikale sovražnikove svinčenke. Vsulo se je na njih kot toča. Spoznali so nevarnost in se pognali navzdol proti Globodolu. Iznenadeni in večinoma še slabo izvežbani partizani so bežali skoraj brezglavo. Izgledalo je, da so se že rešili, tedaj pa... Znašli so se v sovražnikovi zasedi... Zmedena petorica je postala žrtev vojaške neizurjenosti in neprevidnosti. Iz gošče so planili fašisti, pobili partizane s puškinimi kopiti, jih pretepli in odgnali...

Ujetniki so vedeli, da ne bodo dolgo gledali belega dne. Ravnanje fašistov, udarci puškinih kopit in udarci s čevlji in s pestmi, so jim to potrjevali. Pretepeni kot črna živina so se komaj pomikali po blatni poti. Iz ran jim je tekla kri in se mešala z blatom. Zdaj ta, zdaj oni je padel pod udarce. Kljub temu pa so nosili glave pokonci. Ostali so trdni in nemi in niso vzdihovali. Niso hoteli, da bi se fašisti naslajali nad njihovo bolestjo...

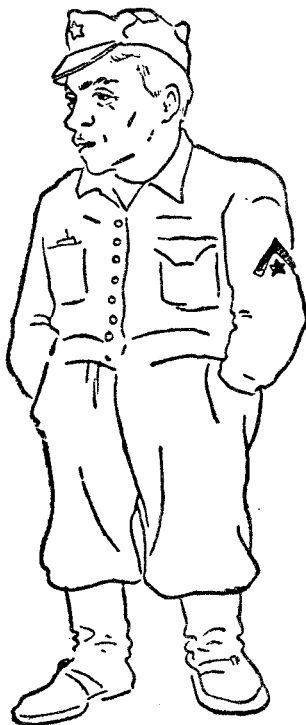
»Ne! Pokažimo jim, da nas to ne bo strlo!« je siknil skozi zobe Savo Grom, dijak iz Novega mesta. Na ustih mu je zamrl glas in se utopil v krvavi peni.

»Niti pogledati jim ne smemo v oči!« je prezirljivo dodal Maks Petrič, tudi dijak iz Novega mesta.

»Ne smemo kloniti pred temi psi! Glave pokonci!« je z za-

nosom dejal Lojze Šprajcer, trgovski pomočnik iz Novega mesta.

Tako je mislil tudi Lojze Potočar, pekovski pomočnik iz Mirne peči. Peti in zadnji je prav tako stiskal zobe. Fašisti pa so mlatili, da so jim škripale kosti in je kri škropila na vse strani. Prignali so

Narodni heroj Stanko Semič-Daki, tedaj namestnik komandanta Tomšičeve brigade. Ilustracija, objavljena v »Tomšičevem glasu«, št. 2, je delo Iveta Šubica, tedaj tudi so-delavca tega glasila Tomšičeve brigade

jih do vasi in jih privezali k obcestnim jablanam, jih obstopili in dajali duška svojemu južnjaškemu »junaštvu«. Vsak je hotel zvedeti od njih, kje so še drugi partizani in vsi vprek so vpraševali v žlobudravi govorici. Pet mladih partizanov pa je molčalo in se do Italijanov obnašalo prezirljivo. Kljub zatajevanim bolečinam in mučenju so se mučiteljem smejali v brk. To je

krvnike še bolj jezilo. Nekaj fašistov se je postavilo v vrsto in namerili so puške v ujete partizane. Oficir je rentočil in skakal kot to znajo le Lahi.

»Govorite, kje so ostali banditi. Če ne, znamo mučiti...!« Lah se je pačil, da je to spravljal iz sebe.

Nihče od petorice ni zinil in vsi so pogumno zrl v puškinke cevi.

»Če ne govorite, mi šteljajte!...« je čenčal dalje oficir.

To naj bi bilo tisto mučenje. Partizani se niso bali ne smrti ne mučenja. Žal jim je bilo le, da bodo življenja izgubili tako poceni, tako nekoristno, namesto v boju. To jih je bolelo in ne udarci! Umrli bodo, a umrli častno, brez ponižanja.

»Streljajte! Ne bojimo se umreti! Živela Osvobodilna fronta!« je kljubovalno zavpil Maks in se zagnal proti oficirju. Zgrizel bi ga.

Oficir je zavpil kot smrkvav paglavec. Fašisti so pritisnili. Strelji so presekali brbljanje italijanske soldateske. Pet partizanov pa ni umrlo. Fašisti so nalašč merili v njihove noge in roke in ne v srce in glavo. Mučeni so klecnili in se zvili od bolečin; kri je tekla. Fašisti so se znova zaganjali v svoje žrtve, jih postavljali na noge in jih močnejše privezali k drevesom. Vrgli so se na Sava in mu iztrgali rdečo sokolsko srajco. Trgali so jo na koščke in si jo razdelili za spomin. Potem so spet namestili in streljali, končno pa jih pobili kar s puškinimi kopiti.

Trupla so obvisela ob drevesih. Krvava, pretepena in iznakažena trupla. Nato so jih fašisti zavlekli nekoliko stran od vasi in jih samo pokrili z zemljo. Po tem junaštvu so fašisti naglo odšli proti Novemu mestu.

Tako je umrlo pet mladih partizanov.

Ko smo o tem izvedeli tisti večer iz pripovedovanja aktivistov, smo bili žalostni. Umrli so junaške smrti in ne smemo pozabiti njih imen. Vse to mi je rojilo po glavi, ko je naša 3. četa po reorganizaciji bataljona odšla proti Velikemu vrhu nad Zalovčami pri Šmarjeti...

Drago Suhi

Novinarji so zborovali ...

Petega in šestega maja 1944. leta se je zbralo v Metliki na prvo slovensko novinarsko konferenco na osvobojenem ozemlju okoli 100 novinarjev, dopisnikov, vojnih poročevalcev, propagandistov in grafikov. Konferenci je predsedoval član IOOF France Bevk, med drugimi pa so se je udeležili predsednik IOOF Josip Vidmar, sekretar IOOF in komisar Glavnega štaba NOV in POS, pok. Boris Kidrič, člana IOOF dr. Marijan Brečelj in Tone Fajfar, člani SNOS Zdenka Kidrič, dr. Drago Marušič in Franc Svetek ter šefi zavezniških vojaških misij. Konferenca je zasedala prvi dan v prosvetnem domu, nadalje pa zaradi nevarnosti bombardiranja v gozdiču ob Metliki. Dnevni red konference je bil zelo obsežen. Uvodni referat je imela Vida Tomšič, takrat glavna urednica »Ljudske pravice«. »O nalogah novinarstva v današnji situaciji«. O dopisništvu je govorila Marija Vilfan, o reportaži Ivan Potrč, o informacijski službi Jože Zemljak, poleg njih pa so bili še referati »Časopis v naši vojski«, o radijskih vestnikih, o kolportaži tiska ter o naših partizanskih tiskarnah. Po stenografskih zapisnikih je sodelovalo v razpravi okoli 20 udeležencev konference.

KO BRSKA človek danes po svojem spominu in po zapisnikih, ki so o tej konferenci ohranjeni, se ne srečuje z nikakršno preteklostjo, marveč stoji sredi žive sedanjosti. Vse osnovne misli, ki sta jih posvetila zlasti pokojni Boris Kidrič in Vida Tomšič mladini, še malo izkušnim novinarjem, niso veljale le takratni dobi, tedanjim prilikam, pogojem in nalogam, marveč veljajo prav tako danes. Zgodovinski pomen te konference je po mojem prav v tem, da je politično vodstvo osvobodilnega gibanja pri nas postavilo že tedaj o mnogih vprašanjih tako jasna stališča.

Če naj se torej pove o tej konferenci, ki je za razvoj in rast osvobodilnega boja zgodovinsko pomembna, karkoli, potem je treba obnoviti predvsem tiste jasne misli, katerih duh je treba oživiti v naši sedanjosti kot dragoceno miselno riznico ustvarjalne partizanske borbe.

Boris Kidrič je pozdravil konferenco v imenu IOOF in dejal med drugim:

»Želim naglasiti, da je novinar novega kova hkrati politik, kakor je politik hkrati novinar. Postati morate politiki, da boste v celoti razumeli linijo Osvobodilne fronte... Če ne boste razumeli svojega dela, naš tisk ne bo izpolnil dane naloge.«

Isto temeljno misel je v uvodu izrekla še Vida Tomšič:

»Delamo v dobi, ko je borec in politik moral postati tudi novinar, če je hotel izvesti svojo politično zamisel v življenje, in vsak novinar mora biti nujno politik, s politično presojo položaja in nalog, s širokim razgledom po svetu in po domačih problemih, v trdni povezanosti z našo osvobodilno borbo kot borec in ne kot najet uradnik. Mi smo zato novinarji, ker smo politiki, oziroma smo politiki zato, ker smo novinarji.«

V nadaljevanju je tovarišica Tomšič govorila med drugim tudi o naslednjih vprašanjih: svobodi in lokalnosti tiska, o reagiranju na dogodke ter o

kritiki v tisku. Takole je dejala o svobodi tiska:

»V borbi za svojo svobodo so narodi Jugoslavije dosegli najvišjo svobodo tiska in besede, v službi osvobodilnega boja proti vsakemu zatiranju. Iz najtežjih ilegalnih razmer, v katerih je nastal naš tisk, ko so padali pisci in stavci in dajali življenje zato, ker so svojemu narodu hoteli posredovati osvobodilno misel in ga dvigniti k uporu, ko je desetina in desetina naših tovarišev dalo življenje zato, ker so razširjali naš tisk med narodom, ko je naš narod čuval tiskano besedo in poplačal svojo željo po resnični, slovenski uporni besedi z življenjem, v takih razmerah je začel, se dvigal in razmahnil naš tisk, tisk naše svobode (podčrtal p.)... Beseda, ki jo širi naš tisk, je zato najsmelejša, najsvobodnejša beseda (podčrtal pisec Fr. Dr.)... S tem je naš tisk najsvobodnejši tisk — v tem je naš tisk — tisk upornega, svobodoljubnega slovenskega naroda — kulturno dejanje prve vrste. Narodnoosvobodilna borba pomeni torej uresničitev najvišje svobode tiska, kar si je mogoče zamisliti.

Naša svoboda tiska pa seveda ne pomeni svobode za sovražnike svobode, ki imajo za cilj ukiniti narodu in po-

Boris Kidrič na zboru novinarjev, ki je bil v Metliki 5. in 6. maja 1944. leta

samezniku vsako svobodo. Kajti svoboda, ki se ne zna braniti proti svojim sovražnikom, ni prava svoboda.»

Resolucija, ki so jo časniki prejeli ob koncu konferencie, je to misel izrazila takole:

»Časnikarji, grafiki in tehniki... izjavljamo, da smo z osvobodilno borbo... dosegli ne samo ustvaritev močne NOV..., ampak smo dosegli tudi tisto svobodo tiska in besede, ki je dala možnost izraza najsmelejšim svobodoljubnim mislim, ki so bile zatirane vsa prejšnja stoletja v naših narodih.»

O ozkosti in lokalnosti tiska je dejala tovarišica Vida Tomšič:

»Vse preveč imamo (v tisku) pred očmi probleme, ki se nam kopičijo... v tistem delu Slovenije, kjer list izhaja... Preko slovenskih nacionalnih problemov v skupne, jugoslovanske, v razmere, ki vladajo pri drugih narodih Jugoslavije, le redko posega (tisk)... Iz naših časopisov bi... moralo dihati spoznanje usodne povezanosti vseh narodov Jugoslavije, s katerim je neločljivo zvezana svobodna bodočnost, in tako vzgajati novo domovinsko ljubezen v našem narodu do Titove Jugoslavije..., ki pomeni bratsko pomoč in podporo vseh naših narodov med seboj v vseh vojaških in političnih vprašanjih...«

In dalje o drugem vprašanju:

»Naše reagiranje na dogodke je prepočasno, zato premalo živo in sodobno... Naš tisk mora biti občutljivi živec našega dela, ki reagira na vse dogodke pravilno in po njihovi važnosti. V določenem momentu moramo najti vedno najvažnejši dogodek, ga postaviti v ospredje, vsestransko osvetliti ter pod vidikom in perspektivo tega najvažnejšega dogodka prikazati tudi ostale naše probleme.

V zvezi s prepočasnim reagiranjem je tudi naša majhna sposobnost napraviti iz dogodka dogodek, namreč novinarski dogodek, in ga

Brina in Tiran, člana slovenskega narodnega gledališča, na osvobojenem ozemlju, jul. 1944

porabiti kot nov moment v naši propagandi...«

Ter o zdravi kritiki v tisku:

»Prav tako je bilo v našem tisku doslej vse premalo zdrave, konstruktivne kritike. Dejstvo, da smo se dvignili vsi v osvobodilni boj, da se čutimo danes med seboj povezane kakor velika družina, nas ne sme ovirati, da ne bi odpravljali svojih napak, da bi se medsebojno ne kritizirali. Pomanjkanje avtokritike in kritičnih dopisov s terenov je ena izmed velikih napak naših listov. Konstruktivna kritika, ki odkriva, graja in kaže pot iz napak, ki bi utegnile ovirati naše gibanje in graditev naše oblasti, je nujna in zaželena, moramo jo na vse načine pospeševati. Svobodna, konstruktivna, javna kritika je način sodelovanja najširših množic pri vseh naših naporih, tako v borbi kot izgradnji oblasti. Postati mora čuvar naše ljudske demokracije, ki mora odkriti in izločiti vse špekulantske protiljudske elemente in obenem očuvati vso širino našega gibanja... Mi moramo tako kritiko gojiti in pospeševati. Brez tega bi v gnilem samozadovoljstvu naše delo ostalo nepravilno, začetniško, med se-

boj bi skrivali napake in ljudi, ki nimajo mesta v našem gibanju...« In končno:

»Vse preveč je v naših listih tudi filozofiranje o stvarih, ki so dejansko že razčiščene. Delitev dela med posameznimi časopisi je sicer načelno jasna, vendar mnogokdaj opazimo, da pišejo skoraj vsi listi o istem dogodku enake članke, dogodki in dejstva, ki bi jih pa morali posamezni listi poudariti in izkoristiti za svoj krog čitateljev, ostanejo pri tem neizrabljeni. O že znanih in že stokrat razpravljanih in ugotovljenih stvareh ni treba pisati dolgih člankov... Pri tem neekonomičnem izkoriščanju prostora in motanju okoli znanih stvari pa je nujno, da ostajajo novi problemi naše izgradnje zanemarjeni...«

Naš tisk in naše novinarstvo moramo dvigniti tako, da bomo v vsem odgovarjali višini, ki jo je v mednarodnem pogledu dosegla naša borba. Na novinarjih in tisku leže v tem času nemajhne naloge in njihova vloga v svetovnem dogajanju je vsak dan važnejša.»

*

Konferenca v Metliki pred desetimi leti je izvolila tudi pripravljalni odbor, ki je imel nalogo organizirati društvo novinarjev. To društvo je bilo ustanovljeno v Črnomlju 22. oktobra istega leta. Njegov naslednik je sedanje Društvo novinarjev LRS.

Slovenski novinarji, zrasli in vzgojeni v narodnoosvobodilnem boju, letos slovesno praznujemo desetletnico prve slovenske novinarske konference na osvobojenem ozemlju. Ni to le praznik in dan novinarjev, marveč vseh, ki so pri rasti našega svobodnega tiska sodelovali kot njegovi ustanovitelji, pisci, stavci, tehniki, kurirji, raznašalci in bralci.

Program, ki ga je postavila metliška konferenca novinarjev pred desetimi leti, še ni izčrpan. Zato ostaja še naprej del tistih nalog, ki jih je odredila naša revolucija in ki jih morajo njeni partizani in vsi, ki so se jim pozneje pridružili, spremeniti v življenje.

Franček Drenovec

Pred razstavo v Muzeju narodne osvoboditve v Ljubljani

Ze v treji številki smo napisali, da je pisati o Muzeju narodne osvoboditve zaradi gradiva, ki ga imajo tamkaj, dokaj težko in preveč. Vendar pa je prav, da naše bralce od časa do časa le seznanimo z nekaterimi podrobnostmi iz tega našega osrednjega Muzeja. Kajti, če priznamo, je Muzej za vse nas takega pomena, da bi moral biti z njihovim delom seznanjen sleherni naš človek, ki je sodeloval v in z NOB, ne pa samo strokovnjaki, ki le-to proučujejo. Mimogrede povedano, mnogo je bilo že govora o tem Muzeju, zlasti v prejšnjih letih, ko je Muzej »gostoval« v popolnoma neprimernih prostorih na Napoleonovem trgu. No, šele po preselitvi v Cekinov grad je dobil možnost, da bo tak, kakršen mora biti. Če pa je bilo že prej in tudi v zadnjem času slišati kaj slabega na račun Muzeja, je bilo to le delno upravičeno. Kajti prostori v stavbi, kakršni so bili, niso bili najprimernejši za muzejsko ureditev. Vendar so končno sklenili, da bodo prostore preuredili oz. prezidali. Dela za preureditev so že v teku in lahko upamo, da bo Muzej že letos poleti odprl vrata svojih dvoran prvim obiskovalcem in bodo nekatere dvorane tudi ostale stalni razstavní prostor naše revolucije. O tem, kako preurejajo prostore Muzeja in kaj vse tamkaj pripravljajo, pa nam govori tale prispevek.

SEDAJ je v poslopju na Cekinovem gradu nenavadno živo, delo je še bolj živahno kot pozimi. Podirajo zidove in jih drugod spet zidajo, polagajo parket, urejajo električno napeljavo itd. Vse kaže, da lahko verjamemo napovedi: da bo Muzej dokončno urejen in odprt na Dan vstaje, 22. julija.

Veža muzeja je bila prej edini prostor, ki je bil več ali manj primeren za razstave; sedaj tudi ta prostor komajda spoznaš. Tu so štirioglati stebri obdani z mozaikom — vse to ustvarja skupno s štukaturami na stropu in tlakom v beneškem stilu uspelo arhitektonsko harmonijo. Ta prostor bo služil za nekatere manjše razstave, ki jih bodo prirejali ob kakih posebnih prilikah, obletnicah i. p. Na levi strani je gipsoteka in popolnoma na novo urejen fotografski laboratorij.

Urejajo tudi stopnišče, ki je bilo prej dokaj vegasto. Sedaj bo to eno najlepših v Ljubljani: dodali bodo marsikaj novega, modernega — vendar pa bo ohranilo svoj prejšnji baročni izraz. Spodaj med stopnicami in vežo bo ostal prazen prostor, ki sicer nima naravne svetlobe, a ga bodo osvetlili s fluorescenčno lučjo ter tako ustvarili čisto posebno vzdušje. Majhni vdolbini na levo in desno bosta služili za ponazoritev nekaterih partizanskih posebnosti: bunkerja,

ambulante ali tiskarne. Na stopnišču samem bo tudi toliko prostora, da bodo razstavili nekatere predmete.

V prvem nadstropju so na levi poslovni in študijski prostori. Tu je novost le študijska soba. Na desni strani, ki še čaka obnove, pa bodo uredili proti ognju in vlagi varne depoje, kjer bodo shranili arhiv in muzealije; skratka predmete, ki ne bodo stalno razstavljeni.

V drugem nadstropju pa bodo stalni razstavní prostori našega osvobodilnega boja. Prva soba bo namenjena narodnim herojem. Tu bodo kipi in podobe naših herojev, borbene zastave, v vitrini pa njih spominski predmeti. Okoli te sobe so štiri razstavne dvorane. Kdor pozna prejšnje, neurejene prostore, se bo gotovo čudil, ko bo videl, kaj je naredil iz tega arh. Dore Mihevc in njegova šola. To so sedaj svetle in moderno urejene dvorane s kakršnimi se lahko ponaša le malokateri muzej. Prva dvorana (desno od stopnišča) bo namenjena prikazu začetka narodnoosvobodilne borbe, letu 1941. V drugi dvorani bo leto 1942 — nekako do roške ofenzive. Sledil bo kronološki pregled vsega našega boja. Ena od teh dvoran bo služila kot predavalnica; tu bodo prikazovali tudi dokumentarne filme ali pa prirejali samostojne razstave.

Pod gradom bodo uredili park, kjer bodo razstavili topove, razno drugo težko orožje in trofeje, ter tudi plastike, predvsem kipe naših junakov ter modele kipov, posvečenih NOB. Bližina gozda pa daje še druge možnosti. V majhnih grapah na pobočju Šišenskega hriba bi lahko uredili pravo partizansko bolnišnico ali pa tiskarno. To je le še zamisel, o kateri še razpravljajo in katera ima svoje zagovornike in nasprotnike.

S tem, da bo Muzej postal stalno razstavišče, bo šele pričel izpolnjevati svojo prosvetno-vzgojno nalogo. Predvsem važne bodo razstave, ki jih bodo prirejali ob posameznih obletnicah in spominskih dneh — tu bo razstavljeno gradivo, ki bo sicer hranjeno na varnem v depojih. To bo važno za osvetlitev in prikaz posameznih obdobij in dogodkov v NOB. Take razstave bodo zahtevale stalen študij, zbiranje novih predmetov in dokumentov, njihov podrobno obdelavo ter tako živ stik med bivšimi borci in Muzejem.

Še preden pa bo stalna razstava dokončno postavljena, bo Muzej letos ob prazniku vstaje organiziral nekaj razstav, na katerih bodo prikazali razvoj našega boja vse od leta 1937, ko je bila na Čebinovem ustanovljena — Komunistična

Ena izmed fotografij v Muzeju NO v Ljubljani, ki prikazuje italijansko divjanje v Sloveniji

partija Slovenije, do sredine leta 1942, ko je bila na osvojenem ozemlju vzpostavljena prva ljudska oblast. Precej težav stoji Muzeju na poti zaradi organiziranja take razstave v tako kratkem času, vendar si vsi prizadevajo, da bi ravno s to razstavo dostojno proslavili otvoritev nove stavbe.

Važen del Muzeja je fototeka. Posnetki iz partizanskih dni se kvarijo in je že danes treba opraviti delo, s katerim bomo slike obnovili in konservirali. Zato nameravajo filme shraniti v posebnih železnih omarah, da bodo bolje kljubovale zobu časa. Prav tako bodo izdelali fotokopije vseh partizanskih dokumentov in tiskov. Marsikatero stvarijo se že sedaj

v takem stanju, da jih ne bo mogoče več ohraniti, pač pa jih bodo fotografirali in tako rešili. Interesenti bodo lahko dobili fotografske posnetke, če jih bodo potrebovali. Prav tako nameravajo posneti večji del muzejskega gradiva, ki ga hranijo v ostalih 18 Muzejih NOB po Sloveniji, ker Muzej v Ljubljani nima namena, da bi vzel tem muzejem kakršenkoli material. Treba je imeti le evidenco nad vsem in pregled.

Letos bo v Ljubljani tudi posvetovanje vseh strokovnjakov, ki delajo v muzejih NOB širom po Jugoslaviji. Razprava o problemih na tem sestanku bo mnogo pripomogla za boljšo organizacijo dela v muzejih.

S. R.

Gorenjci v Celovcu

ŠTABU Kokrškega odreda: »Primorska je osvobodjena. V večjem delu Avstrije in v Italiji je sovražnik kapituliral. Vse naše edinice so dobile nalog za zasedanje Koroške. Takoj krenite z vsemi silami proti Celovcu...!«

Tako se je glasilo sporočilo, ki ga je prejel štab v času, ko so bile borbe za osvoboditev Gorenjske v polnem teku.

Bilo je dan po kapitulaciji Begunj, ko se je pričela ta dirka k Dravi, nekaj dni pred nemško kapitulacijo. Že čez dva dni so bili bataljoni pred Bistrico v Rožni dolini. Prvi dan so bile največje težave s hrano; skladišč ni bilo, gospodarske komisije na drugi strani Karavank pa šele v razvoju.

Odred je hitel preko hribov peš, medtem ko so se Nemci in belogardisti z avtomobili vozili preko Ljubelja in Jezerskega, da bi čimprej prišli na varno. Na drugi strani so Nemci takoj izvovali odred in ga napadli. Menili so, da je le skupina kurirjev, a so se po celodnevni borbi s krvavimi glavami umaknili in se potem tudi predali. Kokrški odred je vkorakal v Bistrico; prvo slovensko mesto na Koroškem je bilo osvobodeno. Odred je takoj odhitel na kolodvor, kamor je ravno prispel transport ss-ovcev z Jesenic. Poziv za predajo jih je presenetil in so se pričeli braniti. Boj je divjal ves večer in se pozno ponoči končal z njihovim porazom. Takoj naslednji dan je odred krenil naprej proti Celovcu. Most na Dravi je varovala zelo močna posadka — kakih 300 vojakov. Toda naši so jih s svojim nenadnim prihodom tako presenetili, da so se predali brez boja. Pri tem mostu so partizani še več dni po kapitulaciji razoroževali Nemce, belogardiste, četnike, vlasovce in vso bando, ki je bežala iz Jugoslavije. Tu je bilo vse polno vozil, opreme in tisoči sovražnih vojakov.

Toda boji še niso bili končani! Na dravskem mostu so se nadaljevali; sovražne enote so si na vsak način hotele izsiliti prehod. Končno pa je bila zmaga izbojevana in Kokrški odred je med prvimi vkorakal v Celovec.

Ivo Porenta

Krajevni prazniki — spomin na NOB

TREBNJE: 15. MAJ

15. maja 1944. leta so partizanske enote Cankarjeve in Gubčeve brigade napadle in uničile belogardistično postojanko v Trebnjem ter tako osvobodile Trebnje in okolico.

ADLEŠIČI: 22. MAREC

22. marca 1945. leta so podivjani okupatorji iz družbi ustašev pridrveli čez Kolpo in Adlešiče in tamkaj zažgali šest vasi. Adlešiči so dali v borbi za svobodo 93 žrtev.

ZG. POLSKAVA: 23. MAREC

23. marca 1945. leta so ustrelili Nemci v Zgor. Polskavi v Gaju 30 talcev.

ŽABNICA: 27. MAREC

27. marca 1942. leta je bila na hribu Rovt nad Zabnico ena najhujših bitk gorenjskih partizanov iz čete Matije Udvanca-Vajsa (III. četa Cankarjevega bataljona). V tej borbi so padli Stane Žagar, Matija Udvarc ter 13 prvoborcev iz te čete.

DOLANE: 4. APRIL

4. aprila 1942. leta je v Dolanah počila prva partizanska puška.

GOTNA VAS: 29. JUNIJ

29. junija 1942. leta sta Gorjanski in Belokranjski bataljon NOV napadla pri Badovincu (Zajcu) na sektorju Gorjancev fašistično postojanko in pregnala fašiste iz postojanke.

GRADAC: 26. JULIJ

26. julija 1942. leta je italijanski okupator z domačimi izdajalskimi pomagati iz maščevanja zaradi množičnega odhoda naših mož in fantov k partizanom, požgal po tej občini vasi, prebivalce, kolikor jih ni uteklo na osvobodeno partizansko ozemlje, pa je odgnal v internacijo na Rab.

STRAŽA: 13. SEPTEMBER

V septembru 1943. leta je prebivalstvo Straže in okoliških vasi slavilo zmago nad italijanskim okupatorjem, ki je kapituliral. Ljudje so navdušeno pozdravljali hrabre borce, ki so prišli v Stražo, 13. septembra pa je odšlo k partizanom nad 200 prostovoljcev.

LOŠKI POTOK: 31. JULIJ

31. julija 1942. leta je italijanski okupator v Loškem potoku, v vasi Trava, aretirali 14 vaščanov, med njimi 5 učiteljev. Učitelje je v gozdu Mrtaloz ustrelil. Vaščane pa so odpeljali v vas Sodel in jih streljali kot talce; poleg teh so ustrelili še štiri neznane borce. Italijani pa so tedaj požgali tudi 105 hiš.

Osmorica v plamenih

(Nadaljevanje)

VEDEL sem: »Sedaj ali nikoli!«

Brez nervoze pograbilim orožje, mirno odrinem zavarovalec in ustrelim v komandanta, ki se je spet zvrzval. Petrolejka v tem trenutku ugasne, ker sem streljal prav nad cilindrom. Med Nemci nastane zmeda. Vsi derejo proti izhodu in se prerivajo skozi vrata. Skočim za njimi in enemu iztrgam puško. V tem se pojavi na stopnicah narednik, ki je na podstrešju iskal brata. Pomerim nanj in pritisknem... Prekleta smola! Petelin je ostal trd. Bila je polavtomatična puška, ki jo dotle še nisem imel v rokah. V temi nisem mogel najti zavarovalca...

Skočim za vogal in repetiram. Slišim, kako gre naboj iz cevi. Tipijem, da bi porinil novega v cev. Znova namerim na Nemca... Spet nič, kajti orožja ne znam uporabiti. Zgrabim za cev puške, da bi ga pobil s kopitom, ko bo prišel mimo. Toda on me sliši in sluti, da ga čakam. Proti meni sproži rafal in med streljanjem skoči skozi vrata. Poženem se za njim. Zunaj na tleh leži moja in še nekaj drugih brzostrelk, ki so Nemcem padle iz rok, ko so se prerivali skozi vrata. Niti dva metra ni do njih. Še preden utegnem skočiti in pobrati orožje, že zaropota in zasika z vseh strani, da odskočim od vrat...

Stečem po stopnicah in pokličem brata Mirana. Vsaka sekunda je dragocena! Ze se svita. Kar se da hitro se moramo prebiti v gozd. V hiši smo: stric Ludvik, teta Marija, dr. Lavicki, oče, brat in jaz. Gotovo sta se Gojko in Rožca prebila v gozd takrat, ko hiša še ni bila tako obkoljena...

Teta, že vsa siva, se vrže stricu okrog vratu in vpije: »Ludvik, Ludvik, ostani tu, jaz te nikamor ne pustim!«

Že po naravi ves ustrežljiv dr. Lavicki, kakor bi hotel miriti družinski prepir, izjavi: »E, pa da! Pa mi imamo legitimacije. Izgovoriti čemo se, da

su partizani na silu ušli u kuću.«

Za prepričevanje ni bilo časa...

Pomagal sem očetu in bratu zlesti skozi odprtino iz shrambe v prešo.

Skozi zadnja vrata se bomo prebili v gozd. Vrata so bila le priprta. Gotovo sta tu zbežala Rožca in Gojko. Narahlo odrinem vrata in pokukam skozi odprtino. Vidim Nemce, ki se kakor sence razvrščajo po položajih okoli hiše. Naj bežimo naravnost proti gozdu? Morali bomo skakati čez plot. Ali naj bežimo počez, da se plotu izognemo? Raje počez!

»Za menoj!« šepnem očetu in se poženem iz hiše.

Zaropotalo je od vseh strani. Povsod so se užigali plamenčki ob streljih in rafalih. Imel sem občutek, da tečem skozi roj razjarjenih čebel. Povsod okrog mene so švigale krogle.

Z dolgimi skoki sem se poganjal proti gozdu. Nenadoma začutim, kot bi me zadel kamen. Nič ni bolelo, pa sem vedel, da sem zadet. Še nekaj skokov in zagnila me je gozdna tema... V diru sem treščil ob drevo, puška mi je padla iz rok; nisem je utegnil pobrati. Krogle so sikale in klestile skorjo z dreves...

Zdirjal sem naprej po gozdu. Čez kakih sto metrov sem se ustavil. V drobovju na levi strani sem čutil strahotno bo-

lečino, v čevlju mi je žvokljala kri... Ozrl sem se nazaj. Očeta in brata ni bilo za mano. Sta padla? Na robu gozda sem opazil Nemce, ki so se mi bližali in strelci. Naprej moram! Bom vzdržal ali bom izkraval? Počasi sem nadaljeval po gozdu. V ustih sem čutil sol...

Prišel sem do potoka. Pil bi, pa nisem vedel, če bom še mogel vstati... Le naprej, naprej! Zavedel sem se, da sem se rešil. A kaj je z drugimi? Kje sta oče in brat? Sta mar mrtva? Morda sta Rožca in Gojko kje v gozdu? Na Pragersko menda nista šla, tam ju lahko spet primejo. Saj Gojko ve, kje so bunkerji. Nekam bosta že znala iti... Kaj bo s stricem, teto in dr. Lavickim? Sem naredil prav, ko sem tistega ustrelil? S tem sem hudo poslabšal položaj stricu, teti in doktorju. Prav gotovo jih bodo zaprli. Toda vojne bo kmalu konec in spet se bomo videli. Drugega izhoda ni bilo. Vsak bi na mojem mestu tako naredil. In spet so se moja čustva in misli zasukale k očetu in bratu. Če so ju ujeli, ju bodo postrelili, ker sta partizana. Morda ju pa ne bodo, vojne bo kmalu konec...

Zavedel sem se, da sem še vedno v nevarnosti. Lahko so kje zasede! Patrulje so prav gotovo razposlale okrog! Po potoku moram, da mi ne bodo sledili s psom. Pes bo dobro vohal kri...

Vode, samo malo vode...

Kaj pa je z menoj? Nič ne vidim... Slabo mi prihaja. Čof, čof... Trudno koračim po potoku naprej. Pst! Tiho,

dr. Rožca Sagadin

tiho moram. V podzavesti sem se tega zavedel; nato so se me lotile blodne in bolestne misli.

Samo sebe sem rešil. Toda, saj sem hotel tudi druge, pa niso hoteli iti. Menda je bilo tako bolje! Skozi ta ogenj ne bi nihče prišel živ. Zaprli jih bodo in vojne bo kmalu konec. Oče in Miran sta gotovo padla. Onadva sta se prebijala... Saj sem čakal. Videl bi ju, če bi dosegla gozd. Sta mrtva ali ležita ranjena? Le kaj bodo naredili z njima? Naj grem nazaj? Saj se že komaj vlečem. Ne pomaga nič, k neki hiši moram...

Spet mi je slabo. Primem se za veje nizkega drevesa, da mi preide tema. Potem grem naprej iz gozda v Črete. To so močvirni travniki, porasli z jelševjem. Skrivam se za jelševjem in se od zadaj priplazim k samotni hiši v vasi Sešterže...

Ko sta Rožca in Gojko smuknili v skrito shrambo in se odtoč skozi odprtino splazila v prešo, sta se morala odločiti. Gojko je nekoliko odprl vrata in malo prisluškoval. Slišal je, da so Nemci tudi zunaj. Bolj varno bo iti v bunker!

Hitro in tiho sta izvlekla stopnico, se splazila v bunker in zaprla vhod. Objel ju je temačni vzduh podzemlja. Kljub občutku varnosti jima je srce začelo nemirneje utripati in strahu sta se zavedla

še le sedaj. Kaj se bo zgodilo sedaj? Rožca se je trepetaje za svoje drage pritisknila h Gojku, srečna, da je ob njej on. Tako tiho in brez besed sta se razumela...

Poslušala sta, pa sta slišala le svoje močno zadrževano dihanje in močno utripanje srca.

»Kaj bo zdaj?« končno šepne Rožca.

»Morda se bo kaj slišalo?« ji je rekel Gojko.

Splazil se je v tisti kot, kjer so bili nedavno prebili luknjo, da bi bunker opremili s cevjo za zračenje. Prislonil je uho in prisluškoval. Nenaadoma je nekaj močnejše zasumelo. Bilo je kot pišč, kot pritajen strel. Nato je razločno začul ropot.

»Nekaj se dogaja zgoraj,« je skoraj sam za se ugotovil Gojko. Rožca se je privila k njemu, plaho in nežno. Nikoli se ni tako bala zanj. Gojko je občutil in vedel, kako zelo ji je potreben. Bil pa je raztresen in s čustvi v popolni odsotnosti...

Napenjal je sluh. Nič! Samo zdelo se mu je. Toda ne! V uho mu je udarilo regljanje. Rafal. Vraga! Spet je završalo skozi luknjo. Kmalu za tem se je nekdo spustil v prešo. Več jih je bilo. Potem je spet drdralo prav blizu in nepretrgoma...

Nekdo je poskušal odpreti vhod. Potolkel je s pestjo po stopnicah. Ali naj odpreta? Mar že Nemci vedo za bunker, ali pa so že odšli in jih kličejo njihovi?

Gojko je oklevaje sprostil stopnico v tečajih in krepkeje stisnil samokres. Ko je bunker zazijal, jima je udarilo na uho strahovito streljanje. Istočasno sta ujela šepet: »Midva sva,« je zasopel povedal Očka.

Hitro sta se splazila v bunker. Bila sta Očka in Miran. Potem so složno zadelali vhod...

»Torej ju niso našli,« je radostno pomislila Rožca.

»Ne vem, če je ušel,« je zaskrbljeno dejal Očka.

»Kar gorelo je okoli njega,« je pripomnil Miran, »pa Zvonko jo je gotovo unesel.«

»Ali je zbežal?« sta hkrati vprašala Rožca in Gojko.

»Komandanta je ustrelil,« je pojasnil Očka.

»Kako?...«

»S tvojo pištolo ga je, pravim,« je odgovoril oče. »Vsi Nemci so zbežali iz hiše. Najbrž pa bodo kmalu nazaj.«

»In kje je zdaj?« je vprašala Rožca.

»Skočil je skozi stranska vrata in velel, naj greva za njim. Vse polno Nemcev je. Tako je pokalo, da sem si rekel: 'Tu ne pride skozi živ človek. Midva se skrijeva v bunker.' Zdaj smo štirje. Mislili smo, da sta vidva zbežala v gozd.«

»Nekdo nas je izdal,« je čez čas strokovnjaško ugotovil izkušeni Očka.

»Kdo je bil tisti, da bi ga pes...« je vrtalo v vseh.

Toda prišleca sta bila še premalo povedala. Rožca in Gojko sta še spraševala... Še in še bi se bili menili, toda zaslišali so trušč in razgrajanje. Nemci so znova vdrli v hišo, zdaj, ko se je bilo že zdanilo. Surovo so zgrabili teto in strica ter dr. Lavickega. Nobeno izgovarjanje ni nič pomagalo. Tepli so jih in ustrahovali, nato so jih odveklili v Poljčane. Na vozičku so morali peljati nemškega komandanta, na katerega je Zvonko ustrelil in ki je drugi dan umrl. Večja skupina pa je ostala na Srecah in ropala...

dr. Gojko Sagadin

Naši štirje v bunkerju so napeto čakali, če bodo Nemci bunker izsledili. Ti pa so drveli in s težkimi čevlji skakali po stopnicah, da je iz kleti votlo odmevalo. Ali jih bodo izsledili, bodo prignali pse?... In kaj je z onimi tremi, z Ludvikom, teto Marijo in z dr. Lavickim? Strahotne misli so razjedale kot črvi in le redko je vznikel trenutek upanja, kajti vse je bilo zavito v črno kopreno in zatohel zrak jim je dušil življenjsko vedrino.

Nemci so bili odveklji vse, kar je bilo vrednega. Vino so

stočili iz sodov, raztepli in odnesli zalogo hrane. Zvečer so prignali nazaj strica Ludvika, teto in dr. Lavickega. Obsodili so jih na strašno smrt. Vse tri, ki so bili pretepeni do onemoglosti in so se komaj držali na nogah, so privezali v hiši k vratnim podbojem. V kleti so našli posodo s petrolejem. Polili so jih in zažgali... Tri žrtve niso več prosile človeškega usmiljenja. Nemci so bili kot zveri in proti zverem s prošnjami nič ne dosežeš. Jasno jim je bilo, da bodo umrli v plamenih... pa niso javkali. Ko jih je objel plamen in so jih strahotne muke privedle v blaznost, so začeli tuliti in vpiti. Nemci pa so se režali in se naslajali — in to sedemindvajset dni pred svojim koncem. Divjaštvo civiliziranih in bahavih Nemcev!

Sagadinovo domačijo je obliznil plamen. Suho lesovje je prasketaje gorelo. Potem se je začelo rušiti...

(Se nadaljuje)

Še spomin obtožuje!

SONČNO popoldne. Poletje 1944. Borci Notranjskega odreda so počivali ob potoku Cerkniški, nedaleč od Dolenje vasi. Otroci so jih opazili in to povedali ljudem v vasi. Našel se je nekdo, izdajalec, ki je šel v Rakek obvestit belogardiste, da so v vasi partizani...

Okrog treh je bilo slišati streljanje. Čudili smo se, odkod to? Videli smo belčke, ki so tekli proti vasi; nekateri so nosili po dve puški... To me je začudilo in stisnilo pri srcu, ker sem vedela: živ partizan mu je ni dal. Takoj, ko so beli odšli, smo pohiteli tja. Nasproti nam je prišel neki vaščan-belogardist in se nam smejal: »Dovolj mesa bo jutri za žeganje...«

Odšli smo tja in našli štiri mrtve partizane, nedaleč stran na hribčku pa sta ležala še komandir in namestnik čete. Ta dva so beli navezali na žice in zvezli do poti, kjer so ju naložili na voz in »tri-

umfalno« odpeljali v Rakek: »Poglejte, kakšni so partizanski oficirji!« Še prej so jim strgali obleke, jih sezuli, zvečer pa jih vrgli na pokopališče, kjer so jih domačini iz Rakeka pokopali.

Partizani niso poznali terena, medtem ko so bili beli vsi domačini. Bili so napadeni s tiste strani, odkoder so najmanj pričakovali napad. Takoj po tem uboju so odšli rekvirirati k Udovičevi Pepci iz Dolenje vasi, ker je imela fanta v partizanih. Pobrli so vso obleko, perilo in živež ter odnesli k svojim v Rakek. Pepce pa na srečo ni bilo doma. Kdo ve kaj bi se ji zgodilo, ko so prišli krvi pijani zločinci k njej domov! Za njeno terensko delo takrat še niso vedeli. Ko so beli odšli, so vaščani partizane pokopali pri cerkvi, kjer trije počivajo še danes, enega pa so prepeljali v Ljubljano.

Lojzka Avsec-Stana

ŠE NE VESTE?

KJE JE BILA PRVA ZNANA BITKA NA SVETU? Prva znana bitka, ki jo navajajo zgodovinski viri, je bila pri Megidi na ozemlju današnje države Izrael. Potek te bitke lahko še danes točno rekonstruiramo: pri utrjenem mestu Megida (danes Tel ed Muteselim) sta se leta 1479 pred našim štetjem spopadli armadi egiptovskega faraona Tutmesa III. in sirjska uporniška armada.

KOLIKO LJUDI JE DO SEDAJ PADLO V VOJNAH, ODKAR OBSTAJA SVET? Ze najstarejši zgodovinski viri pripovedujejo o spopadih med ljudmi. Od vsega začetka so se ljudje borili tudi med seboj in ne samo s prirodo. Vzroki so najrazličnejši, kakor so bili različni tudi cilji — skratka človek je vedno plačeval svoj »krvavi davek«. Lahko rečemo samo še to, da ta »navada« ljudi še ni popolnoma minila, vendar se je nekaj le izpremenilo: orožja so se izpopolnila in postala bolj učinkovita, in drugo — želja velike večine ljudi po miru in trdna volja to željo uresničiti je zdaj močna kot nikoli doslej! Po zadnjih statistikah strokovnjakov mednarodnih uradov se ceni, da je v vseh dosedanjih vojnah izgubilo življenje okrog sedem milijard ljudi (in danes prebiva na svetu dobri dve milijardi ljudi).

ALI SO MAKEDONSKI PARTIZANI KAKOR KOLI SODELOVALI S PARTIZANI V GRČIJI, ALBANIJI IN BOLGARIJI? Ze sama zemljepisna lega je omogočila stik s partizani v treh sosednjih deželah. V skupni akciji so leta 1944 albanski in makedonski partizani skupno osvobodili Debar, ki je bilo prvo osvobodeno mesto v tej republiki. Spomladi leta 1943 so nekateri makedonski partizanski odredi prešli na ozemlje Egejske Makedonije in skupno z grškimi partizani osvobodili veliko ozemlje. V Egejski Makedoniji so tudi s pomočjo makedonskih partizanov ustanovili prvi bolgarski bataljon, ki so ga sestavljali pobegli vojak. Bataljon je nosil naslov »Hristo Botev« in je v znamenitem februarjem pohodu makedonskih partizanov doživel svoj bojni krst.

V ZGODOVINI JE NAJDALEJ TRAJALA VOJNA med Anglijo in Francijo, in to od leta 1337 do 1453 in jo imenujemo »stoletno vojno«. Vendar vojna ni trajala stalno, temveč so se vrstili napadi in bitke v krajših in daljših razdobjih. Bojne skupine (ekspedicije) so navadno štele kakih 60.000 moč, v katerih so bili tudi najemniki iz drugih dežel. Znameniti so bili tako imenovani »genovski strelci« v francoski vojski, ki so bili oboroženi samo z loki in puščicami ter so vedno šli v prvi bojni črti. Leta 1346 so ravno ti utrpeli velike izgube, ker so Angleži prvič v zgodovini vojskovanja uporabili — smodnik.

Krvava „visoška“ kronika

ORGANIZACIJA Osvobodilne fronte je bila v poljanski občini vzpostavljena že v prvem mesecu okupacije; vodil jo je Maks Krmelj-Matiija. Kot večina gorenjskega prebivalstva, tako so tudi Poljanci sprejeli Nemce z neprikrito mržnjo. Le na Javorju so v začetku gledali na Nemce bolj prijateljsko; a so kmalu spoznali, kaj pri-
našajo Nemci namesto obljubljenih »boljših časov« in so se vključili v narodno celoto. To je prišlo predvsem do izraza v Poljanski vstaji decembra 1941, ko je nad 500 mož in fantov s teh krajev odšlo v Cankarjev bataljon in se udeležilo napornih borb z Nemci v poljanskih hribih in pozneje še v Dražgošah. Del teh prostovoljcev se je res zaradi nezno-
snega mraza in nenavadno močnega nemškega pritiska

vrnil v vasi, od koder so jih Nemci vse odvlekli v internacijo. Toda borbeno razpolo-
ženje večine prebivalcev s tem ni bilo uničeno na poljanskem! Globoka narodna zavest in borbenost — vse to je ostalo živo ves čas okupacije.

Med vso dobo okupacije so se v poljanskih hribih bile borbe med partizanskimi silami na eni strani, ter Nemci, vlasovci in belogardisti na drugi strani. Bil je to neizpros-
en in oster boj, ki ni ponehal niti v ostrih zimah, in je bila vsaka hosta, vsak košček jase in vsaka domačija bojno področje. Precejšnje so bile žrtve med partizani in kmeti, ki so svojim borcev vedno pomagali.

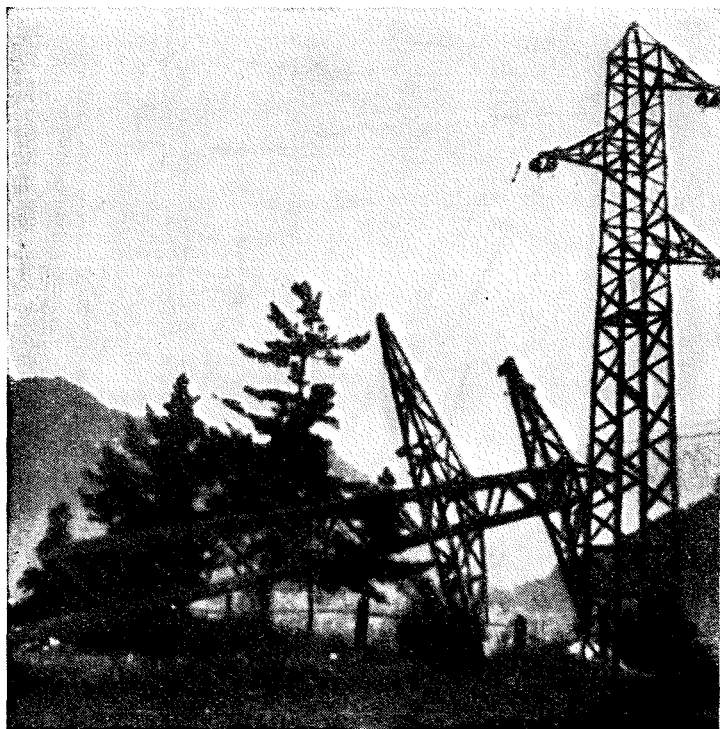
Konec decembra so imeli Nemci velike izgube v bojih okrog Valterskega vrha. Besni so se vrnili takoj naslednji dan in ustrelili posestnika

Demšarja in njegovega hlapca ter mu zažgali domačijo. Istega dne, 28. decembra 1941, so ustrelili Vostraža s Črne-
ga vrha in njegovo ženo Marjan-
co. Obe trupli so vrgli v ogenj goreče domačije. Mesec dni kasneje so nemški policisti iz-
nenadili partizana Kisovca iz Kremenke, ki se je mimogrede oglašil doma. Bilo je takoj po-
tem, ko je Poljanska četa v boju utrpela hujše izgube. Ustrelili so ga takoj pod hišo, povezanega z bodečo žico. Isti dan so v domu ujeli tudi parti-
zana Boštjanca, mu požgali hišo in ga vrgli v ogenj.

Poleti 1942 so Nemci upri-
zorili obsežne hajke na parti-
zanske enote (Druga grupa odredov), ki so bile koncentrirane na Gabrški gori. Nem-
ške policijske patrole so po-
lovile po vaseh in na cesti, ki vodi iz Poljan na Javorje, nad 100 moških in bi jih ustrelili, če jih ne bi zgolj slučaj od-
vrnil od te namere. Ustrelili so le dva, Vodnika iz Podvrha in Breca iz Javor, ki sta si hotela z begom rešiti življenje.

Najhujše je bilo konec marca 1945, ko so nemške in belogar-
distične enote strašno divjale po partizanskih vaseh in do-
mačijah. Požgale so mnogo domov in pobile vrsto vaščanov. Posestniku Povletu iz Delnic so ubili ženo, hčerko Marijo in oba sinova. Mrtve so vrgli v ogenj goreče hiše in hleva. Sina Damjana, ki mu je bilo šele 14 let, so ustrelili domači belogardisti za pokopališčem v Poljanah. Isto belogardistično krdelo, katere član je bil tudi zloglasni Mež-
narjev Francelj z Gabrške gore, je med potjo ustrelila pri Podobnem 20-letno parti-
zansko učiteljico Marijo iz Delnic.

To je bilo 25. marca. Po-
poldne so Nemci in vlasovci pridrli v Mlinarjevo domačijo v Muravah pri Javorju. Uni-
čili so vso družino: očeta in mater ter otroke Franca, Pavla, Janeza, Martina, Anto-
na in Marijo. Vse so potem vrgli v ogenj. Od vse družine se je rešil le en otrok, ki je izkoristil trenutek, ko so Nemci postali pozorni na bližajoče se streljanje. Partizani so se prebijali proti hiši in edini

Sabotažna akcija gorenjskih partizanov v Blejski Dobravi, 1941. leta

preživeli iz družine Mlinarjevih je našel pri njih zatočišče. Tega dne so Nemci ustrelili tudi Jelovčanovega sina s Podvrha.

V aprilu 1945 sta Srakarjeva iz Javor ustrelila svojega sosedo Štibeljna, ki so ga gestapovci izpustili iz škofjeloških zaporov. Njegova sinova sta bila že od leta 1941 pri partizanih in vsa družina je aktivno sodelovala z borci. Starega Štibeljna so strahovito mučili, a so ga končno le izpustili. Ko je bil na poti domov, sta ga dohitela oba belogardista, Srakarjeva, in ga v bližini Brodov ustrelila.

V poljanski občini so fašisti požgali v letih okupacije 47 poslopij, od tega 20 hiš. V začetku decembra 1941 so zažgali Narigarjevo domačijo na Bukovem vrhu. Žandarmerijska patrولا je prišla pred hišo in izsiljevala očeta, da bi povedal, kje se skriva njegov sin. Narigar ni hotel govoriti in so ga Nemci pretepli in postavili pred zid ter hoteli ustreliti. Tedaj pa je sin, ki je bil skrit na podstrešju, sprožil in ubil morilca, ostali pa so se razbežali. Družina je izkoristila trenutno zmedo v švabski patrولي, zbežala v gozd ter dossegla Cankarjev bataljon, ki je bil na Pasji ravni.

Ponoči, v hudi zimi, med 21. in 22. januarjem 1942, se je del Poljske čete zatekel v Muhovo domačijo v Vinharih. Partizani so bili do smrti izčrpani, nemška policija jih je preganjala po zasneženih hribih vse od Dražgoš, preko Selške doline in Blegoša. Ob prvem svitu so prišli do Muha in v trenutku pospali v hlevu. Le stražar Buh Rafael je ostal s težavo buden, a ne zaman. Enota je bila izdana in čez trideset ure je že obkolilo okrog 300 ss-ovcev. Komandant nemške policije, ki je akcijo vodil, je prišel v hlev in za trenutek sta se s partizanskim stražarjem gledala iz oči v oči. Umaknil se je, stražar pa prebudil borce. Zadivjal je krvav in neenak boj in preživelim partizanom je le s težavo uspelo, da so se prebili. Rešilo se je le pol borcev; enega so ujeli, 6 jih je padlo, med njimi tudi komandir Po-

Od leve proti desni: Pavle Žavcer-Matjaž in Maks Krmelj-Matija

ljanske čete Šiškarjev Rudi iz Žabje vasi. To je bil eden najbolj drznih podvigov poljskih partizanov; v siloviti in neenaki borbi so si v meter globokem snegu izsilili proboj iz gorečih stavbe. Muhovo družino so boso vodili v Poljane in jo internirali; mati Neža se ni več vrnila v domovino.

V novembru 1943 so Nemci obstreljevali in zažgali domačije na Jelovici pod Blegošem, kjer so se nahajale enote Prešernove brigade. Zgorelo je mnogo hiš in gospodarskih poslopij. V septembru istega leta so Nemci zažgali domačijo

Košancu iz Jazbin, kjer se je prej nahajala partizanska bolnišnica. Bolnišnica je bila izdana, a se je pravočasno umaknila. France Kržišnik iz Delnic je bil zelo požrtvovalen aktivist. Poleti 1944 ga je sosed izdal, vendar mu je uspelo pravočasno pobegniti. Nemci so mu zažgali hlev in odpeljali ženo v internacijo. Kržišnika pa je sosed še enkrat izdal. Pozneje pa so partizani obračunali tudi s tem nevarnim izdajalcem ter ga sodili pred vojaškim sodiščem.

V februarju 1945 so nemške in vlasovske enote divjale po

dolini, požigale so in posiljevale žene in dekleta. Takrat so požgali Primoževo in Omejevo domačijo na Jazbinah, Dermetovo in Kovačevo na Javorjah ter tudi šolo na Javorjah. Pri požigu Primoževe domačije na Jazbinah so se posebno »izkazali« domobranci iz postojanke Gorenja vas in med njimi zlasti Andrej iz Zetina, ki je Nemcem predlagal, da je treba vse v tej hiši pobiti in zmetati v ogenj. Gospodar, hči in oba sinova so bili pri partizanih, doma pa je ostala le žena z malimi otroki. Domobranci so ženo, dveletnega sina in 17-letno hčer pretepli in jih res hoteli vreči v ogenj, ko bi se ta bolj razgorel. Rešil jih je slučaj: goreča slamnata streha se je usula na krvnike, ženi in otrokom pa je v kratki zmedii uspelo zbežati. Ušli so v sa-

mem spodnjem perilu in se skrili v partizanski bunker v bližnji hosti.

Domačijo Peternelj Marije je ukazal zažgati njen lastni mož, domobranec iz Gorenje vasi. Bil je očim njenih otrok in je grozil, da bo vse otroke postrelil in jih vrgel v ogenj, ker so sodelovali s partizani. To bi se verjetno tudi zgodilo, če mu ne bi pastorka ušla.

To je le del krvave »visoške« kronike, ki jo je doživelo naše ljudstvo v težkih dneh fašističnega navala. Niso jih ukrotili, čeprav je bilo veliko žrtev in pogorišč. Tako je samo v majhni vasi Delnice s 25 hišami bil ubit vsak šesti prebivalec. Tako so padli v boju vsi moški iz Brodarjeve domačije iz Vinharjev itd. Ljudje pa so kljubovali, podpirali našo vojsko in niso štedili ne premoženj ne krvi.

Ljudje pod Matajurjem

Prav je, da tudi sedaj, ko čas tako hiti, ko spomini blede, ne pozabimo tistih partizanskih dni, ki so nam mnogim še tako blizu, kot bi se zgodilo včeraj. Prav je tudi, da se ne spominjamo samo borb in zmag, temveč tudi tistih partizanskih mamic in družin, ki so toliko žrtvovali in toliko pomagale partizanskim borcem.

FRANCKA Perat živi s svojim upokojenim možem pri Peratih nad Livkom, zelo blizu italijansko-jugoslovanske meje. Skromno je bilo življenje te družine, cestarjeva plača ni bila velika, njivica na bregu ni mnogo rodila — doma pa je bilo šest otrok.

Pet sinov je šlo v partizane, ko je bil čas za to, hči pa je bila terenska aktivistka in obveščevalka. Eden sinov se je boril pri Turjaku, drugi na Hrvaškem, tretji je šele po razpadu Italije, ko je ušel iz italijanske vojske, šel k partizanom, četrta je bil pri partizanskem letalstvu, najmlajši pa je padel leta 1944 pri Petrovem polju v Bosni. Mati in hči sta bili dolge mesece zaprti v zaporih »Coroneo« v Trstu, a so jih partizani rešili ob kapitulaciji Italije. Hčer so pozneje gestapovci ponovno zaprli in maja 1944 odvedli v

Nemčijo, ker ni prenehala delati za partizane.

Francka Peratova je postala prava partizanska mati, vsak partizan, partizanka je bil njen sin in hči. Vedno so bila njena vrata odprta tistim, ki so prihajali mimo ponoči in na skrivaj. Vedno je bilo pripravljeno kaj — če ne drugega pa vsaj žganci in mleko. Vedno, ko so si partizani ob njenem ognjišču gredli roke, je dejala: »Kje sedaj hodijo moji sinovi? Ali najdejo povsod dobre ljudi, ki jim pomagajo? Sedaj je potrebno, da smo vsi kot ena družina!«

Morda zgodba ne bi bila povsem popolna, če ne bi omenili lovskega psa Vidre, ki ga je očetu-lovcu prinesel sin Just s pohoda v Beneško Slovenijo. Na lov oče ni hodil, ker so mu vzeli puško in je povsod pokalo. Vidra je budno čuvala dom in partizanov ni nikoli obljajala, vedno se jim je do-

bričkala, ko so skrivaj hodili skozi vas v nočnih urah. Toda belogardiste in Nemce je pes zavohal že oddaleč in z besnim laježem opozoril vso vas nanje. Ko je Vidra pričela lajati, so ljudje hitro skrili partizansko literaturo, kajti vedeli so, da se bliža sovražnik. Terenci so zlezli v bunkerje, ki so jih imeli skoraj v vsaki hiši.

Večji bunker so imeli narejen pod Polico nad vasjo Avsa. Bunker je bil tudi primerna izvidniška točka, ker so se od tam videle vse livške vasice in vse, kar se je dogajalo v njih. Semkaj so se pogosto zatekli orožarji II. bataljona Briškobeneškega odreda, ker so imeli v bližini (v Strmolih) skrito baterijo topov in nekaj granat. Na Brezi pri vasi Perati pa je bilo skrito lahko orožje, strelivo za minometalce, protitankovske mine, razstrelivo za mostove, samosprožilce, žabice in zažigalne vrvice. Nekoč smo popolno havbico z merilnimi napravami vred zamaskirali v voz sena in neki star možakar, katerega ime pa sem žal pozabil, se je javil, da vse to prepelje mimo nemških in belogardističnih postojank in straž skozi Kobarid na drugi breg Soče. Druge poti ni bilo — naloga je bila uspešno izvedena! A tudi zanesljivo!

Bunker je skalnem previsu je služil za nočno taborjenje in tudi za bivanje podnevi. Če je bila nevarnost, smo v ozek vhod potegnili brinov grm, ki jih je bilo tamkaj vse polno po skalah in nihče ni mogel opaziti kaj sumljivega. Skozi veje pa smo lahko še naprej opazovali, kaj se godi v vaseh in okoli nas. Mnogokrat so šli Nemci blizu mimo, a nas niso iztaknili. Izdajalcev pa med našimi ljudmi ni bilo!

Ljudje na tem svetu okrog Matajurja so bili med vojno zelo zavedni — samo iz treh družin je bila sestavljena partizanska četa, ki je štela 20 ljudi! Iz vsake hiše je šel kdo v partizane in ko so bile volitve v ljudske odbore, so vsi volili. Ob Gregorčičevi stoletnici je bilo v livški šoli zasedanje okrajne skupščine za Kobariško. Za varnost je skrbela Gregorčičeva brigada, ki je priredila potem miting

Narodni heroji - junaki ljudske revolucije

(proglášeni 29. XI. 1953)

LIDIJA SENTJURC
(28. III. 1911
Hrastnik)

**MIRA SVETINA-
VLASTA**
(15. V. 1915 Idrija)

IVO SLAVEC-JOKL
(30. IV. 1916 Jesenice,
21. VI. 1944 Pševo)

**JAKOB MOLEK-
MOHOR**
(20. VII. 1914 Petko-
vec, aprila 1954 Slov.
Gorice)

DRAGO JERMAN
(13. VIII. 1919 Naklo,
črnomeljski okraj)

**FRANC PASTERK-
LENART**
(12. III. 1912 Lobjnik,
4. IV. 1943 nad
Mežico)

JANEZ UČAKAR
(18. IV. 1918 Pristava)

ANTON FERJANČIČ
(3. IV. 1915 Gradšče,
pri Vipavi)

**ANDREJ
CETINSKI-LEV**
(30. XI. 1921 Banja
Loka)

**CVETO MOČNIK-
FLORJAN**
(1. V. 1914 Ljubljana,
26. IV. 1943 Golobar)

RADO PEHAČEK
(5. XII. 1913 Ilirska
Bistrica)

**DUŠAN REMIH-
DUŠKO**
(22. II. 1922 Kočevje,
28. VII. 1944 Pohorje)

**ANT. VRATANAR-
ANTONESKO**
(2. XI. 1919 Vrhuvo
pri Radečah)

z bogatim kulturnim sporedom. V vasi Jevšček ob zahodni meji je imel sedež okrajni odbor in je ostal tam skoraj ves čas do 1. maja 1945, ko se je preselil v Kobarid.

Toda še tik pred koncem vojne so se hoteli Nemci maščevati nad prebivalci teh naselij pod Matajurjem...

V arhivu nemške vojske so

našli sporočilo, da je Livek »banditska« vas... Sedmega aprila 1945 so pridrli skozi Perate. Preiskali so vas in planili naprej proti Livku ter dalje proti Ravnem. Tedaj so jim prišli nasproti borci Beneškega bataljona — sami domačini in nekaj Benečanov in Bricov. Z dobro utrjenih položajev so jurišali na švabsko

kolono in jo popolnoma razbili. Padlo je kakih 20 Nemcev, med njimi tudi gestapovski kapetan, 15 pa je bilo ujetih. To je bila njihova zadnja akcija na tem področju. Prebivalci so kljub nevarnosti opazovali to hajko in glasno bodrili svoje borce.

J. P.

Auschwitz — zrcalo nacizma

VOZILI smo se iz Ptuja čez Dunaj in preko Moravske. Vso pot smo trpeli silno vročino in žejo; zrak v vagonih je bil neznošen. Po dveh dneh vožnje smo prispeli v Auschwitz — majhno mesto med Katowicami in Krakowim.

Sprejela nas je tolpa esesovcev. Uvrstili so nas v kolono po pet in nas odvedli mimo visokih stražarskih stolpov, žičnih ograj, jarkov in barak. Kraj je bil prava sivorjava pustinja. Nikjer zelenja. Med barakami so hodile čudne postave, v hlačah in krilih, večinoma bose in prav čudno ostrižene. Šele pozneje smo zvedele, da so to same ženske in da smo v ženskem kazenskem taborišču — Auschwitz, nemškem taborišču smrti.

Esesovci so nas predali nekim ženskam s črnim trakom na rokavu, na katerem sta bili črki LP (logorski policaj). Šele, ko smo se ustavile, sem se zavedla, kam smo prišle. Gnusen smrad mi je zaprl sapo. Popisali so nas. Vsaka je dobila taboriščno izkaznico in bel trak s črno številko in rdečim trikotnikom, ki je označeval politične kaznjence. S tem trenutkom smo prenehale biti — ljudje...

Trakove smo si morale prišiti na levi rokav. Pobrali so nam še tisto, kar smo prinesle s seboj in smo popolnoma nage ostale pred sprejemno barako. Nato smo dobile vedro vode, v kateri se nas je umilo 45. Po umivanju smo dobile taboriščno obleko: dolgo srajco, hlačke, ki so segale do pete, oblekco iz tiskanine in predpasnik. Čevljev nam niso dali. Prinesli so nam kotel čaja — to je bila voda, v kateri so kuhali hrastovo skorjo.

Prvo noč so nas dali spat v židovski blok. Kljub močni utrujenosti smo kmalu začutile uši...

Prebudili so nas ob štirih zjutraj. Ob petih je bil zajtrk — navadno mrzel čaj. Nato je bil zbor jetnic, ali kakor so ga imenovali »apel«, na katerem so preštevali jetnice. To pre-

števanje je trajalo tudi štiri ure in še več. Pogosto smo morale ves dan stati na soncu, v dežju, v vročini ali ledenem mrazu. Reden pojav je bil, da se je jetnica zrušila zaradi sončarice ali oslabeledosti, drugač je jetnica padla in bruhanila kri ali pa se je zvrnila; zadela jo je kap. Kadar je razsajala griža, tifus in druge bolezni, pa so naše vrste izgledale tako kot v prvi bojni liniji — jetnice so padale kot snopi in vrste so se vidno redčile.

Tokrat je naš »apel« hitro minil, kajti nas novinke so odgnali v mesto Auschwitz. Po poti smo srečevale samo jetnice in jetnike — same stradane ljudi. Ko so nas tako gnali po neki ulici, se nenadoma pojavi pred nami 25 golih jetnikov, ki so jih gestapovci v teku gnali pred seboj. Med njimi sem spoznala znanca iz domovine, zato smo sklepale, da so tudi ostali Slovenci.

Prignali so nas v neko šolo, kjer so vsako posamič trikrat fotografirali...

Po vrnitvi so nas razmestili v blok št. 16. Pred vhomom v taborišče sta bili dve baraki

za gestapo in za stražarje, okoli taborišča pa je bilo nad 14 visokih stražarskih stolpov. Za težkimi železnimi vrati so bile na levi strani barake za zbiranje mrličev, nato tri židovske barake in kuhinja. Desno od vhoda je bila ambulanta in tri barake za bolnišnico (revir). Nato so bile barake za Rusinje, Poljakinje in jetnice drugih narodnosti, 16. baraka je bila za Jugoslovance, nato so bila skladišča, stranišča itd. Vseh barak v ženskem taborišču je bilo 28; še vedno so gradili nove. Takoj za žico je bilo moško taborišče, a nekoliko naprej krematoriji, iz katerih se je stalno kadilo. Okrog vsakega taborišča je bila visoka žična ograja z električnim tokom, tako da je bil vsak beg nemogoč.

Taboriščne barake so bile dolge po 30 metrov. Tla v njih so bila zbita zemlja. Za ležišča so bili trodelni leseni pogradi. Tako je bilo v baraki 300 ležišč, včasih pa je bilo v baraki tudi po 600 jetnic. Po sredini barake je bilo le nekaj stolov. Mize, peči in luči ni bilo. Po barakah je bilo vse polno podgan, ki so bile velike ko mačke in so ponoči napadale speče in bedeče. Posebno nevarne so

Gornja fotografija, ki so jo partizani zaplenili pri nekem nemškem vojaku in doslej še ni bila nikjer objavljena, prikazuje nemško koncentracijsko taborišče pod Ljubeljem (Gorenjska), v času okupacije 1943. leta

bile težkim bolnicam, ponoči umrle pa so prav gotovo nagrizle. Bolhe in uši so bile druga huda nadloga za jetnice...

V začetku našega prihoda ni bilo še bolnišnice (revirjev) in so žene in dekleta umirale kar med nami. Mnogokrat so žene umirale na rokah sotrpink in naročale slovo za svoje. V smrtni grozi je mati umirala pred očmi hčerke, ali pa hči pred očmi matere. Sprva je bilo to strašno prenašati, pozneje smo otopele in smo mirno gledale smrtni boj umirajočih. Kasneje so zgradili tri revirje: za Nemke, Židinke in za ostale enega. Revirji so bili stalno prenatrpani.

Oktobra 1942 je med jetnicami razsajal tifus. Na stotine mladih življenj je podleglo tej zavratni bolezni, prebolelim pa so ostale hude posledice. Redko pa so na tifusu obbolele prestale krizo, saj proti obolenju ni bilo nikakih zdravil in so bile bolnice prepuščene same sebi. Bila sem priča mnogim pošastnim prizorom, ko so bolnice fantazirale o domu, o srečanju z možem, ki je že davno padel ali pa bil ubit, večkrat pa so se v vročici začele tudi pretepati...

Posebno grozno je smrt kosila po taborišču, ko je izbruhnila epidemija krvave grize in trebušnega legarja. Najobupnejši prizori so se godili na poti v stranišče in v stranišču samem. Grozni so bili pogledi na izmozgane postave, ki so se opotekale oblatene in umazane, se vlekle kot sence proti jami, izogibajoč se tistih, ki so izčrpane obležale in s komaj slišnim vzdihovanjem umirale. Še groznejši je bil prizor ob jami, kjer so se drenjali živi in umirajoči, poleg tega pa še tisti duh po mrličih in človeških odpadkih. Tik pred ciljem, na koncu utrudljive poti, je marsikdo izgubil med potrebo poslednje moči, zgubil ravnotežje in se vznemiril v jamo, kjer je v groznih mukah umiral. Ni pa bilo nikogar, ki bi bednicam pomagal in sčasoma se je jama začela polniti tudi z mrliči. Najstrašnejše so bile noči, ko ni bilo nikjer nobene luči. Takrat smo ob stenah

Buchenwald, aprila 1945: pred prihodom zavezniških čet v taborišče so esesovci odpeljali internirance v bližnji gozd in jih postrelili

tipale proti stranišču, zadevale druga ob drugo in se spotikale ob mrtve in umirajoče, se blatile in se okužile z novimi kalmi...

Marsikatera jetnica je ob tem trpljenju in prizorih obupala — zato je raje zavila v stran proti žicam. Strelji iz stražarskega stolpa so ji pretrgali nit življenja. In te strele smo v tistih nočeh pogosto slišale...

V židovskem revirju je bila še večja nesnaga in še številnejše umiranje. V nočnih urah so mrliče znosili na kup v baraki ali pred njo ter jih pustili za hrano podganam. Grozen je bil pogled na izsušena trupla mrtvih žena, ki so nagrizena od podgan ležala na kupu. Podgane so se podile po truplih in se niso dale odgnati iz njih. Ko se je nabralo trupel za tovorni avto, so jih odpeljali v krematorij. Krematoriji so goreli noč in dan...

V revirjih sem imela priložnost videti najhujši zločin, kar jih pomni človeštvo. Mnogo jetnic je prišlo iz domovine nosečih in so s strahom čakale poroda. Tem materam niso nudili nikdar nobene pomoči. Ne pred porodom, ne ob porodu in ne po porodu. Najčesteje so morale obležati same na umazanih deskah brez po-

trebnega perila in brez vsake pomoči. Takoj po porodu so materam vzeli otroka in ga vrgli v ognjeno žrelo krematorija; če je bil otrok živ ali mrtev, vseeno je bilo. Večina mater, ki so bile silno izčrpane, tega ropa ni mogla prenesti in so kmalu podlegle...

Na jutranjem »apelu« so nas razdelili na kolone in nas razporedili za razna dela. Kopale smo veliko jamo za bodoči taboriščni ribnik, kopale in pripravljale kamenje za novo cesto, podirale ruševine, v gozdu ruvale šore itd. To so bila dela za krepke moške roke, ne pa za ženske, ki so bile še izmozgane od gladi, mraza in bolezni. Za nami so bili surovi priganjači s psi, ki so nas pretepali, brcali in ščevali na nas podivjane pse. Gorje tisti, ki je omagala...! In ni bilo redko, da smo tako tovarišico odnesle na zaslinih nosilih vso ogrizeno od psov in podpluto od udarcev.

Ker smo večkrat delale skupaj z moškimi jetniki, smo videle, da tudi z njimi ne postopajo nič bolje. Nekega dne so poleg nas tudi Židi kopali vodne jarke za ribnik. Eden od njih je zaprosil za požirek vode, pa sta mu že skočila v obraz »kapo« in gestapovec. Kot pobesneli živali sta ga

kamenjala tako dolgo, dokler ni obležal v krvi...

Nekoč smo delale skupaj z Židinjami. Njihov »kapo« jih je stalno pretepal. Kar čudile smo se, kako to, da se ne utruji, kje jemlje moč za mahanje. Poleg njega je stal esesovec s psom in se zlobno nasmihal. Ko je bila poleg njega izkopana jama dovolj globoka, je poklical mlado, lepo in črno laso Židinjko ter ji ukazal naj stopi v jamo. Nato jo je začel zasipati. Dekle je nemo strmelo predse in v grozi trepetalo. Ko jo je zakopal do pasu, jo je nekač časa s poželenjem ogledoval, nato pa jo je začel zasipati naprej. Kmalu jo je zasul visoko čez glavo. Prepričane smo bile, da si je s tem utešil svoj »dnevni obrok strasti« po mučenju... Toda nenadoma je začel s kriki in mahanjem rok ščuvati psa na kup zemlje. Pes se je zagnal v kup, z nogami odkopal zemljo do glave mučnice, nato pa jo je začel gristi v glavo... Mlade Židinjke ni bilo treba več odkopati. Kmalu je izdihnila.

To delo smo morale opravljati pod vsakršnimi vremen-skimi neprilikami, ob pičli hrani iz juhe, kaše in krompirja. Gorje tisti, ki so jo spoznali nesposobno za delo! Take so romale v barako št. 25, tu pa ni nihče dolgo živel. Ko se jih je nabralo za dva do tri kamione, so jih odpeljali v krematorij. Nekoč je prišel »višji« ukaz in začeli so množično odbirati kandidate smrti. V začetku je bil plin v plinski komori še toliko močan, da so bile žrtve takoj mrtve, pozneje pa tako slab, da je žrtve le omamil in so nato še žive metali v žrelo krematorija...

Pozimi smo jedle le suhe poparjene koprive. Tiste, ki so delale v taborišču, so bile še slabše hranjene. Nam so nekaj časa delili terenski dodatek. Nekoč pa je voditeljica skladišča vrgla ta dodatek kar na tla in ker smo se zagnale po raztresenih kosih kot lačni volkovi ter pri tem nismo bile med seboj nič kaj nježne, je neki gestapovec streljal v skupino, eno ubil, več pa jih je ranil. S tem je tudi ta dodatek odpadel.

Posebno delo v skladišču sta opravljali dve skupini, v katerih so delale Slovenke in Poljakinje. Urejevale so obleke po kakovosti, morale pa so točno pregledati vse šive in robove. V mnogih oblekah, zlasti v oblekah Židinj, so bile zašite razne dragocenosti (zlatnina, biseri, denar). Esesovec je delo stalno nadziral, vsako najdbo so mu morali takoj javiti. Po končanem delu so jih strogo pregledali.

Kazenske skupine jetnic niso smele iz taborišča in se niso

smele družiti z ostalimi jetnicami. Morale so opravljati najbolj umazana dela in so z njimi še huje ravnali...

Kasneje so začeli v taborišče prihajati tudi paketi. Za mnoge je to pomenilo smrt, ker so se sestrade preveč najedle in jim želodci tega niso mogli prenesti. Mnogi paketi pa so priromali v roke jetnic že prazni, ker so jih oropali gestapovci in druge taboriščne »živine«.

Mara Topolovec

Tajne misije

V BEOGRADU se je lani — precej pozno v primeri z datumom samega natiska — pojavila knjiga Mussolinijevega rešitelja iz leta 1943, Otta Scorzenya: »Tajne misije«. Knjiga je memoarska literatura o drugi svetovni vojni. Njen avtor je pomemben Poljak in član nekdanjega Hitlerjevega obveščevalnega aparata, vendar le v širšem smislu, ker pisec knjige ni bil direktno član obveščevalne službe, temveč le njene specialne eksekutivne skupine, ki se s praviimi obveščevalnimi nalogami ni bavila.

Scorzenyjevi spomini obsegajo čas, ko je stopil sam v »specialne enote« v začetku 1943 do predaje Amerikancem maja 1945. V delu se avtor ne bavi s kakim splošnim prikazom omenjenega časa, temveč pretežno opisuje akcije, ki jih je izvrševal po ukazih svojih nadrejenih. Pri izvrševanju nalog je pokazal in razvil vso ambicioznost, tako da je ambiciozna avanturistika pravzaprav temeljna nota, ki jo delo kaže skoraj na vsaki strani. Svoj delež pisec pretirava in bi bilo mogoče zaključiti: da je bil on začetek in konec vsega. S tem pa seveda hote ali ne hote zavaja bralca na stranpot in mu kali objektivno podobo resničnih dejstev. Kljub temu pa delo ni nezanimivo. Če ne drugega, bodo tiste, ki se bavijo z dobo

našega narodnoosvobodilnega boja, zanimali odstavki, v katerih se pisec dotakne dogodkov v Jugoslaviji.

Opisi akcij, v katerih je pisec sodeloval, so v knjigi dokaj številni. Kar se tiče ekstenzivnosti, so akcije segale alj se vsaj pripravljale na ozemlju velikih razdalj: od Perzije do Nizozemske in od Zah. Rusije do Vichyja. Po zasnovi, obsegu in izvedbi je bila nedvomno najdržnejša akcija za Mussolinijevo rešitev, ki ga je Otto Scorzeny rešil iz nekega hotela na masivu Gran Sasso v Srednji Italiji, ko je Italija že kapitulirala. Obsežna sta tudi prikaza nemških akcij na Madžarskem in ofenzive v Ardenih. Na Madžarskem so hoteli Nemci preprečiti, da bi le-ta s kapitulacijo odpadla od Nemčije in s tem povzročila, da bi Rusi na lahek način zajeli okoli 1 milijon nemških vojakov. Z ofenzivo v Ardenih na zahodni fronti, ki so jo Nemci pod šifro »Zmaj« dolgo pripravljali in zanjo zbirali ljudi, ki so govorili angleško, imeli angleške uniforme in angleško orožje, so pa proti koncu 1944 udarili v zavezniške pozicije, toda načrti so propadli, ker je bila Nemčija že preslaba.

Za naše ljudi je najpomembnejši Scorzenyjev opis nemškega napada na naš Vrhovni štab v Drvaru 1944 (str. 94—96). Pri tem kratkem

opisu je avtor napravil samega sebe za glavnega akterja, čeprav je bil samo eden od eksekutivnih faktorjev. Subjektivnost, ali še pravilneje, neobjektivnost takega prikaza more nujno vreči senco tudi na opise drugih akcij, ki jih je pisec prikazal, da je namreč tudi pri njih bilo marsikaj drugače, kakor je prikazal Scorzeny. Mimo takih subjektivnosti pa je pisec nedvomno izrazil tudi marsikatero v resnici objektivno trditev. Med take trditve spada njegove ocene jugoslovanskih partizanov prav v poglavju o nemškem napadu na Drvar. Take so n. pr. njegove besede: »... Jugoslovanski partizani so nam prizadejali mnogo muk. Naš komandant za balkanski sektor je bil zelo zaskrbljen. Odpor Jugoslovancev je s svojo aktivnostjo vezal veliko nemških sil in jim prizadejal v številnih bitkah hude izgube...« (str. 94). »Mi nikakor ne moremo obračunati z njimi...« (str. 95). Take sodbe niso bile sad kakih njegovih neposrednih spoznanj, temveč nedvomno spoznanj okolja, v katerem je Scorzeny delal.

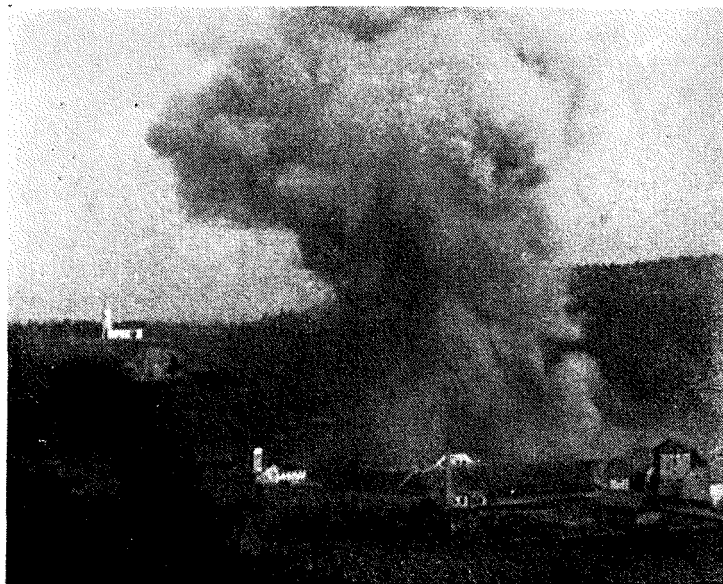
Moč Scorzenyjevega »akterstva« se kaže tudi v opisu

operacije v Budimpešti, ko so Nemci hoteli zadržati Madžarsko, da bi ne prešla na sovjetsko stran. Nemci so uspeli in spravili na oblast Salassyjeve »puščičarje« ali najbolj ekstremne madžarske fašiste. Scorzeny je pri opisu dogodkov mnogo dejstev prevrnil in sebi pripisal nadvse važno vlogo. Pri tem nas ne more toliko zanimati ta stran njegove fantazije, temveč njegov poskus, da bi dogodke na Madžarskem in kapitulantsko politiko Hortyjevega sina Mikloša vpletel oziroma podtaknil tudi v zvezo jugoslovanskega narodnoosvobodilnega gibanja z madžarskimi fašisti v zvezi s posredovalno vlogo med Sovjetsko zvezo in Hortyjem. Scorzeny si je tako vlogo izmislil. In v tej zvezi je spremenil nekega Nemca, ki je bil prej instruktor v Paveličevi telesni gardi, v Hrvata.

Scorzenyjeva knjiga ima vse tipične slabosti memoarskih sestavkov, samo še v povečani meri. O njem ne moremo reči samo, da so dogodki opisani tako, kakor jih je pisec gledal, temveč je v njem subjektivno noto poudaril tako, da je objektivna dejstva prevrnil

in večkrat tudi zabrisal. Vendar je Scorzenyjeva knjiga po svoje zanimiva in po svoje dokument dobe, ki jo obravnava. Avtor sicer ni bil obveščevalec po uradnem položaju, vendar pa mnogokdaj posveti na zakulisje obveščevalnega posla, kako se je nemška obveščevalna služba lovila v konkretnih primerih in na kakih osnovah je gradila in sklepal. Poglavja o drznih akcijah kažejo, kake metode je uporabljala nacistična Nemčija, kadar je šlo za to, da podaljša življenje svojemu režimu. Naposled je Scorzenyjeva knjiga dokument o usihanju nacistične moči. Prav pri izvrševanju naloženih operacij je Scorzeny dobro opazil, kako se je v Nemčiji pojavilo in naraščalo pomanjkanje tistih sredstev, nujno potrebnih za vodstvo vojne. V zvezi s tem so propadli načrti o novem orožju in novih ofenzivah, ki so jih nacisti še vedno kovali. Ko se je 6. junija 1944 zaveznikom posrečila invazija v Francijo, je Scorzeny spoznal: »Tega dne je vsak pameten Nemec lahko spoznal, da smo izgubili vojno« (str. 97). Se hujše spoznanje pa mu je dal poskus atentata na Hitlerja 20. julija 1944. »Prvič sem prišel do zaključka, da obstajajo v Wehrmachtu nasprotni tokovi; nedvomno tudi med nemškim narodom...« (str. 105). Hudo je bilo zanj spoznanje, »...da se nemški vojaki, ko so Rusi prodrli v Romunijo, niti boriti niso več hoteli, da so se predali neumno, pasivno, brez volje, da bi se prebili...« (str. 118). Poraz v Ardenih mu je postal razumljiv, ko mu je komandant podrejene baterije povedal, da je imel »...samo po 16 granat za vsako orožje in da sedaj ne more računati na oskrbo s strelivom...« (str. 165). Take besede so bile znak bližajočega se konca, ki ga je tudi Scorzeny dobro opazil. Naravno pa je, da tak opazovalec ni bil samo on, temveč po nemških porazih nešteto njegovih »Parteigenossen«, da o poštenem delu nemškega ljudstva niti ne govorimo.

Bregar

Oktober 1943 leta so Nemci bombardirali Mokronog

Francosko združenje borcev in žrtev vojne

Že po I. svetovni vojni so bivši francoski borci ustanovili številna društva, katerih cilj je bil predvsem zaščititi praktične interese bivših borcev, predvsem pa invalidov in ostalih žrtev I. svetovne vojne. Takra družstva so po stari francoski tradiciji ustanovili na najrazličnejših osnovah: političnih, verskih, na podlagi socialnega okolja, roda vojske, kjer so sodelovali, po značaju invalidnosti ali poklicnih skupnosti. Najnavedemo le nekatera med njimi, ki obstojajo še danes in prav tako dobro ilustrirajo prav za Francoze značilno razcepjenost: Združenje vdov in sirot, Združenje vojnih vdov, Združenje slepih vojnih invalidov, Združenje borcev odpora, Združenje družin ustreljenih talcev, Združenje bivših borcev v mornarici, Združenje alžaskih bojnikov, Združenje bivših borcev — železničarjev, Združenje borcev v kolonijah, Organizacija vojnih ujetnikov, Združenje vojnih ranjencev, Organizacija bivših republikanskih bojnikov, Združenje borcev prostovoljcev iz obeh vojn, Združenje deportirancev in internirancev, Federacija najhujših vojnih invalidov, Federacija ranjenih v glavo, Delavska in kmečka zveza bivših bojnikov, Združenje odlikovanih borcev, Versko združenje bojnikov, Združenje ranjenih v obraz, Združenje prostovoljnih borcev v tujih gibanjih odpora med drugo vojno... In še dolga vrsta organizacij, združenj in zvez, ki se po imenih sicer ne razlikujejo mnogo, temveč pa po političnem prepričanju članov ali po vplivu, ki ga imata ali ona politična stranka na te organizacije.

Po nemški okupaciji v drugi svetovni vojni so bile vse te organizacije razpuščene. Izdajalska vlada v Vichyju pa je ustanovila svojo enotno orga-

nizacijo »Legijo francoskih borcev«, v katero pa se je včlanilo le majhno število ljudi. Takoj po osvoboditvi so spet pričele delati vse številne organizacije iz predvojne dobe. Pridružile so se jim še nove organizacije bojnikov iz druge vojne in odpora ter žrtev zadnje vojne. Društev je mnogo in so ustanovljena na tako različnih osnovah, da je bilo sodelovanje med njimi dokaj težavno. Vendar pa so vsi videli, da morajo nekako sodelovati, če hočejo doseči tisto, za kar se bore pred javnostjo in z državnimi ustanovami. 14. maja leta 1945 je bila ustanovljena enotna francoska organizacija: »Francoska zveza bivših bojnikov in žrtev vojne« (UFAC). Statut so izdelali tako, da so z njim soglašale vse včlane organizacije in ta vsefrancoska federacija je dobila le koordinacijski pomen. Takrat se je vanjo včlanilo 40 organizacij, danes pa jih je že 51. Ta federacija združuje v svojih vrstah nad 3 milijone bivših bojnikov in žrtev vojne, v administrativnem odboru pa so člani iz več organizacij in

sicer po številu članov teh posameznih organizacij.

Osnovno načelo te federacije (UFAC) je združitev vseh bojnikov ter žrtev vojne, brez ozira na politično prepričanje, verske, rasne ali kakršnekoli druge razlike. Federacija usmerja delo teh ljudi za obnovo Francije ter za organizacijo miru in narodne ter mednarodne varnosti. Kar se vsega tega tiče, lahko rečemo, da je ta koordinacijska federacija uspela združiti najrazličnejše poglede raznih ljudi, kar se v francoskem političnem in družbenem življenju zgodi dokaj redko.

Organizacija borcev v Luxemburgu

Društvo bivših borcev kneževine Luxemburg je bilo ustanovljeno šele po drugi svetovni vojni, leta 1946, dne 23. januarja, ki je tudi sicer narodni praznik Luxemburga. Takrat so se v tem društvu združili vsi bivši bojniki, ki so se borili v drugi svetovni vojni. Pobudo za ustanovitev društva je dal Rudy Ensich. Prvi občni zbor je združenje imelo leta 1948. Razumljivo je, da je združenje dokaj maloštevilno in šteje le okoli 1100 članov. Združenje ima tudi svoje glasilo »Le drapeau« (Zastava), ki izhaja štirikrat na leto.

Legionnaire

OFFICIAL ORGAN OF THE
PHILIPPINE VETERANS LEGION

Manila, Philippines

Pred nedavnim smo pričeli prejemati tudi glasilo bivših borcev iz daljnega Filipinskega otočja, iz Manile. List izhaja vsak mesec in se ukvarja predvsem z domačo problematiko in organizacijo. Iz vsega tega je razvidno veliko prizadevanje bivših filipinskih borcev pri graditvi svoje države, ki je postala samostojna šele pred nedavnim in je potrebno mnogo dela, da bodo imeli vsi tamkajšnji državljani primerne življenjske prilike. Tako sedaj bivši filipinski borci, kakor piše njihovo glasilo (na sliki vidimo naslov njihovega glasila) pomagajo pri trasiranju avtomobilske ceste, ki bo napravljena skozi pragozdne in gorate predele

Zgodilo se je ...

ČISTO blizu so zagrmeli strelji. Janeza je vrglo pokonci. Že je stal na nogah, čeprav se ni še popolnoma prebudil.

Iz oči v oči sta se pogledala z vojakom v zelenomodri uniformi. Bil je za glavo večji od Janeza. Rokave je imel zavihane, tako da so se videle kosmate lakti z nabrekliimi, modrimi žilami. V rokah je držal dolgo italijansko puško z nasajenim bajonetom. Režilo je bilo naperjeno v Janezove prsi. Nihalo je, dokler se ni povesilo proti njegovemu trebuhu.

»Belogardisti!« je presunilo Janeza. Stresel se je po vsem telesu. Belogardist je imel na pol odprta usta, zagorelo polt in črne brke. Na nizki čepici s senčnikom, sešiti iz marogaste italijanske šotorke, je Janez zagledal nekaj rdečega in plavega. Slovenska kokarda, na njej pa črni dvoglavi orel, simbol »vojvodine Kranjske«.

»Predaj se! Svinja partizanska!« je kričnil belogardist. Puško z bajonetom je nekoliko odmaknil, da bi potem laže sunil.

Nekaj korakov proč je stal še en belogardist, večji in močnejši od prvega. V rokah je držal nemški mitraljez s takšno lahkoto, kot bi bil šiba. Cev je bila obrnjena proti Janezu. Videl je drobno, črno točko, ki bo vsak hip izbruhala roj svinčenk. Pas z naboji je visel od mitraljeza in opletal po redkih vejicah pritlikavega grmičja. Belogardist je stegoval in krčil kazalec na petelinu orožja.

Janez je začutil v nosnicah tisti posebni vonj, ki je lasten belogardistom. Vonj po krvi, smodniku, tabaku in nemškem komisu.

Tako so se gledali drobci sekunde. Potem je Janez začutil, kako se ga je od zadaj oklenilo dvoje močnih rok. Tiščalo ga je navzdol. Začel je z nogami loviti zemljo, ki je silila nekam navzgor in naprej.

Podzavestno je skrčil desnico in dvignil puško. Levica je ujela cev. Sunkovito se je zavrtel z vsem telesom. Puško je še vedno držal v rokah. Kopto je bilo nekoliko pobešeno. Zadel je nekaj mehkega. Nekdo je zastokal, kot človek, ki dobi udarec v želodec. Roke, ki so ga oklepale, so popustile. Pognal se je mimo belogardista, ki je sunil. Janezu se je zablislilo rezilo bajoneta komaj pred obrazom. S puškino cevjo je dobil udarec v rame. Nekaj je zahreščalo; kot tkanina, ki se trga.

»Stoj! Stoj! Počakaj, komisarček!« so zakričali belogardisti. Obenem je zapopalo. Janez je po tilniku in licih začutil topel puh, ki ga nosijo s seboj iz bližine izstreljene svinčenske. Od strelav mu je zvenelo v ušesih. Ni slišal, kako sikajo krogle mimo njega. Bil je še preblizu strelcem. Tudi časa ni imel. Samo en cilj mu je lebdel v zavesti — priti čimprej in čim dalje od smrtonosnih cevi in rezil.

Vejice so padale okoli njega kot odstrižene. Po nogah ga je škropila prst, ki so jo vzdigovala krogle. Sam ni vedel, kako se je znašel spet med belogardisti. Nič ni pomislil, kako bo, samo stekel je...

Drug poleg drugega, lepo poravnani kot na vajah, so tekli belogardisti po ploščatem temenu grička. Tu in tam so nekoliko zaostali. Izognili so se drevesu ali grmu in drveli dalje. Med tekom so streljali in polnili puške. Zapirachi so tleskali. Za njimi se je kot rep vlekel plavkasti smodnikov dim. Dohiteli so komisarja čete v Janezovem bataljonu. Obležal je. Nekaj belogardistov se je ustavilo. Obstopili so ga. Puške so dvignili s kopiti navzgor. Potem so se kopita sunkoma spustila. Rezila so se pogreznila do puškinih cevi v telo na tleh. Janez je zaslišal kratek krik, poln bolečine in žalosti za izgubljenim življenjem. Morilci so se nekajkrat sunili in stekli, da bi dohiteli vrsto.

»Počakajte malo! Kam pa tako hitro? Juriš! Hura! Drži ga! Kolj!« so vpili belogardisti. Zapirachi so tleskali, pod nogami je hreščala suhljad in pokalo je vse naokrog.

Levo od Janeza je tekel mlad, suhljat belogardist. Nosil je bluzo iz marogaste tkanine. S hripavim glasom je neprestano preklinjal. Od časa do časa je ustrelil. Dohitel ga je. Janez je nameril puškino cev manj kot ped od belogardistovega križa. S palcem je prevrnil varovalko, ne da bi spustil kazalec s petelina. Strel!...

Janezu je puško od sunka in od puha, ki se je odbil od belogardistovega hrbta, skoraj izbilo iz rok. Belogardist je tekel dalje, kot da mu ni ničesar. Sele po nekaj korakih je začel zaostajati in se nagibati. Zrušil se je, sključen in drgetajoč. Obvil ga je ješek dima. Zasmrdelo je po smodniku, ožganem mesu in cunjah. Iz torbice za naboje so s prasketanjem skakale velike iskre. Skočil je preko padlega. Slišal je še ne do konca izgovorjeno kletvico. Veliki, beli prsti so grabili po puški. Niso je več mogli doseči. Zato so kopali po prsti in gnetli suho listje.

Nekaj korakov pred Janezom je tekel dolgin. Na hrbtu mu je poskakoval telečnjak. Še nikoli, odkar jo je nosil, ni Janez tako hitro napolnil svoje puške. Prenesel je kazalec z ročice zaklepa na petelina. Počilo je. Belogardista je krogla udarila v telečnjak. Dlaka je brizgnila na vse strani. Obstal je kot okamenel. Roke je razširil. Poskušal se je obrniti. Ni mu uspelo, ker je padel s hrbtom na zemljo.

Še eden je tekel pred Janezom. Iz italijanske brzostrelke je spuščal rafale in zmerjal partizane. Smrt ga je dohitela, ko se je hotel obrniti in pogledati, kdo strelja zadaj. Krogla ga je udarila v torbico za saržerje. Po tleh se usuli naboji. Spustil je orožje in padel z obrazom na zemljo.

Janez je stekel mimo belogardista in se pognal čez skalnati rob. Po gozdu so še vedno doneli strelji, toda ne več

tako blizu. Pregarjalci so ne-
koliko zaostali.

Z velikimi skoki je drvel
navzdol po pobočju. Zaletaval
se je v gosto grmovje kar z
vsem telesom. Na trnju je pu-
šal kose obleke. Veje so ga
praskale po obrazu in rokah.

Prišel je do vznožja hriba
in se ustavil. Od utrujenosti
so mu drgetale noge. Srce mu
je od napa divje tolklo. Di-
hal je sunkovito, tako da mu
je primanjkovalo sape. Zazde-
lo se mu je, da je neizmerno
težak. Z največjim naporom
se je Janez zadržal na nogah.
Ustavil se je in začel poslu-
šati. Prvič je pomislil, kaj se
je zgodilo. Hotel je napolniti
puško. Segel je po torbici,
kjer je imel strelivo. Roka je
segla v prazno. Pogledal je.
Torbice ni bilo nikjer. Na tem
mestu so bile hlače razparane.

»Še dva naboja imam,« je
pomislil. »Enega zase, enega
za belogardiste. Ne, prvega
zanje, drugega in poslednjega
zase.«

Tako brezbrizno je pomislil
na to, da se je sam sebi čudil.
Še zmeraj so na gričku kri-
čali belogardisti. Včasih je
počil kak strel. Strelji so bili
nekako zadušeni in kot po-
dvojeni. Zvok se je odbijal
od debel. Nekdo je kričal s
pojemajočim glasom. Nato je
utihnil kot odsekan.

»Ranjence pobijajo, svinje.
Zaklali so ga,« je pomislil
Janez.

»Kako se je moglo zgoditi,
da so nas tako presenetili?
Kako, da sem se pustil skoraj
ujeti?« je vrtalo v Janezovih
možganih. Zopet je zaslišal

korake in pokanje suhih vej.
V vetru je trepetala krpa lub-
ja na borovcu.

»Tu so. Sedaj pa imaš! Če
stečeš, te bodo opazili, ko boš
tekkel preko jase. Mogoče pa
čaka na drugi strani jase za-
seda? Pustili te bodo na nekaj
metrov in planili nate. Alj pa
bodo prišli za teboj in užgali
iz gozda za teboj,« je spet po-
mislil. »Res sem imel srečo.
Če bi še tako premišljeval, se
mi ne bi to posrečilo. To sem
napravil podzavestno. Tisti
drugi jaz v meni, ki so mi ga
vzgojile izkušnje. Ne, ni še
vse izgubljeno. Dokler držim
puško v roki in dokler diham,
je še dobro. Najpametneje se
je skriti.« Tako je modroval
sam s seboj.

Janez je skočil pod najbliž-
ji grm. Zavlekel se je pod po-
legle veje in se stisnil v raz-
poko med dva kamna. Koraki
so se začuli čisto blizu.

Če me opazijo, bo konec.
Preden se izkobacam od tod,
me bodo že stokrat zaklali.
Kot tistega komisarja čete
prej. Niti imena mu ne vem,
da bi sporočil domačim, kaj
se je zgodilo. Niti imena ne,
čeprav sva bila štirinajst dni
skupaj. Poznal sem ga samo
kot komisarja čete. Kako smo
predstojniki včasih malomar-
ni. Niti po imenih ne pozna-
mo ljudi, ki nam zaupajo svo-
ja življenja. Zanj sem vedel
samo še to, da je bil prej tr-
govec, doma iz Idrije. Pustil
je ženo in otroke. Odšel je
iz tople hiše v negotovost. V
letih, ko človek ni več mlade-
nič. Gotovo se je veselil, da
bo prišel med Slovence. Sedaj
so ga ubili prav Slovenci. Pa
še bojeval se je za to, da bi
ne bili sužnji! Za Amorus
verjetno še nikoli ni slišal.
Prav tu ga bodo požrle lisice,
če ga ne bodo tovariši našli
in pokopali.

Med premišljevanjem je Ja-
nez pogledal navzgor proti
soncu.

Nekoliko se je že nagnilo.
Da bi vsaj čimprej bila tema.
Ko premišljuje, čas hitreje
teče, je pomislil Janez.

Zaslišal je človeški glas.
Počasi je obrnil glavo, da ne
bi šumelo listje. Srce se mu
je stisnilo.

Nekaj metrov daleč je stal
prav tisti belogardist, s kate-

rim se je Janez malo prej
tako od blizu spogledal. Belo-
gardist je obrnil glavo, da bi
bolje slišal. V rokah je držal
na strel pripravljeno puško.
Bajoneta ni bilo več na nji.
Zraven njega je stal mitralje-
zec. Pripogibala sta se, da bi
laže gledala pod grmovje. Pre-
pirala sta se:

»Ni ga! Hudič ve, kje je že.«

»Ti si kriv, da je ušel.«

»Jaz že ne. Če sem kaj, sem
prav toliko kot ti.«

»Kaj bi človek zastoj go-
voril. Ob deset tisoč lir smo.
To bi pili.«

»Kaj nisi mogel spustiti hu-
diču pol traku v vamp?«

»Mogel! Bal sem se, da ne
bi zadel koga naših. Zakaj pa
ga nisi ti z bajonetom? Saj
si ga imel dosti blizu.«

»Nisem ga zadel. Torbo sem
mu vseeno odluščil.«

»Kaj nam bo torba. Parti-
zanska ušiva torba! Rjasta žli-
ca, dvajset nabojev in zašep-
han zvezek s čačkami. Ne-
kakšni dnevni redi. Če bi bili
vsaj spiski notri.«

»Komisar je bil. Veš, kaj po-
meni pri njih komisar, poseb-
no namestnik? Pa za nas, kaj
bi pomenil namestnik bata-
ljonskega, če bi bil živ. Jaz
ne pomnim, da bi koga takega
živega ujeli. Vsak se raje sam
ustrelil, kot bi se vdal. Živ
govori. Mrtvega lahko samo
brčneš in mu odtrgaš znake z
rokava. Tako vsaj dokažeš,
koga si ubil. Za živega dobiš
pohvalo, nagrado, dopust. Še
časopisi pišejo o tebi. Za mrt-
vega ti včasih niti ne verjame-
jo. Mrtvega ni vredno vlačiti
za seboj. Živ kaj pove, mrtev
pa molči. Jaz bi ga že naučil!
Tako bi pel kot petelin na
gnoju. Še prosil bi, če bi ga
hotel poslušati. Samo meni naj
bi ga dali v roke.«

»Od kakega prekletega moč-
nikarja tako nič ne zveš. Nič
ne ve. Takega je treba takoj
zaklati, da ni treba paziti nanj.
Za pet sto lir ga ni vredno
goniti na vsem pohodu s se-
boj.«

»Vseeno bomo morali še en-
krat preiskati tod okoli. Daleč
ni mogel priti. Meni verjemi,
da se je tod nekje zabil v
kako goščo. Saj poznam nji-
hove navade. Čepi pod nekim
grmom in se nam smeje.«

Ljubitelji knjig!

Mnogi tovariši, stari parti-
zani in ljubitelji partizanskega
čtiva, vprašujejo, kje bi lahko
dobili knjigo *Franca Strleta*
»Med proletarci«, ker je več ne
najdemo v knjigarnah. Vse in-
terese obveščamo, da ima
založba »Mladinska knjiga« na
zalogi še vsega nekaj nad 500
izvodov te knjige. Uprava re-
vizije »Borec« je sklenila zain-
teresanim knjigo posredovati
in jo lahko naročijo prek
Uprave revije »Borec«, Ljub-
ljana, Erjavčeva 16, p. p. 195.
Cena knjigi je 140 dinarjev.

»Išči ga! Škoda, da nimamo psov s seboj. Brž bi ga imeli.«

»Poskusi ga ti izvohati.«

Nekdo je prihajal. Listje je šumelo. Počila je suha veja. Janezu se je zdelo, da je njegovo lastno dihanje kot puhanje kovaškega meha. Zadrževal je sapo, da ga je začela dušiti. Nekdo je vprašal:

»Fanta, ali sta kaj videla kaplarja Lojzeta?«

»Pojdi malo naprej po stezi. Videl sem ga iti tja.«

»Kaj pa je? Ali je kaj novega?«

»Nič posebnega. Gospod stotnik ga kličejo. Zaradi poti. Domov gremo. Lojze je tod doma.«

»Ali je koga zadelo danes?«

»Trije mrtvi. Koliko bojev smo že imeli, pa ni bil nihče naših opraskan. Danes pa je en sam smrkvavec s tremi streli ubil tri naše. Gospod stotnik so strašni. Praviijo, da bi ti stega na meh odrli, če ga dobijo. Mesec dni dopusta so objubili tistemu, ki ga ujamem.«

»Koga je ubilo?«

»Tistega Toneta iz Žvirč sta poznala? Včeraj ga je obiskala mati. Zadelo ga je zadaj skozi hrbet, v torbico z naboji. Vsega je raztrgalo. Pa tistega drugega Toneta iz Skocjana? Včeraj je prišel z dopusta. Ravno v srce je dobil. Tudi skozi hrbet.«

»Hudiča!«

»Pa tistega kaplarja v prvem vodu? Dvainštiridesetega je bil

pri komunistih komandir čete. Degradirali so ga in je prišel k nam. Nekje pri Horjulu je bil doma. V trebuh ga je zadelo. Obrnil se je in umrl.«

»Ali imaš kaj ognja?«

»Nimam!«

Koraki so se oddaljevali. Belgardista sta se pogovarjala naprej.

»Si slišal?«

»Slišal. To bi ga rezal. Samo da mi pride v roke. Za mašo dam.«

»Ponoči bomo prišli v Lašče. Potem na stražo ali v zasedo. To mi ne diši.«

»Prej ne gremo od tod, dokler mrhovinarji ne pospravijo crkovine. Preden bodo našli vozove v Ambrusu, bodo sove pele.«

»Nerode smo bili. Če ga ne bi poskušali ujeti živega, bi bilo vse dobro. Deset tisoč lir bi imeli in trije naši bi bili živi. Če bi stotnik zvedeli, bi vse leto kopali jarke. Zato je najbolje, da molčiva.«

Na hribu je nekdo zaklical:

»Zbor!«

Janez je zaslišal lomastenje mnogih nog in govorjenje. Odhajajoči so si pripovedovali doživljaje iz zadnjega boja:

»...to sem navil tistemu čreva okoli bajoneta. Vse je imel zunaj, pa je še zmeraj živel. Usmilil sem se ga in ga pustil. Saj bo tako crknil.«

»Jaz sem tudi enega. Srajco je imel v rokah in jo je pozabil spustiti iz rok. Porinil sem mu bajonet v vrat. Niti

zalajal ni, tako je bil presečen.«

Koraki so utihnili. Glasovi so prihajali nekje od daleč. Prelivali so se kot žuborenje vode v potoku.

Janez se je oddahnil. Odšli so. Za danes sem se zmazal. Kmalu bo noč. Do takrat malo zaspim. Potem pa v dolino.

Usta je imel suha in vroča. V grlu ga je sililo h kašlju. Noge je čutil težke, kot bi bile svinčene. Spanec ga je začel nadlegovati. Ne. Sedaj še ne smem zaspati!

Praske po telesu so ga začenjale peči. Kolki so ga boleli od ležanja na eni strani. Noge so mu zaspale. Čutil je, kako lazijo mravlje po njem.

Kdaj bo že zašlo to prekleto sonce? Takrat bodo odšli. Mogoče jih ne bo več nazaj? Mogoče so odšli? Kaj če se vrnejo in v strelski vrsti preiščejo gozd? je mislil Janez. Zakaj sem se vendar skrnil? Če bi stekel še čez jaso, bi bil sedaj že na varnem. Tako pa čepim pod tem prekletim grmom in čakam, kdaj se bo komu od njih zljubilo stopiti malo globlje v grmovje in zakričati: »Tukaj je še eden!«

Ne! Ne bodo me. Partizan se ne preda. Vsaj pravi partizan ne. Kdor se vda, je zame strahopetec. Svoje besede ne morem požreti. Tako sem učil tovariše. Dokazati moram, da sem tudi sam tega mišljenja. Ne! Raje se sam ustrelim. Ne privoščim jim tega veselja. Kot medveda bi me kazali po ljubljanskih ulicah. Tercijalke bi pljuvale za menoj...

Pred očmi se je Janezu pojavila slika z Gradom. Ljubljana! Sonce sije. Po cestah polno ljudi. Pozno avgustovsko popoldne. Nedelja. Gnali bi ga po ulicah. Dekleta bi si brisala solze. Nekateri bi žugali in se veselili. Na rokah veriga, umazan, raztrgan in prašen. Policija. Poslopje iz rdečkaste opeke! Gotovo bi srečal kakega sošolca. Saj jih je nekaj pri policiji. To bi se spogledali! Rekli bi: »Misliš, da se boš spet tako izmazal, kot si se pod Italijani? Mi nismo tako neumni, kot so bili oni! Pri nas ni usmiljenja niti šale. Lahko si potegnil bedaste in nesposobne italijanske

policaje. Nas pa ne boš! Brez posebnih ceremonij te bomo poslali tja, kamor spadaš. Nemško taborišče je posebna milost za take. Pri nas je elektrika nekaj nedolžnega, še vse kaj hujšega imamo zate!»

Na steni celice, v drugem nadstropju, je Janezov podpis. Pustil ga je pred dvema letoma. Mogoče so ta čas že prebelili zidove?

Ne, ne bodo me tako dobili, je sklenil Janez. Bolje je, da me tule požrejo lisice. Bolje je, da se ustrelim. Bodo vsaj rekli, da sem bil dosleden, ali kakor oni pravijo, zagrižen. Počasi je pomaknil puško podse. Začutil je žrelo

cevi pod brado. Dišalo je po smodniku. Pritisnil je puško navzgor, da ga je zabolelo.

Vse drugače sem si zamišljal vrnitev v Ljubljano, je spet pomislil Janez. Na tankih, oboroženi do zob, oblečeni in obuti, kot se vojski spodobi. Bolje nikoli, kot ujetnik.

Zopet so mimo njegovih oči, kot v filmu, začele drseti slike iz preteklosti. Otroška leta, oče, mati, bratje, sestre, prva šola, selitve, domači kraj, gimnazija v Ljubljani, prva beseda proti krivici, tajni sestanki, akcije, aretacija, klofute in mučenja na policiji, režeči se obrazi laških detektivov, ilegalstvo, odhod k partizanom, prva borba, porazi in zmage, novi kraji, živi in mrtvi tovariši... Zavrtelo se mu je v glavi. Zbudil se je, ko mu je glava padla na prsi.

Janez se je nenadoma spomnil zaporov v Ljubljani. Zivo so mu stopili pred oči obrazi tovarišev iz celice. Kje neki so? Najbrž ni nihče več živ. Za vsakega posebej je premišljeval, kakšen je bil. Pri Meglici se je ustavil. Meglica ni hotel povedati svojega pravega imena. Vsak dan so ga topli do nezvesti. Vedel je, da bo po njem, če zvejo, kdo je. Zato je molčal in na vsako vprašanje odgovarjal, da mu je ime Meglica. Ko so ga ujeli, je bila megla in tega imena se je tedaj najprej spomnil. Kolikokrat je ponoči Meglica govoril pod oledo, da ga ne bi slišali stražarji: »Tovariši, ne obupati! Kdor obupa, je poražen!«

Janez se je zdrznil. Spanec ga je hipoma prenehal mučiti. Jasno se je zavedel svojega položaja. Orožje imam v rokah. Čeprav samo dva naboja. Dva lahko spravim pod zemljo. Na čast Meglici, ki leži na Žalah. K vragu vse sentimentalnosti! Boriti se je treba!

Spomnil se je komore... Pustil jo je pod bregom. Kaj če so jo zaplenili? Če je šlo vse borno imetje bataljona po zlu? Protitankovska puška in minomet? Ljudje so umirali, preden so si priborili orožje. Jaz sem ga pa tako lahko miselno zapravil. Zaslužim najmanj to, da mi pred stro-

jem potrgajo znake položaja. Šel bi za borca. Mitrалjez bi prijel v roke... Zdaj bom štel do sto. Če do takrat ne bom slišal nikakega glasu, so beli odšli. Odidem počasi proti Krki.

Počasi je štel, hoteč podaljšati čas, ki ga bo še treba pretrpeti v skrivališču. Ko je prišel do sto, je še nekaj časa poslušal. Nato je odločno vstal. Komaj se je obdržal na nogah. Zdelo se mu je, kot da je močno pijan. Za hip je še okleval. Nato je prestopil. Šlo je. Z očmi je še vedno iskal kritja, kamor bi se skril, če bi se znašel pred belogardisti. Zagledal je vdolbino med dvema kamnoma. Razpoka je bila gotovo pol metra globoko. Okoli polno suhih vej in listja.

Tule bi se lahko branil pred vso četo, je pomislil Janez in stopal dalje. Prišel je na opuščeno gozdno pot. Na tleh je zagledal odtise kopit in iztrebke mul. Rešili so se! Komora je pa le ušla, je Janezu zaigralo v srcu.

Žvižg na piščalko tik pod njim. Nato lomastenje po gozdu. Prav tak žvižg na hribu. Janez se je zdrznil in stekel nazaj. Noge so ga kar same odnesle k razpoki v skalah. Skočil je vanjo. Navlekel je nase vej in suhega listja. Puško je vgnedil med dva kamna.

Od jase sem je zaslišal šum mnogih nog. Šum se je razdelil v posamezne stopinje. Že je Janez zaslišal govorjenje.

»Poglej pod tisto grmovje!«

»Pazi na zvezol!«

»Tu smo že bili.«

Janez je zagledal noge, oblečene v modrozeleno hlače s kratkimi gamašami. Noge so preskakovale kamenje. Pokazalo se je že vse telo. Belogardist se je prerival skozi grmovje in nekaj mrmral. Veje je odrival s puško. Janezu se je zdelo, da gleda ravno proti njemu. Umaknil je pogled. Spomnil se je pripovedovanja, da človek čuti, če ga nekdo gleda.

Sedaj bom moral uporabiti enega od dveh nabojev, je pomislil Janez. Belogardist je bil pičila dva metra pred Ja-

Pismo uredništvu

Náš naročnik, tovariš Izidor Stres iz Bohinjske Bistrice, je v pismu, poslanem uredništvu, napisal med drugim tudi tole:

»V reviji Borec, številka 3., na strani 85, ste objavili dve fotografiji, ki nista dokumentirani. V zvezi s tem Vam sporočam, da borca na obeh fotografijah dobro poznam, ker sem bil tedaj z njimi v isti četi. To je bila IV. četa SPO (Severno primorski odred, pred ustanovitvijo Gradnikove brigade). Fotografija je bila posneta na Pečinah. Datuma se točno ne spominjam. Vem le toliko, da smo se v tistem kraju zadrževali 25. marca 1943. leta. Fotografijo je posnel borec te čete, doma iz Logaršč, fotograf, ki je pred vojno služboval v Mostu na Soči. Čez mesec dni je bil v neki borbi s fašisti smrtno ranjen in je tudi umrl. Vsi borci in borke, ki so na teh dveh fotografijah, so večinoma padli, nekateri še pred kapitulacijo Italije. Kolikor se še spominjam in kolikor mi je še znano, živi sedaj samo tovarišica Ančka (to je njeno ilegalno ime), ki je na spodnji fotografiji v sredi. Verjetno pa bi dal še točnejše podatke o omenjenih fotografijah lahko Okrajni odbor ZB v Tolminu, ki ima verjetno še več teh fotografij.«

Izidor Stres

nezovo puško. Samo pogled pred noge — in opazil bi cev.

Odšel je. Teptanju nog pa ni hotelo biti kraja. Janez je zagledal večjo skupino. Posedli so komaj lučaj od Janezovega skrivališča.

»Za danes dovolj! Tisti zlo-dej je že kdo ve kje. Počakati moramo samo še zasedo s hriba,« je ujel Janez odlomek razgovora.

Zašumel je papir. Nekje je zazvenela čutara. Zadišalo je po klobasah.

»Lep dan smo imeli danes. Čez tri ure bomo v Laščah.«

»Da ni te preklete vojne, bi se dalo lepo orati za ozimino.«

»Jaz bi končal sedmi razred gimnazije.«

»Zapomni si enkrat za vse-lej: kaplarjem in narednikom ne posojaj denarja. Nikoli ne boš dobil nič vrnjenega. To sem si zapomnil še iz jugoslo-vanske vojske.«

»Tako zagrizeni so samo ljubljanski študentje!«

»Ta tobak je zanič, po so-lati smrdi!«

»Ponoči najraje spim. Hosta je le hosta. Najbrž je brigada nekje blizu. Ne upajo na nas. Misliš, da jih bomo čakali? Izmuznemo se vedno, kadar nam slaba kaže.«

»Meni se ne ljubi crkniti za to, da ne bi partizani tvojemu staremu prašiču rekvirirali. Saj ga lahko jutri ali pojutrišnjem, ko nas ne bo tu.«

»No, le tiho bodi, saj te po-znam! Predlanskim si še vozil

za partizane, sedaj mi pa soliš pamet.«

»Take postopače je treba pobiti. Duhovniki naj učijo v šolah.«

Nekdo je vrgel prazno konzervno škatlo pred Janeza. Pločevina je zaropotala.

Belogardisti so vstajali, se pretegovali in godrnjali. Nekaj jih je odpelo pasove. Izginili so za grmovjem. Eden je počepnil ravno pred Janezovim skrivališčem.

Če bi ga sedaj pihnil, bi umrl v lepem položaju, je pomislil Janez. Kljub nevarnosti mu je šlo na smeh.

Zopet je nekdo zažvižgal na piščalko. Belogardisti so skočili pokonci.

»Pohod!«

»Gremo domov.«

Izginili so, kot bi jih pometel veter.

Sonce je pozlatilo vrhove dreves. Dolge sence so se plazile med debli. Janezu je postalo hladno. Prepotena srajca se mu je prilepila na telu. V čevljih je imel moko.

Po stezi, kjer so sedeli belogardisti, so bili razmetani zmečkani papirji. Smrdelo je po človeškem blatu in cigaretnem dimu.

No, končno so le odšli. Sicer vrag ve, kje so. Mogoče so se spet samo skrili in oprezujejo. Čakajo, da se bo kdo pokazal iz grmovja. Noči počakam. Uro ali dve kasneje pridem v bataljon. Kaj bi to, uro gor ali dol. Če sem se izmazal, res nima pomena sedaj zvečer

pasti. Če so odšli, kam jih je vrag zanesel? Najbrž so odšli v Lašče, kakor so govorili. Kaj pa, če so odšli v dolino Krke? Kako je vse drugače pri nas kot pri njih. Kako more zdržati človek, ki je bil partizan, pri njih, je mislil Janez.

Od danes naprej bom čisto drug človek, kot sem bil. Predvsem ne bom nikoli več spal na položaju. Jaz sem bil kriv smrti tovarišev, ki so danes padli. Šel bom v štab brigade in povedal vse po pravici. Če nisem sposoben, da bi vzgajal in vodil, bom samo borec. Tudi to je lepo, je končno sklenil Janez.

Počasi se je mračilo. Čas je Janezu še kar hitro mineval. Ko se je zbudil iz nekakšnega polsna, je bila že trda noč. Stresal je listje s sebe in vstal. Zašumelo je. Ne grem več v kako luknjo, pa čeprav se srečam še enkrat z njimi, je odločil sam pri sebi Janez.

V začetku je še malo prisluškoval. Nič se ni ganilo. Potem je stopal vedno urneje po poti navzdol.

Ura mu je minila kot še nikdar. Janez je prišel na rob gozda. Pod njim je bila vas s sačovnjaki, za vasjo je pa šumela Krka. Ob poti je rasla hruška. Šumelo je. Nekdo jo je tresel.

»Hej, ti! Stopi dol! Se bova nekaj zgovorila!« je zaklical Janez.

Hruška se je prenehala tresti. Tisti na njej se je obotavljal.

»Kaj vendar čakaš, hudiča?«
»Kaj pa je? Saj sem na svoji hruški!«

»Stopi dol, pa boš videl!«
Oni je godrnjaje zlezel po vejah navzdol.

»Stoj, kjer si!«

»Že stojim.«

»Kje so belogardisti?«

»Ne vem. Podnevi je nekaj pokalo po hribih. Dolí jih pa ni bilo.«

»Govoriš resnico?«

»Resnico. Saj sem terenec. Poglej dovolilnico. V vasi so kurirji iz korpusa. Če ne verjameš, grem ves čas pred teboj v vas.«

Janez se je globoko oddahnil...

Mile Pavlin

Koristno posvetovanje

SREDI aprila je bil sestanek s predsedniki okrajnih odborov ZB, ki ga je vodil tovariš Janko Rudolf. Tovariš Marjan Bertoncelj je poročal o III. plenumu ZB NOV Jugoslavije in s tem v zvezi nakazal organizaciji ZB najvažnejše naloge. V diskusiji so navzoči dokaj podrobno razpravljali o problemih, s katerimi se boriyo organizacije ZB. Najvažnejši problem so še vedno otroci padlih borcev.

Z reševanjem tega važnega družbenega problema je organizacija ZB zelo pridobila na ugledu, vendar je v svoji praksi reševala le približno 10 odstotkov teh otrok, kajti problem je reševala premalo široko in ob premajhni pomoči nekaterih družbenih činiteljev, ki so prav tako odgovorni za vzgojo in sploh za bodočnost teh otrok. Tovariš Košir iz Črnomlja je ugotovil premajhno zainteresiranost prosvetnih organov za te otroke. Tovarišica Drakslerjeva iz Ljubljane je sprožila vprašanje vzgojiteljev, kakršna je na primer žena izdajalca Kukoviča, in odnosov, ki vladajo na VI. gimnaziji v Ljubljani in ki jo zaradi tega dijaki nazivajo »Dachau«. Kukovičeva celo poučuje otroka, čigar očetovo smrt je zakrivil Kukovič. Tovariš Hafner je ugotovil tole: kjer so učitelji dobri, ni problema z otroki padlih borcev. Nekateri se izgovarjajo na neko svojo »objektivnost«, kot bi kdo zahteval, da popuščajo pri ocenah, kar more tem otrokom le škodovati, nečajo pa razumeti, da ti otroci niso v enakem položaju kot tisti, ki imajo starše in je zato edino pravično ter objektivno, da tem otrokom posvete več pozornosti, skratka, da z njimi več delajo. Tudi same organizacije ZB se morajo v bodoče mnogo bolj zanimati za te otroke, jih obiskovati, se pogovoriti o težavah, o učnih uspehih itd. Zlasti bi bilo prav, da bi predstavniki pristojnih organizacij ZB češče obiskovali otroke, ki se šolajo ali uče v mestih izven njihovega

okraja. To naj bi veljalo tudi za mladince, ki so pri nas iz drugih republik, največ iz LR Bosne in Hercegovine. Taksi obiski imajo lahko le pozitiven učinek. Tovariš Herman iz Ljubljane je navedel, da so taki obiski z otroki in vdovami zelo koristni, ker se na ta način odkrijejo stvari, o katerih organizacije sicer ne poročajo. Ena izmed karakterističnih ugotovitev iz njegove prakse je, da Šarhova deklica ne zajtrkuje, ker nima denarja. Važen činitelj za vzgojo je tudi revija »Borec«, ki jo je treba širiti med mladino.

Problem otrok padlih borcev in žrtev fašističnega nasilja je zlasti velik v nekaterih

izrazito partizanskih okrajih, ki so razen tega še gospodarsko nerazviti. Na Tolminskem je velik problem, kako zagotoviti bodočnost ženski mladini, otrokom padlih borcev. Tovariš Mozetič je omenil 151 takih deklet, ki jim bi bilo nujno poiskati zaposlitev ali jih poslati v uk. Nekatere od teh morajo služiti pri kmetih kot dekletke, nekateri dečki pa za hlapce. Take in podobne načine izkoriščanja otrok in še celo otrok padlih borcev je treba takoj odpraviti. Tovariš Kranjc iz Postojne je govoril o dopolnilni šoli v Starem trgu, kjer izpopolnjuje osnovno šolsko izobrazbo 30 otrok iz Loške doline. S končanim šolskim letom pa bo nujno zagotoviti nadaljnje šolanje ali pa poslati v uk še 126 otrok. Tovariš Marijan Bertoncelj je poudaril, naj se čim večjemu številu teh otrok omogoči nadaljnje šolanje ter jim tako omogoči dostop na univerzo. Zlasti pa to velja za žensko mladino. Čim več teh deklet naj gre na učiteljske, za dečke pa naj se jih čim več usmeri v vojni-oficirske šole. Učna mesta naj zagotovijo bolj industrijsko razviti okrajji, obenem pa naj si jih tudi namenjujejo.

Letos je iz proračunov okrajnih ljudskih odborov zagotovljeno dovolj denarnih sredstev za šolanje in pomoč tem otrokom. V večini okrajev so organizacije ZB naletele na naravnost vzgledno razumevanje. Tako je na primer predsednik postojnskega okraja izjavil, da za otroke padlih morajo biti sredstva, čeprav jih drugod primanjkuje. Na nerazumevanje so organizacije ZB naletele v Kočevju, kjer je osvojena absolutno premajhna vsota. V zvezi s tem je tovariš Bertoncelj opozoril, naj organizacije načrtno in s pridom uporabijo ta sredstva in naj tudi ne zahtevajo prevelikih vsot.

V okraju Trbovlje je važen problem starih borcev, ki zaradi slabega stanovanja in nezadostnih kvalifikacij ter slabega zdravja žive v precej težkem socialnem položaju. Podobno je z vdovami. Zaradi premajhne skrbi in zaradi pre-

Del spomenika, ki ga bodo letos odkrili v Ajdovščini

majhnega političnega dela z njimi, so nekatere prišle v navskriž z zakoni. O tem je govoril tudi tovariš Hafner. Tovariš Janko Rudolf je pojasnil, da je pri Glavnem odboru ZB komisija za prošnje in pritožbe bivših borcev in da bi bilo prav, če ustanovimo take komisije tudi v okrajih. Precej teh borcev je odšlo v partizane s 15—17 leti, danes pa so brez vsake kvalifikacije, navadno izčrpani od dela in ne popolnoma zdravi. Tem naj organizacije pomagajo, da bi prišli do ustreznih kvalifikacij. Nad vse važno je tudi vprašanje dajanja potrdil za priznanje enkratne in dvojne dobe za sodelovanje v NOB. Tu obstaja nevarnost, da bi se nekateri neupravičenci doko-

pali do nezasluženi pravic, drugim pa bi s površnim delom prizadejali krivico.

Tovariš Edo Turnher je govoril o spomenikih in grobiščih. Spomeniki naj bodo masivni, načrti dobro premišljeni in postavljeni na pravih krajih. Organizacije naj nikar ne hite, kajti prav zaradi dosežanje naglice je bilo postavljeno nekaj slabih spomenikov.

Na koncu je tovariš Marjan Bertoncelj podčrtal najvažnejše naloge, ki so: takojšnje formiranje komisij v skladu s sklepi III. plenuma, takojšnje priprave za organizacijo letovanj, zagotavljanje štipendij in končno priprave za proslavo »Štajerska v borbi« ter za proslavo 22. julija v Črnomlju.

F. S.

Po plodovitem delu — plodovit obračun

Napraviti dober obračun, če je bilo tudi med letom delo dobro in uspešno, je ne samo prijetno, temveč tudi dokaj lahko. Tokrat to vsekakor velja za letni občni zbor okrajnega odbora ZB v Postojni, ki je bil v začetku aprila. A ne samo zaradi izredno skrbno pripravljenega poročila tovariša Janeza Kranjca, predsednika okrajnega odbora, temveč tudi zaradi živahne, stvarne in umestne razprave. Saj je od 58 navzočih delegatov razpravljalo o najrazličnejših vprašanih organizacij ZB gotovo nad 25 delegatov.

Preveč pa bi bilo govoriti o vsem poročilu in o vsej razpravi! Nedvomno pa so imeli vsi delegati ob koncu zbora prijeten občutek, da je bil letošnji občni zbor eden najbolj uspešnih v zadnjih letih v Postojni. Ne samo zato, ker so kritično ocenili delo organizacij ZB, temveč, ker tudi vse kaže, da so se mnoge organizacije ZB v okraju temeljito lotile dela, med njimi zlasti v Postojni, Novi vasi, Planini in Ilirski Bistrici. Če je bilo še lani več organizacij v okraju, ki so slabo delale in zgolj

čakale navodil od zgoraj, se je zdaj to število že zelo zmanjšalo (Hruševje, Begunje in Dolane). Vse tudi kaže, da so organizacije posvetile vso skrb otrokom padlih borcev in žrtvam fašističnega nasilja. Menda se redkokje v Sloveniji lahko ponašajo s tem, da imajo dokaj podroben pregled (evidenco) nad otroki padlih, kot v Postojni. Lahko pa smo seveda tudi uverjeni, da tu ne gre za neko papirnatno evidenco (otrok padlih borcev je 587, otrok fašističnega nasilja pa 408), ki bi jo okrajni odbor uporabljal zgolj za sebe, temveč da se iz te evidence zrcali skrb za slehernega teh otrok. To je odvisno seveda tudi od prizadevnosti občinskih organizacij, ki je tu večja, tam manjša. Za 30 otrok padlih borcev so v Starem trgu ustanovili tudi dopolnilno šolo, za katero znaša letni proračun nad en in pol milijona din. Šolo bodo še obdržali, zakaj še 156 otrok padlih je v okraju, ki nimajo popolne osnovnošolske izobrazbe in zaradi tega ne morejo nadaljevati višjih šol niti niso sposobni za uk v gospodarstvu. Na občnem zboru pa je prišlo tudi do

izraza to, naj bi za otroke padlih prevzeli mnogo večjo skrb organi oblasti.

Občni zbor je razpravljal tudi o znižanju števila članstva v organizaciji ZB v postojnskem okraju. Še 1952. leta je bilo namreč v vsem okraju 7377 članov, zdaj pa jih je le 5022. Vzrokov za upadanje članov je več (razne organizacijske nepravilnosti do članov, slaba evidenca, mnogokje nepravilno razdeljena odlikovanja), predvsem pa nedelavnost nekaterih organizacij, ki niso znale najti stikov predvsem s tistimi člani, ki imajo dokaj slabe socialne prilike. Novi odbor bo moral vsekakor razčistiti tudi to.

Še vedno nerešena je v postojnskem okraju tudi obnova v vojni porušeni domov, za katero bi potrebovali okoli 164 milijonov dinarjev (obnoviti je potrebno še 408 stanovanjskih in 526 gospodarskih poslopj).

Naj ob koncu tega zelo kratkega poročila, ki vsekakor ne prikazuje popolne slike dokaj skrbnega dela skoraj vseh organizacij ZB v postojnskem okraju, niti slike z izredno uspelega občnega zbora, povejmo še tole. Skrbno poročilo in razprava, vse to je pokazalo, da je organizacija ZB v postojnskem okraju v splošnem ena tistih organizacij, ki pravilno na tradicijah NOB nadaljuje svoje delo. Vsekakor pa ne sme biti ZB nikaka »socialna« ustanova, kakor to nekateri napačno razumejo ali žele, z edino nalogo: skrb za svoje člane in otroke padlih. Seveda skrbela, toda predvsem moralno, drugače pa kot nekak »motor«, ki mora skrbeti, da bodo pravice članov zagotovljene in da bo vsa družba kot celota skrbela tudi za otroke padlih borcev. Razen tega pa ima ZB še nešteto drugih nalog. S še večjim poudarkom na tradicijah NOB pa bo ZB v postojnskem okraju lahko postala še močnejši politični faktor v vsem tamkajšnjem družbenem življenju. To pa ne bo težko, saj so tradicije NOB v tem okraju, kjer se je med prvimi začel oboroženi upor proti okupatorju (Notranjska!), še vedno žive.

B. A.

Zavrnen poskus

Konec marca letos je v Parizu zasedal Izvršni svet Svetovne federacije bivših borcev. Najvažnejši problem, ki se je pojavil na zasedanju, je bila resolucija o stališču do priprave, da bi se ustanovila posebna evropska organizacija bivših borcev in da bi se ta organizacija potem vključila v Svetovno federacijo. V sprejeti resoluciji je bilo rečeno, da ne more biti govora o kakršnem koli sprejemu te »evropske organizacije«, ker načela društev, ki v njej sodelujejo, niso v skladu z osnovnimi načeli Svetovne federacije. To so društva, ki so jim že prej odrekli sprejem v federacijo in ki nimajo za to pogojev. Ta »bodoča« organizacija je pokazala svoje pravo lice že v tisku za časa samega zasedanja: nemški polkovnik Doye (pobudnik te organizacije) je izjavil, da se ne smejo priznati pravice za članstvo borcev, ki so sodelovali v partizanskih enotah kjerkoli na svetu. Imenoval jih je celo barbare.

Razumljivo je, da je jugoslovanska delegacija z vso odločnostjo nastopila proti takemu mnenju, ter poudarila, da so prav tisoči in tisoči teh ljudi — partizanov, pripomogli

zrušiti fašizem in da so si ravno s tem pridobili vse pravice in kvalifikacije, da bodo člani Svetovne federacije. Jugoslovanska delegacija, kakor tudi druge, menijo, da je to le pozizkus razbiti Svetovno federacijo in jo kompromitirati.

Na sestanku so tudi sprejeli predlog jugoslovanske delegacije, da bodo letos poleteli ob

Jadranu organizirali mednarodno letovišče za otroke bivših borcev. Podobna letovišča bodo prirejena tudi na Nizozemskem in v Belgiji.

Razen tega so sklenili, da bo prihodnji sestanek Izvršnega sveta v Ottavi v Kanadi, sestanek Generalnega sveta pa v Washingtonu. Oba sestanka bosta letos junija. Peta generalna skupščina Svetovne federacije pa bo konec leta na Dunaju.

Spomenik - dom v Rimskih Toplicah

Vse množične organizacije in ne samo ZB, se zanimajo in odobravajo načrt za gradnjo spomenika padlim borcev, talcem in drugim žrtvam fašizma iz Rimskih Toplic. Spomenik bo imel dokaj svojevrstno obliko: to ne bo kip ali obelisk, temveč »Partizanski dom narodnega heroja Ilije Badovinca«. V tem domu bodo zgradili primerno gledališko dvorano, telovadnico, družabne prostore in pisarne za občinski ljudski odbor. Vse te prostore dosedaj v tem kraju zelo pogrešajo. Sestavljen je že odbor, ki vodi priprave za gradnjo tega doma-spomenika. Že v kratkem času so na

področju tega, dokaj majhnega občinskega odbora nabrali nad pol milijona prostovoljnih prispevkov. Občinski odbor je obljubil prispevati ves izkupiček od prodanih hiš splošnega ljudskega premoženja, ki bo gotovo znašal okrog 3 milijone din. V načrtu pa imajo tudi številne prireditve, ki bodo pripomogle zbrati finančna sredstva. Dom bodo pričeli graditi verjetno prihodnje leto, kajti letos mora odbor poskrbeti za načrte, gradbeno dovoljenje, finančna sredstva in druge formalnosti. Predvidevajo, da bodo dom v grobem zgradili leta 1955, dokončali pa leta 1956. Menijo, da bodo občinski ljudski odbor in množične organizacije zmogle, da se postavi dom v grobem stanju; upajo pa, da bodo tudi drugi organi oblasti in politični forumi pomagali pri tej akciji.

Fran Bastič

Brezplačne počitnice v Angliji

Pred nedavnim se je neko angleško društvo za pomoč otrokom (Internacionalna pomoč otrokom) obrnilo do Zveze borcev NOV Jugoslavije z željo, da bi poslali v Veliko Britanijo 25 otrok padlih borcev, ki bi tamkaj preživeli brezplačno letošnje šolske počitnice. ZB NOV Jugoslavije je z veseljem sprejela ponudbo tega angleškega društva in sklenila, da pošlje v Britanijo skupaj 25 otrok padlih borcev, od tega 10 fantov in 15 deklet,

Kontrolna ekipa ekonomskega oddelka Glavnega štaba NOV in PO Slovenije v Žužemberku 1943. leta

v starosti od 8 do 13 let. Ti otroci padlih borcev, ki so dijaki, bodo odšli v Britanijo 13. junija in se bodo vrnili 10. septembra letos.

Otroci, ki bodo preživeli šolske počitnice v Angliji, bodo stanovali pri posameznih družinah delavcev v nekem obmorskem mestu. Družine pa bodo skrbele zanje tako, kakor za svoje otroke. Dvakrat na dan pa se bodo vsi otroci sestali in odhajali skupaj na razne izlete ali pa si bodo ogledovali bližnje krajeve zanimivosti. Tem otrokom bodo določili tudi dva vzgojitelja iz Jugoslavije.

Iz Slovenije bodo odšli na te letne počitnice trije otroci padlih partizanskih borcev. In sicer: Slavc Marjeta iz Kranja, dijakinja, hči padlega narodnega heroja Ivana Slavca-Jokla; Mira Jakhel iz Ljub-

ljane, dijakinja, hči prvoborca Adolfa Jakhla, ki je kot partizan padel na Turjaku januarja 1942. leta, in Golob, dijak iz Novega mesta, sin partizanskega borca, ki so ga ubili Nemci.

Muzej NOB v Begunjah

Okrajni odbor Zveze borcev bo odprl v begunjski jetnišnici muzej, v katerem bodo prikazani dokumenti in predmeti, ki bodo vsem pričali o nemških grozodejstvih. Tu imajo tudi dva kola, na katerih so streljali talce na Lancovem 16. oktobra 1941, kjer so ubili tudi narodnega heroja Rezko Dragar. Kole je izruval in spravil tovariš Remec iz Lancovega. Zbrali so že precej slik, bičev in vseh

sedem knjig, v katerih je vpisanih 12.000 jetnikov, ki so šli skozi begunjske zapore.

V blejskem gradu bodo zbrali dokumente o NOB na Gorenjskem. V ta namen so v muzeju določili nekaj sob. Okrajni odbor zveze borcev pričakuje, da bodo bivši jetniki v Begunjah tudi lahko prispevali nekaj materiala za muzej.

Občni zbor koroških partizanov

Aprila meseca je bil v Celovcu občni zbor Zveze koroških partizanov, katerega se je udeležilo okrog 80 antifašističnih borcev in staršev padlih. Delegati so sprejeli predlog o novih akcijah za ureditev grobišč padlih in za nadaljevanje prizadevanja, da bi se članom priznala odškodnina na podlagi zakona o fašističnih žrtvah. Ker oblasti še niso izsledile oseb, ki so minirale spomenik v Velikovcu, so zahtevali, naj se preiskava nadaljuje.

Predsednik Zveze Karel Prušnik-Gašper je govoril o obrekovanju Zveze, češ da je ta nelojalna in sovražno razpeložena proti Avstriji. On je dejal: »NOB nas je naučila iskreno spoštovati druge narode. Naš boj za ohranitev pravic antifašističnih borcev je sestavni del boja naprednih sil, ne glede na narodnost.«

Za predsednika Zveze koroških partizanov je bil spet izvoljen Karel Prušnik, za podpredsednika pa dr. Luka Sienčnik in Janko Golob.

Janez Lunar: Bombni napad

Partizanska dobra volja

PARTIZANSKA RADIJSKA POSTAJA

V ŠTABU Dolenjskega odreda je bilo. Komandant Lojko je prav ta dan praznoval triletnico svojega partizanstva. Za dobro voljo je poskrbela skupina radiotelegrafistov, ki je bila z novimi aparati na poti čez Savo v XIV. divizijo. Majhna vas Tihaboj nad Mirno, kjer je bil takrat Dolenjski odred, ni imela elektrike, toda za te aparate je tudi ni bilo treba, da so v štabu lahko naravnajali zdaj poročila, potem spet muziko. Telegrafist Kečkeš pa je imel še neko domisljico. S tovarišem sta se domenila, da bo šel nekdo z oddajnikom v sosednjo hišo in na določenem valu čez nekaj časa prav nekaj posebnega oddajal...

V štabu še opazili niso, da je nekdo od radiotelegrafistov odšel. Imeli so naravnano postajo s prijetno muziko in vsevprek so se veselo pogovarjali. Ob določenem času pa je Kečkeš sporočil, da bodo zdaj poslušali poročila neke tajne

partizanske postaje in naj zato vsi prisluhnejo. Naravnal je sprejemnik na dogovorjeno valovno dolžino in že se je oglasilo: »Tukaj radio Šiška, radio Šiška! Poslušajte našo oddajo, ki vas dnevno obvešča o dogodkih na naših in tujih bojiščih. Preden pričnemo z današnjimi poročili, moramo obvestiti poslušalce, da je preteklo danes tri leta, odkar se v naši vojski bori hrabri in slavni komandant Dolenjskega odreda, kapetan Lojko. V imenu radia Šiška tovarišu Lojku iskreno čestitamo in mu želimo še obilo uspehov.«

»Ostalih poročil« radiotelegrafistu v sosednji hiši niti praviti ni bilo treba več, kajti v štabu jih nihče več ne bi slišal. Zagnali so hrup okrog komandanta, ki je v priznani skromnosti obsedel negibno na svojem mestu, in ga obsipavali s čestitkami, šalami in ponosom, da se ga je spomnila še celo daljna partizanska tajna radijska postaja — Šiška.

Zdravnik: »In vi ste popolnoma prepričani, da ste ranjeni?«

Vojak: »Kje neki, v glavi imam le topovsko granato...«

(Iz »National AMVET« — glasila ameriških veteranov)

Kdo ve, morda Lojko še do danes ni izvedel, kako je bilo pravzaprav s tisto oddajo. Toda zdaj smo mu to povedali...

ELEKTRIKA

Blizu neke javke v okolici Starih žag je majhna turbina na bližnjem potoku proizvajala električni tok za Glavni štab. Nekega večera pa je električnega toka nenadoma — zmanjkalo. Zakaj, so izpraševali tovariši. V temi sta dva tovariša-električarja mahnila ob vodu proti »hidrocentrali«. Nič! Električna napeljava je v redu. Končno sta prišla do »centralex«. In kaj sta ugotovila? Konjarjem je bil ta potoček najpripravnější kraj za napajanje živine in so konji popili vso zajezeno vodo...

PORCIJA

Ko je Gubčeva taborila v Radulji, so intendantni skrbeli za borce, kolikor so le mogli. Včasih so jim pripeljali še vina. In prav nekega dne, ko so delili vino, sta bila brigadni zdravnik in njegov spremljevalec odsotna, ker sta obiskala več civilnih bolnikov. Ko sta se pozno zvečer vrnila v taborišče, jima je Niko pripravil večerjo, potem pa še dejal: »Vina vama nisem pridelal, bosta pa iz moje porcije naredila vsak en požirek. Nisem tak udarjen na vino. Kar vzemita, moja porcija je v šotoru!« Tovariša sta iskala po njegovem šotoru pa nista videla drugega kot nekakšen pokrit škaf. Porcije ni bilo. Ko sta to povedala Nikotu, se je zelo začudil, sam pogledal v šotor in dejal: »Pa sta res slepa,« in odgrnil škaf z — vinom.

SKRIVAČ IN SVOBODA

Partizani mobilizirajo. Toda, ko v neki hiši moških članov ni na spregled, odidejo v klet, da bi si z vinom poplaknili suha grla. Ko začno zabijati pipo v sod, se oglasi izpod njega glas zastopnika moškega spola:

»Ali bo kmalu svoboda, meni že primanjkuje zraka!«

Pride dolenski belogardist z dolgo francosko puško k nekemu kmetu in se razkorači pred njim.

»Hej, starec! S' žje vidu takega vojščaka!«

»Ne še,« prizna kmet.

»Keku t' je všječ muaja uniforma?« sili dalje v kmeta belogardist.

»Ej, kaj bi tisto, 'hostarji' imate vse sorte obleke,« se dela nevednega kmet.

»Kruce fiks, jest nejssem huostar, jest sem bejlegardist!« se pridrušeno pobaha izdajalec.

»Kje si dobil puško?« ga vpraša kmet in hoče potipati za petelina.

»Pust' petjaln!« krikne belogardist. »Kej ne vejš, de tje flinte dejlamo v leblanske tovarne cegar?«

Kmetu se je ob belogardistovi laži zmračilo čelo, čeprav mu je šlo na smeh. Skušal je pogovor končati in vpraša:

»Za kaj se pa boriš?«

»Za vero, porka maduona!« se odreže pobožni vojak.

MALI BORIS

Stjenka je kmalu uvidel, da je Boris hraber partizan. Ob napadu na italijansko motorizirano patroljo, nekje na cesti med Gorjanskim in Brjem, je Boris razorožil nekega laškega alpinca, ki mu je ves zmeden in tresoč se, oddajal orožje.

»Treseš se, kakor da bi pihala burja...«, je dejal Boris vojaku.

»Si, si signore partigiano, burja, burja...«, je zmedeno jecljal alpinec, ki ga Boris ni razumel, ko je začel jadikovati nekaj o svoji »moglie« in »bambininih«.

NEVAREN SOVRAŽNIK

Spomladi leta 1942 je bila Ljubljana okrog in okrog obdana z žičnimi ovirami in alarmnimi zvonci. Celo čez Ljubljano je bila napeta žica. Kdor bi se je dotaknil, bi sprožil alarmni zvonec v bližnji stražnici na bregu in potem — gorje mu! Fašisti so lahko brez skrbi dremali v svojih stražnicah in bunkerjih.

A neke noči je zabrnal alarmni zvonec. Fašisti so planili k linam in začeli streljati, kolikor so zmogle brzostrelke. Do jutra je pokalo. Zjutraj pa so odšli pogledat potolčenega sovražnika. In so našli »vojno ladjo«, ki se je bila zapletla z »jamborom« v žico in se še vedno zaganjala vanjo, ko da bi jo hotela pretrgati. »Ladja« je bila na hitro zgrajena: kos stare deske, sredi deske leskov jambor, na jamboru laška zastava, ob jamboru na mrtvi kapitan — črna, že več dni crknjena mačka.

POTOLAŽIL JIH JE

Avgusta 1943. leta je ujel v neki borbi prvi bataljon Vzhodnodolenskega odreda 16 Italijanov. Nekega dne so jih partizani poslali na Vahto, da bi prekopali staro cesto. Nova cesta je bila že prekopana, toda jama je bila preplitva. Italijani so najprej poglobili jama na novi cesti. Potem jim je vodnik pokazal kraj med grmovjem, kjer bi morali prekopati tudi staro cesto, ker je bila že vsa poraščena s travo, tako da se sploh ni poznalo, kje je tekla včasih.

Italijani so nekaj časa kopali; potem pa so začeli razburjeno govoriti med seboj. Krampi in lopate so jim kar popadali iz rok. Nekateri so začeli kričati, drugi jokati. Vodnik je postal zaradi tega pozoren. Vprašal je prvega, kaj jim je. Ta se ni upal niti ziniti, misleč, da bo skrajšal življenje vsej skupini, če bo povedal, da se bojujejo ustrelitve. Nazadnje se je vodniku posvetilo! Ko jim je s težavo pojasnil, da je tu tekla stara cesta in da kopljejo jama proti tankom, ne pa svoj grob, so bili tako navdušeni, da so v nekaj urah skopali jama, ki bi jo sicer v dneh dneh.

Tehnične zanimivosti

LETALA BREZ PILOTOV

V vojni tehniki se vedno pogosteje pojavljajo letala brez pilota, bombe, ki jih vodijo do cilja, itd. Na zahodu delajo obsežne poizkuse na tem področju, da bi to vrsto orožja čimbolj izpopolnili, kljub temu, da vse to ni znano in so tako orožje začeli uporabljati že v minuli vojni.

Elektronske in druge radijske naprave sestavljajo »možgane« teh robotov, vendar so najvažnejši del vsega delovanja le naprave na zemlji in sredstva, ki povezujejo človeka z robotom, da ga lahko pravilno usmeri k cilju. Prvo, kar je potrebno povedati, je to, da se te naprave v bistvu

razlikujejo od naprav za krmarjenje v navadnih letalih. Taka letala brez pilotov lete ves čas z nadzvočno hitrostjo in so za krmarjenje potrebne le majhne krme in je sposobnost takega letala za manevriranje mnogo večja kot pri drugih.

Imamo dva sistema za vođenje takih letal. Prvi je kartezijanski ali križni sistem, Tako letalo ima četvero kril, tako da ta krila tvorijo križ okrog trupa. Na krilih ima letalo še krmilca za manevriranje, medtem ko leti naravnost s pomočjo posebne naprave »djiroskopa«. Drugi način se imenuje »polarni«. Taka letala imajo samo en par kril

in naprave za krmarenje, ki so bolj podobne navadnemu letalu. Radijski in elektronski sprejemnik brezžično dobiva ukaze z zemlje in jih prenaša na krmila in letalo oziroma leteča bomba drsi naravnost proti cilju.

PREMAGOVANJE TOPLOTNEGA ZIDU

Ko so bila konstruirana letala na reaktivni pogon, se je pred letalstvo postavil problem velike hitrosti. Za kratek čas se je razvoj letalstva plaho ustavil ob »zvočnem zidu«. Pri poletih z nadzvočno hitrostjo so se pojavile težave in precej hrabrih pilotov se je ponesrečilo. Menili so, da je napredek letalstva za določen čas ustavljen. Znanstveniki so se mrzlično lotili dela, kar je pospeševala predvsem oboroževalna tekma. Konstruirali so poizkusna letala brez pilotov in danes imamo že mnogo letal, ki so sposobna, da pri strmo-glavem poletu prekoračijo hitrost zvoka. Toda!

Ko letalo leti s hitrostjo 1610 km na uro, se pred njim pojavi nov »zid«, in sicer »toplotni«. Trenje letala z zrakom proizvaja veliko toploto, da se letalo toliko segreje in razžari, da je nespособno za nadaljnji normalen polet (primer meteorja, ki leti razžarjen skozi ozračje). Izračunali so, da bi letalo imelo temperaturo 118° C, če bi letelo v veliki višini, kjer je temperatura zraka —57° C in hitrost dvakrat večja od hitrosti zvoka. Letalo, ki bi letelo pod istimi atmosferskimi pogoji trikrat hitreje od hitrosti zvoka, bi imelo tempe-

raturu 335° C. To pa je že vročina, ki bi neugodno vplivala na aluminijeve litine, na plastični material in druge dele, iz katerih je sestavljeno letalo. Tu je za sedaj znana samo ena rešitev — uporaba titana, ki je zelo odporen proti visoki temperaturi; prav tako lahko jeklo igravažno vlogo pri gradnji letal, ki naj bi prebila »toplotni zid«. Razen tega so še nekatera druga sredstva za premagovanje tega novega »zidu«. Možno je narediti posebne naprave za hlajenje, ki bi sicer povečale težo letala, bi pa tudi precej pomagale. Na isti način bi lahko hladili tudi gorivo. Lahko bi tudi s posebnimi toplotnimi izolatorji ločili površino letala, ki je izpostavljena trenju, od drugih notranjih delov. So pa to problemi, o katerih se znanstveniki še prepirajo. »Toplotni zid« je za nekaj časa ustavil hitrostni razvoj letalstva, toda znanstveniki delajo mrzlično.

AVGAS, AVTAG IN AVTUR

Brž ko so se pojavila reaktivna letala, se je začela borba za najbolj praktično in ceneo gorivo, s pomočjo katerega se ta letala drže v zraku. Danes je še vedno razširjeno mnenje, da je to gorivo petrolej. Iznajdbe v vojni tehniki, a zlasti na področju kemične industrije, pa so pokazale, da so petrolej že zdavnaj zamenjala mnogo bolj ekonomična in cenena goriva, kakor na primer tako imenovana reaktivna propulzija, katero je odkril Frank Whittle že kmalu po rojstvu prvega letala brez vijaka. To je bilo zelo važno, kajti petrolej pridobivajo iz surove nafte v razmeroma majhnih količinah, kar bi zlasti v vojni utegnili imeti usodne posledice. Ogledimo si samo nekaj številke iz mirnodobske potrošnje petroleja na angleških letališčih, da si bomo lahko predstavili veliko povpraševanje po tem dragocenem gorivu. V enem samem dnevu porabijo angleški letalci nad 540.000 litrov najrazličnejših goriv. Potrebe evropskih eskadril pa so, seveda, nekajkrat večje. Skozi naftovode, dolge 3200 km, stečejo v

dobrem tednu milijoni ton goriva. Doklej bo zemlja mogla dajati iz sebe te ogromne količine?

To vprašanje je zaskrbelo vojne znanstvenike in odkrili so najprej avtag, gorivo, ki ga je moč pridobivati v velikih količinah iz surove nafte in ki ga v razmeroma kratkem času lahko predela vsaka rafinerija, pa najsi jo postavimo kjerkoli. Prehod iz avtaga na še bolj ekonomično gorivo z imenom avtur, ni bil škodljiv za letala, kajti reaktivni avioni so v tem pogledu zelo prilagodljivi. Zanimivo je, da neka plinsko-turbinska letala, ki vzletajo z letalonosilk, poganjajo težka olja, kakor je, postavimo, diesel-olja, ali ameriški težki bencin. Industrijska plinska turbina, bližnji sorodnik reaktivnega motorja, na primer lahko porablja celo premogov prah. Toda strokovnjaki pravijo, da je odveč bojazen, da bi morali kdaj v prihodnosti polniti letala s takimi vrstami goriva.

LETEČA »CISTERNA«

V tovarni Blackburn (Britanija) so izdelali ogromno prevozno letalo, v katerega so pri poizkusni vožnji naložili 6718 litrov vode v rezervoarje, ki so se premikali sem ter tja. To je bil poizkus, da bodo vedeli, kako bi se letalo »obnašalo«, če bi ga naložili s tanki in topovi. To letalo ima posebne zavore na kolesih, da se lahko ustavi že po nekaj sto metrih drsenja po travi. Lahko pa se dvigne in manevrira po blatnih in neprimernih tleh. Pri poizkusih se je letalo dvignilo v določeno višino samo s tremi motorji in ostalo v zraku dolgo časa samo z dvema motorjema. Letalo je opremljeno s sodobnimi in izpopolnjenimi napravami za vkrcavanje in izkrcavanje vozil. Možno je tudi vozila izkrcati s padalom. Stvar je urejena tako, da ves pod z vozili zdrsne iz letala, nakar se odpro številna padala in ko ves ta »konvoj« pride do tal, so vojak pripravljeni in vozilo je po nekaj minutah sposobno za delovanje.

Važno obvestilo

Našim bralcem sporočamo, da smo združili majsko in junjsko številko. Ze v začetku meseca julija pa bo izšla julijska številka, to je 7. letošnja številka in to v dvojnem obsegu. Ta povečana številka bo posvečena predvsem Beli krajini, kjer bo letos večje praznovanje 22. julija, Dneva vstaje slovenskega naroda.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 7 • Letnik VI • Julij 1954

Pozdravljena, partizanska Bela krajina!

LETOŠNJEGA 22. julija, na dan vstaje slovenskega naroda, se bomo zbrali borci v Beli krajini, mali sončni deželi med Kolpo in Gorjanci. Prav malo je starejših partizanskih borcev in aktivistov, katerih partizanska pota niso vsaj enkrat popeljala v Belo krajino. In prav gotovo ni nobenega med njimi, ki se ne bi Bele krajine in njenih ljudi spominjal z najlepšimi mislimi.

Osvobodilno gibanje v Beli krajini se je začelo že takoj v letu 1941. Temu se tudi ni čuditi, saj je imela Bela krajina že za stare Jugoslavije nekaj odločnih revolucionarjev, ki so znali v času najhujše diktature dvigati ljudsko zavest prav do uporniških nastopov. Zaradi tega je bilo ljudsko razpoloženje ugodno pripravljeno za močni razvoj osvobodilnega gibanja. Takoj, ko sta Komunistična partija in Osvobodilna fronta pozvali vse Slovence v borbo proti okupatorjem, se je začela dvigati tudi Bela krajina. Poleg politične organizacije se je začelo zbirati tudi jedro belokranjskih partizanov, ki je odšlo na prvo veliko

partizansko akcijo na Dolenjskem proti Bučki. Zaradi izdaje pa je bila ta prva belokranjska partizanska četa skoraj popolnoma uničena.

Spomladi 1942 se je partizanstvo tudi v Beli krajini močno razmahnilo. Vrstile so se partizanske akcije, politično delo pa je zajelo sleherni belokranjsko vasico. Ljudje so se vključevali v osvobodilno gibanje z iskreno predanostjo. Svoje skromne pridelke so delili s partizani in jim vsestransko pomagali. Narodna izdaja v Beli krajini nikdar ni dobila trdnih tal, čeprav se je tudi tukaj reakcionarna duhovščina z vso silo prizadevala ustanavljati belo gardo.

Bela krajina leži ob hrvaški meji. Zaradi tega je postalo njeno ozemlje prvo prizorišče bratskega sodelovanja med hrvaškimi in slovenskimi partizani. Žumberški in kordunski partizanski oddelki so pogosto prihajali v Belo krajino ter tukaj družno s slovenskimi krepko udarjali po sovražniku. Vsekakor najpomembnejše partizansko obdobje Bele krajine pa se je začelo ob italijanski kapitulaciji. Od

Vstaja

*V vrtežni vihri trpkih, toda slavnih dni
pojo glasovi naši vedro melodijo:
odločno himno vstaje, žrtev, borb,
krvi
in kličejo v boj za lepšo,
svetlo domačijo.*

Dušan Mevlja

Prevoz hrane za partizane na Vinici

takrat, to je od septembra 1943, je bila Bela krajina, izvzemši nekaj dni sovražnih vpadov, osvobodjena do konca vojne. Nemški in belogardistični poskus, da bi v začetku novembra 1943 zadržali Belo krajino v svojih rokah, se je spričo odločne partizanske obrambe klavrno končal. Medtem, ko se je sovražniku posrečilo, da se je usidral v Novem mestu in Kočevju, Bele krajine ni mogel obdržati.

Takrat je začela Bela krajina z novim življenjem. Postala je središče boreče se Slovenije. Na osvobojenem ozemlju se je začela razvijati ljudska oblast. Politični in vojaški organi osvobodilnega gibanja so se začeli na ozemlju Bele krajine razvijati do najvišje mere. Tu se je naselil Glavni štab narodnoosvobodilne vojske Slovenije z vso svojo razprostranjeno dejavnostjo. Ustanavljale so se oficirske šole, organizirale številne intendantce ter neštete zaledne vojaške delavnice. Bela krajina je postala središče vseh partizanskih zvez, ki so povezovalе vso Slovenijo ter segale na jug do Titovega Vrhovnega štaba. V Beli krajini so se naselile vojne misije zaveznikov. Tu so bila vzpostavljena prva letališča, ki so služila preskrbi naše vojske in odvozu ranjenec v južno Italijo. Okrog Bele krajine so se razvile številne bolnišnice, ki so poleg tistih v Kočevskem Rogu napravile nepopisne usluge našim ranjencem.

Bela krajina je postala tudi torišče dela političnega vodstva osvobodilnega gibanja, to je Centralnega komiteja in Izvršnega odbora. Ta dva sta še nekaj časa po osvo-

bojenju Bele krajine obdržala svoje baze v Kočevskem Rogu, toda njihovo delo se je vedno bolj prenašalo semkaj, dokler se nista konec leta 1944 preselila na pobočja Doličke gore in Maverlena.

Februarja 1944 je bilo v Črnomlju zasedanje Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, ki je bil izvoljen oktobra 1943 na kočevskem zboru. Ta prvi slovenski parlament je zasedal v prostorih sokolskega doma ob navzočnosti Edvarda Kardelja, Moše Pijade, Ivana Ribarja ter predstavnikov zavezniških vojnih misij. Letos je poteklo deset let od tega znamenitega zgodovinskega dogodka in letošnja belokranjska proslava bo posvečena tudi spominu na to obletnico.

V središču slovenskega osvobojenega ozemlja, Beli krajini, so se začele razvijati najrazličnejše ustanove, ki jih je zahtevalo novo urejenejše življenje in zlasti priprava na dokončno osvobodjenje Slovenije. Izvršni odbor OF oziroma predsedstvo SNOS je osnovalo Upravno komisijo s številnimi odseki za različne panoge javne uprave. Iz prvobitne partizanske je začela nastajati redna civilna javna uprava. Začela se je razvijati obrtna in industrijska dejavnost, katere razvitek je pokazala zlasti takratna gospodarska razstava v Črnomlju. Solstvo je začelo z rednim delom. Tu, v Črnomlju, je bila osnovana prva popolna gimnazija, učiteljsišče, delovala je cela vrsta šol. Naše sodstvo in javno tožilstvo je dobilo v Beli krajini svoje končne oblike. Denarni zavod Slovenije, ki je bil ustanovljen v Beli krajini, je edinstven primer te vrste. Partizanske tehnike so izdelale naše partizanske bankovce, ki so bili redno plačilno sredstvo na vsem osvobojenem ozemlju.

Črnomelj je postal tudi središče kulturno-političnega dela nove Slovenije. Tu je delovalo Slovensko narodno gledališče, Znanstveni institut, radijska postaja, Tanjug itd. V Beli krajini so bile osnovane številne politične šole, opravljenih je bilo nešteto tečajev. Umetniki so priredili v Semiču prvo partizansko umetniško razstavo.

Bela krajina je bila tudi prizorišče velikih in slavnih partizanskih zmag. Konec leta 1942 so združeni hrvaški in slovenski partizani uničili močno italijansko-belogardistično postojanko na Suhorju ter ogrožali samo Metliko. Leta 1944 so znova združene

hrvaške in slovenske brigade v hudih večdnevni borbah ubranile Belo krajino pred ustaško-nemško-kozaškim navalom. Istega leta se je krvavo izjalovil nemško-domobranski napad iz smeri Novega mesta in Kočevja. Partizanska vojska je bila odločena za vsako ceno ubraniti osvobojeno ozemlje Bele krajine. V te kraje so zahajale naše brigade z dolgih pohodov, tu so se odpočile, reorganizirale, se izpopolnjevale z novimi borci ter se zbirale za izvršitev novih nalog. Iz Bele krajine so odšle brigade leta 1943 ter blizu Karlovca potolkle močne italijanske oddelke. Prav tako je bila od tu izvršena slovensko-hrvaška protiofenziva konec leta 1943, ko so bila znova osvobojena velika področja Gorskega Kotara. V začetku 1944 se je v Beli krajini zbrala slavna 14. divizija ter odšla iz okolice Suhorja skozi Hrvaško na Štajersko.

V Beli krajini so pred desetimi leti živeli in delali Boris Kidrič, Edvard Kardelj, France Leskošek in drugi naši voditelji. Sredi Bele krajine, na sedežu Glavnega štaba, se je tragično smrtno ponesrečil legendarni partizanski komandant Stane in vsa Bela krajina ga je spremila na zadnji poti.

Ozemlje Bele krajine je bilo prizorišče nastajanja slovenske svobode. Potek osvobodilne vojne, strateški in politični razlogi so dodelili Beli krajini to častno vlogo v naši narodni zgodovini.

Letošnji partizanski praznik pa ne bo veljal samo počastitvi teh zgodovinskih dogodkov, ampak bo obenem praznik belokranjskega ljudstva, ki je v zgodovinskih

Splav preko Kolpe pri Vinici, aprila 1945

letih osvobodilne vojne odigralo tako častno svojo vlogo. Nikdar ne bo mogoče pozabiti iskrene predanosti teh belokranjskih ljudi, njihove gostoljubnosti ter požrtvovalnosti, s katero so sodelovali pri osvobodilnem delu. Revna Bela krajina je bila zmožna skozi leta prehranjevati tisoče partizanov. Pomagala je gladujočemu ljudstvu Gorskega Kotara, od koder so prihajale dan za dnem stotine žena in otrok po pomoč. Prevzela je v oskrbo stotine partizanskih sirot iz sosednjih hrvaških krajev. Vsak četrti prebivalec Bele krajine je bil v partizanski vojski, polja so obdelale ženske in otroci ter se pri tem najskromneje preživljali, da so toliko dajali skupnosti. To je bila tista partizanska Bela krajina, ki je postala slehernemu slovenskemu partizanu, ki je kdaj koli zašel tja dol, drugi dom. In temu belokranjskemu človeku bo posvečen letošnji 22. julij v enaki meri, kakor zgodovinskim dogodkom, ki so se dogajali v belokranjski deželici. To praznovanje pa bo posvečeno tudi bratovskemu sožitju med Hrvati in Slovenci, ki so prav tu, v Beli krajini, v Žumberku, na Kordunu in v Gorskem Kotaru skupno prelivali kri za osvobojenje ter niso štedili žrtev in naporov, ko je bilo treba pomagati drug drugemu.

Pohitimo 22. julija, na dan vstaje slovenskega naroda, v partizansko Belo krajino, počastimo zgodovinske dogodke ter obiščimo znova belokranjske ljudi, naše dobre in iskrene partizanske prijatelje!

Porušeni most v Metliki

Tone Fajfar

Kaj je imela in kaj je dala Bela krajina

BELA KRAJINA leži med Kolpo in Gorjanci; je izrazito kmečka pokrajina z gospodarsko pasivnim in zelo razdrobljenim kmečkim gospodarstvom. Znana je po zelo blagem podnebjju, ljudje pa po globoki srčni kulturi, gostoljubnosti in borbenosti, kar se je izrazilo zlasti v času NOB.

Bela krajina meri 59.737 ha. Od tega je 11.401 ha orne zemlje, 1610 ha vinogradov, 12.737 hektarov travnikov, 15.440 ha pašnikov, 14.135 ha gozdov in nekaj sadovnjakov, ki so predvsem okrog hiš; strnjenih nasadov nima. Ostale površine izpolnjujejo stelniki, močvirje ali kakki drugi nerodoviti predeli, ki ne dajejo prebivalstvu skoraj nobenih dohodkov. Na teh površinah je pred vojno živelo in se preživljalo 24.000 prebivalcev, in to skoraj izključno na zaostali in primitivno obdelani zemlji. Redili so 14.000 glav goveje živine, okrog 6000 prašičev, 620 konj in nekaj drobnice. Poljski pridelki so zadostovali za skromno preživljanje prebivalstva v najboljšem primeru za tri četrta leta. Poleg tega je bilo v 383 obrtnih obratih zaposlenih v letih pred vojno okrog 517 ljudi in okrog 80 delavcev v edinem takrat večjem podjetju — rudniku »Kanižarica«. Le okrog 2 odstotka prebivalstva je bilo zaposlenih v raznih drugih poklicih. Tak je bil v Beli krajini sestav prebivalstva in njena gospodarska zmogljivost v letu 1941. Zato je jasno, da je bilo življenje belokranjskega človeka pred vojno zelo hudo in je razumljivo, da so se odseljevali v Ameriko in drugam. Večina kmečkih gospodarstev je z zaslužkom svojcev, ki so svoje najboljše moči dajali tujini, reševala svoja zadolžena posestva pred grabežljivimi bankami in raznimi oderuhi, ki jih v Beli krajini ni manjkalo.

Taki težki gospodarski in socialni problemi dežele so nedvomno bili osnova za revolucionarno razporeditev prebivalstva, ki je po razpadu stare

Jugoslavije leta 1941, ob nastanku OF, takoj začutilo, da je njegovo mesto v vrstah OF in NOB, da si po zmagi nad okupatorjem in osovraženo domačo reakcijo ustvari pogoje za boljši gospodarski razvoj Bele krajine.

Ni slučaj, da se je ljudstvo na poziv Komunistične partije množično vključilo v OF in odšlo v partizanske enote za borbo proti okupatorjem in njihovim hlapcem. Tudi ni slučaj, da je od 24.000 prebivalcev bilo v raznih vojaških enotah 4650 partizanov. Poleg tega jih je bilo na tisoče v narodni zaščiti, odborih OF itd. Od teh je padlo v borbi 1245 borcev, mnogi pa so še pozneje umrli zaradi ran, bolezni ali izčrpanosti iz časa NOB. Ostalo je 1046 invalidov NOV, 271 vojnih vdov in 600 otrok padlih borcev.

Veliko žrtev je Bela krajina doprinesla v času NOB tudi v gospodarskem pogledu. Okupator je v svojem onemoglem besu požgal 2555 stanovanjskih in gospodarskih poslopij, ker je hotel na ta način zlomiti uporni duh belokranjskega ljudstva. Porušene in oropane so bile belokranjske šole in

prosvetni domovi, popolnoma porušena je bila proga, mostovi in ceste. Uničeni so bili vinogradi, sadovnjaki in izropani gozdovi, zlasti ob komunalizacijah. Število živine je padlo ponekod tudi pod 40 odstotkov predvojnega števila, uničeno je bilo poljsko orodje in vozovi, vinogradi, posoda in oprema. Popolnoma so bile uničene obrtne delavnice in njihova sicer skromna oprema. Uničene so bile vse rudniške naprave itd. Kljub vsemu temu pa ljudje, kot živa fizična sila, ki vedo, kaj hočejo, niso obupali. Vsestransko so skrbeli za NOV in graditev ljudske oblasti. Skrbeli so, da je bil kljub pomanjkanju delovne sile, živine in orodja, obdelan vsak košček zemlje, da so tako zagotovili hrano številnim brigadam, ranjencem in civilnemu prebivalstvu.

Spričo skromnih pridelkov, ki so jih dale majhne površine skope zemlje, pa je vsaka brigada, vsak partizan, aktivist ali preganjanec našel odprte roke in dom pri ljudstvu Bele krajine.

Za vso oskrbo vojske so v začetku skrbeli odbori OF, v katerih je bilo vključeno večje število prebivalstva. Pozneje so ob pomoči odborov OF skrbeli za oskrbo Narodnoosvobodilni odbori, na demokratičnih volitvah izvoljena pred-

XV. Belokranjska brigada na pohodu skozi vas Črmošnjice
4. septembra 1944

Seja IO OF v Beli krajini, aprila 1945; od leve proti desni: Franc Leskošek-Luka, France Lubej, Boris Kidrič in Josip Vidmar

stavništva. Ti odbori so imeli svoje organe, ki so vodili skrb za prehrano NOV, ranjencev in civilnega prebivalstva, raznih vojaških delavnic, šol in drugih ustanov, ki so zrastle iz naše revolucije in v Beli krajini postavljale temelje za svoje nadaljnje delo. Tako je bila vsakemu intendantu znana okrožna gospodarska komisija, ki je povprečno mesečno redno preskrbela na ozemlju Bele krajine in razdelila za potrebe vojske 350.000 kg živil, 250 do 350 glav živine in drugega mnogoštevilnega materiala.

Svojo vero v pravično stvar in privrženost NOB je ljudstvo Bele krajine izpričalo v teh hudih letih tudi s tem, da je v času NOB vpisalo 20 milijonov lir posojila Narodne osvoboditve, ki je bilo razpisano s odlokom Izvršnega odbora OF 8. oktobra 1943.

Poleg tega je ta komisija skrbela za nabavo raznega drugega blaga iz takrat še okupiranega ozemlja. Zlasti pa je bilo pereče vprašanje nabave soli. Veliko naših borcev in aktivistov je dalo življenja tudi za to, da si je civilno prebivalstvo, ranjenci in brigade osolilo svojo borno hrano. Zlasti velike težave so bile s prehrano prebivalstva iz Gorske-

ga Kotarja, Drežnice in Korduna, ki je bilo v glavnem navezано na preskrbo z živili iz Bele krajine, s katerim pa je ljudstvo Bele krajine radc delilo vsa svoja razpoložljiva sredstva.

Ta skrb ljudstva in njegova požrtvovalnost nam je tudi dokaz, da se je v teh hudih letih revolucije, morda nikjer tako kot v Beli krajini, kovalo bratstvo in enotnost narodov Jugoslavije na vojaškem, obenem pa tudi na gospodarskem področju, kjer je dalo ljudstvo Bele krajine velik prispevek.

S prav posebno toplino pa je ljudstvo izkazovalo ljubezen razen slovenskim tudi bratskim hrvaškim brigadam, ko so le-te bile hude boje na mejah ali ozemlju Bele krajine. Takrat so aktivisti, žene, dekleta in starčki nosili, pa tudi vozili hrano naravnost na položaje, od koder so tudi odnašali in odvažali ranjence.

Živo mi je v spominu borba IV. Kordunaške brigade v obrambi Metlike 1944. leta, ko so žene, dekleta in starčki vse noči pripravljali hrano in jo nosili na položaje. Dekleta pa so ta čas, dokler se borci niso najedli, same zgrabile sovražnika. Po tej hudi večdnevni borbi z

ustaši, Nemci in Čerkezi in veličastni zmagi slovensko-hrvaških brigad v obrambi Metlike in s tem vse Bele krajine, se je ljudstvo skupaj z borci veselilo zmage in dalo borcem vse, kar je po svojih močeh premoglo. Kordunaški brigadi so priredili v Metliki, Gradacu in Crnomlju prisrčen sprejem. Za ta sprejem in izkazano ljubezen belokranjskega ljudstva do bratskih hrvaških brigad se je po odhodu iz Bele krajine Štab IV. korpusa zahvalil z naslednjim (do sedaj še neobjavljenim) pismom:

*Štab IV. korpusa
narodnoosvobodilne vojske
Jugoslavije.
Št. Sl., dne 19. VII. 1944.*

OKROŽNEMU ODBORU OF BELA KRAJINA

Po odhodu iz lepe Bele krajine Vas pozdravljamo v imenu borcev in komandantov edinic IV. korpusa, ki so vodile borbe na sektorju Zumberak-Bela krajina.

Prosimo Vas, da poveste slovenskemu narodu Bele krajine, da se bomo vedno spominjali bratskega sprejema v Metliki, Gradacu in Crnomlju. Občutili smo veliko ljubezen slovenskega naroda do hrvaškega in srbskega naroda. Pozdravite nam meščane v Crnomlju, ki so nam pripravili mnogo lepih ur.

Spomenik NOB v Gradacu, delo kiparja Stojana Batiča

Obetamo Vam, da bomo v bodočih borbah še huje tolkli sovražnika in tako pomagali našim narodom, da pridejo čimprej do svoje svobode.

Smrt fašizmu — svobodo narodu!
Politkomisar: Veco.

Tako so se v hudih bojih rušile pregrade, ki jih je med narodi v stari Jugoslaviji ustvarila vladajoča izkoriščevalska buržoazija, in se v skupnih naporih in skupno prelite krvi kazalo nerazrušljivo bratstvo in enotnost narodov Jugoslavije, kot temeljna pridobitev NOB.

Belokranjsko ljudstvo je kljub velikim materialnim in človeškim žrtvam, ki jih je prispevalo za in v NOB, spoznalo, da te niso bile zaman. Na razvalinah starega so začeli graditi novo življenje, vzniklo na revolucionarnih pridobitvah. V okviru takrat ob-

stoječih možnosti so začeli celiti rane in obnavljati svoje gospodarstvo. S pomočjo ljudske oblasti so v glavnem obnovili svoja poslopja, pozidali in obnovili večino šol in prosvetnih domov. Pred vojno je imela Bela krajina elektrificirane samo tri vasi. Danes je elektrificirano 90 % Bele krajine. Živine je že več kot pred vojno, po kakovosti pa je boljša. Nastali so tudi prvi industrijski objekti, kot tovarna »Belsad«, »Tovarna učil«. Svojo proizvodnjo je povečala »Železolivarna«, »Pletilstvo« in rudnik »Kanižarica«.

Ob pomoči ljudske oblasti, s pridnim in skrbnim delom kolektivov in vsega belokranjskega ljudstva so ustvarjeni pogoji, da se struktura belokranjskega gospodarstva hitro menja in da se bo kmalu spre-

menila iz gospodarsko pasivne v aktivno. Prenovljen je tudi cestni in železniški promet. Ti-soči belokranjskih otrok obiskuje šolo, česar prej ni bilo, saj je pred vojno hodilo v gimnazijo iz vse Bele krajine komaj okoli 20 otrok, in to predvsem hčere in sinovi raznih trgovcev, in sicer redkih vaških veljakov.

Skratka, tudi ta lepa dežela doživlja na temelju pridobitev naše revolucije svoj gospodarski, s tem pa tudi kulturni preporod, našla je svoje mesto in se uvršča med ostale kraje naše skupne socialistične domovine. To pa se pravi, da žrtve, ki smo jih vsi skupaj dali, niso zaman. Rodile so sade, ki so v ponos vsemu belokranjskemu ljudstvu.

Janez Žunič

Partizanska kurirja Jurij Rožman in Jože Adlešič, oba iz vasi Purga, sta 27. decembra 1942. leta izročila Italijanom v Pobrežju pismo štaba IV. kordunaške brigade, v katerem le-ta zahteva, da se italijanska posadka preda. IV. kordunaška brigada je decembra 1942 že likvidirala italijansko posadko v občini Adlešiče. Gornja fotografija, ki doslej še ni bila objavljena, prikazuje, kako izročata omenjena kurirja ob vходу v Pobreški grad italijanskemu komandantu pismo

Prvo zasedanje slovenskega narodnoosvobodilnega sveta v Črnomlju

BELA krajina bo ohranila v zgodovini narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije slovenskega naroda posebno mesto. Ob sodelovanju zvestega in požrtvovalnega prebivalstva tega lepega predela slovenske zemlje so se tu izvršila važna dejanja za celotno narodnoosvobodilno gibanje, za razvoj partizanske vojske in še posebej za razvoj in utrditev ljudske oblasti. Zato je letošnje praznovanje osrednjega slovenskega narodnega praznika — 22. julija, dneva vstaje — ki je posvečen Beli krajini, zvezano z mnogimi spomini na velike dogodke, med njimi posebej na prvo zasedanje Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta, ki je bilo v dneh 19. in 20. II. 1944 v Črnomlju.

Osvobodilna fronta slovenskega naroda se je kot vse ljudsko narodnoosvobodilno gibanje razvila hkrati tudi v slovensko narodno oblast. Z enako vztrajnostjo, kakor je s Komunistično partijo na čelu bilo boj proti okupatorju in domačim izdajalcem, si je slovensko ljudstvo, združeno v Osvobodilni fronti, gradilo od prvega dne domovinske vojne tudi svojo novo ljudsko oblast. Ta zavestna borba za nacionalne in socialne pravice je že v oktobru 1943 uresničila zgodovinsko pomembno zmago, ki jo je potrdil in razglasil Kočevski zbor. 572 odposlancev slovenskega naroda je v prisotnosti zastopnikov vseh ostalih borečih se jugoslovanskih narodov odločilo pred svojim ljudstvom in pred vso demokratično javnostjo, da končno veljavno vstopa slovenski narod v krog suverenih narodov. Ustvarjeni so bili trdni dokončni temelji slovenske državnosti in svečano je bila potrjena vekovna in naravna težnja sožitja slovenskega naroda z ostalimi jugoslovanskimi narodi v svobodni državni skupnosti. Kočevski zbor je izvolil Vrhovni plenum Osvobodilne fronte in mu istočasno poveril naloge Slovenskega

narodnoosvobodilnega odbora, kot vrhovnega zakonodajnega in izvršnega organa slovenske ljudske oblasti. Izvršni odbor OF je istočasno postal Predsedstvo slovenskega narodnoosvobodilnega odbora, ki ga je potrdil Zbor sam, in mu poveril naloge političnega in oblastnega izvršnega organa za ves čas narodnoosvobodilne vojne. Kočevski zbor je izvolil 40-člansko delegacijo Slovenije v Protifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije — AVNOJ, ki se je ustanovil v dneh 26. in 27. novembra 1942. leta v Bihaču. S soglasno potrditvijo dotakratne politike IOOF v zvezi s sodelovanjem Slovenije pri graditvi nove Jugoslavije in z imenovanjem delegacije v AVNOJ je bila Slovenija tudi formalnopravno vključena v novo nastajajočo državno skupnost jugoslovanskih narodov.

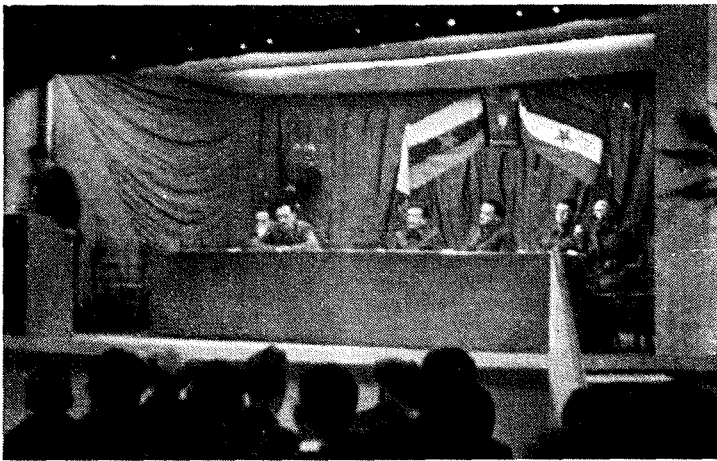
Sledilo je drugo zasedanje AVNOJ v Jajcu 29. novembra 1943. Tovariš Tito je razložil vojaški, notranji in zunanje-politični položaj in predložil koncept nove Jugoslavije. Soglasen sklep vseh predstavnikov borečih se jugoslovanskih narodov v organizaciji federativne skupnosti republikanske oblike in vsi drugi zgodovinski sklepi so začrtali jasno pot, kako uveljaviti na celotnem jugoslovanskem ozemlju načela demokratične ljudske oblasti in načela dejanske združitve vseh svobodnih in suverenih jugoslovanskih narodov v enotno federativno državno skupnost.

Izvršni odbor Osvobodilne fronte oziroma Predsedstvo Slovenskega narodnoosvobodilnega odbora je zato v februarju 1944 sklicalo Slovenski narodnoosvobodilni odbor — prvo slovensko ljudsko skupščino — k prvemu zasedanju. Odlok se je glasil: »Slovenski narodnoosvobodilni odbor se sklicuje k svojemu prvemu zasedanju, ki se bo vršilo od 19. februarja 1944 dalje v kraju, ki bo članom posebej sporočen.« Vseh 120

članov tega prvega slovenskega parlamenta, ki je bil izvoljen na Kočevskem zboru — med njimi tudi tisti, ki so živeli na področjih, ki jih je kontroliral še okupator — so dobili sporočilo, da je kot kraj tega prvega zasedanja določen Črnomelj v Beli krajini.

Kaj je bil poglobitni namen tega zasedanja? Treba je bilo storiti odločilen korak naprej v graditvi slovenske državnosti, treba je bilo na temeljih Kočevskega zbora in na zgodovinskih odlokih drugega zasedanja AVNOJ pravno izgraditi slovensko federalno državnost, poglobiti njeno vsebino in jo organizacijsko izpopolniti. To svojo nalogo je prvi slovenski parlament na svojem prvem zasedanju v Črnomlju tudi izpolnil, in sicer temeljito in odločno. Smemo reči, da je bila vsebinska in formalna organizacija tega zasedanja izvedena z vso vestnostjo in dalekovidnostjo. Vsi sklepi, ki so bili takrat sprejeti, so ostali izhodišče vsemu nadaljnjemu razvoju ljudske oblasti ne samo za dobo narodnoosvobodilne borbe, ampak tudi za ves povojni čas. Referat Edvarda Kardelja »O drugem zasedanju AVNOJ-a in o naših nalogah v zvezi s tem« in referat Borisa Kidriča »O graditvi narodne oblasti in slovenske državnosti v okviru federativne Jugoslavije« sta bila osnova deklaracijem in številnim sklepom, ki jih je sprejela ta prva slovenska ljudska skupščina. Prav tako so bili nadaljnji referati o gospodarskih, finančnih, zdravstvenih, prosvetnih in drugih konkretnih nalogah in ukrepih podlaga za številne odloke na področju organizacije in poslovanja gospodarskih, zdravstvenih in socialno-skrbstvenih, prosvetnih in kulturnih ustanov. Sprejeti so bili odloki o razpisu volitev, ustanovljeni so bili mnogi organi za izvrševanje nalog s področja državne uprave in posebnih nalog, ki jih je zahteval vojni čas, in priprave za osvoboditev.

Slovenski narodnoosvobodilni odbor je na osnovi posebnega poslovnika, ki ga je sprejel za svoje delo, obravnaval in sklepal o 30 točkah dnevnega reda in v kratkem času

Zasedanje SNOS v Črnomlju, 19. do 20. februarja 1944

dveh dni izvršil po svojem obsegu in pomenu važne naloge.

Izvedena je bila ločitev vrhovnega organa državne oblasti od vrhovnega političnega vodstva. Vodstvo OF, ki ga je predstavljala Vrhovni plenum z Izvršnim odborom na čelu, ostane najvišji organ vseljidske politične organizacije slovenskega naroda. Slovenski narodnoosvobodilni odbor, ki je bil od Kočevskega zbora pa do zasedanja v Črnomlju spojen s plenom OF, se preimenuje v Slovenski narodnoosvobodilni svet, v vrhovni zakonodajni in izvršni organ slovenske ljudske oblasti. To svoje ime ohrani vse do tistega časa, ko je bila v Ljudski skupščini LR Slovenije izglasovana dne 16. januarja 1947 prva pisana ustava naše republike. Slovenski narodnoosvobodilni svet je v celoti potrdil delo slovenske delegacije na drugem zasedanju AVNOJ in izjavil, da slovenski narod kot del demokratske federativne Jugoslavije ne prizna nikomur razen AVNOJ in Nacionalnemu komiteju osvoboditve Jugoslavije kot začasnih vlad, pravice, da ga zastopa pred inozemstvom. Sprejeta je bila deklaracija o pravicah in dolžnostih slovenskega ljudstva, ki jamči zakonitost in enakopravnost ne glede na spol, narodnost in raso, svobodo vesti, besede, tiska, zborovanja in združeva-

nja, nedotakljivost osebnosti in stanovanja, pravico do dela, oddiha in starostne preskrbe. Pridobitve narodne revolucije se tedaj jasno kažejo v teh sklepih in ostajajo osnova za razvijanje novega družbenega reda. SNOS je skladno z zgodovinskimi sklepi 2. zasedanja AVNOJ in skladno z razvojno stopnjo ljudske oblasti na slovenskem ozemlju zavzel stališče, da pripada slovenskemu narodu pravica in da so ustvarjene možnosti, postaviti si v okviru skupne jugoslovanske države, svojo lastno nacionalno vlado. Zato sklene, da Predsedstvo SNOS takoj izvrši vse priprave za ustanovitev Nacionalnega komiteja osvoboditve Slovenije — bodoče slovenske vlade, in da takoj preide k organizaciji in vodstvu upravnih odsekov — bodočih poverjeništev ter da v smislu federativne izgradnje nove Jugoslavije ustvari zvezo z ustreznimi poverjeništvii Nacionalnega komiteja osvoboditve Jugoslavije.

Že Kočevski zbor je slovensko priključil Slovensko Primorje Zedinjeni Sloveniji in II. zasedanje AVNOJ je ta zgodovinski akt potrdilo in proglasilo Primorsko za sestavni del nove Jugoslavije. Na tem prvem zasedanju SNOS pa se spoji Narodnoosvobodilni svet za Slovensko Primorje z organi slovenske narodne oblasti in njegove pri-

stojnosti se prenesejo na Predsedstvo SNOS. Predsedstvo se izpopolni z enim članom iz Slov. Primorja in šteje od takrat dalje 11 članov. Nadalje je SNOS razpisal volitve v narodnoosvobodilne odbore, ki jih je Predsedstvo SNOS izvedlo že 1. marca 1944. Ustanovljena je bila komisija za ugotovitev zločinov okupatorjev, in še številne druge. SNOS je izrekel pohvalo Varnostno-obveščevalni službi in odločil, da se kot poseben organ z izrednimi pooblastili in opolnomočji ukine ter da njene preostale naloge prevzamejo že organizirani odseki za notranje zadeve pri SNOS. Svet je sklenil izdajo plačilnih bonov, izdal predpise o narodnem davku, o obvezni obdelavi zemlje, o zaščiti gozdov itd. Od prvotnih 120 članov, ki so bili izvoljeni na Kočevskem zboru, je SNOS sklenil povečati število na 180 in do- ločil, da od teh dodatnih 60 članov voli Slovensko Primorje 20, Štajerska 21 in Koroška 19 članov. SNOS je izvršil obilo nalog in sprejel vse tiste osnovne odloke in sklepe, ki so omogočili hiter in pravilno usmerjen razvoj nadaljnji graditvi ljudske oblasti na Slovenskem.

V dobi teh deset let smo se lahko iz leta v leto znova prepričali, da so temelji ljudske oblasti nastali kot resničen izraz revolucionarnih teženj slovenskega ljudstva, ki jih je uveljavljal v jeku svoje najtežje zgodovinske borbe. Prepričali smo se, da ne bi mogli nikdar, najmanj pa v tako kratki dobi, razumeti prave temelje ljudske demokracije, če ne bi bila naša borba za osvoboditev istočasno borba za nove družbene odnose, ki so odločali tako pri izgraditvi federativne jugoslovanske države, kakor pri oblikovanju nacionalne in družbene skupnosti vsakega naroda posebej. Brez takih temeljev in takih dejanj, kot so bila izvršena pred desetimi leti v Črnomlju, ne bi bilo tako jasne in hitre poti v utrjevanju socialistične demokracije, ki je danes vodilo vsega našega družbenega življenja in vse državne politike nove Jugoslavije.

dr. Marijan Brecelj

Belokranjski revolucionar

Janez Marentič je bil utelešena revolucionarna ideja v Beli krajini. Neizprosno in vztrajno se je boril za boljše življenje bednih in zatiranih, za svobodo in pravičnejšo družbeno ureditev. Hkrati s tem je Marentič položil temelje vsej poznejši monolitnosti Belokranjcev v boju proti okupatorju. Čeprav ga je bolezen in smrt izrgala osvobodilnemu boju in revoluciji, je Marentič belokranjski junak, čigar delo, boj in žrtvovanje ga je uvrstilo med junake naše revolucije.

JANEZ Marentič je izšel iz revne bajtarske družine. Rojen je bil 1909 v Krašincu; pozneje so se starši preselili v Boginjo vas. Kakor mnogi Belokranjci, tako so tudi Marentičevi romali po svetu za zaslužkom in končno zelo rano pomrli. Tako je mali Janezek v sedmem letu ostal brez staršev; njega in sestro je prevzela v rejo teta, ki pa se je tudi sama zelo težko preživljala. Janezek je moral služiti za pastirja pri večjih kmetih, v osnovno šolo pa je hodil v Podzemlje. Vso bedo in revščino je okusil že v zgodnji mladosti in na temelju tega si je začel oblikovati svoj značaj in svoje nazore.

»Ko sem ostal brez staršev,« pravi sam v nekem pismu, »in brez sredstev za preživljanje, me je vsakdo zasramoval in pretpepal. Siromašna tetina roka je bila preslabotna, da bi me ščitila. Takrat sem sklenil (bilo mi je 10 let), da bom vedno na strani revnih in zatiranih ter branil njihove pravice.«

Podzemeljski župnik Učak je v malem Janezu kaj hitro ugotovil naravno nadarjenost ter ga poslal v šole, da bi ga tam vzgajali za duhovnika. To je bilo tedaj v navadi. Nadarjenim učencem so omogočali nadaljnji študij le pod pogojem, če so se odločili za duhovniški stan. Te dijak se slabo hranili, tako da je mnoge pobrala jetika. Razlika med revnimi in bogatimi ter zlagana katoliška ljubezen do bližnjega sta bili kmalu vzrok, da je Janez opustil misel na duhovniški poklic, posebno še takrat, ko mu je umrla sestra ter ga niso pustili na pogreb, češ da bi nastali stroški. Tako se je odločil v sedmem letniku, da izstopi iz »križank«. Tedaj mu je župnik Učak očital nevaležnost in je dejal, da bi bilo bolje

Janez Marentič po povratku iz zaporov v Zagrebu 1940. leta

krmiti prašiče, kakor njega šolati.

Janez je postal svoboden — strgal se je iz jezuitskih krempljev in začel živeti novo življenje. Stanovanje si je našel pri neki revni ženi in kakor po naključju prav tam, kjer je nekoč stanoval Ivan Cankar. Začel je spoznavati borbo proletariata ter prebiral socialistično literaturo. V šoli se je najbolj zanimal za politično ekonomijo. Toda zaradi levičarske usmerjenosti ni dobil štipendije. Najtežje čase je preživljal na zagrebški univerzi, kjer je študiral agronomijo. Glad, mraz, soba brez oken, postelja brez žimnic, to je bil dom revnih študentov. Hranil se je največ med brezposelnimi in stal v dolgi vrsti za malo tople juhe pred kuhinjo javne borze dela.

V Zagrebu je bil med prvimi organizatorji študentskih štrajkov ter je sodeloval v odborih dijaških združenj. Med tem je bil tesno povezan z

ožjo domovino in dopisoval v »Ljudsko pravico«, »Mladi plamen«, »Grudo« itd. Svoje politično delo je usmeril zlasti med kmete; bil je vztrajen agitator napredka in socialistične ideje na vasi. S svojo skromnostjo je neumorno pridobival ljudi. Pri tem je imel med ljudstvom toliko simpatij, da se ga celo sovražniki niso upali javno napasti.

Marentič je ves čas vztrajno proučeval marksizem; posebno se je bavil s kmečkim vprašanjem ter s svojim delom in znanjem širil vpliv Komunistične partije na vasi. Leta 1936 je napisal večjo razpravo: »Slovenska vas pod kapitalističnim jarmom in slovenski kmet v revoluciji 1848. leta.« Kot član CK KPS je Marentič delal zlasti pri kmečki komisiji, kjer je skrbel tudi za ureditev bibliografije slovenskega tiska. Bil je sourednik »Kmečke sloge« ter pisal v napredne slovenske časopise. Posebno rad pa je Marentič prihajal v Belo krajino ter nenehno delal s kmečkim prebivalstvom. Leta 1933 je organiziral prvo partijsko celico (Martin Šegina, Miha Sušteršič, Viktor Kure), iz katere se je pozneje razvila močna partijska organizacija, ki je zlasti vodila napredno gibanje v društvih kmečkih fantov in deklet ter leta 1941 organizirala ljudsko vstajo.

Prvič so Marentiča vtaknili v zapor po končanih študijah na zagrebški univerzi 1934. leta. Tedaj so ga označili kot nevarnega komunista, kar mu je onemogočilo zaposlitev in in se za Marentiča začne doba brezposelnosti, ki je trajala 7 let. Le v Beogradu je služboval enajst mesecev. Tam je Marentič sodeloval pri organiziranju uradniškega štrajka, ki je zajel nad 200 podjetij. Policija ga je aretirala na stavkovni straži in ga vrgla v Glavnjačo, kjer je zbolel na pljučih. Takoj nato so ga poklicali na vojne vežbe, kjer je moral bolan z visoko temperaturo vežbati po snegu. V njem se je zakoreninila zavratna bolezen. Izčrpano telo se ni moglo dolgo upirati, ni pa klonil njegov revolucionarni duh. Nenehno se je boril za socialistične ideje in stal

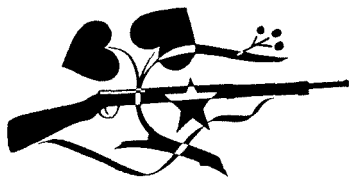
ob strani vseh zatiranih ter verjel v novo in lepše življenje. Tako je 1939 pisal svoji ženi: »Stari reakcionarni svet dokončuje svoj vek; to je edina tolažba za naju dva in za najino malo detece, ki je na poti. V starem svetu mu ne bi mogla priboriti primerne mesta, ker midva sama stojiva v njem čisto spodaj, toda za najinega otročička mesto v starem svetu ne bo potrebno, kajti takrat, ko se bo najin otrok postavil na lastne noge, stari svet že davno ne bo več na oblasti...«

Dasiravno hudo bolan, je po zlomu stare Jugoslavije nadaljeval z revolucionarnim delom in je bil med prvimi organizatorji OF. Že v začetku julija 1941. leta je v Boginji vasi ustanovil OF (Niko Črnič, Tone Pezdirc in Janez Šegina). Oskrbel je literaturo in dal nadaljnja navodila za politično delo in za priprave na upor. To je bil njegov poslednji stik z Belo krajino...

Bolezen ga je vrgla in umrl je tragične smrti v oktobru 1942.

Čprav Marentiča ni zadela krogla na bojnem polju, je vendar izkvravel v boju proti sovražniku za stvar zatiranih in ubogih, za svobodno in lepšo Belo krajino. Sovražniki so ga preganjali do zadnjega diha. »Usmiljene sestre« v ljubljanski bolnišnici — ko so izvedele, da je komunist — so pobrale še odeje z njegove postelje in se naslajale nad njegovim trpljenjem in smrtjo. Umrl je. Umrl je takrat, ko so se v Beli krajini že pokazali sadovi njegovega dela, ko se je v Beli krajini razvnel plamen narodnoosvobodilnega boja. Za svobodo, za svobodno in lepšo Belo krajino se je boril, se žrtvoval in umrl, zato bo ostal njen tudi Janez Marentič...

Janez Vitkovič

Prvi komandant

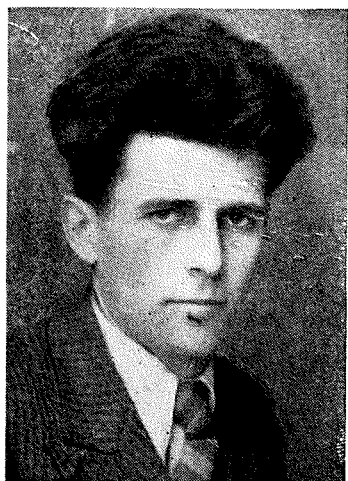
MED JUNAKE osvobodilnega boja, ki nam jih je dala Bela krajina, sodi tudi Alojz Fabjan — prvi komandant belokranjskih partizanov.

Pred vojno je Fabjan opravljal drobno urarsko obrt v Črnomlju, takoj po prihodu okupatorjev pa se je on in njegova družina vključila v Osvobodilno fronto. Lojze je aktivno sodeloval pri pripravah na oboroženi upor ter uspešno zbiral orožje za prvo skupino, ki se je odpravljala v partizane. Toda sredi te akcije so ga Italijani 10. junija 1941 zaprli v črnomeljske zapore. Črnomeljska OF pa je nadaljevala s pripravami na upor in 12. junija 1941 so odšli v partizane prvi borci. Pri Vranovičih so demonstrativno napadli italijansko stražo, nato pa so se utaborili v Miklerjih. Prvi belokranjski partizani in organizacija OF v Črnomlju so sklenili Lojzeta Fabjana rešiti iz zaporov. To nalogo sta prevzela Anton Malerič in Vlado Mišica. Zvezo s Fabjanom sta vzpostavila neke noči. Prebredla sta Lahinjo in se v neposredni bližini italijanske straže priplazila pod okno Fabjanove celice. Nato sta v papir, na katerega sta napisala načrt za pobeg iz zaporov, zavila kamen in ga vrgla v celico. Stopila sta tudi v stik z jetniškim paznikom Tinetom Kotarjem; le-ta je kazal znake patriotizma, hkrati pa je bil zainteresiran, da bi istočasno pobegnil tudi njegov prijatelj Brula, ki se je prav tedaj nahajal v zaporu. Zato se je Kotar vdal zahtevi Osvobodilne fronte in omogočil beg. 20. avgusta 1941, tik preden so Italijani hoteli odpeljati Fabjana v Trst, je paznik Kotar spustil jetnike k zapornemu zidu. Fabjan in Brula sta preplezala sedem metrov visok jetniški zid in pobegnili mimo italijanskega stražarja. Fabjan je nato trikrat preplaval Lahinjo skupaj z Brulo, ki ni znal plavati in ga je Fabjan moral nositi na hrbtu. Tako sta za seboj zabrisala

sled, dobila zvezo s partizani na Miklerjih in se jim pridružila.

V četi je s prihodom Fabjana zavladalo veliko veselje, kajti Fabjan, ki je bil včasih vnet lovec, je dobro poznal teren, bil pa je tudi zelo hraber in se je neverjetno hitro življal v partizansko življenje. Zato so Fabjana izvolili za poveljnika. Snoval je načrte za prve akcije proti okupatorju. Napad na patrolo italijanske legije črnih srajc »Monte Neveso« med Črnomljem in Gribljami je bila njegova zamisel. Z napadom je nameraval pridobiti orožje in opremo za svoje borce.

V zgodnjih jutranjih urah 6. septembra 1941 je Lojze Fabjan povedel v zasedo še tri tovariše. To so bili Janez Hočevnar, Leopold Jerman in neki Srb, ki je pobegnil iz transporta vojnih ujetnikov bivše vojske, se povezal z OF in se vključil med prve belokranjske partizane. Zasedo so postavili približno pet kilometrov iz Črnomlja proti Gribljam. Po tej cesti so se stalno gibale preskrbovalne skupine iz postojank obmejne fašistične milice in teh postojank je bilo v Beli krajini mnogo. Tudi tega dne se je iz Črnomlja vračala proti Gribljam skupina petih fašistov, ki so z vozom peljali živila in strelivo. Nenadoma so z desne strani ceste odjeknili strelji. Zadet sredi čela se je zgrudil fašist Cari. Tudi drugi fašist, Formi, se je zgrudil smrtno zadet, dva pa sta bila hudo ranjena. Konj z vozom in mrtvim fašistom je zdirjal naprej, prav tedaj pa je privozil še neki italijanski avtomobil. Štirje partizani so napadli tudi fašiste v avtomobilu, ki so se po kratkem boju panično razbežali. Nepričakovani prihod avtomobila je partizanom preprečil le zaplembo orožja in streliva, vpliv te akcije kot tudi italijanske izgube pa so se še povečale. Po italijanskih virih sta bila v tem spopadu ubita dva, ranjeni pa trije fašisti.

*Lojze Fabjan, komandir
I. Belokranjske čete*

cem na Krškem polju. Odšli so čez semiški tunel mimo Uršnih sel na Gorenje Laze, kjer so se utaborili. 3. novembra 1941 so jih tukaj obkrožile edinice 24. pehotnega in 6. artilerijskega polka. V zagrizenem boju s številčno premočjo je padlo 19 belokranjskih partizanov, med njimi tudi njihov komandant Lojze Fabjan. Kljub tem iz-

gubam pa so partizani v Beli krajini neizprosno in junaško vodili boj proti okupatorju, kajti junaki, kakršen je bil Lojze Fabjan, so jim bili vzgled. Uporni in borbeni duh Lojzeta Fabjana je slej ko prej bival v enotah belokranjskih partizanov ter izpopolnjeval rast slovenske ljudske vojske.

J. V.

Pomlad pred desetimi leti

ŠESTINDVAJSETEGA januarja, Graben. Klusov Joža je prišel k nam.

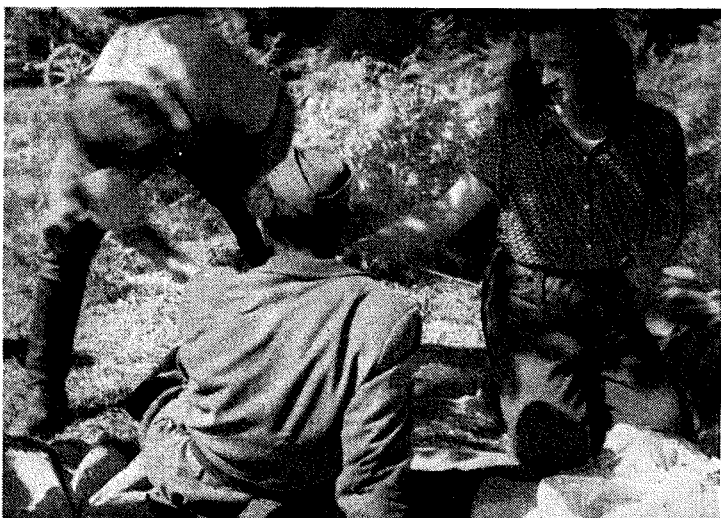
Skromni zapisek v partizanskem dnevniku obudi spomine na dogodke pred dobrimi desetimi leti. Podrobnosti so že obledele in kdo ve, kakšen je bil tisti zimski dan v vasi za Ortnekom ob poti v Sodražico. Mogoče si je kdo, ki je tudi zapisoval partizanska doživetja, zabeležil, da smo ta dan zaman čakali na švabsko kolono v zasedi ob cesti Ljubljana—Kočevje, pa kdo drug spet nemara, da smo po dolgem času jedli nekaj posebnega, ali da je na patrolji do-

bil zavitek cigaret, če ni komu ta dan celo deklet pisalo. Vsak dan je imel svojo znamenitost, zame tako, za drugega drugačno. Ta si jih je zapisal, oni zapomnil in zdaj nanje napletamo, kar smo tedaj doživljali...

Zame je bil znamenit dogodek prihod Klusovega Jožeboga Flandra v naš, drugi bataljon Cankarjeve brigade. O Joži smo večkrat govorili in brali njegove prispevke v brigadnih glasilih. Nekaj mesecev prej mi ga je nekdo pokazal v eni izmed čet prvega bataljona, ko smo šli skozi Catež. Zazdelo se mi je, da se

Ta akcija je med Italijani in farovško reakcijo, ki je pripravljala sprejem zločincu Grazioliju v Črnomlju, izzvala velik preplah. Namesto s poklonom, so »proslavili« Graziolijev prihod s pogrebom njegovih črnosrajčnikov. Ne le v Beli krajini, temveč tudi v ostalih krajih, zasedenih po Italijanih, je zavladal preplah in onemogli bes. Besnela je tudi izdajalska klerikalna reakcija z Natlačenom na čelu. Ta je v pismu, poslanem Grazioliju, podžigal Italijane k še hujšim represalijam nad prebivalstvom, češ da so Italijani, ki so zaradi te akcije zaprli nad 250 domačinov iz Črnomlja in Adlešičev, premalo odločni. Zagrozil je celo s svojo ostavko, če se tovrstni ukrepi ne poostre. Toda Natlačen ni odstopil; služil je okupatorju vse dotlej, dokler ga ni odstranila uporna roka slovenskega naroda.

Po gribeljski akciji je Fabjanova četa izvršila več diverzantskih akcij, ki so okupatorju zadale mnogo skrbi in so bile hkrati velikega pomena za razvoj partizanstva v Beli krajini. V četo so prišli novi borci iz Metlike, Gradaca in Črnomlja, tako da je v oktobru štela že nad 30 borcev. Ti borci so pod vodstvom Lojzeta Fabjana pohiteli na pomoč preganjanim Sloven-

Klusov Joža (v sredi, spredaj, kaže hrbet), ko so ga 30. junija 1944 pripeljali hudo ranjenega s položaja pri Bosiljevem. Ob njem sta dr. Rudi Čik in bolničarka Anča Lamut

*Bogo Flander - Klusov Joža,
fotografiran 23. maja 1944
blizu Trebnjega*

ga spominjam še iz predvojnih let, ko sem ga srečaval po šišenskih ulicah.

Takrat na Čatežu je bil zamišljen in otožen, ko je sam sedel pred hišo sredi vasi, vse okrog njega pa je v jesenskem soncu vrelo življenje brezskrbnega partizanskega dne. Takih ni bilo na pretek in vsakdo je hotel čim prijetneje prebiti zatišje med boji. Jože je ždel v svojih mislih in se ni zmenil za nikogar. Pravili so, da ga je potrla smrt Belokranjice Pavle, bolničarke njihovega bataljona, ki je padla med nedavno nemško ofenzivo. Mogoče je bilo tudi kaj drugega. Šli smo dalje, a pogled na Klusovega Jožo se mi je dobro vtisnil v spomin.

Ves drugačen je bil, ko je prišel k nam. Ko da se mu je vrnila samozavest, ki sem jo pogrešal, ko sem ga videl na Čatežu. Veder je bil, zgovoren in nemara mu je go-

dilo, ker so ga domala vsi vsaj po imenu poznali. Pri-dobil si je že bil sloves borca, ki je prebil težavno dvainšti-rideseto leto med gorenjskimi partizani, znan pa je bil tudi po svojih črticah v partizan-skih listih. Bili smo ponosni, da smo njega dobili za po-močnika komisarja.

Res, kdo bi točno vedel, kakšen je bil tisti šestindvaj-seti januar; tudi za naslednje dni bore malo pove moj parti-zanski dnevnik. Nekako na vsake tri dni je hotela švabska kolona v Kočevje ali od tam v Ljubljano; naše čete in ba-taljoni pa so jim nastavljali mine in jo z grebenov nad cesto, tam kjer je od Orteka naprej najbolj vijugasta in strmo vrezana, pričakovali s točo krogel. Nekoč se kolona ni mogla premakniti iz našega objema več kakor štiriindvaj-set ur. Njihovi tanki so butali v breg in tudi pomoč so jim poslali iz Kočevja, toda naše mine so razrile cesto, da niso mogli z mesta, in niti ponoči jim nismo dali miru, tako da so le počasi napredovali s po-pravilom. Potisnili smo jih v brezupno obrambo in zapustiti so morali svoja vozila, se zariti v mrtvi kot pod cesto, se umakniti pod našim pritiskom za nekaj ur na nasprotni breg in tačas smo nemoteno zažgali nekaj kamionov iz kolone.

Klusov Joža je bil zdaj pri tej, zdaj pri drugi četi, vzpodbujal, svetoval, pomagal. Nje-gov sloves je rasel. Ko smo zapuščali te kraje, ga nismo poznali le borci, ampak tudi domačini, ki so ga bili poslu-šali na mitingih in se razgo-varjali z njim.

Pomlad je šla v deželo in z njo obdobje srditih bojov in slavnih zmag naših brigad. Klusov Joža se je boril zanje in pisal o njih. Ni bila nje-gova dolžnost, a vedno znova me je po akciji presenetil s sporočilom, da pripravlja re-portažo. Na pohodu, ali ko se je za uro zavlekel na kmečko peč, mu je dozorela snov, ki jo je hitro spravil na papir, navadno ponoči, ko so ostali okrog njega spali, sam pa je ob medli lojenici pisal. Naša brigadna propaganda je bila večkrat pohvaljena, ker je sproti, največ po zaslugi Klusov-

sovega Jože, pisala in vličnih brošurah izdajala reportaže o minulih akcijah. Vse bolj je rasel tudi njegov sloves partizanskega poeta.

Tista pomlad je bila lepa. Po trdi zimi in obilici snega smo se oddahnili, ko je začelo sonce obujati naravo. Znašli smo se pod Gorjanci in napra-vili živji zid med novomeško švabsko postojanko in svobodnim ozemljem Bele krajine. Mogoče zato, ker smo bili delj na istih položajih in se v var-seh nad Novim mestom že kar udomačili, sodi tisti čas med posebno prijetna doživetja. Mogoče tudi zato, ker smo bili blizu Bele krajine, partizanske obljudljene dežele, kamor je bilo treba včasih stopiti po opravku, v patroljo, na kon-ferenco, ali kar si že bodi. Že če si stopil z eno nogo čez Gorjance in pogledal do Ju-gorja, ali na drugem koncu od Uršnih sel navzgor do Tajčbirta, pa so te spreleteli prav posebni občutki, ki jih je pričarala Bela krajina s svojo pokrajino, ljudmi, zida-nicami in tedaj še s svojim cvetjem in zelenjem. Za tak nekajurni, nedovoljeni izlet v Belo krajino je še tako strog komandant ali komisar za-tisnil oko; tudi sam si je rad, če je le mogel, privoščil nekaj podobnega.

Nekaj časa smo bili v Hru-šici in potem v Lakovnicah. Praske smo imeli z domo-branci, kadar se jim je zaho-telo iz postojanke proti našim položajem, še bolj pogosto pa smo jih šli ponoči dražiti prav pred njihove bunkerje okrog Novega mesta za Gotno, Zabjo in Irčjo vasio, pod Grmom in Šmihelom. V tem času je Klusov Joža napisal nekaj črtic, ki smo jih izdali v brošuri pod skupnim imenom »Ba-taljon«. Posvečene so bile znanim in neznanim borcem Cankarjeve brigade: Bibiju, Alešu, Stajnarju, Škrlju in drugim, ki so padli v napadu na Novo mesto, posvečene Gorjancem in ljudem pod nji-mi, divjim nočem in svetlim dnevom, junaštvu ter smrti in svobodi.

In mitinge smo prirejali te-daj! Joža je govoril in na-vduševal, recitirali smo, peli in vedno smo morali posebej

za Jožo dodati njegovo priljubljeno »Vrtec ogradila bode«. Harmonikar Tine je zagodel poskočno polko in tudi tango je znal zaigrati za mehke pomladne noči. Lojenka za lojenko je obžarjala vesele obraze in intendant Žagar je ponujal korec belokranjca.

»Tudi v Ljubljani je sedaj pomlad, na Rožniku je pomlad, v Tivoliju in v Šiški. In na planinah je pomlad. Kdaj bom obiskal vse te svoje znanke?« se je zasanjal Joža. Pozno smo se razšli in legli. Le še straža in patrolje so bile pokonci.

Gorjancem v slovo smo zavriskali in šli nad Ig, Trebnje in Štampetov most. Z velikimi zmagami kronane akcije in verno opisane v reportažah Klusovega Jože.

Sledil je njegov zadnji pohod. Prav izpred praga Ljubljane, mimo Višnje gore, ob Krki, čez Gorjance, za dan počitka v Belo krajino in čez Kolpo na Hrvaško...

Klusov Joža se mi ni zdel nič pravi. Kadar sem ga pogledal, sem se spomnil na srečanje na Čatežu. Ko se je kolona ustavila, je brez volje legel ob cesto, mračne oči je imel in nenavadne poteze okrog ust. Ga bolezen daje, ali so to slutnje? Ko smo se premaknili, je bilo, ko da bi

najraje ostal na mestu. Bolničarka Anča je šla z njim in le poredko sta spregovorila.

Dva dni zatem se je vnel boj za Bosiljevo. Zdravnik je svetoval Joži, naj ostane v ambulanti. V noči, ko je čudno prepredeno nebo viselo nad Klekom, so se bataljoni po praproti približali ustaški postojanki. Ambulanto so poslali v gozd za Rupačo, streljaj daleč od Bosiljevega. Joža se je poslovil od Anče in dr. Čika.

Na skrajnem levem krilu brigade je bil Klusov Joža s četo drugega bataljona. Napadi so se vrstili, artilerija je butala, jurišu je sledil protinapad in temu nov juriš. Ustaši in Nemci so se zagrizeno upirali. Vso noč in dober

del dneva je neprestano grmelo. Prvi bataljon je z zahodne strani že držal nekaj hiš. Branilcem postojanke ni preostalo drugega, kot da si pribore umik. Hoteli so se prebiti skozi drugi bataljon, po cesti med dvema gričema. Drugod je že pojenjala bitka, ko je tukaj še besnelo...

Klusov Joža je na novo razporejal četo, ko ga je zadelo. Zgrudil se je. Takoj so ga prepeljali na previjališče. »Konec je, Anča,« je še stisnil iz sebe.

Ta stran dnevnika je nekoliko zabrisana od deževne kaplje ali od česa:

»Tridesetega junija, Bosiljevo je naše, Klusov Joža umrl...«

Djuro Šmicberger

Tako smo začeli v Metliki

V METLIKI je že pred vojno delovala skupina komunistov. Na kulturnem festivalu v Metliki l. 1940 so metliški komunisti izobesili dve rdeči zastavi: eno ob cesti na Henigmanovi jablani, drugo pa na črnomaljski cesti na visokem jagnedu. Blížala se je vojna in ljudje so vedeli, da jih komunisti opozarjajo na enotnost. Med te napredne

borce spada tudi Anica Ivec, ki je že novembra 1940 lastno-ročno napisala plakate »Delavcem in kmetom«, v katerih je opozarjala na vojne priprave in razkrinkavala reakcionarno oblast. Aničin brat Ivan je vzdrževal zvezo z vodstvom komunistov v Zagrebu in od tam prinašal literaturo. Februarja 1941 se je pri Ivčevih zglasil mladinski aktivist iz Ljubljane, ki je v Metliki organiziral mladino.

Nastala je vojna in polom bivše Jugoslavije. Metlika je pripadla k »Ljubljanski pokrajini« in so jo zasedli Italijani. Proti koncu junija 1941 je prišel k Ivčevim Tone Suštaršič z nalogo, da komunisti organizirajo OF. Vse grupe in skupine, ki so bile organizirane, so dobile nalogo zbirati orožje, razdeljevati literaturo in sabotirati okupatorska sredstva in ukrepe. V začetku avgusta 1941 je Suštaršič razložil Anici delo v Partiji in jo povezal s Slancom in Mihelčičem (komisarjem prvih partizanov v Beli krajini). 11. avgusta 1941 je šla na Sušički most, kjer se je sestala z Mihelčičem, ki je že bil v partizanih. Oktobra je Suštaršič Anico povezal z Jožetom Borštnarjem, ki je prišel pomagat organizirat

Iz borb Cankarjeve brigade za Bosiljevo

OF v Metliki in je bil zaposlen na železniški postaji. Se-stali so se 26. oktobra 1941; tu so bili: Anica, Borštnar, Suštaršič in Aničin brat Tone. Takrat so v Metliki žene tvo-rile pet skupin OF, bile pa so tudi pripravljene storiti več kot moški. Dekleta so v jeseni 1941 pridobile 20 mladincev, ki so pozneje vsi odšli k par-tizanom. Možje so bili orga-nizirani po strokah (gostilni-čarska, čevljarska itd.). Sku-pine so raznašale literaturo in zbirale prispevke za OF.

Metlika je do tedaj dobivala vsjo literaturo od zunaj, iz Črnomlja. Novembra 1941 pa so prenesli ciklostil od Zana Škrinjarja iz Črešnjevca, ki so ga odtlej imeli v zidanici bratov Žugelj. V tehnikci sta de-lala Tone Ivec in Martin Žu-gelj. Ko sta prvič nesla li-teraturo iz tehnike v Metliko, sta srečala fašiste, ki pa ju niso ustavili. Tedaj se jima je zdelo, da bi bilo bolje tehniko prenesti v Metliko, tembolj, ker je bil v zidanici hud mráz in je barva zmrzovala. V začetku januarja 1942 so pre-nesli ciklostil v Metliko ter delali pri Urhovih na peči. Ker je bila nevarnost za are-tacije vsak dan večja, so v aprilu 1942 ciklostil prenesli v Urhovo kovačnico, kjer je Urh izkopal bunker, ki je bil pripravljen kot skrivališče, če bi slučajno prišlo do preiska-ve. To je bila takrat tehnika za Belo krajino in literatura je odhajala po skrbno organi-ziranih kanalih v vse belo-kranjske vasi. Meseca maja so fašisti aretirali Slavó Fir-Maurič, ki je tudi delala »Po-ročevalca« pri Urhu. Ker je bila na aretacijo predhodno opozorjena, ji fašisti tudi v ječi niso mogli nič dokazati.

Pri Ivčevih so od poletja 1941 naprej opravili mnogo priprav za odhod v partizane. Ivčeva Anica je odhajajočim partizanom sešila nahrbtnike, dekleta, ki so se učile obrti, pa so napravile svilenó zasta-vo. Prva skupina je odšla k partizanom 6. septembra 1941. Med temi so bili: Ivan Črnič iz Metlike, Franc Obrul iz Rosalnic, Ivan Kopinič iz Ra-dovič in Franc Marjantič iz Rosalnic. Dogovorili so se, da se v noči 6. septembra dobijo

ČE prekoračiš vrhove Gorjancev, se ti odpre pogled na partizanom priljubljeno belokranjsko deželo. In komu tudi ne bi postala ljuba v tem težkem boju? Vsak borec je našel v njej počitek in razvedrilo po hudih borbah in težkih naporih. To pa zato, ker biva v Beli krajini zaveden slovenski rod, med katerim ni prostora za narodne izdajalce. Vzgleđ belo-kranjskega ljudstva nam kaže, da se tam, kjer ni domačih izdajalcev, ne more usidrati sovražnik, ker mu grozi neizbežen pogin. Zato ni čudno, da je Bela krajina, ta naš cvet in ponos slovenske zemlje, prva svobodno zadihala.

(Iz 1. številke glasila XV. SNOB »POLET«, 1944. leta)

na semiškem mostu v Lokah. Tam je imel priti ponje Mi-helčič in jih odvesti v tabo-rišče. Tisti večer je Anica s Tonetom odnesla iz Metlike rdečo zastavo in šopek rdečih nageljnov z zelenjem ter jih izročila prvim metliškim bor-cem za svobodo.

»Izročam vam zastavo. Glejte, da se boste častno borili!« jim je rekla Anica.

Bil je ganljiv prizor. Anici so privrele solze v oči. Potem sta se Anica in Tone vrnila domov. Anici je bilo žal, da ni povedla s seboj še ostalih deklet.

Prvi belokranjski partizani so imeli skupno taborišče na Maverlenu, kjer sta bili zdru-ženi Črnomeljska in Metliška skupina. Druga skupina je iz Metlike odšla k partizanom 23. oktobra 1941. V tej skupini so bili: Pepi Prus, Jože Slo-bodnik iz Metlike in Italijan Bruno. Tudi ta skupina je imela zbornó mesto v Lokah. Za spremstvo sta prišla na dogovorjeni kraj tudi Ivan Kopinič in Franc Matjašič, ki sta tedaj živela v Vinomeru in tam opravljala svoje naloge. Toda v Lokah ni bilo zveze. Prus in Slobodnik sta shranila nahrbtnike v steljine stoge v Lokah in se vrnila nazaj. Ta večer je padel sneg. Anica Ivec, Ivan Kopinič in Franc Matjašič so se vračali po ce-sti, ki pelje od križišča Met-lika—Suhor—Semič. Naleteli so na italijansko patruljo, ki je vpila: »Chi va la?« Anica in oba partizana so začeli be-žati proti potoku Sušica. Itali-jani so streljali za njimi, toda zadeli niso nikogar. Anica je na begu izgubila plašč, ki ga je šel Urh drugi dan iskat, Matjašič, Kopinič in Anica so

nekaj časa hodili po potoku Sušica, da bi za seboj zabri-sali sled, potem so se skrivali v stogu stelje in prebdeli noč. Tudi Prus, Slobodnik in Bruno se niso upali vrniti do-mov. V Metliko je prišel le Aničin brat Tone, ko pa je ugotovil, da Anice ni doma, se je skril. Drugi dan so Anica in oba iz Vinomera odšli čez gozd nad Berčicami, se skri-vali po šupah in odšli k Mar-tinu Žuglju na Svržake ter mu sporočili o dogodku. Usodno noč je bila pri Ivčevih pre-iskava; Italijani pa niso našli ničesar in tudi opazili niso, da je Aničina postelja prazna. Potem se je Anica skrivala pri sestri, poročni Urh. Ko so dobili zvezo z Borštnarjem, je ta 26. oktobra 1941 sklical sestanek s Smolanovcu blizu Slamne vasi, ki so se ga ude-ležili: Matija Babor, Marko Badovinac, Martin Žugelj, Anica Ivec in Tone Suštaršič. Borštnar je prinesel po-zive pripadnikom prve Belo-kranjske čete, da se pridruži-jo skupni akciji na Krškem polju. Suštaršič je pozive od-nesel v Vinomer, kjer so bili razen Matjašiča in Kopiniča še: Pepi Prus, Jože Slobodnik in Italijan Bruno. Večina njih pa je padla na Lazah, kjer jih je nekdo izdal.

Tisto zimo so Belokranjci mnogo govorili o teh prvih partizanih, ki so junaško padli na Lazah. Njihova kri je rodila bogate sadove in še mnogi Belokranjci so posne-mali njihovo silno junaštvo. Spomladi 1942 so začeli mno-žično odhajati k partizanom. Niso se bali zlagane moči stra-hopetnega okupatorja in do-mačih izdajalcev

Regina Fir

Spomini na Štjak

KADARKOLI zaslišim ime Štjak, nehotе zagledam pred seboj tisto krasno februarско vipavsko jutro, ko smo se bližale polne nečesa pričakujočega Štjaku, kjer so se prvič zbrale primorske žene iz vsega Slovenskega Primorja. Kljub dolgi in naporni poti smo z neko posebno lahkoto hodile po Vipavskih Vrheh, ki so kar sijali v toplem februar-skem soncu. Še danes čutim v sebi tisti čudni mir in tisto čudno tišino, razlito po vsem Vipavskem in bližnjem Krasu v nasprotju z močno vojno vihro, ki je divjala okrog nas. Kadarkoli zaslišim ime Štjak, mi vse to v trenutku stopi pred oči in v sebi začutim tisto nepopisno in čudovito sproščeno razpoloženje, ki je vse žene zajelo že na poti v Štjak, ki pa je dobilo še posebno močan odraz na zborovanju.

Na prvo pokrajinsko konferenco SPŽŽ za Primorsko so se primorske žene pripravljale več časa. Spominjam se še, kako se je Dana, sekretarka SPŽŽ za Pivško okrožje, vrnila s seje pokrajinskega odbora SPŽŽ že enkrat jeseni 1943 in nam na seji okrožnega odbora SPŽŽ poročala o sklepih pokrajinskega odbora in med drugimi tudi o prvem zborovanju vseh primorskih žena. Spominjam se, da smo že na tisti seji sklenile, da morajo biti po vseh rajonih rajonske konference SPŽŽ, kjer naj bi ženam razložile pomen II. zasedanja AVNOJ-a in v zvezi s tem tudi o velikem pomenu prvega zborovanja vseh primorskih žena. To zborovanje bo za primorske žene zgodovinski dan. Saj se bodo prvič sestale skupaj Istranke in Tolminke, Vipavke, Kraševke in Tržačanke, Goričanke in Idriječanke ter Brkinke in nemoteno izražale svojo narodno prepričanje in obsodile vse, kar je krivo njihovu 25-letnemu trpljenju. Na tisti okrožni seji SPŽŽ pa smo se domenile tudi o tem, da mora Pivško okrožje naštu-dirati nekaj kulturnih točk za kulturno prireditev na zboro-

vanju. Spominjam se še, da je to nalogo prevzela Urška.

Vse smo šle z veseljem in velikim poletom na delo. Vsaka je prevzela en rajon. Žene so množično prihajale na rajonske konference in enodušno izražale odpor proti okupatorju, pozdravljale sklepe AVNOJ-a, zlasti tistega o priključitvi Primorske k FLRJ; spodbujene od tega so bile pripravljene dajati še več, še več žrtvovati za našo partizansko vojsko, pripravljene pritegniti še vse tiste žene v narodnoosvobodilno gibanje, ki so še stale ob strani, še bolj pripravljene pošiljati svoje može in sinove v partizane. Navdušeno so sprejemale vest, da bo prvo zborovanje vseh primorskih žena in izbirale so za to zborovanje svoje najboljše.

Tako so bile izvoljene: Mati-junakinja iz Nove Sušice, ki je izgubila dva sinova v borbi, tretjega je imela v partizanih, ki ji je bila vsa domačija uničena, tako da je stanovala v svinjski kuhinji in ki je vse to ni ubilo, ampak je kljub svoji starosti aktivno delala povsod, kjer-

Od leve proti desni: Vilma Vilfan in Katja Rupena - Zora

koli je bila potrebna in kamorkoli je bila poklicana. Franca iz Bača-Drava, ki je pozneje umrla v taborišču v Nemčiji. Še danes ji vidim, močno, pogumno, z nekakim stočnim mirom v sebi, vendar odločno in vedro. Katja iz Hrastja, Špela iz Fare, Jura iz Landola, Jelka iz Koč, Zmaga iz Dolenje vasi in študentka Maša iz Divače. Poleg teh smo šle na zborovanje še tri Ljubljank.

Medtem, ko smo po eni strani žene politično pripravljale za to zborovanje, je Urška neumorno pripravljala kulturni program Pivčank. Še danes mi ni jasno, kako ji je uspelo v tako kratkem času naštu-dirati tri tako dobre točke, ki so na Štjaku izmed vseh najbolj navdušile vse navzoče. Program je morala naštu-dirati pač s tistimi, ki so bile izvoljene za konferenco. Toda bile so iz vseh predelov Pivškega okrožja. To niso bila dekleta iz jugoslovanskega dela Slovenije, ki so bila navajena na razno društveno življenje, na razne dramske in pevske krožke. Ne, to so bile Primorke, ki so 25 let živele pod Italijani, ki niso imele nikake družbene tradicije za seboj, ki niso še nikoli nastopale. In Urški je uspelo z njimi naštu-dirati dve res zelo uspešni točki: zborni recitacijo »Nabrusimo kose«, kjer so simbolično prikazale delavca in kmeta v skupni borbi, ter zaključile s sliko in geslom: »V znamenju srpa in kladiva, pod vodstvom tovariša Tita do končne zmage« ter šest jugoslovanskih narodnih plesov pod naslovom »Federalivna Jugoslavija«. Vsak narod nove Jugoslavije je predstavljala ena plesalka v narodni noši, na harmoniko pa je igrala Maša v pristni tržaški narodni noši. Še danes mi je uganka, kako nam je uspelo meseca januarja 1944 v Pivškem okrožju, to je v krajih, kjer niso imeli nobenih jugoslovanskih narodnih noš, dobiti šest pristnih jugoslovanskih narodnih noš, od katerih je vsaka predstavljala eno jugoslovansko republiko. Urška in vseh sedem domačink so ustvarjale »čudeže«. Spominjam se, da smo še zad-

Belokranjska

(Ljudski motiv)

*Vinska gora, vinska gora,
a na trsu grozd,
čez vasi jutranja zora
in čez Kolpo most.*

*Vinski hrami, vinski hrami,
a pod hramom sod,
Ilija, partizan med nami
vabi na svoj god.*

*Črn ropar je čez Kolpo
s čolnom priveslal,
v vinske hrame svojo tolpo
žejno je nagnal.*

*Ilija nevesto objame,
nagne vrč do dna,
z rame karabinko sname,
v borbo se poda.*

*Padajo na travo glave
in sovrag beži,
Ilija prepoln slave
k dragi pohiti.*

*Mu nasprot hiti nevesta,
svatba zaigra,
v hrame spet gre bela cesta
sončna, svobodna!*

njo nedeljo pred odhodom skoraj izpraznile manufakturno trgovino v Pivki na Krasu. Trгоvec je bil naš človek in nam je posodil iz trgovine vse, kar bi prišlo prav za narodne noše. In tako še zadnje priprave pri Katji v Hrastju, kjer so bile tri sestre šivile in so šivale, šivale in šivale. V nedeljo zvečer, 30. I., so bile obleke gotove. Vse smo bile zbrane na domu pri Katji. Vsaka je oblekla svojo narodno nošo. Najbolj mi je ostala v spominu drobna Špelca, ki je predstavljala Makedonko in je oblekla prave turške široke hlače iz prekrasne pisane svile in črn žametast »lajbč« s kraguljčki, okrog glave pa je imela ovite svoje bujne kite. Še danes, ko to pišem po več kot 10 letih, vidim vsa ta dekleta živo pred seboj, njihove žareče nasmejane obraze, polne nekega notranjega žara, polne nečesa pričakujočega, nečesa takega kar v življenju še niso doživele. Pozno v noč

so še pri Katji drdrali stroji, pozno v noč se je slišalo prepevanje »Nabrusimo kose« in Urškino popravljanje. V posebni sobici pri Katji pa se je učil še nekdo: Mati-junakinja in Dušanka. Mati-junakinja, stara nad 50 let, se je učila na pamet Borovo pesem »Dve pismi« — pismo matere partizanu in partizana materi. Še danes jo občudujem, kako je mogla pri izgubi dveh svojih sinov tako mirno recitirati to Borovo pesem, še danes se čudim njeni jekleni moči, da je vsebina pesmi ni premagala. Ne, še danes ji vidim kako je na Štjaku mirno sedela za mizo, pletla nogavico in mirno, mirno pripovedovala pismo svojemu sinu. Vsa dvorana je jokala, nobeno oko ni bilo suho, saj so imeli pred seboj resnično mater, ki je izgubila dva sinova (od smrti zadnjega je bilo komaj 3 mesece), ona pa je mirno, mirno, toda polno doživeto pripovedovala to Borovo pesem.

31. januarja smo se z jutranjim vlakom čisto legalno s kovčki, polnimi narodnih noš, odpravile v Divačo k Maši. Ona je imela harmoniko, tako, da smo tam še ves dan neumorno vadile. 1. februarja zjutraj smo se vse vedre, razpoložene, polne nečesa novega podale preko Senožč in Dolenje vasi proti Vipavskim Vrhem. Če se zamislim nazaj v tisto naše razpoloženje, ko smo v tistem sončnem jutru zapuščale Divačo in se skozi borovce končno le odpravile proti kraju, kjer bo dolgo in težko pričakovana konferenca vseh primorskih žena, imam občutek, da je bilo tisto naše razpoloženje takrat tako sproščeno, tako svobodno, kot da že ni nikjer več okupatorja, kot da že ni nikjer več vojne. Bile smo po vseh teh pripravah in v pričakovanju prav posebno razpoložene. Zaradi konspiracije smo odhajale iz Divače po dve in po dve. Toda kakor smo odhajale iz Divače neka-ko brezskrbno, tako je v Dolenji vasi zopet padla na nas vsa mōra in teža vojne in okupacije. Tam smo namreč zvedele, prav tega prelepega, skoraj pomladnega dne, za strašno nesrečo, ki je bila v

Cerknem 27. januarja, ko je padlo 47 najboljših primorskih aktivistov in med njimi tudi naš, to je bivši partijski sekretar Silvo, in mlada skojevka iz Pivke na Krasu (imena se ne spominjam več). Pod težo te novice smo nadaljevale pot, bolj same vase zaprte, bolj umirjene. Niti Daninih šaljivih besed ni bilo več slišati. Premočan je bil udarec. 47 mladih življenj v enem samem jutru — nikogar od njih ne bomo več videli.

In tako je končno napočilo jutro 2. februarja 1944, ko so po nas na javko prišle kurirke in nas v tistem sončnem pomladanskem vipavskem jutru in v tistem prav svojevrstnem razpoloženju pripeljale na Štjak.

Še danes vidim pred seboj tisto malo dvorano v Štjaku, lepo okrašeno, kamor so prihajale žene iz vseh delov Primorske. Bilo jih je okoli 350. Bile so stare mamicе, žene in mlada dekleta, na nobeni se ni poznala utrujenost od dolge poti, od prestanih nevarnosti. Vse so bile čile in vedre, pozdravljale so vse vprek, stiskale roke, spraševale druga drugo odkod so, in bile so si takoj blizu. Prihajale so k pokojni Katji Rupena, tedanji sekretarki SPZZ za Primorsko, jo pozdravljale in objemale — saj je bila del njih samih. Vse pregrade in vse meje so padle, vse so prišle z istim ciljem — pridobiti si na tej konferenci novih moči in novih sil za nadaljnji neizprosni boj. Že do začetka zborovanja je bila vsa nabito polna dvorana ena sama »velika tovarišija«. Ta enoduš-

*Na položaju
v borbah za Metliko*

Gradac, 18. junija 1944: pred ustanovitvijo Rdečega križa Slovenije; spredaj: Miha Marinko, Boris Ziherl in Zoran Polič

nost je bruhnila z vso močjo na dan ob zborovanju samem in od minute do minute nepopisno rastla. Ob otvoritvenem govoru tovarišice Katje, pozdravnem govoru tovariša Vilfana, ob branju političnega referata tovarišice Angelce in organizacijskega referata tovarišice Helene, je bila v dvorani popolna tišina, slišale so se samo besede govornikov, katere so neprestano prekinjali neprestani vzkliki in ovacije zbranih žena. Po vsakem govoru je sledil viharjen aplavz, vedno novi in novi klici so se trgali iz prs zborovalk.

Najbolj pa so si žene dale duška v razpravi sami. Oglašale so se druga za drugo, brez sekunde premora, ostale so vsako govornico podprle z navdušenimi vzkliki ali ogorčenjem. Spominjam se še, da je prva spregovorila Mati-junakinja. Ponosno in samozavestno je vstala in rekla: »Tudi jaz sem mati treh partizanov. Dva sta že padla in ni mi žal, da sem vzgojila take sinove. Naj ne bo matere, ki bi ji bilo žal, če bi njen sin padel, naj ne bo matere, ki bi dala svoje sinove belogar-

distom.« Po njenih besedah je ena izmed tovarišic predlagala, da se počasti spomin naših žrtev s polminutnim molkom. Nato je vsa dvorana zapela »Kot žrtve ste padli«. Mati-junakinja je pela s tresočim glasom, njen pogled je bil uprt v daljavo.

Potem so se brez premora oglašale druga za drugo. Ob sodile so begunsko vladno s kraljem vred kar takole: »Kralj Peter je skupaj z begunsko vladno pocvirnal od nas. Zato naj vsi skupaj ostanejo tam kjer so.« Tolminka je rekla: »Rupnik nas ni videl vseh 25 let. Ni mu prišlo na misel, da bi nas osvobodil. Kako to, da mu je prav sedaj to prišlo na misel? Le kaj išče sedaj pri nas.« In tako druga za drugo. V debati so žene priznale kot edino našo vladno NKOJ in izrazile veliko priznanje maršalu Titu, posebno za zaslugo, da bo Primorska priključena k Jugoslaviji. Odločno so zahtevale, da tudi zavezniki priznajo Nacionalni komite in obsodijo begunsko vladno s kraljem.

Po organizacijskem referatu so si postavile za nalogo, da bodo do kraja mobilizirale

vse moške. Vsi moški v partizane, to je bilo geslo. Me bomo vse potrebno doma opravile same. Saj smo tedaj, ko so bili moške v italijanski vojski, tudi. »Vsi v partizane!« so vzklikale. Sklenile so, da bodo zato povsod organizirale delovne čete, da ne bo delo zaradi mobilizacije zaostalo. »Tudi v narodnoosvobodilnih in ostalih odborih lahko delamo me. Nikdo ni potreben, da bi se zaradi tega izogibal mobilizaciji!«

Vse to so sklenile, vse to so tudi izvrševale. O tem, kaj vse so primorske žene napravile še v tistem letu po Štjaku, bi lahko napisali knjige. Kakor so bile neumorne na svojem prvem zborovanju in kakor so si tam dale duška v vsem svojem mišljenju in delu, tako neumorne in neizprosne so bile v svojem delu pozneje doma. Rezultati niso izostali! Spominjam se še, kako je tovariš Vilfan dobrega pol leta po Štjaku na nekem zborovanju OF v nabito polni dvorani v Cerknem rekel: »Vidim, da je mobilizacija za partizane dobro uspela. Dokaz temu ste navzoči sami. Saj so moške v tej dvorani kot mali otočki sredi velikega oceana žena.« Tudi to je delo Štjaka.

S Štjaka se živo spominjam še enega utrinka. Po končanem zborovanju in po kulturni prireditvi, že pozno v noči, smo v skupinah stale pred hišo in se nismo in nismo mogle ločiti. Ta dan je primorske žene nepopisno povezal. K naši skupini je pristopila pokojna Katja Rupena-Zora. Vse smo jo z veseljem sprejele v našo sredo in začele prepevati. Nad nami je bilo mirno februarско nebo polno zvezd. Prepevale in prepevale smo partizanske pesmi. Hotele smo se že raziti, ko pravi Katja: »Zapojte mi še enkrat 'Počiva jezero v tihoti', to je moja najljubša pesem.« Zapele smo ji, morda zadnjikrat. Ni dočakala prve obletnice Štjaka. Padla je na Štajerskem.

Tak je bil Štjak 2. II. 1944. Kdor ga je doživel, ga ne bo pozabil nikoli.

Živa Kraigher-Ksenija

Osmorica v plamenih

(Nadaljevanje in konec)

V BUNKER je prodril vonj po dimu in smojenju. Vsi štirje so se na mah zavedli, da je po njih. Bunker je imel samo en izhod in ni bil toliko zavarovan, da bi nudil varstvo tudi pred ognjem. Tedaj je očetu postalo žal, da že ni izkopal rova do gozda in da ga ni opremil s kanalom za zračenje, kot so imeli v načrtu. Ali naj gredo ven in se predajo? Ne! Ne!

»Čujte!« pravi Očka.

Vsi so prisluhnili in spoznali vpitje tistih, ki so živi goreli.

»Zverine nemške! Joj, kaj delajo z ljudmi!« je s prezirom in strahom izgovorila Rožca.

Spričo strašne smrti tete in strica ter prijatelja, jih je spreletavala groza. Toda nekje v notranjosti se jim je budil ponos, ker tisti trije, njihovi, umirajo, ne da bi izdali tajnosti bolnišnice. Ob misli na to je vsakega postalo sram za misli čez dan, ko so dvomili in se bali, da bodo pri mučenju izdali njihovo skrivališče.

»In nas bo zadušilo,« je trpko pripomnil Gojko.

Vsi so začutili dim, ki je silil skozi špranje. Tudi vročina se je stopnjevala, da je žejne in prestradane oblival pot. Strašna usoda njihovih dobrih soborcev, skoraj gotova smrt Zvonka, ta zatohli bunker in dim, ki sili vanj, vse to jim je odvzelo misel, da bi se kako poizkušali rešiti. Umrli bodo tudi oni, umrli kot neuklonljivi borci, ki jim je usoda tako kruto onemogočila odkriti boj s sovražnikom...

Mirno so privolili v smrt. Postrelili se bodo...

Revolucionarji umirajo častno. S smrtjo izpolnijo eno izmed dolžnosti, ki so jih prevzeli zavestno in prostovoljno za dobrobit in napredek človeštva. Revolucija rabi in porodi klene ljudi, ljudi, ki se smrti ne boje. In klenost je bila svojstvena štirim v bunkerju... Oče je bil prstovoljec v I. dobrovoljski diviziji, ki se je v prvi svetovni

vojni borila v Dobrudži za osvoboditev in združitev Južnih Slovanov. Toda ljudstvo je bilo opeharjeno za svobodo in za svoje pravice, zato je oče postal komunist. Nemci so zasušili narode, preganjali naš narod in morili. Zato je oče kljub starosti postal partizan, bradati partizan Očka... Toda Očka ni bil le vojak, bil je človek, bil je dober družinski oče. Vzgaljal je poštena in zavestna sinova. In prav zato,

Zvonko Sagadin-Tine

ker sva mu sledila, naju je ljubil tembolj. Gotovo je imel Mirana najrajši. Bil je poln življenja. Dopolnil še ni 17. leto, bil pa je visok in plečat fant. Hrabro se je boril, da so mu mnogi zavidali. Prava očetova kri! Koliko očetovih upov in radosti je bilo v njem, koliko skrbi! In zdaj mu mora vzeti življenje... To, to je vendar preveč za človeka, to je strašno za očetovo srce. Vztrepetal je kot šipe ob potresu, od bolesi ga je obliil pot... Gojko je bil izobražen mladi mož, imel je bodočnost.

Bil pa je človek, ki ga je na ženo vezala najčistejša ljubezen in tovarištvo. In Rožca ni bila le partizanska zdravnica, bila je žena. In ni bila samo žena, bila je mati, pod srcem je nosila otroka... V dolgih nočeh, ko ji novonastajajoče bitje ni dalo spati, je mislila in sanjari. Svoboda, da svoboda bo kmalu tu... Naznanil jo bo ljubeč otroček in vsi se bodo radovali njegovega vekanja. In koliko otrok bo zaživel v svobodi! In mater ne bodo več preganjali ter jim jemali otrok in očetom ne bo treba več zapuščati družin... Kadar jo je sunilo pod srcem, je vsa v strahu vztrepetala — ne za se, za tisto majceno in nežno stvarco. Kako ji je odleglo, ko se je ob njej našel on, njen mož, ki je skrbel in ji pomagal. Potem se je spet veselila... Kako lepo je bilo, ko se je na njenih ustnih razlezel smehljaj srečnih staršev! Zdaj pa...

Očetu se je trgalo srce, ko je ustrelil sina. Kakšno olajšanje, ko je kroglo namenil sebi in se izgubil v šumeči temi...

Gojko se je grizel v ustnice. Ubiti takole ženo in zadušiti še tisto drugo bitje, pa čeprav iz tovariške dolžnosti... Z ničemer zaslužena kazen, misel, ki kljuva in žge... Kje vzeti moč? Toda vsi štirje so bili partizani, vse je navdajala ista misel, ista volja...

V zemlji tlačeni in poteptani so obležali negibno štirje borci. In to sedemindvajset dni preden je pokrajino preplavila svoboda in navdušenje. Oči dveh mož so se po smrti zasolžile...

*

Pri kmetu Grilu v Sesteržah, kjer sem se znašel, nisem bil še nikoli dotlej in zato nisem vedel, s kakšnimi ljudmi imam opravka. Hitlerjevec gotovo ne more biti, ker sicer bi me ljudje opozorili nanj. Toda, karkoli že je, nimam nobene izbire. V vas ne smem, tam so že Nemci, kar mi priča besno lajanje psov; če ostanem v Čretah, bom umrl.

Kmet je pravkar metal krmo s šupe in jo pokladal živini. Zdaniilo se je že. Rožnata

*Spomenik Sagadinovim
v Srecah*

zarja na vzhodu je žarela. Zdaj, zdaj bo zasijalo sonce. Stopil sem bliže kmetu in mu povedal, da sem ranjen partizan ter ga prosil, naj me nekam skrije. Opazil sem, da ni nič kaj pri volji...

»Kaj če me ima za raztrganca?« me je prešinilo. No, prav lahko ga bom prepričal, da to nisem. Noben gestapovec se ne bi pustil tako prestreliti samo zato, da bi provociral ljudi. Obrnil sem se in mu pokazal svojo okrvavljeno obleko, saj so bile hlače in suknja na levi strani popolnoma premočene od krvi. Privzdignil sem še suknjo, da je videl rano. To ga je omeščalo.

»Kam te naj skrijem?« je vprašal.

Na dvorišču je ležal velik kup šibja.

»Vrzite nekaj krme sem!« sem pokazal zraven kupa, »pa me pokrijte z vejevjem!«

Kmet Gril je napravil tako, jaz sem se vlegel na seno in on me je pokril z dračjem.

»Če me najdejo, vi niste vedeli za me!« sem mu še zašepetal. »Da bova oba enako govorila. S tem boste vi kriti.«

Čutil sem nepopisno olajšanje, ko sem ležal. Toda ni trajalo dolgo.

Kaj slišim? Po nasutem prudu hrskajo okovani čevlji. Počasi obračam glavo in skozi šibje zagledam desetinno nemških vojakov, ki obkoljujejo poslopje. So me mar zapazili, da sem prišel k hiši?

Trije gredo proti hiši. Eden se vzpne po lestvi na hlev,

toda tam ni kaj gledati; krme je na hlevu zelo malo. Potem Nemci odpirajo hlev, gledajo v jasli, pod jasli in okoli živine. Potem ropotajo po hiši.

»Haben sie Banditen hier?« nekdo kriči na kmeta.

Bo vzdržal ali se bo ustrašil Nemcev in me izdal? Nisem razumel, kaj je kmet zamrmral v odgovor, a tedaj že vidim Nemce, ki se približujejo kupu šibja, pod katerim ležim...

Niti strah me ni več. Sem že čisto apatičen. Neki Nemec nekajkrat dregne v kup, nato pa se pridruži koloni, ki se oddaljuje proti vasi. Zdi se mi, kot bi vnaprej vedel, da se bo tako zgodilo...

Kmet Gril si je dal opravka okoli živine in vozov, kot da zares ne ve zame. Minilo je že precej časa, pa sem ga poklical. Vprašal sem ga, če ima kaj žganja pri hiši.

»Tega pa je,« mi je odgovoril.

»No, prinesite ga kupico in mi ga vlijte na rano,« sem ga prosil.

Dolgo ga ni bilo, končno pa je le pridrsal. Vrgel je nekaj vej z mene, obrnil sem se na bok, on pa je polil z žganjem obe rani, srajco in obleko. Skelelo je... Nato sem ga prosil, naj gre v Jablane do Zafošnika in naj ga pripelje k meni. Ta je bil naš sorodnik ter zvest in delaven član OF. Imel je vinograd nedaleč od Srec. Hotel sem ga poslati v Sreca, da bi poizvedel, kako je tam. Tja bi se približal z izgovorom, češ da gre v svoj vinograd.

Gril se je res odpravil z doma, toda odšel je le v vas in že tam zvedel, kaj se godi v Srecah. Prišel mi je povedat, da tam ni nobenega mrtvega. Samo enega Nemca so mrtvega ali ranjenega odpeljali. S seboj pa so odpeljali Ludvika in njegovo ženo ter tistega hrvaškega doktorja. Prešinilo me je upanje, da so se Očka, Miran, Rožca in Gojko rešili. Nemci so še vedno v Srecah, vlačijo vino iz kleti in ropajo po hiši. Naj ropajo hudiči, samo da ni od naših nihče mrtev. Strica, teto in dr. Lavickega pa menda ne bodo ustrelili. Zadnji čas, ko vidijo, da so vojno izgubili, ne stre-

ljajo več tako pogosto. Kje so oni štirje? Nemci jih nimajo. So v gozdu? Kaj če so v bunkerju? Mučila me je skrb...

Prigovarjal sem kmetu, naj gre hitro v Jablane po Zafošnika. Temu bi lahko zaupal, kje je bunker. Morda bi vzel s seboj še Slavka Debenaka; on je tajnik občine v Cirkovcih in kot tak uživa pri Nemcih neko zaupanje, je pa naš obveščevalec. Pogledata naj, če je kdo v bunkerju in sploh, kaj se da napraviti. Toda kmeta Grila nisem mogel spraviti več nikamor. Pričelo je delovati žganje, ki se ga je na vsežgodaj napil, ko je šel ponj, da bi mi z njim razkužil rano. Sam nisem mogel nikamor. Sedaj, ko sem se zaležal, se skoraj premakniti nisem mogel več. Ostalo mi je le še upanje, da Nemci ne bodo odkrili bunkerja in da hiše ne bodo zažgali.

Ko sem kmeta pregovarjal, naj gre vsaj po Zdravka Sagadina v Sesterže, mi je svetoval, naj počakam večera.

»Vsak večer se pri meni zgledajo partizani,« mi je zatrjeval, »ti bodo že oni pomagali. Sedaj pa daj mir in bodi vesel, da sem te skrnil.«

Čas je prekleto počasi potekal. Večera ni in ni hotelo biti. Končno se je stemnilo. Kmet je prišel, me vzdignil in napol odnesel napol odvrlel v hišo. V kamrici me je položil na posteljo, da so mi noge visele k tlem. Takoj nato sem že čul pogovor v sobi. Čez

*Z letošnje žalne svečanosti
v Srecah (na levi Zvonko
Sagadin, sredi Filipičeva mama,
na desni Ženka Sagadin)*

čas sta me prišla pogledat dva partizana. Bila sta krepka fanta, meni približno enake starosti. Vsak je imel puško »mavser«, prvi je imel »steyer« pištolo, drugi pa »0,8«, oba pa sta imela še po štiri bombe. Govorica ju je izdajala, da sta doma nekje z Dravskega polja. Na kapah sta imela sicer rdeče peterokrake zvezde, toda njun odnos do mene se mi je zdel že od začetka hladen. Čutil sem, da se nista zavzela za me, kot se zavzame partizan za ranjenega tovariša. Vprašala sta me, kdo sem in odkod, kakšno funkcijo imam v partizanih itd. Instinkt mi je veleval, da se moram pri-tajiti. Rekel sem jima, da sem kurir na okraju Ptuj. Povedal sem jima, da sem bil v Srecah ranjen in jima prigovarjal, da bi šla v Sreče pogledat, kako je tam. To sta grobo odbila. Potem sem ju prosil, naj me spravita vsaj v vas Medvece. Vprašal sem ju, iz katere enote sta. Odvrnila sta mi, da z vojaške postaje »4 S«. Takoj sem vedel, da sta partizanska dezerterja, če že nista četnika. Naše kurirske postaje so namreč že pred dobrimi tremi tedni spremenile imena, vojaške postaje pa smo ukinili in iz nekaterih formirali močno četo VDV, ostale pa poslali v brigade. V teh vojaških postajah so se namreč vgnezdili oportunisti, ki jim ni bilo do boja. V njih je prevladovala četniška miselnost: na varnem in v gozdovih, brez borb in akcij preživeti vojno. Če sta dezerterja, me bosta do Medvece menda že spravila, toda če sta četnika...? Na levem bregu Drave je namreč operiral s svojim četniškim odredom bivši tajnik JRZ v Mariboru, imenovan Zmagoslav, svoje tipalke pa je čez zahodni del Dravskega polja razpredel prav do Haloz. Podpirali so ga bogati kmetje. Navdajal me je čuden sum...

Prišla sta pome. Prijela sta me vsak za eno pazduho in me odgnala od hiše. Bili smo sredi dvorišča, ko ju je kmet poklical nazaj. Pustila sta me in odšla do hišnih vrat.

Če je človek štiri leta pri partizanih, se mu vid in sluh neverjetno razvijeta in izostrita; vsaj pri meni je bilo

tako. Popolnoma razločno sem namreč slišal kmeta Grila in skoraj odrevenel.

»Tega pa malo delj od hiše poknita, da ne bo dete čulo!« jima je naročal kmet. Imel je namreč osem do deset let staro hčerko, ki je sedaj že poročena nekje na Dravskem polju.

Vedel sem sedaj zagotovo, da sta četnika...

Vrnila sta se k meni in smo šli kar po celem čez njive in travnike. Ene smrti se rešiš, pa te že druga drži za vrat! Strahoma sem čakal, kdaj se jima bo zdelo, da smo od hiše dovolj daleč, ko bo eden zaostal in izlekel pištolo...

Reši me lahko edino še jezik. Začel sem jima pripovedovati o »našem gospodu župniku«, ki so ga Nemci izselili, sedaj pa živi nekje na Hrvaškem ter večkrat piše mojemu očetu, »cerkvenemu ključarju.« Dalje sem jima pripovedoval, da »sem bil v nemški vojski, ko pa sem prišel na dopust, se nisem hotel več vrniti in sem se doma skrival. Partizani so zvedeli zame in prišli pome. Sedaj sem nekaj tednov pri njih in sem kurir pri odboru OF.«

Kot organ OZNE sem dobro poznal miselnost Zmagoslavovih četnikov in skrivačev ter iz kakšnih krogov jih novači. S svojim pripovedovanjem sem skušal pri njiju vzbuditi vtis, kot da sem njima enak in sem le slučajno zašel med partizane. Moral sem doseči, da opustita namero, da me ustrelita. Med hojo sem se toliko razgibal, da me ni bilo treba več podpirati. Zahvalil sem se jima za pomoč in jima rekel, da si bom naprej že sam pomagal, ker ju nočem več zadrževati, naj gresta po svojih opravkih...

Zastala sta in se nekaj pogovarjala. Starejši je nekaj nasprotoval mlajšemu, končno pa je izgledalo, da je tudi mlajši soglašal s starejšim. Spet sta me dohitela in mi rekla, da me bosta v Medvece že spravila, saj nameravata tam mimo. Kaj le imata za bregom? Ali hočeta še poprej zvedeti za sodelavce OF, ki bi me sprejeli?

Ko bi me le hotela pustiti samega...?

Približali smo se vasi Sesterže. Porodilo se mi je upanje, da bom ostal živ. Če bi me hotela ubiti, bi me nekje na samem, ne pa tu v vasi. Povedal sem jima, da imam v Sesterzah daljnega sorodnika Ivana Sagadina, naj me pustita, bom šel kar k njemu. Toda spremljala sta me do tja. Ivan in vsa njegova družina pa so bili tako preplašeni zaradi dogodka v Srecah, da niso hoteli niti čuti, da bi ostal pri njih. Prosil sem Ivana, naj me spremlja v Medvece, pa tudi za to pot ga nisem mogel pripraviti. Vpričo četnikov mu nisem mogel povedati, v kakšni smrtni nevarnosti sem, ker bi se s tem pred četnikom razkril, da vem za njune nakane. Ivan pa ju je imel za poštena partizana, ki me bosta že spravila na varno.

Spet smo odšli iz hiše: jaz v negotovost in grozečemu dihu smrti nasproti. Zopet smo zavili na travnike in njive. Po cesti je pribrnel oklopni avto in še dva kamiona. Čeprav smo bili dovolj oddaljeni od ceste, sta se četnika zelo plašno skrivala soju reflektorjev, ki so tipali v temo. Njuno zmedenost sem izkoristil in ju prosil za pištolo, rekoč, da bomo vsi trije oboroženi. Pištole mi nista dala, pač pa je eden odpel težko francosko bombo in mi jo dal. Takoj sem izlekel zavarovalec in v pesti stiskal napeto pero...

»Tako, vraga,« mi je odleglo, »zdaj me pa le ustrelita! Svojo smrt bom maščeval sam. Bomba bo raznesla vse tri. Ne, ne bom umrl kot pohlevna ovca!«

Nadaljevali smo pot proti Medvecam. Zaradi oklopnega avtomobila in kamionov policije sta četnika hodila zelo počasi in previdno. Nekaj časa je šel naprej eden, pa spet drugi. Čakal sem, da bosta oba skupaj dovolj oddaljena od mene, da bi zalučal bombo...

Prišli smo v Medvece, kjer sem ostal pri Simnu Sagadinu, onadva pa sta odšla. Pred odhodom sem jima moral vrniti bombo. Bil sem rešen. Vas me je sprejela vase in me ni hotela izdati. Z dru-

gi večer me je iskalo dvanajst četnikov, toda vaščani me niso izdali. Nekoliko prepozno so izvedeli, koga so imeli v rokah...

Od Šimna in Jake Sagadina sem odšel k Vinku Dolencu, kjer sem šele opazil sij ognja nad Srecami. Prevzela me je grozna slutnja nečesa nepopisno strašno hudega. Vinko in njegova žena Verona pa sta me tolažila. Vinko me je še isto noč odpeljal k delavcu Arnužu v Medvece, kjer je bil pripravljen bunker za ranjen-

ce. Tam so mi lepo stregli, rane pa mi je previjal Metod Skamljič, uslužbenec tovarne in star partizanski sodelavec.

Drugi dan, ko je noč razprostrla svoja krila, pa je prišel k meni partizan Vinko Dolenc in mi rekel: »Tine, vem da si močan, močan boji tudi sedaj, ko boš slišal, kaj ti bom povedal: tvoji so dali življenje za svobodo. Danes so jih našli mrtve v bunkerju...«

Bila je tema, zato ni videl solz, ki so mi drsele po licih...

čvo je sodelovala pri miniranju Štampetovega mostu in napadala še Verd pri Vrhniki. Po teh uspešnih napadih je napravila dolgo pot od Štampetovega mostu preko Rašice pri Turjaku, kjer se je borila z belogardistično kolono iz Velikih Lašč, nazaj na Dolenjsko. V hitrem pohodu so prišli do Kriške vasi pri Višnji gori, kjer je bila dobro utrjena belogardistična postojanka. Vas je bila obdana s številnimi bunkerji. Belogardisti so mirno spali in niso pričakovali napada, ker so bili prepričani, da so brigade še vedno na Notranjskem. Navsezgodaj so jih partizani obkolili in kljub temu, da so bili utrjeni in premočeni, srdito napadli. Belogardisti so se naglo prebudili in se pričeli braniti. Na partizanske juriše so odgovarjali z izpadi iz postojanke. Ob nekem takem izpadu se je megla nenadoma dvignila in jih odkrila. Partizani so navalili nanje in pričel se je boj na nož. Ujeli so enega naših borcev in so ga takoj za bunkerji zaklali. Borba je trajala vse do štirih popoldne. Brigadi sta prišla na pomoč dva tanka, ki so ju partizani zaplenili Italijanom. Tanka sta se približala postojanki in jo obstreljevala. Belogardisti, ki so bili popolnoma pijani, so navalili na tanka, da sta se morala umakniti. Enemu se je pri obračanju snela gosonica kar so beli opazili in navalili nanj, a mu niso mogli do živnega, ker ga je s hriba ščitila četa XV. brigade. Tedaj se je vrnil drugi tank in bolničar, ki se je prostovoljno javil, da bo z verigo privezal pokvarjen tank. To delo je bilo zelo nevarno, ker so bili bunkerji belogardistov zelo blizu. Bolničarjeva akcija je uspela, kljub ostremu streljanju. Oba tanka sta se umaknila in ob petih je brigada odločno jurišala. Belogardisti so se morali umakniti v Višnjo goro. V postojanki so pustili 28 mrtvih, medtem ko so ranjene odnesli s seboj. Toda partizani so dobili v roke ves arhiv in precej orožja, med drugim tudi težke strojnice in razen tega v štabu še sod črnega vina.

Hude borbe XV. brigade

DEVETEGA septembra 1943, ko je kapitulirala Italija, je v Beli krajini zasijalo sonce svobode. Takoj po tem je bila formirana XV. belokranjska brigada, ki je spadala v okvir XV. divizije. Svoj prvi ognjeni krst je brigada imela 2. oktobra v Ozlju v oktobrski nemški ofenzivi. Že v začetku obstoja je uspešno tolkla po nemških kolonah, ki so prodirale s Hrvaške o Slovenijo proti partizanom, proti osvobojenemu ozemlju...

Po nemški ofenzivi je v lepi jesenski noči brigada krenila iz Sel pri Gurjorju (kjer je bil njen štab) po cesti čez Črnomelj in Vinico naprej do Kolpe, preko katere so se preprežljali s čolni na hrvaško stran. Njeno operativno področje je bilo Jadro — Vrbovsko, kjer je bila močna ustaška postojanka. Po krajših borbah se je brigada vrnila nazaj v Slovenijo in prekoračila Kolpo pri Krasincu. Naloga brigade je bila, da demonstrativno napade ustaško postojanko Netretič, kjer so se ti v vasi precej utrdili.

Borci so se zaradi snega ogrnili v bele rjuhe in se priplazili v neposredno bližino bunkerjev. Bombaši, ki so bili najbolj drzni, so šli še bliže in zmetali bombe v bunkerje. Pričela se je huda borba; partizani so jurišali in pregnali ustaše iz bunkerjev. Pred strelskimi janki je na hrbtu ležal harmonikar in igral ter še bolj navdušil borce, ki so jurišali. Kot »bas« pa mu je pomagal partizanski topič, ki je z bližnjega griča pošiljal »pozdrave« med Paveličeve vojščake. Postojanka je pričela goreti, toda boj je divjal dalje in trajal do zore. Ustaši so imeli dokajšnje izgube, na partizanski strani pa je bilo 8 mrtvih; med njimi tudi priljubljeni in hrabri komandir čete, Težak iz Dola.

Težke boje je brigada bila leta 1944 na Dolenjskem. Skupno s Cankarjevo in Gub-

Tone Kramarič, komandant bataljona 15. brigade

Metod Plut

Belokranjski heroji

JOŽE MIHELČIČ

je bil rojen 29. januarja 1914 v Vapči vasi pri Semiču. Ze pred vojno je delal kot zelo aktiven komunist, leta 1940 pa je bil sprejet za kandidata CK KPS. Zaradi naprednega mišljenja in dela proti reakcionarnemu režimu je bil zadnje mesece

pred vojno interniran v Medjуреčju pri Ivanjici v Srbiji. Po izbruhu vojne pa ga takoj najdemo med organizatorji upora proti okupatorju; okrog Semiča in v njem je najprej delal v ilegali, konec oktobra 1941 pa je šel s prvo belokranjsko partizansko enoto kot njen komisar na Krško polje, da bi preprečil izseljevanje Slovencev. Ko se je vračala, so jo na Gorenjih Lazah napadli Italijani. Med bojem v noči od 2. na 3. november 1942, v katerem je padlo 19 tovarišev, si je Mihelčič izsilil proboj, toda nekoliko pozneje so ga Italijani ujeli v položaju, ko je bil onemogočen nuditi uspešen odpor. Odpeljali so ga v Ljubljano, ga pretepali in strahovito mučili, vendar ni ničesar izdal. Nato so ga obsodili na smrt in 9. decembra 1941 ustrelili. Njegovo junaško zadržanje v ječi, pred sodiščem in na morišču je vtilo pogum zatiranemu ljudstvu. Njegov lik je bil borem s puško v roki in aktivistom nadvse svetel primer nesebične ljubezni do naroda in delovnega ljudstva sploh. Mihelčič je izreden primer našega kmeta, ki je do poslednjih trenutkov svojega življenja ohranil brezprimeren ponos borca-komunista. Prav zaradi njegove predanosti, borbenosti, poštenosti in doslednosti ter organizacijske, politično-agitacijske in akcijske sposobnosti je dala Bela krajina že 1941. leta prvo četo borcev proti okupatorju. Skromen in preprost se je v gospodarsko zelo zaostalih razmerah dvignil v zelo razgledanega kmeta, ki je boj proti izkoriščanju svojega stanu povezal s bojem delavcev, kar ga je privedlo v vodstvo Partije v njenem najodgovornejšem času. Tudi on živi v spominu Belokranjcev in v spominu mnogih soborcev kot poseben primer junaštva.

ILIJA BADOVINAC

je bil rojen 21. avgusta 1917 v Rosalnicah pri Metliki. Bil je zelo razgledan kmet, ki je imel lastno knjižnico. Ze 1941 je postal član terenskega odbora OF za Rosalnice, spomladi 1942 pa je odšel v partizane, kjer je kmalu postal namestnik komandanta II. bataljona Belokranjskega

odreda. Kot tak je napadel postojanko Hrast, postojanko Zajec pod Gorjanci, sodeloval pri napadu na Rožni dol, kjer je jurišal s bombami in ujel več Italijanov. Julija 1942 je bil imenovan za komandanta Gorjanskega bataljona, katerega je vodil v boje pod Gorjance, Šmarjeto, Skocjan, Sentjernejsko in Mirensko dolino ter s svojim osebnim junaštvom

izredno dvignil borbenost svojih borcev. S prehodom v Cankarjevo brigado je bil imenovan za komandanta III. bataljona in je bil ta bataljon najboljši v brigadi, ki je napadel zlasti utrjene postojanke: Pleterje, Suhor, Kal, Primskovo, St. Vid pri Stični, Bič itd. S svojim bataljonom se je zlasti odlikoval pri razbitju italijanske ofenzive na Zumberak, kjer je sam jurišal na neko zidnico, v kateri je bilo 15 fašistov, ki jih je Ilija obvladal samo z nožem. Nadalje se je boril pri zavzetju utrjenih postojank v St. Rupertu in v Kočevju. Pri napadu na postojanko Žužemberk je na čelu svojega bataljona jurišal na utrjeno cerkev. Zaradi izrednih sposobnosti je bil imenovan za komandanta XII. brigade, ki se je odlikovala v bojih z Nemci. Potem je odšel v Šerčerjevo brigado za komandanta bataljona ter v sestavu te brigade s XIV. divizijo na Štajersko. Padel je pri Rimskih Toplicah 13. februarja 1944, ko je njegov bataljon ščitil prehod divizije na Hom ter pri tem pobil nad 40 Nemcev. Ilija Badovinac je tipičen junak. Preprost belokranjski kmet je postal sposoben poveljnik, legendarni junak, ki je bil strah in trepet sovražnika. Spomin nanj je še danes živ po vsej Dolenjski in Beli krajini. Vsa njegova družina: dva brata in sestre so bili v partizanih, dom pa so mu Italijani zažgali in porušili.

ALBINA MALIHOČEVAR

je bila rojena 12. septembra 1925. leta na Vinici. Njen oče je bil siromašen čevljar, zato je morala Albina k teti na Brezovo reber za pastirico. Nekaj časa je služila kot služkinja v Novem mestu.

8. julija 1942 je vstopila k partizanom v Zahodno-dolenjski odred, čeprav je bila telesno zelo šibka in še ni v tem času kot mladinka dopolnila sedemnajst let. Prestala je vso težo roške ofenzive in v najhujši situaciji prepeljala preko Krke 16 partizanov na Brezovo reber. 26. decembra 1942 je iz Zahodno-dolenjskega odreda prešla v 3. četo III. bataljona Tomšičeve brigade. V brigadi je kmalu zaslovela kot hrabra borka in požrtvovalna bolničarka; Albinco je poznal vsakdo. V skupni akciji s XIII. proletarsko brigado blizu Draganjčja je priskočila na pomoč ranjenim hrvatskim partizanom, ker je opazila, da v tej brigadi primanjkuje sanitetnih potrebščin. Zaradi te človekoljubne odločnosti je bila pohvaljena. V Suhi krajini je z dvema tovarišema jurišala na belogardistično zasedo, jo pregnala in zaplenila orožje. Tukaj se je znova izkazala kot bolničarka. Smrtno ranjenemu partizanu Milčetu je požrtvovalno stregla ter ga pomirila s obljubo, da bo njegovi materi povedala za njegov grob, kar je tudi storila. Ko pa je bila sama ranjena od drobca ročne bombe, je to zamolčala, samo da ji ni bilo treba zapustiti borbene enote. V borbah pri Turjaku je dobila Tomšičeva brigada nalogo, da likvidira združene belogardiste in plavogardiste na grebenih od Osojnika do Zapotoka. Iz cerkvice na Osojniku so sredi noči vžgali belo-

gardisti na III. bataljon Tomšičeve. Borci so v jurišu zasedli vas Osojnik in obkolili strmi in goli hriboček, ki je bil ob mesečini popolnoma razsvetljen. Tu se je Albinica spet izkazala: vpila je »juriš« in jurišala v hrib, čeprav je bil juriš v takem položaju gotova smrt. Nenadoma je za Albinco padla mina iz lahkega minometa in morala je hudo ranjena zapustiti Tomšičevo brigado. Skupno je imela 35 ran. Zdravila se je v raznih bolnišnicah, odšla v Bari in v Split. 12 dni po rojstvu otroka se je javila v I. dalmatinsko brigado, a je na pohodu pri Kninu tako ozebla, da se je morala vrniti v Split. To je bil njen zadnji poskus, da bi ostala v borbeni enoti. Albinica je kljub veliki invalidnosti nadvse skrbna in vestna družinska mati, gospodinja ter vestna politična delavka.

DRAGO JERMAN

je bil rojen 13. avgusta 1919. leta v Naklem (Rodine), občina Crnomelj. Izhaja iz družine malega kmeta. Njegova mati, ki se je poročila drugič (prvi njen mož je padel v I. svetovni vojni), je imela skupaj devet otrok in je umrla 1943. leta. Drago Jerman se je po končani osnovni šoli učil in izučil v Crnomlju za peka. Za Osvobodilno fronto oziroma za narodnoosvobodilno gibanje je začel Drago Jerman delati že 1941. leta. K partizanom je odšel maja 1942. leta, in sicer v Belokranjsko četo, ki je bila tedaj na Brezovi rebri. Po ustanovitvi brigade »Ivana Cankarja« 1942. leta je odšel v to brigado. V akcijah, pri napadih in juriših je bil izredno hraber, a tudi zelo sposoben. S svojo hrabrostjo in junaštvom je bil najboljši zgled ostalim borcem, kako se je treba boriti in zmagovati. Tovariš Drago Jerman pa je med narodnoosvobodilno borbo v raznih partizanskih enotah opravljal še razne druge vojaške in politične funkcije. Za izkazano junaštvo in narodnoosvobodilni borbi je bil meseca novembra 1953. leta odlikovan z Redom narodnega heroja. Drago Jerman je sedaj aktivni polkovnik Jugoslovanske ljudske armade.

JANKO BRODARIČ

je bil rojen 1. oktobra 1922 v Rosalnici kot sin malega posestnika. Vojna je 18-letnega Janka zatekla v Metliki, kjer se je učil kleparstva. Takoj je začel delati za NOB, najbolj pa je deloval v SKOJ. Zaradi upornega delovanja so ga začeli zasledovati Italijani. Janko je odšel v ilegalo. Italijani so zasledili njegovo prebiva-

lišče in ga obkolili. On pa jim je ušel skozi okno, čeprav so streljali za njim. 7. aprila se je vključil v partizansko enoto in je bil med ustanovitelj metliške partizanske čete. Pri akcijah je bil vedno med prvimi. 1. junija 1942 je sodeloval v akciji na Stari trg kot bombaš. Pri jurišu na italijanski

bunker je bil močno ranjen v nogo. Ko so ga hoteli tovariši rešiti, tega ni dovolil. Ostal je na položaju, potem pa se je splazil v jarek in se skril pred Italijani. Ponoči so ga tovariši iskali, vendar se Janko njihovim klicem ni odzval, misleč, da so Italijani. Po treh dneh so ga našli aktivisti nezvestnega. V partizanski bolnišnici so mu odrezali prestreljeno nogo. Roška ofenziva ga je zatekla v bolnišnici, iz katere so hudo bolne poskrili v bunkerje. Janko pa se je priključil neki skupini ranjencev, ki so iskali novega zavetišča. Ta skupina je naletela na Italijane in se razkropila. Janko se je skril v goščo pri Planini, kjer so ga našli Italijani. Ker se jim ni hotel predati živ, se je zabodel z nožem. Italijani, videč junaštvo tega invalida brez noge, katekemu je brizgnila kri iz prs, so rekli: »Morte...« in odšli. Čez nekaj dni pa so partizani našli Brodariča, ki ni bil mrtev. Ko je v bolnišnici okreval, se je vključil v bataljon Belokranjskega odreda na Gorjancih, kjer ga je spet zajela ofenziva. Kasneje so ga kot invalida evakuirali skozi ustaške zasede v Kordun. Tamkaj je kljub invalidnosti delal v delavnicah kot klepar. V času IV. ofenzive je bil v Kordunu, od koder se je hotel z neko skupino prebiti v Žumberak. Pri prehodu čez progo so jih napadli ustaši. Janko je tedaj mrtvemu mitraljezcu odvzel orožje in z njim tolkel po ustaših. S tem je omogočil prehod ostalim ranjencem na osvobojeno ozemlje, sam pa je v tej borbi padel.

MILKA ŠOBAR-NATAŠA

je bila rojena 29. decembra 1922. leta v Gornjih Lazah. Po končani meščanski šoli je odšla v trgovsko akademijo v Karlovac. Po prihodu fašistov se je vrnila domov in začela sodelovati z OF. Bila je spretna kurirka in obveščevalka. Ko je nekoč nesla iz Novega mesta sanitetni material, jo je na vlaku

prijela italijanska patrulja. Toda Milka je skočila iz zaustavljajočega se vlaka in Italijanom ušla. Priključila se je II. belokranjski četi. Ob ustanovitvi Cankarjeve brigade je postala administratorica, toda na lastno prošnjo je odšla v četo za borko. Leta 1943 je bila imenovana za četno politkomisarko. Med borci je bila zelo priljubljena, ker se je hrabro izkazala v številnih bojih Cankarjeve brigade. Med prvimi je vdrla v belgardistično postojanko v Pletterjih in v Žužemberku. Nekoč jo je skupaj s 17 partizani obklopo 300 Italijanov. Nataša je prevzela komando in se v jurišu ter brez lastnih izgub prebila iz obroča. V Jelenovem žlebu je jurišala na italijanske fašiste, kjer je enega pobila kar s puškinim kopitom. 17. avgusta 1943 je bila Cankarjeva brigada zapletena v hude boje v Sv. Križu pri Litiji, kjer je Nataša jurišala na čelu svoje čete, a jo je sredi bojnega meteža zadela mina. Njeni tovariši so tedaj kričali: »Naprej! Maščujmo Natašo!« Njen komandant pa je Šobarjevi mami, ki je razen Milke izgubila še hčerki Tončko in Mico, napisal: »Mama, nikar ne žaluj! Zaman iščem med brigadirji takih borcev, kot so bile tvoje hčerke...«

JANKO STARIHA

je bil rojen 11. decembra 1922 v Črnomlju kot sin uslužbenca črnomaljske občine. Do razpada stare Jugoslavije je obiskoval gimnazijo v Novem mestu, kjer je bil vključen v marksistični krožek. Že pred vojno je bil kot osemnajstletni študent sprejet v vrste komunistov ter kot tak deloval med dijaki v Novem mestu in med delavci v Črnomlju. Po

prihodu fašistov je bil med prvimi organizatorji osvobodilnega gibanja v Beli krajini. Julija 1941 je s prvo dvanajstoroico odšel k partizanom v Belokranjsko četo. V začetku septembra 1941 je odšel v Novomeško četo na Brezovo reber in se 2. novembra udeležil napada na Bučko, kjer je bil ranjen. Ko je okrevljal, je postal komandir Mokronoške čete. Z njo je 15. decembra 1941 prišel v sestav Štajerskega bataljona. Tu se je kot komandir 2. čete izkazal v bojih okrog Primskovega in Stične. Ko je bila spomladi 1942 ustanovljena II. grupa odredov, je zaradi sposobnosti in hrabrosti postal komandant prvega — Jankovega bataljona. Meseca maja je z bataljonom sodeloval v boju proti nemškim silam pri Libergi nad Litijo, nato pa v raznih akcijah na Dolenjskem. V začetku julija 1942 je II. grupa odredov odšla na Štajersko. Janko se je na čelu svojega bataljona prvi prebil skozi nemške zasede na italijansko-nemški meji. 13. julija 1942 je napadel nemško policijsko postojanko v Lučnah in se nato v hudih bojih prebijal skozi nemške obročje. Zaradi izredne vojaške sposobnosti in osebne hrabrosti je bil nato imenovan za operativnega oficirja v štab II. grupe odredov in se kot tak udeleževal bojev II. grupe odredov po Štajerski. Bil je zelo popularen in priljubljen med borci ter zelo tovariški. Zaradi teh dobrih lastnosti, zlasti pa zaradi velike osebne hrabrosti se ga spominja mnogo borcev in ljudi na Dolenjskem in Štajerskem. Padel je 7. novembra 1942 v nemški ofenzivi na Dobrovlje pri Vranskem.

FRANC HOČEVAR-CIRIL

je bil rojen 16. septembra 1912. leta v Metliki. V narodnoosvobodilno gibanje se je vključil že takoj leta 1941, k partizanom pa je stopil 9. maja 1942. Bil je vodnik, komandir čete, namestnik komandanta brigade, komandant brigade in divizije. Kot komandir čete je pokazal izredne vojaške sposobnosti in

veliko hrabrost ter je bil zato izjemoma povišan s položaja komandirja čete za namestnika komandanta brigade. Kot komandirju čete in kasneje kot namestniku komandanta brigade je štab brigade odredil vedno najtežje naloge, ki jih je Ciril vselej uspešno izpolnil. To posebno potrjujejo akcije: napad na fašistično postojanko Hrast, napad na Suhor in na ustaško postojanko Kalje na Hrvaškem, napad na

Pleterje, likvidacija belogardistične postojanke Sv. Križ pri Kostanjevici, napad na Stojdrago in Metliko in borba v Jelenovem žlebu. Po kapitulaciji Italije je kot komandant XV. divizije vodil ofenzivne operacije proti nemškim postojankam v Zasavju. Njegova neposredna zasluga je, da so padle sovražne postojanke: Stična, Grosuplje, Trebnje, Zdenska vas, Ig in Dobrava pri Žužemberku. Posebno se je odlikoval pri popolnem uničenju ustaško-nemške postojanke v Bosiljevu ter v mnogih drugih bojih. V bojih je bil tudi večkrat ranjen, jeseni leta 1944 v bojih pri Polšniku nad Litijo pa tako težko, da je moral zapustiti položaj komandanta divizije in se je moral nad štiri leta zdraviti ter prestopiti vrsto operacij. Tovariš Ciril se je iz mlinarskega pomočnika brez vsakih vojaških šol dvignil v enega najsposobnejših komandantov v Sloveniji, vedno pa je ostal skromen in tovariški. V boju je vedno znal povezati svojo veliko osebno hrabrost s poveljevanjem komandanta divizije. Njegovi borci so imeli vanj popolno zaupanje. Če je bil navzoč pri akciji, je bila v partizanskih srcih brezmejna vera v zmago. Imel je izreden smisel za ocenitev položaja, z izredno prodornostjo je predvidel najšibkejšo točko sovražnih postojank in znal silo svojih enot vedno pravilno razporediti. Izvedbo svojega načrta je vedno osebno vodil, stopal na čelo in jurišal kot bombaš in mitraljezec. Še danes živi v spominu po vsej Dolenjski, Beli krajini in Notranjski ter v spominu nekdanjih borcev njegove divizije.

MARTIN JUŽNA

je bil rojen 18. novembra 1919 v Dragomlji vasi pri Metliki. Izhaja iz male kmečke družine. Njegov oče, ki je odšel v Ameriko in tamkaj delal v rudniku, je že pred vojno umrl. Martin se je izučil za mehanika. Že kmalu ob okupaciji je začel delati za NOB; zbiral je orožje in strelivo ter popravljaval puške.

V širši okolici pa je praviljal teren za oboroženo vstajo. Aprila 1942 je odšel v I. gorjansko četo, kjer je bil do vstopa v Cankarjevo brigado, do septembra 1942. V brigadi je bil komandir čete, avgusta 1942 pa je postal komandir čete Belokranjskega odreda. Bil je zelo hraber ter s tem vzgled ne samo borcem svoje enote, temveč vsemu odredu. Zlasti se je izkazal pri mnogih akcijah. Spomladi 1942 je pri napadu na semiški tunel v naskoku zavzel italijanski bunker. Ob povratku čete iz Korduna-Pisarovine je zavzel ustaško gnezdo na progi Zagreb—Karlovac in tega dne s četo napadel žandarmerijsko postajo Sv. Ana pri Krašičih. To postojanko so že dva dni obkoljevali borci XIII. proletarske brigade. Južna je ob belem dnevu s četo v jurišu zavzel šolo in tako po kratki borbi strl postojanko. Novembra 1942 je njegova četa sodelovala v sestavi XIII. proletarske brigade pri napadu na postojanko Suhor pri Metliki. Njegova četa je z jurišem zavrnila belogardistični izpad iz goreče postojanke ter uničila bežeče sovražnike. Martin Južna je bil kot komandant III. bataljona Cankarjeve brigade 29. junija 1943 pri Radovičih hudo ranjen in je naslednji dan umrl.

Belokranjsko partizanstvo v letu 1942

Ivo Pirkovič, znani slovenski publicist, ki je v zadnjih letih na osnovi raznih dokumentov napisal že številne razprave iz narodnoosvobodilne borbe, se je nedavno lotil tudi razprave o belokranjskih partizanih. Tokrat objavljamo odlomek iz njegove skice za zgodovino belokranjskega partizanstva v letu 1942. Ob tej priliki se avtor te razprave, tovariš Ivo Pirkovič, posebej zahvaljuje za pomoč pri zbiranju gradiva prof. Zori Sajetovi, pa tudi Lojzetu Mihelečiču, Stanetu Cuznarju, Francu Koširju, Leopoldu Jeleniču in drugim, ki so pripovedovali svoje spomine.

Po žaloigri na Gornjih Lazah

PO TRAGIČNI bitki na Gornjih Lazah, kjer je v noči od 2. na 3. novembra 1941 padlo tri četrt Belokranjske čete, si partizanstvo v Beli krajini prvo leto ni več opomoglo. Zadnji trije Fabjanovi borci, Franc Košir, Stane Cuznar in Ruda Jerman, so se pozimi prebili na smučeh k četi na kočevsko Toplo reber. Belokranjski gozdovi so zopet onemeli.

Ni pa po nesrečni bitki zamrlo v Beli krajini pritajeno gibanje proti tujcu! V začetku novembra je bil večji sestanek v zidanci Martina Vedetiča v Bercči vasi. Skical ga je železniški uradnik Jože Borštnar iz okrožnega komiteja in metliškega rajonskega odbora Osvobodilne fronte. Ustanovili so rajonski odbor za Suhor in izvolili vanj za sekretarja Jožeta Tajčmana iz Bušinje vasi, za vojaškega referenta Martina Petrico iz Ravnac, za propagando Jožeta Krstince iz Dragomlje vasi, za mobilizacijo prostovoljcev Ivana Nemaniča iz Trnovca in za prehrano krojača Leopolda Jeleniča s Suhorja. Zborovalci so se razgubili med vinogradi šele, ko je gospodar zidance, Martin Vedetič, ki je stražil, prihitel povedat, da se bližajo fašisti.

Novi suhorski rajonski odborniki so bili že poleti prisegli zvestobo osvobodilnemu boju. Prav ta odbor je poleg metliškega in črnomaljskega pozneje mnogo storil za spomladno vstajo.

Dne 11. decembra je prišel v Belo krajino novi delegat Centralnega komiteja KPS Ivan Novak-Očka, ki ga je bila z Viktorjem Avbljem in Francem Popitom vred pravkar rešila iz ječe v Ljubljani

Varnostna in obveščevalna služba. Z delavsko knjižico na ime Alojza Avsca, ki jo je bila izdala občina Jezero pri Cerknici, je v Beli krajini Novak stopil v službo k Milanu Možini v Kanižarici kot gozdni čuvaj. Ko so konec marca 1942 Italijani prišli okrožnega sekretarja OF dr. Franceta Kočevarja, je stopil tudi na njegovo mesto Očka.

V rajonskih odborih in na terenu se je pozimi in zlasti še spomladi razgibalo živahno delo. Po Beli krajini je zavel močan uporniški veter. Po vaseh so volili terenske odbore, pobirali osvobodilni »davek«, zbirali orožje in živila za novo vstajo.

Pritajeno je vrelo zlasti tudi v Metliki. Delala je »tehnika«, najprej pri Ivčevih, nato pri Urhovih. Iz »pripravljalnega štaba« pri Ivčevih sta Firova Slava in Jugov Jožek prenašala navodila. Pri Jugovih v Završnikovi hiši se je zbirala mladina. Znašali so hrano. Firova Slava je kupovala posodo in jo nosila v gozdove v Strmec. V Žugljevi hiši v Svrža-

kih so šivali »partizanke«. Pri Ivčevih so pripravljali čevlje, nahrbtnike in vojaške torbice. Iz Metlike so tihotapili orožje, ki sta ga pred letom dni skrila v gradu Ivan Drobnič in že mrtvi Toni Prus, ki je v jeseni, 2. novembra, padel na Gornjih Lazah. V Strmec sta vlačila orožje pod pepelom in gnojem na ročnem vozičku Franci Sušec in Ivan Koželj. Dekleta so prenašala v košarah strelivo.

Novo zbiranje

Na pomlad je okrožni odbor OF naročil rajonskemu odboru na Suhorju, naj poišče v Gornjancih primerno mesto za partizansko taborišče, ki naj ne bo predalet od vasi, a vendar varno. Nalogo je opravil Janez Težak iz Dol, ki se je odločil za Mišje brdo nad Popoviči. Prostovoljci so po verigi aktivistov prihajali k Janezu Težaku, ki jih je vodil v samotno skalovje v gozdu.

Prvi prostovoljci so odšli v gozdove takoj po veliki noči, ker so hoteli biti deležni doma še pisanic. Osmega aprila je pripeljal Anton Ivec-Žiga na Črešnjevce učitelja z Radovice Alojza Grčarja, kleparskega pomočnika Janka Brodariča in njegovega brata Martina iz Rosalnic, ki so ju hoteli Italijani prijeti, pa sta se jim iztrgala, eden z lažjo rano. Zlasti Janko je postal pozneje drzen borec in dosegel čast narodnega heroja. Vse tri je Ivec na Črešnjevcu predal zdravniku dr. Alojzu Mihelečiču, ki se je

Viniški aktivisti (v sredi Janez Vitkovič) 1943. leta v Vinici

*Domovina je ena
nam vsem dodeljena
in eno življenje in ena smrt.*

*Svobodi predani
za borbo smo zbrani,
in kaj je življenje
in kaj je smrt?*

*Bodočnost je vera!
Kdor zanjo umira,
se vzdigne v življenje,
ko pade v smrt.*

Oton Župančič

skrival pri »Ciguli« in ki je prostovoljce odpeljal do Janeza Težaka v Dole, ta pa dalje v taborišče.

Učitelj Grčar je bil določen za prvega komandirja. Bil je človek »tridesetih let, bolj nizke postave, rdeč in svetlih las«, kakor ga je pozneje opisal Italijanom neznani dezertar. Doma iz Gaberskega pri Trbovljah je Grčar pred letom dni utekel Nemcem iz Dolenje Bistrice pri Lendavi na italijansko stran in šele pred dobrim mesecem, 1. marca 1942, dobil začasno službo na šoli v Radovici.

Za komisarja je poslal okrožni komite na Mišje brdo svojega sekretarja Matijo Bahorja iz Dragovanje vasi. Bahor je več let delal v francoskih rudnikih in od tam šel v Rusijo. Zadnji čas je bil šofer v Črnomlju. Za komisarja je bil po sodbi partizanov preveč zaprt vase in premalo odločen.

S prvimi je šel v partizane Dušan Čalič, ki je prejšnje leto pribežal pred ustaši s Hrvaškega in se zatekel za hlapca k Niku Rebi na Skemljevec. Pridružil se jim je učiteljev sin s Suhorja, dijak Milan Vrezec, ki je prišel iz Novega mesta na počitnice in se ni, po tisti stari: »Kdor ni za boljše rabo... naj v šolah beli si glavo,« več vrnil h knjigam.

Taborišče je bilo v težko dostopnih in že od narave zavarovanih skalah.

Ze prve dni so na Suhorju čuli, da so partizani ostali brez hrane. Jelenička je kar

sredi dneva in na očeh vsej vasi in fašistom hitela z jerbasmom kruha, koruzne moke, riža in masti, kakor da gre z južino k delavcem. V Ravnačah jo je čakal mož Leopold z nahrbtnikom. Za Petricevim skednjem sta preložila iz jerbasa. Potem je oskrba z živim steklom. Težko pa je bilo za vodo, po katero so hodili daleč tja v Pajsjak, kar je jemalo dve uri časa.

Prvega maja je prišel v taborišče čevljar Janko Popovič, po domače Tošo iz Popovičev, drugi dan pa sin metliškega krčmarja Jožek Voljavec. Tisto noč pred prvim majem je bil pisal po zidovih uporniška gesla in so ga Italijani drugi dan doma prišli, po rokah še vsega od barve. Voljavec se je hotel le še preobleči, preden gre s karabinjerji, pa je pri zadnjih vratih planil iz hiše in se ustavil šele na Bočki v Prusovi zidnici. Tam je prešpal in drugi dan prišel na Mišje brdo. Pozneje je padel po nesreči na Rožič vrhu.

Takoj za Voljavcem so prišli zadnji trije preživeli belokranjski partizani iz prvega leta, Franc Košir, Stane Cuznar in Ruda Jerman. Na Topli rebri so jih bili uvrstili iz bataljona v Grogovo Topliško četo, ki pa je že prve dni, okoli 28. marca 1942, zadela ob italijansko ofenzivo in se pri Soteski razbila. Trije Belokranjci so se nato zadrževali nekaj dni na Lazah, zaman iskali zvezo s Črtovo Gorjansko četo, nato pa odšli k Črnomlju. V Mitjevem tabo-

rišču jih je sedaj komisar sprejel z nezaupanjem, očita jim begunstvo. Šele v dolgem nadrobniem razčlenjevanju dogodkov pri Soteski se je pojasnila vsa krivda Groge samega.

Čez teden ali kaj po prihodu v partizane je Popovič-Tošo brez orožja pobegnil k fašistom na Hrast. Vedel je mnogo. Saj je bil že pred prihodom v partizane njihov kurir, nosil Jeleniču na Suhor pošto in prinašal od tam hrano. Partizani so zato nemudoma opozorili rajonski odbor na nevarnost. Jelenič se je še isti dan umaknil v gozdove in tudi družina ni nekaj časa spala pod domačo streho.

Fašisti so Toša poslali v Metliko in ga obklesli v italijansko vojaško suknjo. Postal je zloglasen tujčev ogleduh in strahovalec, pred katerim je trepetala Bela krajina. Tudi Poldetu Jeleniču na Suhorju je — menda 26. junija — požgal dom, ko se je pripeljal s sedmimi kamioni fašistov. Šele v jeseni ga je Slavko Pezdirc iz Trnovca ujel v Lokvah, ko je spet vohunil za partizani, in so ga le-ti zaslislali in ustrelili.

Ze drugi dan po Tošovem begu so partizani zapustili izdano taborišče na Mišjem

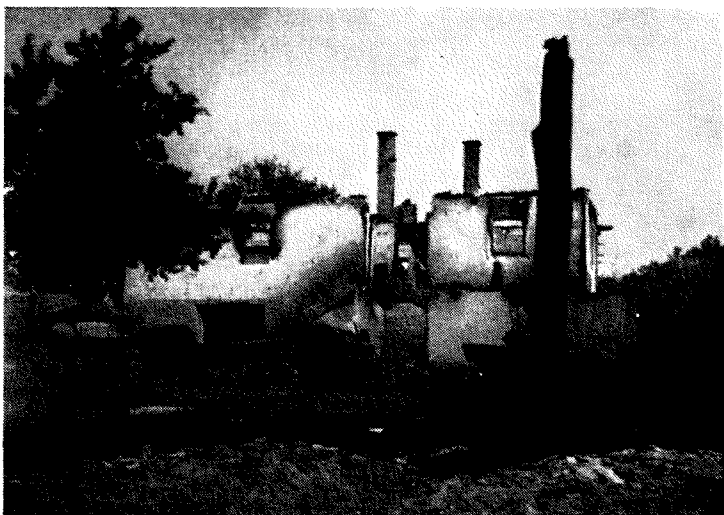
*Tone Černič iz Metlike
in Franc Muc iz Drašč, belo-
kranjska borca, ki sta oba
padla kot mitraljezca*

brdu in se premaknili v gozd pri Dragomlji vasi. To je moralo biti kak dan pred 9. majem. Prostor je izbral Anton Kramarič starejši iz Dragomlje vasi v svoji hosti »pri zdencu« pod Županjim vrhom. Danes ni tam nikakega studenca več.

Z Mitjevimi partizani je prišlo v dragomeljsko taborišče tudi nekaj novih prostovoljcev iz okolice, med njimi kmečka sinova iz Dragomlje vasi Janez Kramarič in Martin Južna. Zlasti pa sta se pripravljala Metlika in Črnomelj, da odštejeta svoj krvni davek osvoboditvi domovine.

Dne 9. maja se je zbralo pri Krvoškem mostu v Metliki 12 novih prostovoljcev. Odkorakali so preko Lokvic v dragomeljsko taborišče skoraj tako očitno, kot veseli naborniki v mirnih časih. To so bili: mizar Rudi Malešič-Čaruga, Franci Sušec, ki je nesrečno končal že čez nekaj dni, Matija Starc, Jožek Jug, čevljar Franc Kompare, ki je padel jeseni na Planini, sin trgovca Tinko Ružič, sin metliškega mlinarja in sam mlinarski pomočnik Franci Hočevnar-Ciril, ki se je povzpel do komandanta XV. divizije in do naslova narodnega heroja; dalje mehanik Rafo Škrlj, ki je postal pozneje partizanski letalec poročnik, Ivan Koželj in trije bratje Ivec, čevljar Anton-Žiga, mizar Ivan-Jovič in ključavničar Franc. Franc Ivec je dejal, ko je popoldne odhajal od doma: »V treh tednih se vrnemo, ali dobimo ali zgubimo!« Naključje je hotelo, da je natančno čez tri tedne padel v hudi bitki za Stari trg. Z dvanajstimi Metličani bi moral tudi Polde Orlič, ker pa je tisti večer zgubil zvezo, je prišel za njimi šele čez nekaj dni.

Isto noč kot Metličani je prišlo v taborišče 9 prostovoljcev iz viniških krajev. Zbral in pripeljal jih je Janez Vitkovič, pekovski pomočnik pri Leitgebu v Črnomlju, doma tudi sam iz viniških krajev. Med deseterico so bili: brata Franci in Lojze Kajin iz Podklanca pri Vinici, sin malega kmeta Jože Poropatič, drzen borec, o katerem bomo še slišali in ki je končal kot jetnik pod ustaškimi krogli v Za-

Požgana poslopja po vdoru ustašev v Metliko

grebu; Jože Vidnjevič iz Paunovič sela pri Žuničih ob Kolpi, dober partizan, ki je padel v veliki italijanski ofenzivi na Rogu; čevljarski pomočnik Pero Paunovič iz Paunovič sela in njegov brat Jovo; neki Janko iz Žuničev, kmečki fant, ki je bil po vojni šef notranjega odseka v Karlovcu; deveti je bil doma z Belčjega vrha med Dragatušem in Vinico.

Vitkovičevi prostovoljci so prinesli v partizane tri puške mavzerke, tri ali štiri pištole in strelivo.

Zjutraj 10. maja sta komandir Mitja in komisar Bahor novincem razložila red in disciplino partizanskega življenja. Hrane in denarja da nima v partizanih nihče svojega, vse gre v skupen sklad, ki ga hrani intendant. Prostovoljce je nato pregledal zdravnik dr. Lojze Mihelčič, ki je že leto dni živel v ilegali in sedaj redno obiskoval taborišče.

Partizane je oskrbovala tisti čas predvsem Dragomlja vas. Kmetje in dekleta so prihajali v gozd po drva in steljo in gredoč prinašali in privražali hrano in vodo. Vas je tudi oprezovala za premikanjem sovražnika in njegovih ogleduhov in sporočala v gozd.

Partizani so spali v šotorih, dediščini po stari jugoslovan-

ski vojski. Jeleniču Leopoldu so naročili, naj naredi vzorec za partizansko kapo, ki naj bi bila podobna Triglavu. Jelenič je po narejenem vzorcu ukrojl nekaj »triglavk«, prvo zase. Vzorec so poslali v Metliko, kjer so sešili dovolj teh pokrival za vso četo, oziroma pozneje za bataljon. Že v začetku se je na kapah pojavila slovenska zastavica z rdečo peterokrako zvezdo.

Neoboroženih je bilo več kot četrť partizanov. Nekateri so imeli le nože. To stanje bi se popravilo čez nekaj tednov, po prvih večjih bitkah, ki so šle v prvi vrsti za osvajanjem novega orožja, da niso tako množično prihajali v partizane novi in novi prostovoljci.

Že iz taborišča v dragomeljskih lozah so Mitjevi partizani začeli širiti partizansko idejo med Belokranjci tudi na mitingih.

Ivo Pirkovič

Krvava tragedija na Gorenjih Lazah

NA OSVOBOJENEM ozemlju Srbije je bil septembra 1941 v vasi Stolice pri Krupnju posvet vseh pokrajinskih štabov z Vrhovnim štabom narodnoosvobodilnih odredov Jugoslavije. Tu so kritično premotili dotedanji razvoj osvobodilnega boja v državi. Za Slovenijo je tovariš Tito ugotovil: »Neusmiljeno uničevanje in preganjanje slovenskega naroda z njegove domačije je ustvarilo vse pogoje za splošni narodni upor, ali slovenski tovariši tega niso znali izkoristiti. To napako je treba nujno popraviti.« Po povratku dela delegacije slovenskega Glavnega poveljstva iz Srbije so bili v začetku oktobra 1941 izdelani načrti za vrsto vojaških akcij večjega obsega, ki naj bi zajele ves slovenski teritorij. Ena teh je bila usmerjena na obavski pas, za katerega so Nemci 20. oktobra objavili, da bodo iz njega izselili vse slovensko prebivalstvo, da tako napravijo prostor za Kočevanje, ki jih je Hitler pozval »domov v rajh«. Partizanske enote naj bi z vdorom v to ozemlje ovirale nameravano izselitev, obenem pa pritegnile v svoje vrste čim več novih borcev.

Napad je bil izvršen iz dveh strani: iz Savinjske doline je proti Kozjanskemu in Brezici prodiral Franc Rozman-Stane s svojim I. Štajerskim bataljonom, z dolenske strani pa naj bi v I. Dolenjski bataljon združene dolenske partizanske čete vdrele na to ozemlje pri Bučki z nalogo, da likvidirajo tamkajšnjo nemško posadko in pritegnejo čim več borcev iz tega ozemlja v svoje vrste. Pomembnost te akcije je bila poudarjena s tem, da je bilo vojaško in politično vodstvo dolenskih čet izročeno Mihju Marinku in Alešu Beblerju. Napad na Bučko je bil določen za noč na 2. november, za zbirališče dolenskih partizanskih enot pa kota 278 nad Šmarješkimi Toplicami. Na ta pohod so bili pozvani tudi belokranjski partizani.

Poziv belokranjskih partizanov je v pismu Tinetu Železniku poslal Peter Kalan-Boris Kidrič. V snegu, ki je ta čas zapadel, je Železnik nesel obvestilo partizanski skupini pri Kozlovem zdencu

in od tam zopet gazil sneg preko Bele krajine h Kopiničevi skupini v Vinomeru pri Drašičah, semiški skupini pa je že 25. novembra prinesel povelje Jože Miheleč iz Vavpce vasi pri Semiču. Že pri Kozlovem zdencu je bilo s poveljnikom črnomaljske skupine, Lojzom Fabjanom, dogovorjeno, da se sestanejo vse belokranjske skupine pri podružni cerkvi na Smuku nad Semičem. Po naročilu Aleša Beblerja je odšel 29. oktobra iz Novega mesta Jože Košir v Metliko, kjer je po Jožetu Borštarnju dobil zvezo z metliško partizansko skupino, da jo pripelje na Smuk, odkoder je imel voditi zbrane Belokranjce do gradu Otočca na Krki. Semiška skupina je 28. oktobra prišla na zborna mesto. V noči od 28. na 29. oktober so se jim pridružili Lojze Muc in Lojze Jaklič iz Zemlja, iz Gradaca pa Slavko Cerjanc, Anton Kovačič in Pavle Kranjac. Čakali so na prihod črnomaljske in metliške skupine ter noč prebili na prostem pod lipo. Ker obeh skupin tudi 29. oktobra še ni bilo, so naslednjo noč od 29. na 30. oktober prebili v podružni cerkvi na Smuku. To noč je skupino na Smuku zadela prva nesreča: Ivan Bukovec-Smile je bil po nesreči s strelnim orožjem ranjen v peto in so ga proti jutru spravili v dolino v samotno vas Lokve pri Črnomlju, kamor ga je skrivaj hodil zdraviti dr. Štefan Šobar iz Črnomlja.

Metliška skupina je v noči od 29. na 30. oktober po gozdnih poteh in pod vodstvom domačinov prodirala proti Smuku, kamor je prišla 30. oktobra med 8. in 9. uro zjutraj. V njej sta poleg vodiča Jožeta Koširja bila Toni Prus in

Jože Slobodnik, ki sta pripeljala s seboj tudi italijanskega vojaka Bruna. Ta je bil doma iz Furlanije, antifašistično razpoložen, in je v Albaniji pobegnil iz italijanske vojske, prišel v Jugoslavijo ter kot gozdni delavec živel v Žumberku. Tam ga je našel Ivec Anton iz Metlike in ga okoli 20. oktobra 1941 pripeljal na svoj dom, kjer je ostal do odhoda v partizane.

29. oktobra je ves dan po malem snežilo. Tega dne zjutraj je črnomaljska skupina zapustila taborišče pri Kozlovem zdencu, kjer je ostal za stražo Štefan Dvojmoč. Zaradi snega se je skupina zadržala in noč od 29. na 30. oktober prebila v gozdčku nad Petrovo vasjo. V četrtek 30. oktobra je padla gosta megla, poleg tega pa je še ves dan padal gost sneg. Zato so partizani na Smuku razposlali patrolje, da bi prišli v stik s črnomaljsko skupino. Ta je prispela na Smuko istega dne okoli poldne in prinesla s seboj tudi veliko zastavo, ki so jim jo poslali v taborišče aktivisti iz Črnomlja. S to skupino je prišel tudi Tone Suštaršič-Tine Železnik.

Sedaj je bilo na Smuku zbranih brez Bukovca 30 belokranjskih partizanov, ki so sestavili Prvo belokranjsko partizansko četo, kateri je Tone Suštaršič postavil za komandirja Alojza Fabjana, za komisarja pa Jožeta Mihelečiča. V ožji posvetovalni štab so bili določeni Milan Šimec, Alojz Gajzer, Jože Vrščaj in Ivan Černič. Vsa četa je bila dobro oborožena s puškami, pištolami in bombami, vsak pa je imel sto do dve sto nabojev. Četa je imela lahki mitraljez, partizani pa so bili deloma oblečeni v kose jugoslovanskih uniform, deloma pa v civilu. Le eden je bil v celoti uniformiran.

Četa je še istega dne, 30. oktobra, v močnem snežnem mežu in v snegu, ki je segal do kolen, prišla okoli četrte ure popoldne na Gorenje Laze. Polovica jih je prenočevala pri posestniku Šobru, polovica pa pri sosedu Mavsarju, po domače Plutu. Naslednje jutro, 31. oktobra, so z razvito zastavo odšli v smeri proti Krki. Gazili so celec in mimo Radohe v globokem snegu, ki ga je bilo že do pasu, prišli do vasi Pristave pri Podgradu, kjer so zopet prenočili. Za hrano so se enakomerno porazdelili po vseh hišah v vasi. 1. novembra so z

Dušan Mevlja:

Smrt (1943)

*Nekdo je danes med nami
[umrl.]*

*Tiho, tiho oči je zaprl
in šel je od nas.*

Nismo jokali na glas.

*Le pest je skrčil vsak:
nas ne podrž, sovrag!*

Tone Dvojmoč, eden najmarljivejših belokranjskih aktivistov

dnem odšli in hodili skozi Koroško vas, pri Novi gori prečkali cesto Novo mesto—Metlika, nadaljevali pot čez Plemberk nad Stopičami, čez Orehek in Hrib na Veliki Slatnik. Ves čas so hodili z razvito zastavo in porabljali pot skozi vasi za propagando osvobodilnega boja. Od Velikega Slatnika dalje so se izogibali vasi, se umaknili v gozd, nad Ratežem prečkali cesto Novo mesto—Brezice in mimo Sel in Gumberka odšli proti Otočcu na Krki, kamor so prispeli kakšne dve uri pred nočjo.

Tu so naleteli na nepredvideno zapreko: most med desnim bregom Krke in otokom Otočca je bil podrt, en sam čoln pa le na sosedni Strugi. Z njim se je vodil Jože Košir prepeljal na levi breg in se potem z rednim potniškim avtobusom pripeljal v Novo mesto, kjer je obvestil okrožni komite o položaju. Dva novomeška aktivista sta premraženim in od naporne poti izčrpanim borcev prinesla nekaj okrepčila, patrolje pa so medtem zaman iskale možnost prehoda čez Krko. Po šesturnem čakanju so se belokranjski partizani odločili za povratek.

Ta čas, 1. novembra, so se na zbornem mestu med Šmarješkimi Toplicami že zbirali ostali dolnjski partizani in čakali le še Belokranjcev. V gostilni ob cesti blizu Šmarjeških Toplic je bila javka in tam je bil nameščen štab, ki je vodil akcijo proti Bučki. Tam sta Miha Marinko in Aleš Bebler

prejemala poročila, sestavljala načrt pohoda in dajala potrebna povelja. Ko je kurir sporočil, da Belokranjskih partizanov še ni pri Krki, je poslal Aleš Bebler šentjernejskega aktivista Franca Prheta, ki je ta dan prišel preko Bele cerkve, po isti poti zopet na desni breg Krke, da najde sled za Belokranjsko četo. Ta je pri Ratežu naletel na cestarja, ki mu pove, da je skupina oboroženih fantov šla popoldne preko ceste in izginila nekje v Struškem borštu. Ker je že padla gosta večerna megla, jih po gozdu ni iskal, v štab k Šmarješkimi Toplicam pa se tudi ni vrnil, ker se je ta to noč premaknil v njemu neznan smer. Odšli so že v napad na Bučko.

V času, ko so ostali dolnjski partizani napadali postojanko na Bučki, so se belokranjski partizani vračali proti Gorenjim Lazam. Bilo jih je 29, ker se je Ferdinand Kapš že na poti proti Krki blizu Pristave zaradi onemoglosti vrnil v Belo krajino. Pot jih je vodila zopet skozi gozdove in so nekje pri Ratežu prečkali cesto, nato pa prišli v bližino Poganc in od tam krenili proti Gorenji Težki vodi. Na cesti pri Ratežu so že našli sledove italijanskih motoriziranih in konjeniških oddelkov, ki so jih zasledovali. Pri Gorenji Težki vodi je prišlo že do nekaj strelav z italijansko patroljo, vendar so se večjemu napadu izognili in mimo Radohe krenili zopet proti Gorenjim Lazam.

Ta čas pa se je okoli belokranjskih partizanov že zadrževala usodna zanka, ki jo je spletlo gnusno izdajstvo in jo potisnilo v roke številni italijanski vojski, zasledujoči partizane. O tem govori tudi nekaj italijanskih uradnih dokumentov, iz katerih posnemamo:

31. oktobra 1941 je tenente Augusto Fabri, poveljnik karabinjerske postaje v Črnomlju, obvestil poveljstvo karabinjerjev v Ljubljani, Kočevju in Novem mestu, da se v okolici Tolstega vrha zbira oborožena uporniška skupina kakih sto mož, ki baje namerava napasti Novo mesto. Istega dne je ljubljanski kvestor Ettore Messina obvestil divizijo »Isonzo« in »Granatieri di Sardegna« ter poveljstvo XI. armadnega zbora, da se zbira oborožena skupina pri Novem mestu in Vrhpolju. Novomeški komisar javne varnosti je javljal, da je 30. oktobra dopoldne prišlo na Stari grad 17 upornikov, ki da so dobro oboroženi in so po dvehurnem počitku odšli v neznan smer. Bila je to novomeška četa. 1. novembra je novomeški karabinjerski tenente Castagnoli javil, da sta se istega dne zjutraj na karabinjerski postaji v Vinji vasi javila dva kmeta, ki sta naznanila, da je prejšnjega dne okoli 18. ure prišla večja oborožena skupina v Pristavo pri Podgradu in 1. novembra okoli 9. ure šla čez Novo goro proti Težki vodi. Karabinjerska postaja v Vinji vasi je zaradi okvare na

Dva najmlajša jurišača na proslavi jurišačev v Črnomlju, 18. julija 1944. leta

telefonski liniji o tem obvestila novomeške karabinerje tako, da so poslali tam službujočega jugoslovanskega orožniškega narednika v civilni obleki in z nekim zavojem v roki, češ da bi v uniformi zaradi bližine upornikov bila pot nevarna, na karabinersko postajo v Novo mesto. Ko je Castagnoli o vsem poročal na poveljstvo divizije, je tja prišel tudi adjutant 24. p. p. in pripeljal s seboj kmeta iz Stopič, ki je poročal, da je istega dne zjutraj na Plemberku videl večjo oboroženo skupino.

Na podlagi teh poročil se je poveljstvo divizije odločilo, da s svojimi vojaki izvede obširno zasledovanje upornikov. Za poveljnika v tej akciji je bil določen komandant 24. p. p. polkovnik Cosimo Bertacchi. Ta se je odločil, da izvrši akcijo s tremi kolonami: prva, ki jo sestavlja I. četa strelcev z dvema mitraljezoma, z nalogo, da na kamionih prodira do črte Vinja vas—Dolž in zapre upornikom povratek v Gorjance; druga, ki jo sestavlja konjenica in prodira v smeri Stopiče—Orehke—Dolž, z nalogo, da partizane poišče; tretja, ki naj peš koraka proti Hrušici in Gaberju, z nalogo, da partizane prestreže ob morebitnem umiku proti Tolstemu vrhu. 1. novembra ob 13. uri so vse tri kolone odšle proti naznačenim ciljem. Tretja kolona, ki je prodirala proti Hrušici, je verjetno korakala mimo mesta, kjer so belokranjski partizani prešli cesto nad Ratežem, le kako uro po prehodu čete. Takrat, ko so se Belokranjci začeli vračati, to je ob polnoči med

1. in 2. novembrom, je bila prva italijanska kolona na Težki vodi, druga v Stopičah in tretja v Gaberju.

Kot omenjeno, je pri Gorenji Težki vodi 2. novembra prišlo do streljanja med prvo italijansko kolono in partizani, ki so s tem tudi sami odkrili svojo sled. Od tod pa so partizani skozi Jurno vas in Pristavo ter skozi gozd prišli na Gorenje Laze. Ko sta se Lojze Košir in Lojze Fabjan prepričala, da v Gorenjih Lazah ni Italijanov, je Belokranjska četa okoli 9. ure zvečer stopila v Gorenje Laze in se zopet nastanila pri Šobru in pri Mavsarju. Bori so povsem izmučeni in izčrpani ter premočeni deloma odložili obleko in odšli počivat. Pri Mavsarju so odšli na senik in niso vzeli niti orožja s seboj, temveč so ga pustili v hiši. Pri Šobru so ostali v sobi v pritličju, medtem ko so se domači umaknili v podstrešno sobo. Italijanska kolona na Težki vodi je po spopadu sledila partizanom, našla njihovo sled in prišla za njimi do Radohe, kjer je nameravala prenočiti. V tem pa je bilo zopet na delu izdajstvo. Ko so partizani prišli k Mavsarju, sta bila tam slučajno dva delavca iz Radohe, ki sta ob prihodu partizanov takoj izginila, se vrnila na Radoho in tam javila, kar sta videla. Ivan Luzer iz Radohe je nato za ceno 500 lir peljal Italijane po ozkotirni gozdni železnici na Laze in jim pokazal hišo, v kateri so partizani prenočevali. Ker je bil obveščen samo o Mavsarjevi hiši, so Italijani pričeli obkoljevati samo to poslopje. Medtem so bile obve-

ščene o partizanski skupini tudi ostale italijanske vojaške kolone, ki so sedaj začele z vso naglico prodirati proti Gorenjim Lazam. Iz Bele krajine so v tej smeri prodirali tudi oddelki I. in II. bataljona 23. p. p. Skupno so v akciji proti partizanom na Gorenjih Lazah, peš, na konjih in motornih vozilih sodelovale sledeče italijanske vojaške enote: štabna četa I. bat. 24 pp. »Como«; 3. četa istega polka; 14. četa div. topničarjev; 1. baterija 6. art. polka in oddelki I. in II. bat. 23 pp. »Como«.

Okoli 21.30 se je napad na partizane pri Mavsarju začel. Bila je jasna mesečna noč. Italijani so obkolili vso domačijo in prisilili gospodarja, da bi jim vlekel partizane iz senika, katerega so medtem tudi zažgali. Ker so bili partizani brez strelnega orožja, bojišče pa je bilo z mesečino in ognjem povsem razsvetljeno, so bili partizani pri tem, ko so se skušali reševati iz gorečega poslopja, lahek plen italijanskega orožja in so padali drug za drugim. Okoli 22. ure je bila zažgana tudi preko pota stoječa kašča, tako da je bil ves prostor povsem razsvetljen.

Ko so partizani pri Šobru zaslišali strele, so takoj pograbil za orožje in napadli Italijane. Pri tem sta bila ubita dva italijanska vojaka, o ranjenih pa italijanski viri ne poročajo. Ker je v naglici nastala okvara na partizanskem mitraljezu, so mogli uporabljati le puške, revolverje in bombe. Medtem so začeli Italijani obkoljevati tudi drugo partizansko skupino, ki se je po enourni

Preteklost in boj

POZABLJENA si bila, pa vendar tako lepa, bogata Bela krajina. Ljubeče te je poljubljalo sonce in te bogatilo. Iz te ljubezni je vzklilo rumeno, težko klasje, iz nje je vzrastle poln grozd in dal tistemu, ki je prišel k tebi, svojega soka, da je pokrepčan stopal dalje. Kot vsa lepa Slovenija si služila tudi ti, njen zadnji košček, le za izrabljanje brezčutnim lakomnežem in politikantom. Ljudstvo je garalo na tej zemlji, njegov pot pa so stregli oderuhi in ga pretvarjali v cekine. Zato pa nisi imel časa, Belokranjec, da bi videl lepote svoje domovine! Marsikdo si je poslednjič natočil kupico iskrečnega vinca, vtaknil v torbo kruha in luka ter krenil v svet. Tu ni bilo prostora zanj, ker so mu kruh odjedali tisti, ki jim je zaupal vodstvo svojega rodu. Kdo ve, koliko časa bi še trajalo to bedno življenje seljaka, da ni trpljenje prekipelo do vrha? Izdajstvo petokolonaške gospode je bilo preočito. Spregledal si, Belokranjec, spregledal in stopil v vrste borcev za novo, pravično

borbi začela umikati in iskati poti iz obroča. Pri tem se je skupina deloma razbila, nekaj jih je padlo v boju, nekaj jih je bilo kasneje ujetih in razen dveh ustrreljenih. Od skupnega števila 29 borcev, se je prihodnje dneve vračalo v Belo krajino le osem partizanov. V boju padlih ali pozneje ustrreljenih je bilo 19 borcev, padel pa je tudi posestnik Mavsar. Dva borca sta bila ujeta: Franc Korelec in četni komisar Jože Mihelčič.

Mihelčič se je zatekel v vas Pribiše in so ga v trenutku, ko si je gasil žejo pri vodnjaku, napadli Italijani, ki so prišli iz Semiča in bili v vasi na preži. Ker ni mogel več uporabiti orožja, se je z njimi spopadel z rokami in Italijanom se je šele po daljšem času posrečilo, da so ga ukrotili in zvezali, ga strahotno pretepali in končno zaprli v Radovanovo klet. Odtod so ga kasneje med stalnim pretepanjem odpeljali v Semič in se z njim kot z dragocenim lovskim plenom še fotografirali. Od tam so Mihelčiča prepeljali v zapore italijanskega vojaškega sodišča v Ljubljani; 6. decembra 1941 je bil kot prvi Slovenec pred tem sodiščem obsojen na smrt in 9. decembra zjutraj ustrujen na strelišču ob Dolenjski cesti. Takoj po ustrelitvi so truplo odpeljali v Trst in ga tam pokopali. General Taddeo Orlando je v svojem aktu z dne 8. decembra 1941, poslanem poveljstvu XI. armadnega zbora, zapisal, da je prosil Visokega komisarja za prevoz trupla v Trst zato, da bi v primeru, če bi bilo pokopano v Ljubljani, grob ne

postal mesto, kamor bi romali Italijanom sovražni prebivalci Ljubljane in tam polagali cvetje.

Poide Jerman je usodno noč iz boja bos v globokem snegu pribežal na Radoho in prosil nekega delavca, naj ga skrije. Ta je to storil, nato pa izdajalca Luzerja vprašal, kaj naj stori. Ta mu je ukazal, naj gre po Italijane, ki so res prišli in Jermana ustrčili.

Neznani borec je v noči v dolini pod Sobrovo hišo padel v apneno jamo, iz katere se ni mogel več dvigniti. Zjutraj so ga Italijani našli in ustrčili.

Partizan Vinko Švajger se je po borbi zadrževal v bližini Dolenjih Laz. Kočevarji so mu dali hrano, obenem pa poslali po Italijane, da so ga ujeli, kot so medtem ujeli tudi Franca Korelca. Vinka Švajgerja so Italijani ustrčili.

Slavko Cerjanc in Jože Slobodnik sta tavalala po bližnjem gozdu in zjutraj prišla k hiši neke Vidmarce nad železniškim prelazom pri Rožnem dolu. Imenovana ju je pridržala in jima začela kuhati zajtrk, pri tem pa skrivaj poslala neko dekle po Italijane v Dolenje Laze. Borca sta nekaj zaslutila in hotela vedeti, katera pot skrivaj vodi proti Beli krajini. Vidmarca jima je pokazala poljsko pot, ki vodi na Gorenje Laze. Prav takrat se je z Gorenjih Laz po isti poti vračal komandant divizije »Isonzo«, general Federico Romero. Spremljal ga je poleg drugih tudi komandant divizijskih karabinerjev, kapetan Enrico Pani. Ti so nekako na pol pota do ceste naleteli na oba borca. Pani in karabinjer

Rainone Gaetano sta ju zaustavila in Pani se je o tem, kar je sledilo, sam takole pohvalil: »Ob 11.45, medtem ko sem v spremstvu karabinerja šel nekaj korakov pred poveljujočim generalom, da bi prišli k avtomobilu na cesti, sem na poti v gozdu srečal dva civilista iz iste skupine (kot je bila uničena na Gorenjih Lazah), oborožena s pištolami. Zapovedal sem jima dvigniti roke, ju razorožil, zaskočil ter ustrčil.«

V drugi brzokavki, poslani istega dne zvečer, pravi: »Dva komunisti, ki sem ju ustrčil, sta pred tem podala sledeče osebne podatke:

1. Jože Slobodnik, sin Antona in Marije Matkovič, roj. v Metliki 14. aprila 1906, delavec;
2. Ladislav Sadianiz, sin Jožeta in Marije Šefanič, roj. v Gradacu 27. avgusta 1921, delavec.«

Očitno je, da je pri drugem znana italijanska nesposobnost za pravilno dojetje in pisanje slovenskih priimkov in krajevnih imen spakedrala ime Cerjanc. Ta akt dokazuje, da je bil Cerjanc ustrujen skupaj s Slobodnikom, in ne Vrščaj, kot nekateri domnevali. Prav tako ni bil Cerjanc tisti, ki so ga našli Italijani v dolini pod Sobrovo hišo, kot trdijo domačini, in je to moral biti neki drugi borec.

Panijevo hvalisanje pa je imelo še neko drugo posledico. Ko je prišel omenjeni akt na poveljstvo XI. armadnega zbora, ki je bilo takrat v Planini na Notranjskem, je namestnik komandanta štaba XI. armadnega zbora podpolkovnik Adelmo Pederzani s svinčnikom napisal na akt to opazko: »Po mojem mnenju je vse prav,

Bele krajine ...

in lepo življenje. Danes veš, kaj je svoboda, danes se boriš zanjo. Poglejmo može, silne in trdne, ko rušijo trhljo stavbo fašizma! Žene pomagajo svojim sinovom in bratom, ki so v partizanih. In mi mladi? Nič nas ne more ustaviti v boju za svobodo! Kot veletok hitimo v boj. Čuješ glas našega mitraljeza v Metliki? Si čul pok minometa pri Črnomlju? Pojdi zvečer po vasi! Čul boš pesem, ki poje o borbi, o svobodi. Stopi v hišo in videl boš dekleta, zbrana ob pomenku, kako bodo podprle svoje tovariše! Pojdi na pašo, padel boš v zasedo naših najmlajših, pionirjev! Danes je vstalo vse, kar je živega. Le nekaj izdajalcev trepeče še tam za žico in čaka strahopetno svoje sodbe. Dobro vemo, da bo prišla kmalu in da jim bo strašna. Mladina pa hiti naprej, vedno večji je naš tok. Vas za vasjo se nam priključuje — mogočna armada zvestih, poštenih src ...

(Iz 1. številke glasila slovenske mladine za Belo krajino: »MLADA BELA KRAJINA«)

samo besede »sem ju ustrelil« niso na mestu. Dobro je misliti na posledice.« General Mario Robotti je to opombo dopolnil z besedami: »Naravno! Sem se čudil tudi jaz. Zaupno to povedati Romeru.« In nekaj dni zatem je general Romero dobil sledečo Robottijevo brzojavko: »Nič nimam pripomniti k vedenju kapetana sig. Enrica Panija. Prosim pa, da imenovanega kapetana opozorite, da bi mu osnovni pojem preračunljivosti moral nasvetovati, da bi se v uradnem aktu poslužil povsem drugih besed, kot pa jih je uporabil za oznako ustrelitve omenjenih dveh oseb.«

Kaj nam povedo ti dokumenti? Nič več in nič manj kot to, da je italijansko vojaško poveljstvo narokovalo in odobravalo tudi taka zločinska dejanja svojih vojakov in oficirjev, ki so sicer po vojaških zakonih in predpisih mednarodnega prava prepovedana. Zato naj bi o takih dejanjih v uradnih aktih tudi ne poročali, češ da je »dobro misliti na posledice«, to se pravi na možnost, da pride tak akt v »neprave« roke, in da mora zato vsako poročilo biti pisano »preračunljivo«, to se pravi tako, da bi v aktih bila zabrisana sled zločinskega ravnanja italijanske vojske.

Ko je zimsko jutro 3. novembra obsvetilo pozorišče krvave tragedije na Gorenjih Lazah, so poleg številnih vojakov italijanskih enot, ki so se zgrinjali na Gorenje Laze, prišli tudi v uniforme Heimatbunda oblečeni Kočevarji

iz Dolenjih Laz in nekaterih drugih vasi. Med njimi so bili zlasti glasni neki Bučar, Ferdo in Rudo Sušteršič, Hans in Adolf Šobar in drugi. Ti so sedaj ob odobravanju italijanske soldateske znašali ves svoj hitlerjevski bes nad padlimi partizani in se za napad na kočevsko vas Blatnik, izvršen 13. oktobra 1941, maščevali tako, da so mrtvim partizanom tlačili med ustnice tleče cigarete, jih šlačili, jim zapenjali verige okoli vratu ter jih vlačili po snegu.

V torek, 4. novembra dopoldne, so Kočevarji na vozovih odpeljali na Uršna sela 9 padlih partizanov, ostalih devet pa na vozičkih gozdne železnice v Rožni dol. Tja so dan kasneje odpeljali tudi ustreljenega Vinka Vrščaja. Padle so na obeh postajah nametali na vidna mesta, da so potniki iz

vlakov lahko videli žrtve italijanskega in hitlerjevskega divjštva in domačega izdajstva. Kasneje so jih pokopali na tamkajšnjem pokopališču.

Tako je bila končana tragedija na Gorenjih Lazah, na katero spominja danes v tem kraju skromen spomenik z imeni padlih borcev Prve belokranjske partizanske čete. Po osvoboditvi so jih prenesli v ožjo domovino in njihove kosti počivajo danes na Gričku nad Črnomljem, v sruču Bele krajine.

Opomba: Ta sestavek je pisan po arhivalnih virih, gradivu, ki ga je zbral Ivo Pirkovič, in iz povedih očitvidcev. Netočnosti in nepopolnosti naj bralci javijo na avtorjev naslov v Dolenjski muzej v Novem mestu ali naj jih popravijo v eni naslednjih številkih revije »Borec«.

Janko Jarc

Napad na Rožni dol

Iz še ne objavljene zgodovinske razprave Iva Pirkoviča o belokranjskih partizanih smo iz poglavja »odred in njegov pohlep po orožju« izbrali odlomek o napadu partizanov na Rožni dol, meseca junija 1942. Napad na Rožni dol je ena izmed uspešnih akcij belokranjskih partizanov, ki je hkrati tudi karakteristična za hrabrost, odločnost in bliskovitost belokranjskih borcev.

FORMIRANJE odrednega poveljstva in sestava obeh bataljonov je vzelo več kot teden dni. Novi poveljnik prvega bataljona na Brezovi rebri, Janez Majnik-Džems, pa ni tega čakal, ampak je že prej napadel fašiste v Rožnem dolu, da bi — v skladu z nalogami novega odreda — uničil železniški tir in vodovodno napajalno črpalno za lokomotive. V veliki meri pa tudi iz golega pohlepa po orožju, na katerega so množice prostovoljcev golih rok nestrpno čakale. To svojo prvo popolno zmago je Džems izbojeval proti koncu junija 1942. leta.

V okupatorjevih listinah bemo, da so bili za napad v Rožnem dolu odbrani iz obeh bataljonov »v sposobnosti in pogumu preizkušeni moške«.

Prvi bataljon je dal okoli 60 mož, ki jim je poveljeval Džems. Njihova naloga je bila likvidirati sovražnikovo postojanko v železniški čuvajnici ob vходу v predor, osvojiti orožje in uničiti železniški tir. Drugi bataljon je dal 70 do 80 borcev druge čete s Kleča, ki so pod poveljstvom Pezdirca-Slava dobili ukaz, obvla-

Prvi slovenski tankovski odred, jeseni 1944. leta v Beli krajini

Janez Lunar: Mulovodec
z mulo

dati straže pri vodovodnih črpalkah in te važne železniške naprave onesposobiti.

Fašisti v čuvajnici so se pravkar brili in umivali, vpili drug čez drugega, kakor je bila italijanska navada, in se pripravljali k obedu. V ta lahkomiselni južnjaški sejem je treščilo presenečenje...

Straža iz bunkerja pred postojanko je ušla skozi tri kilometre dolg predor v Semič. Partizani so brez odpora vdrli v postojanko. V oglušujočem trušču ofenzivnih bomb in krikov smrtno groze so se mešali redki strelji pušk. Fašisti so zmedeni in kakor brez uma begali po hiši. Partizani so jih lovili za ovratnike in uničevali. Redkemu se je posrečilo izmotati se iz vrveža in uteči. Nekdo se je znašel in dvignil roki. Dogodki so se odvijali bliskovito, kakor vselej, kadar misli ne utegnejo slediti nagonским kretanjem in jih zavestno voditi. Le nekaj skopih trenutkov — in smrtni ples se je zopet polegel. Partizani so se zasopli spogledali: nihče ni bil niti opraskan.

Toda poglejmo še na drugo krilo bojišča!

K poslopju z vodnimi črpalkami, streljaj pod čuvajnico, so se Pezdirčevi partizani pril plazili nezapaženo. Pred hišo je bil zidan bunker in izkopani strelski jarki. V bunkerju je bila straža s strojnico.

Napadalci so nameravali počakati, da bi fašisti sedli k

obedu. Pri predoru pa so že počili strelji. Tedaj so se s klici: »Mani in alto!« pognali v napad. Rafo Škrl je vrgel v bunker bombo in potegnil ubitemu fašistu strojnico iz rok. Stane Cuznar je nastavil puško na okno. Drugi so vdrl skozi vrata. V postojanki so fašisti dvigali roke kvišku. Tisti, ki so se zmedeno obotavljali ali se poskušali upreti, so obležali ubiti. Štiri so zajeli žive in jih razorožili. Ušel ni nihče. Partizani tudi tu niso utrpeli izgub; nekomu je krogla le oplazila roko.

Sedaj so uporniki začeli uničevati črpalke. Z Dieslovih motorjev so pobrali jermene in s puškinimi kopiti polomili armaturo. Za temeljito uničenje jim je še manjkalo učinkovitega eksploziva in izkustva.

Džemsovi partizani so medtem rušili železniško progo.

Partizani so našli 13 ubitih sovražnikov, 5 je bilo ujetih. Ranjen je bil tudi neki slovenski železničar, dodeljen službi pri črpalkah. Partizani so ga prepeljali v svojo bolnišnico, kjer je ozdravel.

Med plenom so partizani zbrali dve lahki strojnici (v vsaki postojanki so zasegli eno), 15 pušk, 5 pištol, 160 rdečih bomb »paradajzov«, 12.600 kosov streliva za strojnice in puške, šotorska krila in 47 ušivih odev. Združenim partizanskim sovražnikom, fašistom, savojski vojski, belogardistom, mrazu in gladi se je tako pridružil še ta drobn, a nadležni sovražnik, uši, ki je belokranjske partizane potem nadlegoval vse do velikih razkuževalnih akcij, ko je pretila nevarnost epidemije pegavca.

Zmagoviti četi sta jetnike in plen odpeljali vsaka v svoje taborišče. Belokranjska bataljona sta dobila prvi strojnice. Na Brezovi rebri so jo krstili »pesek«. Puške in pištole so nemudoma razdelili med neoborožene prostovoljce. Jetnike so nahranili in jih z oboroženo stražo poslali v Stari log na Kočevskem.

Na Brezovi rebri se je ves dan razlegala prešerna pesem.

Ivo Pirkovič

Krajevni prazniki

— spomin na NOB

ČRNOMELJ: 19. FEBRUAR

19. februarja 1944 je bilo v Črnomlju I. zasedanje SNOS.

METLIKA: 26. NOVEMBER

26. novembra 1942. leta so slovenski in hrvaški partizani likvidirali belogardistično postojanko Suhor in s tem zadali belogardistom v Beli krajini smrtni udarec.

SEMIČ: 28. OKTOBER

28. oktobra 1941. leta je bila na Smuki ustanovljena I. belokranjska četa, v katero so se vključili borci iz Semiča.

PREDGRAD: 1. JUNIJ

1. junija 1942. leta so kočevski in belokranjski partizani napadli fašistično postojanko v Starem trgu. V tej borbi je padlo 50 Italijanov.

VINICA: 21. OKTOBER

V teh dneh so partizani in domači prebivalci vodili hude borbe proti vdoru Nemcev in ustašev. Sovražnik je požgal ob tej priliki vas Sečje selo.

DRAGATUŠ: 5. MAJ

5. maja 1944. leta je bil letalski napad na Glavni štab NOV in POS. Ob tej priliki je bil Dragatuš porušen. 5. maja 1935 se je ljudstvo uprlo oblastnikom v stari Jugoslaviji.

GRADAC: 26. JULIJ

26. julija 1942 je odšla iz tega kraja večja skupina borcev k partizanom. Tega dne so Italijani zažigali v vasi in precej ljudi odgnali v internacijo.

ADLEŠIČI: 22. MAREC

22. marca 1945. leta so bile večje borbe z ustaši in Nemci. V teh bojih so bili požgani Adlešiči in okolica.

ŠKOFLJICA: 16. MAJ

16. maja 1942. leta je partizanska enota iz smeri Zalog nad Škofljico napadla močno italijansko postojanko v Škofljici. V noči od 16. na 17. maj tega leta je odšlo iz Škofljice k partizanom kar 85 domačinov.

DOL. TOPLICE: 24. MAJ

24. maja 1941. leta je bil prvi sestanek aktivistov OF iz topliške občine. Sestanka, ki je bil v Meniških steinikih, se je udeležilo sedem domačih aktivistov in en član Izvršnega odbora OF Slovenije.

TRŽIČ: 5. AVGUST

5. avgusta 1941. leta so odšli iz Tržiča prvi borci k partizanom, in sicer v Kranjsko-tržiško partizansko četo.

Metliške žene v boju za svobodo

V ZIMI 1943 so mi sporočili iz rajona na Radovici, da bo na pustno nedeljo velik partizanski miting, ki naj se ga za gotovo udeležim. To sem sporočila tudi svojim najbližjim sodelavkam Zlati Škof ter sestram Pepci in Marici Jug, ki so takoj sklenile oditi z menoj na Radovico. Bilo pa je tedaj precej nevarno iti na tak pohod, ker so po bližnji in daljnji okolici večkrat šarile belogardistične patrolje. Posamežno smo se izmuznile iz mesta, ne da bi nas opazili Italijani ali belogardisti. Ker takrat ni bilo več snega, je bila pot lepa in suha. V mislih in pomenkih o veselem snidenju s partizani-domačini nam je čas hitro minil. Zgodaj popoldne smo prispele v Radovico, kjer je bilo že zelo živahno. Sredi vasi je visela rdeča zastava. Stiski rok in veselo svidenje! Moja sestra Slava, ki je tudi bila v partizanih, mi je povedala, da me pri Gosenčevih čaka Mica Šlandrova. Ker sem že iz prejšnjih sestankov in zvez s partizani poznala tovarišico Mico kot eno prvih bork-žena, sem bila te vesti zelo vesela. Znanci in moja sestra so mi predstavili ženo srednje postave, rekoč: »Vidiš, to je Mica Šlandrova.« Prav taka je bila, kot sem si jo predstavljala. Bila je prava žena-borka, ki je šele nedavno prišla na teren iz Tomšičeve brigade. Bila je zelo suha, kratko pristriženih las in v temno plavi uniformi. Dobro se spominjam njenega prvega prisrčnega stiska rok, kar je bilo, mislim, zanjo zelo značilno. Tega sem se spomnila tudi leto dni pozneje, ko nas je večja kolona potovala v Kočevski Rog. V velikem snegu, po ozki in ledeni stezi ter v strmi breg me je njena roka držala kot klešče. Da se kolona ne bi pretrgala, seveda!

Ker v hiši ni bilo primerno govoriti, me je Mica povabila na dvorišče. Tam me je vprašala, če bi hotela v Metliki organizirati odbor AFŽ. Povedala sem ji, da je v Metliki

le še malo žena, ki ne delajo za OF, ker se jih je že prvo leto precej vključilo, leta 1942 pa je delala že skoraj vsaka druga žena. Mnoge so zbirale in dajale: denar, obleko, sanitetne potrebščine in zdravila, razno posodo ter širile partizansko literaturo. Res, le povezati bi jih bilo treba in jim dati organizacijsko osnovo! Nazadnje sva se sporazumeli, da o stvari premislim in napravim predlog za mestni odbor AFŽ v Metliki. V odboru naj bi bilo sedem do devet dobrih tovarišic, delavnih in kar najbolj zanesljivih.

V času mojega razgovora z Mico, so ostale tovarišice iz Metlike našle svoje znance med partizani in tako nam je vsem skupaj čas hitro potekel. Že ob prihodu so nas partizani opozorili, naj se ne giblamo preveč javno med partizani, ker je možno, da je med ljudmi kak vohun. Tudi jaz sem vse tri na to opozorila. Zlata Škof je največ hodila z menoj ali pa s svojimi dobrimi znanci v partizanih. Tudi plesala ni zvečer na mitingu. Tovarišici Jugovi pa sta bili brezskrbno v družbi in plesali, kar je imelo za njiju

usodne posledice. Jaz sem tisto noč prespala pri Zlati Škof na Hribu v Metliki. Italijani so kmalu po našem odhodu začeli streljati s topovi na Radovico; žrtev pa baje ni bilo. Takoj sem posumila, da je moral biti tam neki izdajalec. Izkazalo se je, da je bil moj sum upravičen. Tisto nedeljo je od partizanov dezertiral k belogardistom bivši trgovski pomočnik pri Pecariču v Metliki. Marico Jugovo so takoj drugi dan aretirali, njeno sestro Pepco, ki je bila uslužbena na železniški postaji, pa so kar iz službe odvedli v ječo. Marico so pozneje izpustili, Pepca pa je bila zaprta tudi v Novem mestu. Medve z Zlato sva se nekaj časa skrivali doma in nisva hodili v mesto, ker sva le mislili, da nas utegne tisti izdajalec opaziti. Žal nam je bilo Pepce Jugove, ki je že 1942. marljivo in požrtvovalno delala za partizane, neustrašeno prenašala material in sporočila preko blokov (kar v robu na podlogi plašča). Zveze s partizani je vzdrževala tudi preko železničarjev. Po kapitulaciji Italije je stopila v XV. brigado, kjer se je tudi dobro izkazala.

V Metliki sva sporazumno s tovarišicami: Milico Grčar, Romano Hanzel in z ostalimi najbolj aktivnimi ženami se-

Belokranjske mladinke, članice okrožnega komiteja SKOJ, po kapitulaciji Italije. Od desne proti levi (spredaj): Tončka in Anica; zadaj: Fančka, Anica, Vida, Hilda in Slava

stavili predlog za Mestni odbor AFŽ. Predlagane so bile: Ivanka Lindič, Micka Prus, Romana Hanzel, Milica Grčar, Nada Malnarič, Olga Popovič in jaz. Okrožni odbor OF in AFŽ za Belo krajino je naš predlog odobril. Odprto je bilo vprašanje, katera naj bo sekretarka. Predlagani sva bili jaz in Romana. Romana je takrat rekla, da je to odgovorna, naporna in nevarna reč in zato bo najbolje, če bo sekretarka Regina. Ona dela spretno in previdno, v »vsako luknjo zaide neopazno kot miš« in skušenj ima tudi že dovolj. Pri tem je ostalo. Pozneje smo v odbor vključili še Tilko Prus, ki je ob kapitulaciji Italije postala sekretarka, jaz pa sem odšla na delo v rasonski odbor.

Kmalu po ustanovitvi odbora AFŽ smo imele prvo sejo (nekako spomladi 1943), ki je bila v Prusovi hiši. Zaradi nevarnosti razkritja smo se seje udeležile le štiri tovarišice (Romana Hanzel, Milica Grčar, Nada Malnarič in jaz); z drugimi članicami smo bile povezane posamezno. Na seji smo se pogovorile, kako bomo pritegnile k delu čim več žena, kako razširjale literaturo in organizirale veliko nabiralno akcijo za našo vojsko. Vse tri sklepe so žene v Metliki marljivo izpolnjevale. Na poletje 1943 smo organizirale veliko nabiralno akcijo za partizane, pri kateri je sodelovalo mnogo žena in mladine. Pri tej akciji so se zlasti izkazale: Micka Prusova, Weiblovi, Pepca Rajmar, Popovičeva, Lindičeva, Stipančičeva in druge. Kot kurirke in prenašalke materiala so se izkazale: Nemanicheve iz Svržakov, Zlata Škof, Zofka Rus, Mimica Nemanich in Ančka Dragovan. Zbiralnica je bila pri Škofovih na Hribu v Metliki in v dveh hišah v Svržakah. Nabrane potrebščine, hrano in obleko smo potem oddale OOF za Belo krajino, ki je imel takrat sedež na Suhorju, nekaj stvari pa smo oddale naravnost partizanom. Po kurirskih poteh in zvezah s partizani sva največ hodili skupaj z Zlato Škof, včasih pa tudi z Gelco Vergot. Z Zlato sva istočasno utrjevali organizacijo mladine v

*Partizanka Staša s sinom
Aljošem, jan. 1945 v Črnomlju*

Metliki. Sejo odbora LMS smo imeli pri Vergotovih.

Takoj po žetvi 1943. leta je bila v gozdu nad Suhorjem okrožna konferenca AFŽ za Belo krajino, ki jo je vodila takratna sekretarka Francka Dolenjc. Navzoči so bili še: zastopniki IOOF Slovenije, Glavnega štaba NOV in POS, Glavnega odbora AFŽ Slovenije, član britanske misije major William Jones itd. Po udarek konference je bil: nuditi čim več pomoči vojski, za to nalogo pridobiti čim več žena, ki se še niso vključile v OF. Govorniki na konferenci so poudarjali vlogo našega boja za skorajšnji zlom italijanskega fašizma in pričetek novega razdobja v razvoju OF in narodnoosvobodilne borbe. V zvezi z novimi nalogami za žene je bila tudi sprejeta resolucija, ki je pozivala vse žene naj sodelujejo v borbi za osvoboditev. Po konferenci smo delo v metliški organizaciji AFŽ v marsičem izboljšale, zlasti v propagandnem smislu. Razdelili smo mnogo »Poročevalca«, vsakovrstnih letakov in brošur. Ker smo dobivale letake tudi v italijansčini, smo jih previdno odlagale okrog bunkerjev in ostalih italijanskih postojank. Dobili smo tudi precej letakov, ki jih je 8. avgusta 1943

izdal kot amnestijo Glavni štab NOV in POS s podpisom Franca Rozmana-Staneta in Borisa Kraigherja. V pozivu »Zapeljanim Slovencem!« je bilo med drugim:

»Zadnji čas je, da spregledate tudi vi, ki ste v svoji zaslepljenosti prijeli za orožje proti lastnemu narodu... Ker hočemo napraviti vse, da bi preprečili bratomorno vojno in ker vemo, da ste v svojih srcih ostali zavedni Slovenci, nedvoumno izjavljamo:

1. Nikomur, ki bo izročil orožje NOV in PO Slovenije, se ne bo ničesar zgodilo. Svoobodno bo lahko odšel na svoj dom.

2. Odprta so vrata v našo vojsko vsem, ki so uvideli prevaro in hočejo popraviti greh, ki so ga zakrivali nad slovenskim narodom, ko so vstopili v vrste bele garde, s tem, da primejo za orožje in gredo v boj za dokončno osvoboditev in združitvev slovenskega naroda pod vodstvom NOV in PO Slovenije.

Hitlerjevi fašisti bodo še skušali divjati nad slovenskim narodom. Prva dolžnost vsakega zavednega in poštenega Slovenca je, da dà vse sile na razpolago za popolno uničenje fašizma.

Največji zločin nad narodom danes delajo tisti, ki hočejo nadaljevati z bratomorno vojno, skušajo prepleskati belo gardo v modro... Zato vas pozivamo: premislite in spreglejte! Priдруžite se NOV in PO Slovenije...!»

Te letake smo razmetavale okrog bunkerjev, kjer smo bile prepričane, da jih bodo dobili belogardisti. Nekaj smo jih nastavile pred vrata in okna njihovih družin. Največ pa smo jih poskrile v snopja na Vukšiničevi pristavi. Sem so belogardisti zvozili pšenico po žetvi, da bodo mlatili pod »zaščito«. Me smo partizane opozarjale, zakaj jim pustijo voziti pšenico v postojanko, pa so nam dejali: »Naj jo le omlatijo, saj jedli je ne bodo.« Kako prav so imeli! Toda tedaj smo to izkoristile tudi za propagando. Milanu Koželjevemu sem naročila, naj na vsakih pet do deset snopov položi en letak. Milan in Zofka Rusova sta to delo dobro

opravila, kajti na dan mlačve je belogardist Matkovič iz Čuril nosil za kapo na glavi zataknjen letak in grozil sosednji hiši: »Še tukaj nam ne dajo miru. Krvavo bo plačal tisti, ki je to naredil!« Mi smo se jim seveda smejali, ker smo bili sigurni, da ne bodo našli nikogar, ki bi moral ta letak plačati z življenjem, oni pa so tik pred obračunom. V dneh pred kapitulacijo Italije smo organizirali tudi trosilne akcije s parolami OF. Listke je natipkala Zlata Jurajević, razstresala pa je metliška mladina. Letaki in listki, ki so jih našli belogardisti ter italijanski vojaki in oficirji, so izzvali različne komentarje, jezo in preplah. Italijanski fašisti in njihovi podrepaniki so vedeli, da velika večina Metličanov živi in dela daleč od interesov fašističnih okupatorjev in njihovih pomagačev.

Po kapitulaciji Italije so metliške žene svoje delo še bolj razširile. Mnogo so napravile tudi za partizanske bolnišnice. Mnogokrat so zbrale za poln voz hrane in jo odpeljale v žumberške bolnišnice (SHVPB). Po ves dan so žene pekile pecivo in delale rezance za ranjence. Zbirale so sočivje, sveže in suho sadje

itd. Take akcije so bile zelo pogoste, zlasti pa za praznik žena 8. marca, ko je sleherna vas izkazala ljubezen ranjenecem in partizanskim borcem.

Žene so skrbele tudi za družine, prizadete v vojni, največ za begunske otroke iz Bosne, ki so v bojih in v ustaških pokoljih izgubili starše. Prav tako so pomagale beguncem iz Čabra. Oskrbovale so tudi Dom partizanskih otrok v Podzemlju. To so opravljale tudi med veliko nemško ofenzivo 1943. leta. Svojo izredno požrtvovalnost pa so metliške žene pokazale julija 1944, ko so bili blizu mesta veliki boji z Nemci in ustaši. Noč in dan so nosile hrano borcem na položaj, kuhale so najboljše jedi, kar je katera premogla in so v tem kar tekmovala. Izvrstno so se izkazale tudi kot kurirke in obveščevalke o gibanju sovražnika.

Nekaj dokumentov o delu žena v Metliki je shranjenih tudi v Belokranjskem muzeju, v oddelku NOB, v Metliki. To so največ potrdila in zahvale partizanskih bolnišnic in enot za sprejeta darila iz leta 1944. V Muzeju so ohranjeni tudi dokumenti Ivčeve Anice, ene prvih borbenih žena v Beli krajini.

Regina Fir

Dušan Mevlja:

Borci vstaje

(Ob 22. juliju)

*Skozi plamen gledam zbranost teh obrazov,
ti obrazi ne priznavajo porazov!
In čeprav so ure preizkušnje bridke,
jasni so v veličastnem svitu bitke!*

*Poklonimo se spominu borcev vstaje,
ki so šli v smrt zato, da mi živimo.
S tiho, svetlo mislijo jih počastimo,
njih imena izgovorimo šepetaje.*

*Skromni, tihi so nam priborili zmago,
darovali nam, kar nam je najbolj drago.
Rdeči cvet svobode klije iz njih biti,
nikdar, nikdar jih ne smemo pozabiti!*

ŠE NE VESTE?

KOLIKŠNE SO BILE ČLOVEŠKE ŽRTVE V DRUGI SVETOVNI VOJNI? Organizacija Združenih narodov je napravila obširno in temeljito statistiko o žrtvah v drugi svetovni vojni. Skupno število žrtev je okrog 80.000.000 ljudi. Na bojiščih je padlo okrog 35.000.000 vojakov. Okrog 20 milijonov ljudi so pobili z letalskimi bombami, medtem ko jih je 25.000.000 pomrlo ali pa so bili ubiti v koncentracijskih taboriščih. Ta številka (80 milijonov) je še nepopolna, ker niso tu še všete žrtve partizanskega načina bojevanja, kakor tudi ne številne žrtve množičnih pokoljev, kazenskih ekspedicij in streljanja talcev v raznih okupiranih deželah. Nadalje statistika navaja, da je bilo okrog 25 milijonov ljudi v tej vojni ranjenih in pohabljenih, 22 milijonov ljudi je izgubilo vse svoje premoženje, medtem ko je 25 milijonov beguncev moralo zapustiti svoje domove. Vsekakor poučna bilanca, ki je visoka vključno temu, da so uporabljali »klasična« orožja. V tem kratkem času po vojni pa je človeški razum (?) ustvaril nova sredstva, ki imajo mnogo večjo »kapacitet«.

KDAJ JE BIL PRVI LETALSKI NAPAD? Marsikdo ne ve, še manj pa bi pričakoval, da je prvi letalski napad v zgodovini bojevanja izvedlo bolgarsko letalo leta 1912 v Balkanski vojni. Bolgarski častnik Milkov je napadel z letalom tipa »Farmar«, ki je za današnje pojme strahotno okorno in starinsko, saj je lahko letelo s hitrostjo 100 km na uro. Milkov je redno letal nad turško trdnjavo Jedren in je odmetaval letake. Turška vojska, ki je takrat prvič videla letalo, je preplašena zbežala v notranjost utrd. Tedaj je Milkov nekoč peljal s seboj precejšen tovor ročnih bomb in z njimi bombardiral sovražno vojsko. Zgodovinarji menijo, da je bil to prvi bombni napad. Vsekakor lahko ugotovimo, da je do danes človeštvo ogromno napredovalo.

KATERA JE BILA NAJVEČJA BITKA V STAREM VEKU IN KAKŠNO TAKTIKO JE IMELA? Brez dvoma je bila to Maratonška bitka, ko je perzijski cesar Darij leta 490 pred našim štetjem s 100.000 vojniki pridrl v Grčijo. Grška armada je bila znatno manjša in presenečena. Grki so formirali predhodnico, ki je štela kakih 1000 mož in katere naloga je bila za vsako ceno zadržati sovražno napredovanje, da bi se ostale enote medtem pripravile za borbo. Ta predhodnica se je razdelila v skupine po osem mož, ki so se razporedili v kroge in ščite in se na notranji strani močno povezali. Ti »živi bunkerji« so se zapodili v sovražnika, ki je nepripravljen za tak način bojevanja izgubil mnogo ljudi. Medtem so se ostale grške enote pripravile in udarile po Perzijcih, ki so bili končno premagani.

Poravnani račun

V STAREM TRGU ob Kolpi so se italijanski okupatorji vgnezdili s 144. bataljonom CC.NN (600 črnih srajc) in s 1. četo mitraljezkega bataljona (170 zelenecv). Datum svojega prihoda, 5. maj 1941, so vklesali v neki spomenik pred cerkvijo. Iz te svoje postojanke, v kateri je bilo mnogo več vojaštva kot domačinov, so s svojimi roparskimi pohodi počenjali nezasišana grozodejstva. Prav to pa je še bolj odvrčalo prebivalce Poljanske doline od laških pritepencev; vse bolj in bolj je med njimi rastla misel na oboroženi odpor.

Prvo leto je Italijanom v Poljanski dolini še nekako mirno minilo in že so mislili, da so na naših tleh našli svoj »življenjski prostor«. Toda zmotili so se! V zeleneče gozdove so začeli odhajati borci za svobodo. Dogodki so se začeli odvijati hitreje in vse slabše za okupatorje. Fašisti so postajali nervozni in začeli so divjati nad prebivalstvom. Dne 16. maja 1942. leta je privedljala iz Starega trga močnejša skupina fašistov ter na njihovih polovila: Marka Kralja, Alojza Fortuno ter Rauhovega očeta in sina, ki so nič hudega sluteč delali na polju. Žrtve so odvele v Stari trg in jih zaprli v Kumpovo klet. V kleti so jih mučili na vse mogoče načine: pretepali so jih, brcali, pekli z žerjavico, jim rezali spolovila in jim lomili kosti. Vso noč so sosedje poslušali vpitje groze iz Kumpove kleti. Rimski »nosilci kulture« so opravljali svoj posel nad nedolžnimi žrtvami, ki niso mogle ali hotele izdati borcev za svobodo. Drugi dan so fašisti vse štiri žrtve postrelili na njivi pri Deskovi vasi. Ljudje so z grozo opazovali iznakažena trupla in jih pokopali na domačem pokopališču. Z gnusom so govorili o tem fašističnem zločinu; vedeli so, da maščevanje pride prej ali slej.

Nasilja in grozodejstva okupatorjev so odprla oči mirosljubnim prebivalcem. V njih se je prebudil davno zakore-

njeni duh njihovih prednikov, ki so se na svoji zemlji borili proti tujim osvajalcem: Turkom, Ogram in Tatarom. Dvignili so uporno pest.

Meseca maja 1942, ko je bilo vse v zelenju in cvetju ter se je v gozdnem zavetju poigravala divjad, se je z miklerskih hribov med žgolenjem ptic razlegala uporna partizanska pesem. Belokranjski partizani so se združevali s tovariši iz Kočevskega k svojemu prvi veliki borbi. Poljanci so jim nudili vsestransko pomoč.

Dne 1. junija 1942, nekoliko po polnoči, se je pod okriljem noči približevalo italijanskim bunkerjem v Starem trgu kakih 100 partizanov iz Kočevskega in Belokranjskega bataljona. Šepetajoča povelja partizanskih poveljnikov so partizani vestno izpolnjevali ter se skrbno razvrščali za boj. Vsakikrat, ko je mesec pomežiknil izza oblakov in je njegova sprehajajoča svetloba obletela zatemnjeno postojanko, vsakikrat bliže fašističnim bunkerjem so bili borci, od koder so si vojaki preganjali poznani laški strah s spuščanjem mitraljezkih rafalov. Okrog tretje ure se je začelo svitati in tedaj so za-

doneli strelji z uporniške strani ter s svetlečimi lisami označili smer napada. Fašisti so odgovorili s silnim ognjem iz strojníc in pušk. Partizanski napad se je stopnjeval iz treh smeri, najhuje pa so partizani pritiskali iz Deskove vasi in iz Močil k cestnemu križišču, pri katerem je stala kapelica.

Italijani so ta napad pričakovali, ker so jim ga partizani skoraj javno napovedali. Zasedli so vse važnejše hiše v Starem trgu ter se v njih utrdili. Zlasti prav sta jim prišla cerkev in zvonik, od koder so streljali s težkimi strojnícami.

Ko se je zdanilo, so se začeli mrzlični premiki in zbiranja na položajih obeh nasprotnikov. Med partizani so se najpogosteje slišala imena: Vasja, Janko, Johan, Jaka, Matija, Feliks in druga. Osrednja osebnost je bil narodni heroj Jože Klanjšek-Vasja, ki je okrog šestih dal povelje za napad na prve bunkerje in hiše, iz katerih so streljali Italijani. V ta juriš so se vrgli vsi, tudi obe partizanki Ančka in Mici, ki sta bili dodeljeni za bolničarki. S silnim naletom so partizani pregnali Italijane iz njihovih prednjih utrjenih položajev ter tako sklenili obroč okoli vse postojanke. Prvi bunker pri

Na partizanskem letališču v Krasincu (Bela krajina), 3. V. 1945

Kapševi hiši je v naskoku zavzel Jože Poropatič, ki je med besnim streljanjem vdrl v bunker, enega sovražnika ubil, ostali pa so zbežali. Ta uspeh je bil v pobudo in v veliko navdušenje še ostalim partizanom, ki so še odločnejše napadli. Nekako ob sedmi uri je po Italijanih tolko že njihovo lastno orožje, ki so jim ga zasegli partizani. Italijanska oporišča v šoli in zvoniku pa je držal pod ognjem partizanski »Schwarzloz«, ki je z bližnjega grčka obvladal ves položaj.

Najvažnejšo obrambno točko Italijanov je tvoril venec bunkerjev pri vhodu v Stari trg, kjer je stala že omenjena kapelica. Semkaj so partizani prodirali iz Deskove vasi čez pokopališče in iz Močil po cesti v kriticu hišnih zidov. Posebno hrabri so bili borci Kočevskega bataljona, zlasti še narodni heroj Franc Avbelj-Lojko, ki je znal mojstrsko ravnati s strojnico in je pokosil mnogo zelencev. Glavno cesto, ki vodi skozi Stari trg, so partizani stalno držali pod ognjem. Italijani so bili v kleščah, vsaka zveza med obrambnimi točkami jim je tako bila onemogočena.

Popoldne se je razvedelo, da so prišli na pomoč slovenskim partizanom hrvaški partizani. Tako se je tukaj prvič v skupnem boju manifestiralo bratstvo in enotnost obeh narodov. To pa je tudi pripomoglo k še večji odločnosti partizanov, da strejo sovražnika.

Borba je besnela dalje. Mrtvi Italijani so ležali na cesti pred hišami. V Kapševem skednju pri kapelici so imeli Italijani skladišče orožja in garažo. Ta položaj je držalo 40 zelenih financarjev in še nekaj fašistov, ki so neprenehoma streljali in metali ročne bombe. Okrog pol dne je borba dosegla vrhunec. Od silnega streljanja se je vnelo in začelo goreti nekaj hiš. Ljudem ni bilo mar, da jim gorijo hiše in druga gospodarska poslopja, samo da bi partizani uničili sovražnike. Svoje zaščitnike in maščevalce so pogostili z mesom, kruhom in vinom. Partizani so prepevali med bojem, odmevali pa so

tudi zvoki harmonike. V tem brezglavem vrtincu boja se je nenadoma pojavil ogenj v velikem Kapševem kozolcu, od koder so Italijani nudili besen odpor. Od tu se je ogenj hitro prenesel v garažo in skladišče. Vnelo se je gorivo v sodih in dvignil se je silovit in visok plamen. Ostrmeli smo. Mislili smo, da se bodo predali, ali pa se mogoče poizkušali prebiti. Očitno niso imeli več časa niti za prvo niti za drugo. Plamen je objel vse njihove prostore. Iz notranjosti njihovega gnezda so Italijani obupno vpili: »Mama mia!« Rjovelii so tako grdo, da nam je postajalo tesnobno pri duši. Vmes so treskale eksplozije. V nekaj trenutkih se je sesul strop in pod seboj pokopal fašiste.

Partizanski obroč se je sklenil okoli šole, župnišča in cerkve, kjer so se Italijani še upirali. Italijani v šoli so štrikrat izobesili belo zastavo, toda vsakokrat, ko so naši strelj utihnili, so oni odstranili zastavo in spet začeli streljati. Očitno je bilo, da zavlačujejo borbo. Preko radijske zveze so namreč že dolgo klicali pomoč iz Črnomlja, Vinice in iz Sinjega vrha. Pomoč, ki je prihajala iz Črnomlja, je že pod Tančo goro zavrnila partizanska zaseda 20 partizanov. Toda s pomočjo izdajalca Virgilija Balkovca iz Vinice je Italijanom iz Vinice in iz Sinjega vrha uspelo priti po skrivnih poteh na pomoč oblegancem v Starem trgu.

Partizani so se pripravljali na zadnji juriš. Prav tedaj so se jim za hrbtom nenadoma pojavili Italijani, ki jih je bilo zelo mnogo. Zato so se partizani morali naglo umakniti. Pri umiku sta padla: Franc Ivec, borec belokranjske čete ter domači vodič Pribil iz Vidma. Od prebivalcev je bila žrtev starejša žena Marija Molc, 17-letni Jože Vesel pa je bil ranjen v trebuh, a je okrevail. Ranjeni so bili štirje partizani; najhuje Janko Brodarič, ki se je s prebito nogo prikril v neki grapi. Brodarič so naslednjo noč rešili terenski aktivisti. Borec Kočevskega bataljona, Johan, se je pri umiku v Predgradu zaletel v skupino Italijanov, pa jim je prej ušel kot so se oni znašli.

Po končanih bojih so partizanske borce in aktiviste navdušeno sprejeli prebivalci iz vasi Čeplje in Vinomeli, ki so jih tudi pogostili. Drugi dan so partizani v Vidmu pokopali svoja dva padla tovariša, ki so jima izkazali čast z zaplenjenim orožjem in strelivom, ki so ga sovražniku odvzeli v tem boju. Vse drugače pa je bilo pri okupatorju. Samo na pogorišču pri kapelici so izkopali iz pepela 32 zgozelenih trupel. Ko so pobirali svoje mrtve po cesti, ki je bila vsa krvava, so naleteli tudi na mrtvega črnosrajčnika, ki je imel okoli vratu rdečo ruto. Ker so Italijani mislili, da je partizan, so vsega obricali in ga prebodli z bajoneti. Šele pozneje so ugotovili, da je tudi to truplo last »rimskega imperija«. Svoje mrtve so Italijani naslednji dan odpeljali v Črnomelj ter jih tam na tihem pokopali.

Tako so belokranjski partizani s svojimi kočevskimi tovariši poravnali račun nad italijanskimi fašisti za zverstva, ki so jih le-ti prizadejali prebivalstvu teh krajev. Poslej se Italijani niso več upali zapuščati bunkerjev in upadati med prebivalstvo; v strahu pred novim napadom so se silno utrdili in neprestano čepeli v bunkerjih. Partizani pa so se odtlej lahko gibali po vsej Beli krajini, ki je bila skupaj s Poljansko dolino osvobodeno ozemlje.

Partizanska zmaga na Suhorju

V POPOLNI nemoči nasproti naraščajočemu osvobodilnemu gibanju v Beli krajini in vse večji udarnosti partizanske vojske, so italijanski okupatorji internirali nad 600 Belokranjcev, med njimi mnogo starčkov, žena in otrok, požgali so mnogo domačij in vasi (Hrast, Bojanja vas). S to taktiko pa je okupator naletel še na hujši odpor. Mnoge vasi so z živino vred odšle k partizanom; številno prostovoljcev-partizanov je naraščalo. Ta enotnost, predanost in borbenost belokranjskega ljudstva pa ni šla v račun klerikalni duhovščini, vaškim mogotcem in raznim špekulantom. Na razne načine so poizkušali razbiti enotnost ljudstva v boju zoper okupatorja, pri tem pa so se povsod razkrinkali kot okupatorjevi plačanci.

Že v jeseni 1941. leta je suhorski župnik Jakob Raztresen s pomočjo učitelja Likarja in še nekaterih klerikalcev organiziral takozvani kmetijski tečaj, kjer so kmečke fante in gospodarje poučevali v ravnanju z orožjem ter poizkušali organizirati neke vrste vaško stražo. Tečajnikom so sicer govorili, da Italijani ne smejo

zvedeti, kaj se dogaja pri pouku, toda ko je nekoč prišel italijanski oficir k pouku, ni pokazal nobene razburjenosti zaradi tečaja, kajti računal je na njihovo pomoč v boju s partizani. Nekoč je nekdo izmed slušateljev tečaja vprašal, če se bodo vaše straže povezale s partizani. Predavatelj mu je odgovoril, da je boljše, da le-ti o njih ničesar ne zvedo. Ta slušatelj pa je bil tih, toda iskren sodelavec OF. Na ta način je Partiji in vodstvu OF uspelo razkrinkati prave namene organizatorjev tečaja. Pozneje so poizkušali pridobiti ljudi pod obliko četništva, pa jim tudi to ni uspelo. Odjenjali pa niso. Poizkušali so se vrniti v OF in znotraj razkrajati njene vrste. Tako se je vrnil v OF metliški kaplan Norbert in navidez aktivno sodeloval, ko pa so prišli belogardisti čez Gorjance in postavili postojanko v Suhorju, se je oblekel v belogardistično uniformo in si nadel čin poročnika ter ustraševal naše ljudi. Zlasti je preganjal tiste, s katerimi je prej sodeloval. Škodil je mnogo, ker je poznal organizacijski sestav OF. Suhorčani se dobro spominjajo tega »božjega pa-

stirja«, ki je s prižnice v božjem imenu grozil ljudstvu, za pasom pa je namesto križa nosil velik samokres.

Belogardisti niso našli podpore pri ljudeh; le malokateri Belokranjec je stopil med nje. Zato so belogardisti privlekli večino svojih »legionarjev« iz drugih krajev Slovenije. Italijanom pa je tudi to prišlo prav, kajti sami se niso upali v tako izpostavljene postojanke, kot je bila Suhor. Ta mala vas pod Gorjanci je na važnem strateškem položaju in naj bi služila okupatorju za zavarovanje komunikacijske zveze Novo mesto—Karlovec ter za zvezo med postojankama Semič in Radatoviči v Žumberku. Obenem naj bi ta postojanka onemogočila zvezo med slovenskimi in hrvatskimi partizani. Ker je Cankarjeva brigada prav tedaj zmagovito opravila z Italijani pri Metliki, so se začeli suhorski belogardisti mrzlično utrjevati. Istočasno in še poprej so belogardisti, ki jim ni uspelo za svoje umazane račune pridobiti domačinov, začeli ukazovati in pretepati prebivalce, predvsem pa so se znašli nad partizanskimi družinami. Po vaseh so z grožnjami sklicevali zborovanja, na katerih so z demagoškimi govori poizkušali vtepti kmetom v glavo, da so oni rešitelji slovenskega naroda, njegove vere in kulture. Kmete so prisilili, da so jim dovažali gradivo za bunkerje. Cerkev, župnišče in šola so spremenili v pravo vojaško trdnjavo. Ljudje so se z začudenjem spraševali: »Kje so naše brigade? Zakaj dovoljujejo sovražniku, da se utrjuje sredi njihovega zaledja? Napadejo naj ga sedaj, ko se še ni utrdil...« Toda obračun pride prej ali slej! Po štirnajst dnevnem gospodarjenju belogardistov na Suhorju so brigade prišle...

Dne 26. novembra 1942 točno ob 20. uri je XIII. proletarska brigada napadla Italijane in belogardiste v Suhorju. Cankarjeva je zavarovala dohode proti Novemu mestu in Semiču, od koder so belogardisti pričakovali pomoč. Tisti večer je vse oživel. Prebivalci okoliških vasi so z zadovoljstvom legali k počitku, mnogi pa so

Razvaline železniškega mostu v Otovcu

že pred napadom vedeli, kaj se bo zgodilo tisto noč.

Prve detonacije bomb. Mitraljezki rafali. Po prvih streljih so borci-proletarci jurišali in po petnajstminutni borbi je bil sovražnik preganjan iz strelskih jarkov in iz cerkve v župnišče in šolo. To sta bili glavni trdnjavi belogardistov in Italijanov. Napad se je nadaljeval. Naši so z jugovzhodne strani napravili demonstrativen juriš, da bi pritegnili sovražnikovo pozornost na tisto stran ter tako omogočili, da so se čete, ki so imele nalogo postojanko likvidirati, lahko približale postojanki in se pripravile za napad. Okoli postojanke so padale granate, ki so jih vso noč bruhalo italijanski topovi iz Metlike.

Ob 23. uri so proletarci z bencinskimi steklenicami zažgali šolo. Obroč okoli nje se je ožil in krepil. Naši so začasno prenehali z ognjem, da pokličejo sovražnika k predaji. Toda belogardisti so odgovorili s hudim ognjem. Spominjam se besed komandanta I. bataljona XIII. proletarske brigade, ki je izpostavljal svoje življenje in klical: »Predajte se! Nič se vam ne bo zgodilo, če skupaj s partizani udarite po okupatorju!« Na njegov poziv so se vsuli dolgi rafali in slišal se je vzklík kaplana Norberta: »Naj živi kralj Peter II.«

»Kralj bo živel, samo ti ne boš dolgo, ko si tako neumen...« je zaklical mladi mitraljezec.

Medtem so domačini opozorili komandirja čete, da se v kletnih prostorih šole nahaja učitelj Vrezec s svojo družino. Grozil mu je pogin, zato je

komandant dal ukaz, da se učitelja in njegovo družino reši za vsako ceno. V največjem ognju sovražnika so se partizani pognali in ukaz izvršili ter tako rešili družino.

Ogenj je gotal šolsko poslopje in plameni so že lizali prvo nadstropje, kamor so se zatekli sovražniki. Ostalo jim je na premislek: ostati v ognju ali bežati iz njega. Odločili so se za zadnje in drug za drugim so belogardisti začeli prihajati iz goreče šole. Partizani so tako ujeli belogardistični štab s komandantom Vasiljevičem, ki ga je v Slovenijo poslal Draža Mihajlovič. Potem je ogenj popolnoma zajel šolsko poslopje in razsvetljeval vso okolico. Osvetlil je tudi župnišče, ki je bila zadnja sovražna postojanka.

Pri župnišču se je borba z obeh strani zaostрила in dosegla vrhunec. Sovražnik je neprestano držal pod mitraljezkim ognjem vse dohode k župnišču, ki jih je obmetaval tudi z ročnimi bombami. Za vsako ceno se je hotel braniti do jutra, ker je računal, da bo podnevi prišla pomoč. Tudi ti upi sovražnika so splavali po vodi, kajti nastopili so junaki bombaši in minerji.

Potrebno je bilo prebiti nad dva metra debel zid župnije. To seveda ni bilo najtežje. Le kako priti do župnišča. Šestkrat zapovrstjo so minerji skozi strojnične rafale nosili eksploziv do župnišča, minirali, se spet umikali v zaklone in čakali detonacije. Končno je bila stena le prebita. Toda sovražnik si je v odprtini razbite stene utrdil novo mitraljezko gnezdo. Tedaj so minerje zamenjali bombaši, ki so

morali jurišati naravnost na mitraljezke cevi, kar je pomenilo gotovo smrt. Pot je bilo treba preteči v trenutku, ko je sovražni mitraljezec menjal prazni okvir s polnim. Še pred jutranjo zoro je bilo jurišanje hrabrih partizanov kronano z uspehom in plamen je zagospodaril tudi nad župniščem. Zadnja postojanka je padla.

Borci XIII. proletarske brigade so po 11-urni borbi z zmago ponovno opravičili upravičenost ljudskega zaupanja v njeno brezprimerno udarnost. Borci XIII. proletarske so uničili 29, ranili 11 in ujeli nad 100 italijanskih vojakov ter pobili, ranili in ujeli 110 belogardistov.

Cankarjevci so v tej noči uspešno zavrnilo vse izpade Italijanov in belogardistov, ki so hoteli priti na pomoč napadeni postojanki iz Semiča, predvsem pa iz Novega mesta. Premagani belogardisti so razbiti pribežali v Stopiče in se zatekli v Žagarjevo krmo. Tam je na peči prenočeval tudi gotenski pismonoša, ki je ujel tale pogovor med belogardisti:

»Ko bi mogli,« je govoril belogardist Pavel Drab, ki je bil desna roka kaplana Urbanča, »partizanske barabe obkoliti, bi jih klali, kot smo jih na Sv. Joštu. Pa vi ne veste, ko niste bili kraven, kako so klicali mater na pomoč! Tisti kuštravi, ki je imel črno frizuro, tisti je kaj vpil. Mislili so, da so prišli k partizanom, pa so prišli k nam... Ha-ha-ha! Mi smo jih poslali po vodo, nekaj na eno, nekaj na drugo stran. Šli smo za njimi in jih kar od zadaj poklali. Kogar smo zabodli, je začel klicati mater, mi pa smo zabadali in zabada-

li. Oni kuštravi je bil Zupančič, imel je zelo lepe črne lase... Ko sem ga zarezal na eno stran, je zavpil: Mama, pomagaj! Ko sem mu odprl še drugo, je spet zavpil: Mama, pomagaj! Ob vsakem brizgu krvi je zavpil: Mama, pomagaj!»

Taka je bila spoved belogardističnega zločinca, ki se je po pravkar prestanem strahu spet počutil na varnem. Pa se vrnimo k zmagi na Suhorju!

V boju za Suhor sta prvič sodelovali dve brigadi slovenskih in hrvatskih partizanov, obenem pa je bil boj za Suhor ena prvih večjih zmag XIII. proletarske po njeni ustanovitvi. Po ustanovitvi, 7. novembra 1942 v Baniji, je namreč krenila preko Kolpe v Žumberak, kjer je že tudi uničila nekaj manjših postojank. Sedaj je prišla na Suhor in dosegla svojo nepozabno zmago.

Uničenje suhorske postojanke je bila huda izguba za sovražnika, ki jo ni mogel kar tako preboleti. Že okrog 9. ure tistega jutra se je iz Metlike napotila velika sovražna kolona. Cankarjevci so jih spustili prav blizu, potem pa so vžgali in se pognali na juriš v sredino kolone. Sovražnika so razbili takoj na dva dela in začel je brezglavo bežati. Partizani so kar tekmovali, kdo jih bo zajel več. Težko bi verjel, da so ti borci, ki so poprej že en dan hodili in se 24 ur borili na položajih, zmogli tako odločno obračunati z mnogo močnejšim sovražnikom. Zvečer so se ti borci nasmejani vračali s položajev, vaščani pa so jih navdušeno sprejeli in pogostili. Fantje so zapeli in zaigrala je harmonika. Skupaj s partizani se je zmage veselila vsa Bela krajina. Veselja niso motile niti granate, ki jih je italijansko topništvo trošilo brez haska.

Ta zmaga je sovražniku zadala velik strah. Izpraznil je postojanko Radatoviči, Ostriž in Stopiče. Tako je bil razbit sovražnikov obroč okoli Gornjancev, osvobodeno ozemlje pa se je povečalo.

Niko Belopavlovič

Krvavi dan v Zapudju

LETA 1942 je tudi Bela krajina preplavila ogromna množica fašističnih zločincev, ki so hoteli na vsak način uničiti partizane in zatreti osvobodilno gibanje ter tako zadati smrtni udarec slovenskemu narodnemu obstoju. Toda...! Do zob oboroženi Italijani niso imeli poguma in ne moči spoprijeti se s partizani! Svoje pohode so zato namenili na mirne in neoborožene kmete. Po slovenskih vaseh so se dvigali stebri črnega dima in ogenj je uničeval v znoju in trpljenju pridobljene dobrine. Tekla je kri; vpitje žena in otrok, ropanja in nasilja pa so bili v posebno naslado južnjaškim grabežljivcem. Taka usoda je zadela tudi revno hribovsko vasico Zapudje v Beli krajini...

19. avgusta 1942 so se v tiho vas iz postojanke v Sinjem vrhu plazile skupine fašističnih zločincev. Kot požrešne hijene so potuhnjeno obkolili vas, na katero so padali prvi prameni jutranje svetlobe in so se njeni truda vajeni in skrbni polni prebivalci trgali iz sna. Italijani so svoj »viteški« pohod naznanili z besnim streljanjem in ko so videli, da jim nihče ne odgovarja, so pohiteli s svojim »poslanstvom«; začeli so podtikati ogenj v slamnate strehe hiš. Preplašeni prebivalci so si utegnili rešiti le golo življenje. Jok žena in vreščanje otrok je na mah napolnilo gorečo vas. Živina je mukala in se trgala od jaslí, vmes pa so odmevali zverinski glasovi v laški govorici. Hipoma se je vnelo 23 domačij z gospodarskimi poslopji vred. Velika večina živine je poginila v plamenih, kajti Zapudci so se komaj sami rešili pred ognjem, komaj so rešili svoje otročičke. Potem so od vsepovsod pridrli Italijani z nasajenimi bajoneti in nihče se ni smel ganiti. Odbrali so osem najkrepkejših fantov in mož ter jih začeli pobijati v skupinah vpričo žena, starcev in otrok. Možje in fantje so začeli padati in se valjati v krvi. Petru Lošiču so prestrelili prsi, pa je še našel moči; vstal je ponosno in

zavpil: »Živelí partizani! Živela svoboda! Živela komunistična partija!« Zrušil se je šele tedaj, ko mu je mitralježnik rafal docela odsekal glavo.

Žene, matere in otroci so ostali ob krvavih truplih in se dušili v solzah. Od žalosti so zgubili glavo in niso vedeli, kaj vse pripravlja sovražnik.

»Moj sin, moj sin!« se je nad nekim truplom sklanjala starčka in ga v obupnem joku poskušala obuditi k življenju.

»Ata, ata-a-a!« so zaman klicala otroška usteca.

Zaman so se žene izgubljale v obupu, zaman ves jok.

Zločinci v zelenih laških uniformah niso imeli srca, niso se spomnili svojih družin, saj je bilo njihovo orožje blagoslovljeno in v znamenju boga je vse prav in »dopadljivo«. Tešili so svojo pohlepno strast, kradli so vsevprek, lovili kokoši in prašičke. Istočasno so zbrali še vse ostale Zapudce in nekaj deklet ter jih odvlekli seboj in potem v internacijo. Ostalo je le nekaj onemoglih starcev, žena in otrok, ki so ves dan brezciljno tavali okrog pogorišč. Zvečer so dremali ob mrtvih svojcih, hripavo jokali in se stresali zaradi onemoglosti, strahu, gladu in zaradi hladne noči.

Ciril Cesar: Priča nasilja

Vas je prekrila tiha noč. Skozi oblake je pogorišče obsijal mesec, edina svetloba, ki je tedaj zasvetila v temačnem vzdušju krvavih dogodkov.

Naslednji dan so trije starčki na vaškem pokopališču izkopali zasilno jamo. Žene so zapregle kmečki voz in pobrale trupla svojih dragih ter jih odpeljale na pokopališče. Za raztrgana krila žena so se držali napol goli otročički in zastonj klicalci očete. Za vozom je ostajala krvava sled; kri in sokrvica je tekla iz pobitih na vozu. Zakopali so jih v skupni grob.

Italijani so pobili: malega kmeta Petra Štefaniča, ki je bil predsednik vaškega NOO in je zapustil ženo in tri nedoletne otroke; malega posestnika Jožeta Brajdiča, ki je bil odbornik NOO in je zapustil ženo in dva otoka; malega kmeta Alojza Žaleca, ki je bil tajnik NOO; kmeta Petra Ileniča, ki je zapustil šest nedoletnih otrok; Franca Lašiča, ki je zapustil tri otroke; kmečkega fanta Petra Lašiča, kmečkega fanta Stefana Goršeta in kmečkega fanta Leopolda Miheliča. Za te žrtve je poleg italijanskih okupatorjev odgovorna domača izdajalska duhovščina, ki je v času največjega gorja v Beli krajini pozikovala zanetiti bratomorno vojno in se je pri tem posluževala najnižkotnejših sredstev. Na eni strani je sodelovala z okupatorjem in izdajala zavedne Slovence, da so jih Italijani pobijali in odvajali v taborišča gladu in smrti, organizirala belo gardo, ki je »v imenu Kristusa« ubijala domačine in služila okupatorju za judežve groše, na drugi strani pa se je hlinila ljudstvu kot njegov zaščitnik. Ko je Bela krajina najbolj trpela, ko so umirali fantje in moške pod krogli fašistov, ko so gorele domačije — tedaj je ta duhovščina slavila rimsko kulturno in rimsko katoliško »poslanstvo« po naših krajih! Tako je črnomljski dekan Pavlin Bitnar pozdravil Graziolija, ki si je po ofenzivi ogledal Črnomelj:

»Vaša ekscelenca, gospod Visoki komisar!

Čas Vašega prvega prihoda v Belo krajino je bil sončen,

poln veselja in radosti. Danes je nebo sivo, kakor je naš narod žalosten zaradi nesreč, ki so ga zadele po krivdi brezvestnih elementov.

Ekscelenca, gospod Visoki komisar! Zima se bliža, po vaseh pa žalujejo žene in tožijo nad požganimi domovi, otroci kličejo očete, ki jih ni od nikoder. Zebe jih, kdo jim bo pripravil drv, da se bodo greli, jesti, da ne bodo lačni. Visoka ekscelenca! Trkam na Vaše veliko in znano velikodušno srce, da bi seznali, kje so možje, fantje, da bi bili rešeni moreče negotovosti. Če boste to storili, bomo molili za Vas...

Prisilno privedena množica Črnomeljcev je z gnušom poslušala ta demagoški govor, ki pa je dovolj jasno osvetlil iz-

dajalsko vlogo in petolizniško prirepištvno nasproti morilcem slovenskih očetov, mož in sinov. Dekanu ni bilo za nesrečne žene in otroke! Ne! Hotel je le, da bi se internirani možje in fantje vrnili in vstopili v izdajalsko belo gardo. Kako nesramna hinavščina: prvo so Italijanom ovadili zavedne Slovence in vse tiste, ki jim niso hoteli slediti v izdajstvu, potem pa so se »potegovali« za njihovo usodo. Ljudstvo Bele krajine, predvsem pa oropani Zupujci, so tedaj drugače mislili. Marica Lašič, ki so ji fašisti ubili moža, je že tedaj zapisala na pogorišču svoje domačije: »Me žene smo ponosne na svoje moške, ker so bili zavedni Slovenci. Tudi me smo pripravljene umreti za svobodo svoje domovine...«

Kako smo volili narodne osvobodilne odbore

S plošni mobilizaciji vseh za orožje sposobnih moških, ki je bila po kapitulaciji Italije v Beli krajini, je sledila ena najpomembnejših političnih akcij — volitve odposlancev v Zbor odposlancev slovenskega naroda. Ker je bila ob kapitulaciji Italije Bela krajina v celoti osvobojena, je bila v Zboru odposlancev v Kočevju med vsemi slovenskimi pokrajinami najmočnejše zastopana. Od 572 odposlancev iz Bele krajine jih je prišlo na zbor 121. To in volitve, ki so bile izvedene na množičnih javnih zborovanjih in so pomenile ponovno manifestacijo pripadnosti belokranjskega ljudstva NOB, so imele v Beli krajini velik odmev. Še posebej zato, ker je bila v stari Jugoslaviji ta deželica od protiljudskih režimov tudi nacionalno hudo zatirana, kajti nekaj časa je bila priključena k sosednji hrvaški Savski banovini.

Sklepe in odloke Kočevskega zbora (in tudi sklepe AVNOJ) so odposlanci in ostali aktivisti raztolmačili po vseh belokranjskih vaseh. Ko se je decembra vrnila avnojska delegacija, so imeli nekateri njeni člani prvi sestanek z belokranjskimi aktivisti v Semiču, kjer je pomen AVNOJ tol-

mačil Boris Kidrič. Vrhunec te avnojske kampanje je bilo veliko zborovanje 30. I. 1944 zvečer v Črnomlju. Poseben pečat je temu zborovanju, poleg udeležbe najvidnejših predstavnikov AVNOJ, dala najbolj množična udeležba Belokranjcev. V Črnomlju so se zlivale množice ljudstva z zastavami, transparenti in godbo ter v narodnih nošah; a ne samo iz okolice, temveč tudi iz sleherne obrobne vasi. Na miting sem šel s skupino okrog 200 ljudi s področja tedanjega okraja Stari trg, 16 km daleč od Črnomlja. Pod Tančo goro smo se sešli s kolono okrog 600 ljudi, ki je prikorakala od Vinice, 18 km daleč, ter od Dragatuša. Ustaši onkraj Kolpe, ki so o tem nekaj zvedeli, so še isto popoldne bombardirali Vinico.

V tem razgibanem političnem vzdušju je bilo tudi prvo zasedanje SNOS — prvega slovenskega narodnega parlamenta, katerega najvažnejši odlok, Odlok o razpisu volitev v narodne osvobodilne odbore je prvo izvedlo belokranjsko okrožje.

Odlok o razpisu volitev v narodne osvobodilne odbore je SNOS izdal v zvezi s Sklepom Zbora odposlancev slovenskega naroda v Kočevju o predstavnstvu in vod-

stvu slovenske narodnoosvobodilne borbe in začasnih organih ljudske oblasti slovenskega naroda v vojnem razdobju. V točki 3, omenjenega Sklepa, je rečeno: »Osnovni organi ljudske oblasti slovenskega naroda so terenski in ostali odbori OF slovenskega naroda, ozir. narodni osvobodilni odbori, ki bodo izvoljeni po principu ljudske demokracije in vključeni v Osvobodilno fronto slovenskega naroda.« Odlok o razpisu volitev, sprejet na zasedanju SNOS, in odlok z dne 3. III. 1944, Predsedstva SNOS, s katerim so bile volitve razpisane, že vsebujeta osnovne demokratične principe našega današnjega volilnega sistema: splošno, aktivno in pasivno volilno pravico vseh državljanov, ki so dopolnili 18 let, partizanov pa ne glede na starost, neposredne in tajne volitve ter odgovornost volivcem. Te principe, ki so bili odraz velikanske moči narodnoosvobodilnega gibanja, je podčrtal eden glavnih njihovih pobornikov, Boris Kidrič, v uvodniku »Slovenskega poročevalca« 12. marca 1944, pod naslovom: »Demokratičnost volilnega odloka«. Kidrič pravi: »Krajevni narodni osvobodilni odbori so prístni ljudski samoupravni organi, ki v okviru obstoječih splošnih zakonov in odlokov samostojno ukrepajo v vseh javnih zadevah prebivalstva. Krajevni narodni osvobodilni odbori so dejansko samo izvršni organi zborov, ki jih tvorijo vsi volilni upravičenci tistega kraja. Kot taki odgovarjajo krajevnim narodnim osvobodilnim odborom glede vsega svojim volivcem. Volivci imajo vsak čas možnost, da odpokličejo tako funkcionarje narodnih osvobodilnih odborov kakor tudi odposlance v narodne osvobodilne skupščine...« Če v tej zvezi razmislimo še odlok o vzpostavitvi in organizaciji Narodne zaščite, z lahkoto spoznamo, da so našim samoupravnim organom dejansko dana jamstva za resnično združitev naredbodajne in izvršne oblasti. Narodna zaščita je namreč na razpolago samoupravnim enotam. In naprej: »Vsako osnovno naselje, vas, trg, vsako mesto, ima pravico voliti svoj krajevni narodni osvobodilni odbor in odposlance v okrajno skupščino.«

Predsedstvo SNOS je razpisalo volitve v krajevne narodne osvobodilne odbore in v okrajne narodne osvobodilne skupščine za dobo od 25. marca do 30. aprila

Poleti 1944 v Kočevju pri Črnomlju: okrožni odbor OF za Belo krajino, ki je vodil volitve v narodnoosvobodilne odbore. Večina teh, ki so na sliki, je bila izvoljena v okrožni izvršni odbor. Drugi z leve na desno (seđi) Matija Maležič - Ciril, sekretar okrožnega komiteja KPS in okrožnega odbora OF ter podpredsednik okrožnega izvršnega odbora. Zraven Niko Jakovčič, predsednik okrožnega izvršnega odbora. Druga od leve (zadaj) Mica Šlandrova

1944. Na ozemlju, ki ga je kontroliral sovražnik, pa naj bi se izvajale volitve vzporedno z osvobajanjem. Volitve v krajevne narodne osvobodilne odbore in v okrajne skupščine so bile istočasno. Volilni odlok je določal, da se v krajevni narodni osvobodilni odbor voli predsednik, tajnik in 5 do 9 članov. V okrajno skupščino pa je volilo vsako osnovno naselje, ki je imelo do 500 prebivalcev, po enega poslanca, za vsakih nadaljnjih 250 pa še enega več. Za izvedbo volitev so bile postavljene okrožne, okrajne in krajevne volilne komisije. Krajevni, ozir. terenski odbori OF so bili dolžni sestaviti spiske volilnih upravičencev, ki so morali biti zaradi reklamacij en teden izpostavljeni na javnem kraju.

Možnost postavljati kandidatne liste in posamezne kandidate je bila dana sleherni organizaciji, ki je sodelovala v narodnoosvobodilnem gibanju; pravico postavljati tudi posamezne kandidate in jih vezati na eno izmed obstoječih list pa je imel vsak volilni upravičenec.

Odveč bi bilo poudarjati, kako velik pomen so tem volitvam pripisovali CK KPS, IOOF ter Pred-

sedstvo SNOS. Uspeh volitev ni bil pomemben samo za nadaljnjo utrditev narodnoosvobodilne borbe in manifestacijo njenih ciljev doma, temveč tudi pred tujino. Zato je kmalu po razpisu volitev IOOF sklical v Semiču posvet belokranjskih aktivistov, ki jim je o njihovih nalogah pri izvedbi volitev govoril Boris Kidrič. Naloge v resnici niso bile preveč preproste, kajti gledati je bilo treba, da bi bili ob upoštevanju potrebne širine, ki jo je narekoval demokratični volilni odlok v narodne osvobodilne odbore izvoljeni v OF najprejdennejši ljudje. To pa je bilo seveda predvsem odvisno od političnega pripravljalnega dela aktivistov. Po drugi strani je za samo tehnično izvedbo volitev bilo potrebno pripraviti sposoben in dokaj številan aparat, kar spričo splošne mobilizacije za NOV ni bilo tako lahko. Zakonitost volitev, ki je bila v veliki meri odvisna od dobrih tehničnih priprav, pa je bila tudi eden važnih pogojev za uspeh. In tudi za to so morali aktivisti zastaviti vse svoje sile.

Naloge aktivistov v volilni kampanji in cilje volitev izražajo sledeča gesla: »Predvolilna kampanja

bodi že sama izraz pristne ljudske demokracije!«; »Odprimo vrata konstruktivni kritiki!«; »Volitve naj dokažejo narodno enotnost!«; »Ljudske množice je treba vključiti v graditev oblasti in vse tesneje povezati z osvobodilnim gibanjem!«; »Izvoljeni funkcionarji naj dejansko pomnože naš narodnoosvobodilni kader!«; »Z volitvami je treba dokazati našo sposobnost pri graditvi narodne oblasti!«

Ob začetku volitev je bilo belokranjsko okrožje razdeljeno na sledeče politične okraje: Črnomelj-okolica, Črnomelj-mesto, Metlika-okolica, Metlika-mesto, Suhor, Gradac, Semič, Vinica, Stari trg. Po teh enotah so bile tudi postavljene okrajne volilne komisije in tudi okrožni aktiv je bil za pomoč razdeljen po teh enotah. Volitve so se časovno začele prej v tistih krajih, kjer so bile politično bolj pripravljene. Okrožni odbor OF je v času volitev izdajal »Volilni vestnik«, ki je prinašal dopise in poročila o poteku volitev v posameznih krajih. Ni bilo kraja, od koder ne bi dopisniki poslali poročil za »Vestnik« in seveda ni bilo mogoče vseh objaviti. Če prelistamo »Vestnik« (izšlo so štiri številke) in kupe neobjavljenih dopisov, si najlepše ustvarimo sliko o tedanjem političnem vzdušju v Beli krajini in o poteku volitev.

Ze prvi dan, 25. marca, so bile volitve v številnih suhorskih vaseh, kjer je bilo že pred kapitulacijo Italije osvobodeno ozemlje. Tovarišica Micka iz Ravnac takole poroča: »Volilni prostor je bil preprosto, toda lepo okrašen. Vse polno telohovega cvetja in zelenja; na steni slika maršala Tita v zelenju, zastavica in cvetju. Ljudje pristopajo k volitvam resno in dostojno, zavedajoč se, da z današnjim dnem stopajo v novo razdobje življenja. Ker je bila kandidatna lista enotna, so bile današnje volitve le potrditev kandidatov in so bile zaradi tega volitve, ki so se jih udeležili vsi vaščani, v pol ure zaključene. V narodni osvobodilni odbor v vasi so izvoljeni trije tovariši in štiri tovarišice, kar je znak, da je vas zavedna in se zaveda enakopravnosti žena.«

Isti dan so bile volitve v Selih-Luži. Enika, Jože in Rezka iz Sel poročajo: »V sobi, kjer so volitve, se seveda med prvimi zbere mladina. Takoj za njo začno ob točno

Niko Jakovčič, predsednik bivšega okrožnega ljudskega odbora

določeni uri prihajati žene in moške. V nekaj minutah je zbrana na volišču vsa vas in tudi z Luže pridejo volivci točno. Volitve je začel član okrožnega odbora s kratkim nagovorom. Nato so sledile volitve, počenši s prvo hišno številko. Vsak volivec je odšel v posebno sobico z volilnim listkom v roki, kjer je podčrtal izmed kandidatov določeno število oseb. Volitve so se izvršile med prijetnim kramljanjem o prejšnji in sedanjih oblasti v eni uri in pol. V krajevni narodni osvobodilni odbor so bili izvoljeni štirje tovariši in štiri tovarišice, med njimi dve mladinki.«

Volilna slika v Hrastu, ki so ga fašisti do tal požgali že sredi leta 1942: »Danes so v naši vasi volitve. V vasi? Ne! So v edini hiši, ki pa je bila tudi zažgana, a ni zgorela, dve minuti od pogorišča. Sem prihaja narod, starčki, žene in mladina, od vseh strani, iz bližnjih vasi preko žalostnih razvalin, na katerih se belijo kosti zgorele živine, na volišče, da si s silno vero v lepšo in srečnejšo bodočnost volijo svojo lastno oblast.«

Ob volitvah v Dolah: »Celo pionirji so se zbrali, z orožjem so stražili vas in prepevali partizanske pesmi. Vodil jih je komandir Gabre.«

Črnomelj postavlja kandidatno listo: »Črnomalčji smo postavili ljudskih sestankov po posameznih ulicah in kvartih. Na teh sestankih je iz enotne volje vseh meščanov zrasla naša skupna napišana volja — naša kandidatna lista OF. V nedeljo zvečer smo se zbra-

li k skupnemu posvetovanju kot v parlamentu in smo dokončno sestavljali zadnje predloge za izboljšanje naše liste. Povorka s petjem in vzkliki, ki se je razvila po sestanku po mestnih ulicah, je bila zrcalo našega razpoloženja.«

Velik prijatelj partizanov, šef angleške vojaške misije pri Glavnem štabu NOV in POS, major William Jones, ki je prisostvoval enemu teh sestankov v Črnomlju, je Črnomalcem poslal posebno pismo, v katerem pravi med drugim: »Veliko število zborovalcev, živo zanimanje, ki so ga pokazali, gladek potek zborovanja, svobodno in lahko vzdušje, ki je vabilo vse in vsakogar, da se udeleži razpravljanja, da imenuje svojega volilnega kandidata, da se izjavi za ali proti, hitra pripravljenost posameznikov, da prevzamejo odgovornost in vestnost, s katero so jo prevzeli, ter končno srčni humor, ki ni bil poslednja značilnost zborovanja, vse to je napravilo name globok vtis. Čutil sem, kako se izdejsvujeta svoboda in demokracija in to nedaleč od so-vražnika.«

V takem vzdušju so bile volitve v posameznih krajih. Podčrtati je treba, da je Predsedstvo SNOS živo sledilo razvoju volitev in da so bili njegovi člani na čelu s Kidričem tedaj zelo pogosto v Beli krajini, da so od blizu spremljali razvoj dogodkov. Povsod seveda ni šlo enako gladko! S precejšnjimi težavami smo se borili v posameznih krajih, kjer je bela garda še imela nekaj vpliva, kot n. pr. v Semiču in nekaterih vaseh okrog Vinice in Starega trga. Volilna udeležba se je v večini volilnih enot sukala od 90 do 100%. Edina vas, ki ni hotela izvoliti narodnoosvobodilnega odbora, je bila Hrast pri Vinici, kjer je večina fantov pozimi 1943 odšla pred partizansko mobilizacijo pod vplivom reakcionarne viniške duhovščine v belo gardo. Belokranjski »Tekmovalni vestnik«, ki ga je Okrožni odbor OF začel izdajati takoj po prenehanju izhajanja »Volilnega vestnika«, je v 1. številki objavil sestavek: »Od Hrasta do Hrasta«. V njem navaja rezultate volitev v krajevne narodne osvobodilne odbore po okrajih in obenem primerja vas, ki se je najbolj izkazala, to je Hrast pri Suhorju s Hrastom pri Vinici.

Nekatere neposredne naloge krajevnih narodnoosvobodilnih odborov so označene v posebnem se-

stavku v »Volilnem vestniku« 4. aprila: »Ena najvažnejših dolžnosti narodnih osvobodilnih odborov je, da se uredi vaško gospodarstvo, da se zagotovi redna prehrana vseh vaščanov. Treba je poskrbeti, da bo poslednji košček zemlje skrbno obdelan, da vaščani sporazumno pomagajo drug drugemu z vprežno živino, semeni itd. Poskrbeti je treba, da bo vsa vaška mladina redno obiskovala šolo. Potrebni vaščanom naj se da podpora iz sredstev, ki jih bo odbor dobil pri pobiranju davka in trošarine na vasi. Prva dolžnost teh odborov pa je, da vse svoje sile posvetijo za pomoč naši vojski.«

Da bi se novoizvoljeni odborniki čimprej usposobili za delo, je Predsedstvo SNOS že med samimi volitvami sklicevalo posvetovanja z odborniki. Prvo tako posvetovanje je bilo v Črnomlju, ki se ga je udeležilo okrog 100 odbornikov, med njimi mnogo žena. Boris Kidrič je odbornike opozarjal: »Ljudstvo vam zaupa, da boste poleg koristi na terenu zastopali tudi koristi zmagovitega konca. Pristuškujte volji ljudstva, toda ne smete biti glasniki vaškega tarnanja. Sklicujte zборе volivcev. Ne pritiskajte na ljudi — prepričujte jih!«

23. aprila je bil podoben sestanek v Metliki, 30. aprila pa v Semiču, kjer se je sestanka udeležilo okrog 200 novoizvoljenih odbornikov. V razpravi se je oglašilo tudi nekaj nergačev, ki so se vrinili v krajevne narodne osvobodilne odbore. »Zahtevali so čevlje, galico in sol s tako vztrajnostjo, da je bilo očitno, da so od nekoga organizirani,« poroča dopisnik. Ostali odborniki so jim hitro odgovorili in nergači se utihnili. Oglasil se je tudi tovariš Kidrič in dejal: »So težave na terenu. Predsedstvo SNOS se peča z vašimi težavami, kako priskrbeti čevlje, galico in sol. Jamčim vam, da bomo storili vse, kar je v naših močeh. Toda vi morate jamčiti narodu, ki vas je postavil, da bo to ljudstvo želo končno zmago, da bo naša vojska storila svojo dolžnost.«

Dejansko je bilo največ govora na teh posvetovanjih in na okrajnih skupščinah, ki so bile v maju, prav o pomoči narодноosvobodilni vojski in mobilizaciji vseh materialnih in živih sil za borbo. Odnos do pomoči vojski je bil tedaj osnovni kriterij, po katerem se je

ocenjevala politična zrelost odborov in ljudskih odborov. Šlo je za to, ali so videli svojo glavno nalogo v reševanju ozkih lokalnih vprašanj in dnevnih težav ter v reševanju svojih vasi pred žrtvami, ki jih je zahtevala borba, ali pa so pravilno gledali, da je osnovni smoter vsega njihovega dela v zaledju — pa naj bo to na gospodarskem, prosvetnem ali zdravstvenem področju — pomoč borbi.

15. maja je Predsedstvo SNOS sprejelo odlok, po katerem je bilo okrožje Bela krajina ob upoštevanju zemljepisne, gospodarske, kulturne, politične in prometne povezanosti razdeljeno na štiri okraje: Semič, Metlika, Črnomelj in Vinica—Stari trg. Po vseh teh okrajih so bila tudi zasedanja okrajnih skupščin, na katerih so volili okrajne izvršne odbore. Skupščine so bile v drugi polovici maja in v začetku junija. Prva, ki je tudi najbolje uspela, je bila v Metliki. Kidrič, ki se je podrobno zanimal za priprave zanj in tudi za kandidate za izvršni odbor, je bil z uspehom zelo zadovoljen. Na okrajni skupščini v Črnomlju, ki je slabše uspela, ker je na njej prišlo do izraza nekaj nerganja, je Kidrič potožil metliškemu okrajnemu predsedniku, pokojnemu Jožetu Matjašiču: »Tovariš Matjašič, tu pa ni tako, kot je bilo v Metliki.« Okrajna

skupščina na Vinici je bila dne 21. maja. Tudi na to skupščino je prišlo več članov Predsedstva SNOS na čelu s Kidričem. Zasedanje se je začelo v vasi Ogulin tik Vinice. Ker pa so se onstran Kolpe prav tedaj začeli premik Nemcev in ustašev, smo odšli v pol ure oddaljeno vas Perudine, kjer je skupščina zasedala v nekem skednju. V tem skednju je bilo tudi skupno kosilo. Skupščina je kar dobro uspela, kosilo pa je poteklo v pristnem ljudskem pomenku med prisotnimi člani Predsedstva SNOS in viniškimi odborniki, ki so razdrli tudi marsikatero šegavo.

Okrajne skupščine so razpravljale razen o pomoči vojski kot osrednjem vprašanju tudi o organizaciji gospodarstva v zaledju, o obdelavi zemlje, o poživitvi živinoreje, o obnovi, organizaciji obrti in trgovine, o varnosti prebivalstva in njegovega premoženja pred okupatorjem ter o zdravstvenih in prosvetnih vprašanjih. O vsem tem so sprejemali tudi sklepe. Dr. Marijan Breclj je v uvodniku »Slovenskega poročevalca« 1. junija 1944 o okrajnih skupščinah zapisal: »Ti naši najnižji organizirani parlamenti, izbrani s svobodnimi in tajnimi volitvami, uvajajo v naše slovensko in jugoslovansko državno življenje tisti ustvarjalni način dela, ki z istočasno skrbjo za svoj ožji krog usmerja svojo delavnost k skupnim nalogam in s tem učinkovito povezuje najnižje celice narodne oblasti z najvišjimi.«

Z odlokom Predsedstva SNOS 15. maja 1944 so bile razpisane *neposredne* volitve v okrožne narодноosvobodilne skupščine. SNOS je v svojem odloku 19. II. 1944 odredil, naj bi bile volitve v okrožne skupščine *posredne* preko okrajnih skupščin. Poznejši razvoj organov oblasti, predvsem pa sijajni uspeh volitev v krajevne narodne osvobodilne odbore, pa je omogočil, da je Predsedstvo SNOS v tem pogledu napravilo spremembo.

Tudi volitve v okrožno skupščino so potekale z velikim uspehom. 18. junija 1944 se je skupščina sestala k I. zasedanju v dvorani kulturno-prosvetnega doma v Črnomlju. Zasedanje je v imenu Predsedstva SNOS otvoril dr. Marijan Breclj. V imenu NKJ je skupščino pozdravil poverjenik za finance, inž. Dušan Serbec. Navzoč je bil tudi šef angleške misije pri Glavnem štabu NOV in

V Črnomlju 1944. ob razstavi: bobnar razglša novice

POS kapetan Goodwin. Član skupščine, Matija Maležič, je imel referat o graditvi narodne oblasti. V naslednjem referatu je Janez Žunič izčrpno pojasnil o gospodarstvu Bele krajine. Poudaril je, da je le-ta samo od začetka leta 1944 zbrala 78 vagonov živil za narodnoosvobodilno vojsko. Mica Jančar je imela referat o prosveti. Poudarila je, da v Beli krajini deluje 64 ljudskih šol z 90 učitelji, ki so deloma brez strokovne izobrazbe. Dr. Tone Ravnikar je poročal o zdravstvu. Kljub težavam, pomanjkanju zdravil in zdravnikov je Bela krajina dotlej srečno prebrodila vse nevarnosti pred boleznimi, ki jih prinaša s seboj vojna in teror okupatorja.

Za predsednika okrožnega izvršnega odbora je bil izvoljen kmet Niko Jakovčič, za podpredsednika Matija Maležič-Ciril, sekretar okrožnega komiteja KPS in okrožnega odbora OF, za tajnika pa sodnik Jože Černe. V odbor je bilo izvoljenih 14 članov. Sprejeti so bili pomembni sklepi: o ustanovitvi upravno-političnih tečajev za vzgojo odbornikov, o pomoči Hrvatom, o zborih volivcev in več predlogov Predsedstvu SNOS.

S tem so bile volitve v narodne osvobodilne odbore v Beli krajini uspešno zaključene. V glavnem so se ti odbori v kasnejšem delu dobro izkazali in so prispevali velik delež k zmagovitemu koncu.

Aleksander Javornik-Klemen

Bela krajina — kovačnica vojaških kadrov

ZAČETKI VOJAŠKEGA ŠOLSTVA V SLOVENIJI

VODSTVO slovenskega narodnoosvobodilnega gibanja je pričelo organizirati vojaško šolstvo že v prvih dneh oborožene borbe. Avgusta in septembra 1941 je deloval v Ljubljani tečaj za radiotelegrafiste. Organizatorji tega tečaja so bili: narodni heroj, organizacijski sekretar CK KPS Tone Tomšič, Milko Goršič, ing. Miloš Brelih, ing. Rado Luznar in Uroš Kukovec. Tečajniki so bili aktivisti OF in študenti elektrotehnike.

Prvi zameetek vojaškega šolstva v NOB je bil »šolski logor v Zali« na Mokrecu, kjer so jeseni 1941 dobivali prve osnove o načinu partizanske borbe Ljubljancani, ki so po kurirskih poteh odhajali septembra in oktobra iz Ljubljane v partizane.

Na pobudo Glavnega štaba Slovenije sta dr. Aleš Bebler in dr. Marijan Dermastja napisala že leta 1941: »Kratek tečaj za partizanske poveljnike«, ki je bil komandirjem in komandantom prvih partizanskih enot v veliko oporo pri organizaciji in vodstvu partizanskih enot v borbi z okupatorjem.

Spomladi 1942 je bil na Deblem vrhu na Pogledu pri Ljubljani, v neposredni bližini italijansko-nemške demarkacijske linije,

ustanovljen partizanski šolski logor. Komandant logorja in vsega odseka je bil Ludvik Smrekar. Novinci in prostovoljci, ki so iz Ljubljane in okolice v stotinah in stotinah odhajali v partizane, so dobivali v tem logorju osnovno znanje o uporabi orožja, borbenih vajah itd. Ta logor je predstavljal leta 1942 vmesni člen med Ljubljano in osvobodjenim ozemljem; Kardelj ga je ob obisku imenoval: »partizanski šolski logor št. 1«.

Jeseni 1942 je bil obnovljen s skromnimi tehničnimi sredstvi radiotelegrafski tečaj na osvobodjenem ozemlju v Dolomitih, ki se je aprila 1943 preselil v Rodine (Bela krajina). Deloval je z radijskima postajama, ki sta ju Cankarjeva in Gubčeva brigada zaplenili v Jelenovem žlebu 26. marca 1943.

V zimi 1942 je deloval prav tako v Beli krajini v vasi Draga na pobudo Glavnega štaba Slovenije vojaški tečaj. Njegov vodja in instruktor je bil Rajko Tanasković, eden od oficirjev, ki jih je Vrhovni štab poslal konec 1942 v Slovenijo.

Ustanovitev novih brigad na Dolenjskem, Gradnikove in Gregorčičeve v Slovenskem Primorju, Prešernove na Gorenjskem, Šlandrove na Štajerskem in ustanovitev prvih slovenskih divizij (14. in 15.), je zahtevala ne samo več-

je število poveljniškega kadra, ampak tudi večje strokovno vojaško znanje komandantov brigad in divizij. GŠS je kljub velikim operacijskim nalogam, ki so čakale naše divizije, brigade in odrede v dnevih pred kapitulacijo Italije, ustanovil v jeku protiofenzive NOV in POS dne 3. avgusta 1943 »Vojaško šolo NOV in POS«. Za prvega komandanta šole je bil imenovan Jože Malnarič-Križevski, za politkomisarja pa Milko Goršič. Šola je bila neposredno podrejena GŠS, oddelku za kadre.

Na dan ustanovitve šole je začel s poukom 1. pehotni tečaj. Inštruktorji so bili stari partizani, v najboljšem primeru rezervni oficirji; od bivših aktivnih oficirjev naj omenimo Zdravka Prebiliča, ki ga je poslal šoli v pomoč GŠ Hrvatske. Začetne težave so bile pomanjkanje vojaške strokovne literature in učil. Danes lahko rečemo, da je že 1. pehotni tečaj vseboval vse tiste bistvene elemente, ki so jih imeli tudi kasnejši pehotni tečaji. V 21 dneh, kolikor je trajal 1. pehotni tečaj, so dobili gojenci, v presenečenje inštruktorjev in GŠS, zadovoljivo osnovno znanje.

Začetek delovanja vojaške šole, ki je usposabljal borce za vodnike in komandirje čet, je vezan na Belo krajino, ker je bila šola v Gričicah, tri in pol kilometre severno od Mirne gore.

Ko so dobile naše brigade prve dni julija 1943 v Beli krajini topove, se je 26. avgusta 1943 osnovoval 1. topniški (artiljerijski) tečaj. Povečana potreba rušenja komunikacij na eni strani in zavezništvo pošiljanje najmodernejšega minerskega materiala na drugi strani, sta narekovali izučitev sposobnih minerjev in s tem ustanovitev minerskega tečaja pri vojaški šoli.

Vsak tečaj je imel svojega starešino, ki je nadzoroval pouk v tečaju in zanj odgovarjal vodstvu šole in GŠS. Starešina tečaja je zaradi izboljšanja programa tečajev in uspešnejšega skupnega dela skliceval sestanke inštruktorjev, skrbel za nabavo strokovne literature in učil. Pouk je trajal 8 ur dnevno; ostali čas so gojenci uporabili za učenje. Da bi se mogel odvijati nemoten pouk, je imela šola v svojem sestavu pomožno četo, ki je skrbela za prehrano, popravilo opreme, stražo in zavarovanje.

Grad v Gradacu, kjer je bila oficirska šola Glavnega štaba

Ločeno od Vojaške šole je bil 4. oktobra 1943 ustanovljen radiotelegraski tečaj in tečaj za zvezo. Oba tečaja sta bila za časa velike nemške ofenzive oktobra in novembra 1943, začasno, sredi decembra istega leta pa z odredbo GŠS, za stalno priključena Vojaški šoli NOV in POS.

Zaradi uspešnega delovanja je GŠS z naredbo št. 90/II od 28. novembra 1943 preimenoval šolo v Oficirsko šolo NOV in POS. Ob preimenovanju je bil imenovan tudi novi komandant šole, Alojz Hostnik-Jovo, prejšnji načelnik štaba 18. divizije, za novega pomočnika politkomisarja pa Ivan Bernot-Zivko. Skupaj s politkomisarjem šole, Milkom Goršičem, sta tvorila vodstvo šole.

Obstoječim tečajem je GŠS dodal še »Višji oficirski tečaj«. V najhujših dneh 6. ofenzive v Sloveniji, ko so nemške motorizirane enote navalile preko Broda na Kolpi proti Kočevju, se je spričo večdnevni krvavih borb porodila misel, da je treba za uspešno vodenje večjih partizanskih enot izoblikovati tudi višji tečaj, ki bi usposabljal partizanske komandante za vodenje brigad. Misel za ta tečaj je dal namestnik komandanta GŠS Jaka Avšič, prvi inštruktorji pa so bili Karel Marčič, Zdravko Prebilič, Vlado Vodopivec, višji oficirji stare jugoslovanske vojske in Milko Goršič. Prvi tečaj je začel delovati 1. decembra 1943 v Črmošnjicah in so ga obiskovali divizijski in brigadni vojaški funkcionarji.

Leta 1943 je bilo pri Oficirski šoli končanih 14 raznih tečajev, in sicer 4 pehotni, po 3 topniški in minerski, 2 tečaja za službo za zveze ter po 1 radiotelegrafski in višji pehotni tečaj. Skupno je v 5 mesecih uspešno končalo šolo 274 gojencev.

V pehotnem tečaju so se usposabljali gojenci za vodnike, namestnike komandirjev in za komandirje; v topniškem za merilce pri topovih ter za vodnike in komandirje baterij; v minerskem za praktične minerje, desetarje, vodnike in za minerje strokovnjake. V tečaju za službo za zveze so se gojenci izvežbali za komandni kader pri zveznih oddelkih od bataljona do divizije. Starešinski kader radiotelegrafskega tečaja je vežbal za našo operativno in zaledno vojsko radiotelegrafiste in radiotehničke. Zaradi izrazite specializacije so morali tečaj že kmalu podaljšati na 2 meseca. Naloga višjega tečaja je bila dvigati teoretsko znanje komandantov bataljonov, brigad in divizij. Vzporedno z rastjo naše vojske, ki se je vse bolj spreminjala v redno vojsko, se je razvijala tudi Oficirska šola, ki je kljub težkim razmeram dosegala zavidljive rezultate tako po programih, kakor po številu tečajev.

Po nemški ofenzivi se je šola preselila v Črmošnjice, kjer je ostala od srede novembra do 11. januarja 1944, ko se je po ukazi GŠS NOV in POS preselila v Metliko. Odločbo o premestitvi

šole sta podpisala 4. januarja 1944 komandant Glavnega štaba Slovenije Franc Rozman-Stane in komisar Boris Kraigher.

S preselitvijo Oficirske šole se začena obdobje poleta v izgradnji in dvigu vojaških kadrov. Ze 23. januarja 1944 se je z naredbo št. 50 ustanovil tankovsko-šoferski, teden dni kasneje, 1. februarja 1944, pa obveščevalni tečaj. Zaradi številčnega porasta tečajev in gojencev se je Oficirska šola z odobritvijo GŠS razdelila v 2 grupi tečajev.

Radiotelegrafski tečaj in tečaj za zveze ter tankovski tečaj so kot 2. grupa tečajev odšli 4. februarja 1944 na novo mesto v Črnomelj, kjer so ostali nepretrgoma do konca vojne. Vodja 2. grupe tečajev je bil major Slavko Kavšek.

V tem času je šela Oficirska šola skupaj 362 moč, od tega 254 gojencev in 24 inštruktorjev in starešin.

Številno tečajev se je v marcu in aprilu 1944 še povečalo. 1. marca 1944 je bil ustanovljen intendantski tečaj, 5. aprila 1944 pa politkomisarski, 15. marca 1944 je bilo delno spremenjeno tudi vodstvo šole. Po odhodu Ivana Bernota-Zivka na Primorsko, kjer je prevzel vodstvo Oficirske šole pri IX. Korpusu, je GŠS imenoval za namestnika politkomisarja Ivana Tomca, takrat komisarja 13. brigade.

Številčno stanje šole je nenehno naraščalo. Po podatkih šole je bilo 15. aprila 1944 številčno stanje 423 moč, od tega 292 gojencev.

Ker je sovražnik, da bi uničil osvojenno ozemlje v Beli Krajini, začel z diverzantskim bombardiranjem, se je Oficirska šola na povelje GŠS premestila iz Metlike na odsek Girsčiči-Krivoglavice. Reden pouk vseh tečajev je omogočil inženirsko-tehnični oddelek, ki je v najkrajšem času postavil v gozdu barake. Poleg zavarovanja pred zračnimi napadi, je bil smisel premestitve tudi težnja, doseči pri gojencih večjo koncentracijo pri pouku. V gozdu med železniško progo Gradac-Dobruvice in reko Lahinjo sta bili zgrajeni dve taborišči, št. 1. in 2. Komandant prvega je bil starešina Višjega oficirskega tečaja, komandant drugega pa starešina topniškega tečaja.

Oficirska šola NOV in POS je postala centralni in najvišji zavod in kot taka vzgajala oficirski

kader v desetih raznih tečajih v splošnih, strokovnih in specialnih nalogah borbe.

Množina poveljniškega kadra z ustrežajočo vojaško izobrazbo je dovoljevala GŠS, da je podaljšal tečaje za 50 delovnih dni, pri čemer pa je morala biti šola orientirana le na to, da da gojenec predvsem tisto znanje, ki jim je bilo nujno potrebno za izvrševanje njihovih funkcij in za reševanje problemov, na katere bi naleteli po povratku v svoje operacijske enote.

Ta povečani program ter koordinacija pouka med tečaji, ki so vzgajali oficirje za posamezne rodove vojske, je terjala premeštev tečaja za službo zveze k 1. grupi, t. j. v Metliko, in s tem v zvezi je postal komandant 2. grupe tečajev major A. Elsner, politkomisar pa Uroš Kukovec.

Na dan zavezniške invazije v Francijo (6. junija 1944), je bilo v Oficirski šoli v 9 raznih tečajih 238 gojencev in 33 inštruktorjev.

26. julija 1944 je GŠS po odhodu Alojza Hostnika-Jova na Štajersko za namestnika komandanta IV. operativne cone, imenoval Mileta Čubriča za novega komandanta šole.

V letu obstoja je Oficirska šola usposobila 1120 gojencev za nižje ali višje poveljnike in za strokovnjake v naši vojski. Poleg pehotnega, topniškega, minerskega, višjega oficirskega, tankovskega, radiotelegrafskega, obveščevalnega, intendantskega in tečaja za zveze, je bil ustanovljen še višji intendantski tečaj, ki je usposabljal gojence za funkcionarje ekonomske službe v operativnih in zalednih enotah. Šola je štela 24. avgusta 1944 skupaj 536 oseb, kar je predstavljalo v tem času za NOV in POS močno šolsko enoto.

1. septembra 1944 se je v okviru radiotelegrafskega tečaja začel tudi prvi radiotehnični tečaj, ki je v nadaljnjih mesecih vzgojil vrsto samostojnih radiotehnikov, ki so pri operativnih in drugih enotah vzdrževali radijske postaje ter samostojno izvrševali manjša popravila in tako povečali uporabnost radijskih postaj in s tem razbremenili radio delavnice. Dober mesec kasneje, 5. oktobra 1944, je bil ustanovljen tečaj za izgradnjo ljudske oblasti, z nalogo, da usposobi gojence za bodoče komandante mest, podro-

čij in funkcionarje pri vojni oblasti.

Do osvoboditve so bile še manjše spremembe. Tako je bila 2. novembra 1944 2. grupa tečajev preimenovana v »Solo za zvezo«, s komandantom šole Vekoslavom Adamcem na čelu. Marca 1945 je bil tankovsko-šoferski tečaj premeščen v glavno bazo Slovenije, v Dalmacijo. Po prihodu v Ljubljano je bila šola 24. maja 1945 razformirana.

V OBRAMBI OSVOBOJENEGA OZEMLJA

Na mejah Bele krajine so gojenci Oficirske šole pod vodstvom svojih inštruktorjev po kapitulaciji Italije razoroževali italijanskega okupatorja, ki je bežal iz Novega mesta.

Ob vdoru nemških policijskih polkov v Belo krajino 21. oktobra, se je Oficirska šola zopetstavila Nemcem in zaustavila motorizirano kolono s tanki pri Semiču. Po enem tednu se je sovražni pritisk proti Kočevskemu Rogu tako povečal, da je odšla šola na sektor Novo mesto—Semič—Gorjanci, od tam pa na vzhodno pobojne Gorjancev na odsek Gaj—Rajakovici, kjer je skupno z ostalimi enotami, ki so bile takrat v Beli krajini, začela protiofenzivo, v kateri so naše enote v nekaj dneh ponovno osvobodile Belo krajino.

Zaradi stalnih sovražnikovih izpadov na osvobojeno ozemlje je vodstvo šole z naredbno št. 56 preventivno preformiralo šolo v borbeno enoto z dvema polbataljonoma. Zadnjega decembra 1943 je šola po odredbi GŠS krenila iz Črmošnjic proti Novemu mestu, da požene v izhodiščne položaje sovražnika, ki je izpadel iz Novega mesta in zasedel Toplice in Vavto vas.

Po preselitvi v Metliko, januarja 1944, je šola skupno z Belokranjskim odredom branila osvobojeno ozemlje pred napadi ustašev, domobrancev in Nemcev, ki so skoraj redno poskušali priti preko Kolpe. Ni bilo, takorekoč, tečaja v Oficirski šoli, ki ga ne bi sovražnik oviral pri njegovem delu. 5. aprila 1944 so gojenci pehotnega tečaja v teku borbenih vaj zagledali onstran Kolpe ustaše, jih takoj napadli, prekorajili Kolpo pod zaščito ognja težkega pehotnega orožja ter pognali sovražnika v paničen beg. Podobnih akcij je bilo več in Metličani

so se jih tako navadili, da so videli v Oficirski šoli jamstvo, da sovražniku ne bo uspelo priti preko Kolpe.

Ob napadu na ustaše, 5. aprila 1944, so pokazali gojenci vso hrabrost in smelost. Hrvatsko prebivalstvo onstran Kolpe je čestitalo našim borcem in se pohvalno izrazilo o njih. Za obrambo Bele krajine je bila šola v pravem smislu borbeni enota, ki je bila sposobna izvršiti vsako nalogo.

27. aprila 1944 je komandant šole, Alojz Hostnik-Jovo, kot komandant »skupnega operativnega štaba Žumberačko-belokranjskih enot« vodil borbo na odseku Žumberka proti ustaško-domobranskim enotam, ki so prodirale proti Vivodini. 10. maja so se gojenci šole skupaj z borci belokranjskega odreda udarili z nemško-ustaško kolono, ki je ob podpori tankov prodira do Jurovskega Broda onstran Metlike ter grozila, da bo udrila v Belo krajino. Ob tej priliki se je izkazal artilerijski tečaj, ki je s točnim streljanjem uničil oz. nevtraliziral sovražnikovo težko orožje. Tokrat je bil v akciji tudi Višji oficirski tečaj, ki je praktično vodil in izvajal napad na sovražnika obenem s forsiranjem reke.

S Cankarjevo, Gubčevo in artilerijsko brigado in skupaj z 8. hrvatsko divizijo je Oficirska šola branila osvobojeno ozemlje v velikih borbah od 10. do 18. julija, ko je nemško-kozaška divizija hotela za vsako ceno uničiti osvobojeno ozemlje. Oficirska šola je zadržala prve sovražnikove napade, bila pa je kasneje na povelje načelnika GŠS Dušana Kvedra-Tomaža, potegnjena v rezervno. V teh borbah je šola izgubila Marjana Illovarja iz zaščitne čete, Karla Šusteršiča, gojenca pehotnega tečaja, ranjenih pa je bilo 11 gojencev in inštruktorjev, med njimi tudi inštruktor pehotnega tečaja Jože Švigelj. 28. avgusta je šola skupaj z Belokranjskim odredom napadla pri Vinici ustaše, ki so prodrli preko Kolpe in jih pognala v beg. Sredi novembra je šola več dni branila osvobojeno ozemlje, ko so sovražnikove tolpe vdrle v Belo krajino iz Novega mesta in Kočevja.

Konec 1944 in prve mesece 1945 so se glavne fronte vedno bolj približevale Beli krajini. Zato so se z naredbno št. 699 od 20. decembra 1944 reorganizirali v Oficirski šoli posamezni tečaji v vojaške

*Alojz Hostnik-Jovo,
komandant Oficirske šole*

čete, ter je vodja tečaja postal komandir ali komandant tiste enote. Skupaj so bili formirani 4 bataljoni. 2. aprila 1945 se je po odredbi GSS organizirala sektorska obramba Bele krajine in Oficirska šola je bila z vsem svojim sestavom vključena v obrambo metliškega in črnomeljskega sektorja.

V zaključnih operacijah je Oficirska šola operirala v okviru VII. Korpusa in z njim gonila sovražnika od Broda na Kolpi pa vse do Ljubljane, kamor je prišla, zmagošlavno sprejeta, kot prva partizanska enota v prvih jutranjih urah 9. maja 1945.

POMEN OFICIRSKE ŠOLE

Šola je nudila poveljniškemu kadru NOV in POS temelje o vojni znanosti. S poukom o organizaciji vojske, uporabi oboroženih sil, uspešnem sistemu poveljevanja, o načinih borbe, to je o napadih, obrambah, pohodih, logorovanjih, kantonmajih, o uporabi vojnih zvijač, grupiranju sil itd., je visoko dvignila raven gojencev. Bistveno med seboj povezanih načel o vojni znanosti ni razglasila kot nespremenljive zakone ali pravila, ampak kot enega od osnovnih virov za dosego vojnega znanja.

Starešinski kader je dneve in noči žrtvoval, da bi čim bolj izpopolnil vojno znanost naše vojske. Proučeval je relacije (borbena poročila o naših akcijah), zaplenjena sovražna in domačih izdajalcev poročila o borbah z enotami NOV in POS in najnovejšo strokovno vojaško literaturo, ki so jo naši borci zaplenili v sovražnih garnizonih (Zdenska vas, Trebnje itd.), ali pa jo je dobil od zavezniških vojsk. Pri proučevanju vojne znanosti in prilagajanju njenih načel stvarnim potrebam naše vojske, je največ pomagal osvobodilni boj, ki je kot edinstveni boj dal največ izkušenj ter bil stalen dokaz naše vojaške sposobnosti.

Pri pouku je šola opozarjala na nekatera načela, ki so jih pri nekaterih enotah zanemarjali. Kljub dejstvu, da je NOV in POS preraščala v regularno armado, je šola še vedno poudarjala, da mora naša vojska obdržati partizanski karakter borbe ter na vseh koncih in krajih udarjati po okupatorju in domačih izdajalcih z manjšimi oddelki in to tam, kjer bo sovražnik najmanj pričakoval. Znova in znova je prikazovala napade manjših oddelkov kot enega bistvenih načinov naše borbe in s tem v zvezi poudarjala potrebo po urejanju ostrostrelcev v naših enotah. Vzrok neuspehov, ki so jih naše enote doživle ob pojavu domobranskih »udarnih bataljonov«, je šola videla v premajhni maneverski sposobnosti naših operativnih, zlasti zalednih enot.

Šola je utrjevala pravilen odnos starešin do podrejenih in obratno ter s tem vnašala v operativne enote vojaškega duha. Do najvišje mere je razvijala čut odgovornosti za pravilno izvrševanje nalog, odredjala okvirno delo in mesta poveljnikom bataljonov, brigad ter ob nešteti primerih iz borb dokazovala veliko škodo zaradi odhoda nekaterih poveljnikov v navadne strelce, mitraljeze ali jurišače. Dokazovala je, da bodo borci videli v svojih komandantih junake, če bodo le-ti znali v vsakem primeru najti mesto, s katerega bodo borbo tudi uspešno vodili.

Vojno znanost je šola širila in propagirala z izdajanjem strokovnih vojaških knjig. Izdala je vrsto vojaških priročnikov, kot na pr.: »Utrjevanje«, »Topovske vaje«, »Uporaba protitankovske puške in protitankovskega topa«,

»Čitanje kart«, »Lahki minomet«, »Težki minomet«, »Poveljevanje v borbi«, »Priročnik službe zvez«, »Stražarska služba«, »Pravilnik telefonske službe«, »Pravilnik radio zvez«, »Tabele za minerje«, »Kriptografija« itd., itd. Vojaška strokovna literatura je obsegala vse rodove vojske in specialne službe v NOV in POS. Redakcijski odbor Oficirske šole je izdajal revijo »Vojaški strokovni list«.

Komandant in politični komisar šole sta bila do ustanovitve referata za vojaško šolstvo pri GSS člana šolske sekcije, ki je delovala pri »Oddelku za kadre«. Vodstvo Oficirske šole je organiziralo ustanovitev podoficirskih šol, sodelovalo pri sestavi učnega programa in skrbelo, da so šole dobile najboljše inštruktorski kader, ki je bil sposoben nuditi desetertjem in vodnikom najnujnejše teoretično in praktično znanje.

Pouk na Oficirski šoli je bil hudo pedagoško delo. Gojenci so imeli namreč zelo različno izobrazbo, od nekaj razredov ljudske šole do končane srednješolske, pa tudi akademsko izobrazbo. Da bi mogli gojenci z manjšo šolsko izobrazbo slediti pouku, so starešine tečajev formirali krožke od 3 do 5 gojencev, na katerih so inštruktorji ponovno pojasnjevali snov. Na drugi strani pa so borbem z manjšo šolsko izobrazbo ogromno pomagale dolgoletne dragocene izkušnje iz borb, ki jih ne morejo dati teorije in metode in ki so za pridobitev vojaškega znanja eden od glavnih pogojev. Za večino od njih so bile neštete borbe z okupatorji že izpit vojaške sposobnosti.

Teoretični pouk je šola povezovala s praktičnimi vajami in praktičnim poukom o streljanju. Gojenci so se naučili v šoli streljati z najnovejšimi zavezniškimi in okupatorskimi orožji ter po vrhu tega dobili še navodila za njih uporabo. Uspehi šole so bili najbolj vidni ob zaključkih tečajev, ko so bile borbene vaje z ostrim streljanjem. Člani GSS in štab VII. korpusa, ki so se večkrat udeležili zaključnih izpitov, se niso mogli dovolj načuditi doseženemu teoretičnemu in praktičnemu znanju gojencev; zlasti jih je presenečal uspeh, ki so ga pokazali gojenci topniškega tečaja.

V obdobju prvega tekmovanja ob 3. obletnici ustanovitve OF, ki ga je po razpisu IO OF prenesel na vse vojaške enote tudi GSS,

so gojenci pred prvimi svobodnimi volitvami v krajevne narodnoosvobodilne odbore v Beli krajini agitirali med civilnim prebivalstvom. Ko so Belokranjci 10. aprila 1944 prvič v zgodovini svobodno volili svojo ljudsko oblast, so se temu slavlju pridružili tudi gojenci, ki so se volitev polnoštevilo udeležili. Ves čas tekmovalja je šola imela lepe uspehe s povečanim političnim in kulturnim delom med prebivalstvom. 30. avgusta je priredila prvo športno tekmovalje na osvobodjenem ozemlju v Beli krajini in verjetno tudi v Jugoslaviji in to v okviru Rdečega križa. Skupaj je tekmovalo 116 tovarišev in tovarišic iz vseh bližnjih enot. Iz kronike Oficirske šole je treba omeniti še udeležbo gojencev na zboru aktivistov OF, 6. in 7. septembra, ter udeležbo na komemorativnih

in pogrebnih svečanostih za pokojnim komandantom GŠS, Francem Rozmanom-Stanetom.

V dvaindvajsetih mesecih je z uspehom končalo tečaje v Oficirski šoli NOV in POS nad 3100 gojencev. Med spiski, ki so šolo končali, najdemo imena narodnih herojev: Antona Šibelje-Stjenke, Franca Rojška, Stanka Semič-Dakija, dalje imena poznanih poveljnikov brigad, Antona Bavca, Andreja Cetinjskega, Antona Kramariča, Janeza Majnika-Džemsa, Draga Poglajena, Alojza Dragana itd. Imena teh in imena stotine drugih so dokaz, da so borci po uspešno končanih tečajih prinašali iz Oficirske šole nov duh organiziranosti in discipline v naše brigade in divizije, ter s pridobljenim vojaškim znanjem še uspešneje uničevali okupatorja in domače izdajalce. *J. Kramar*

Prvomajska parada

IZ MAVERLENA je Šercerjeva brigada odhitela na pomoč Gubčevi brigadi, ki se je spopadla s italijanskimi silami, ker so te poizkušale napraviti izpad v Žumberak. Med tem časom so bili Italijani zavrnjeni, zato so Šercerjevci napadli belogardiste v vasi Mihovcu, jih pobili in razgnali, ponoči pa razdejali nad en kilometer proge pri Uršnih selih. Svojo komoro so že pred tem poslali v vas Brezovo reber, da bi jim že zgodaj drugi dan pripravila toplo jed. Belogardisti so za to izvedeli in so v nadi, da jim bo komora lahkega plena, vdrli v Brezovo reber. Tisto jutro (18. aprila 1943) pa sta se v taborišče že vrnila oba bataljona, tako so belogardisti namesto na 12. naleteli na okrog 400 partizanov. Šercerjevci so belogardiste pobili in polovili, kar pa jih je ušlo, so bili vsi ranjeni, obtolčeni in opraskani. Naslednjo noč sta oba bataljona odšla v Škemlovec in v Jugorje. Vest o zmagi nad belogardisti in o uspešni akciji na progi se je hitro razširila in gostoljubni Belokranjci so borce veselo sprejeli ter jim omogočili toplekratek premor pred novimi boji. Štab brigade

je počitek izkoristil za dostojno proslavo 1. maja in je sklenil prirediti vojaško paradu.

Prvega maja rano zjutraj sta odšla oba bataljona iz Škemlovca čez cesto Jugorje—Suhor ter se kilometer pred vasjo Drage postavila v zbor. Tedaj so borci zagledali veliko kolono na zahodnih obronkih Gorjancev nad vasjo Selo. Niso vedeli ali so to partizani ali Italijani. Poslali so patroljo, ki je kmalu pripeljala s seboj novo partizansko kolono. Bila sta dva bataljona Dolomitskega odreda, ki ju je vodil Rudolf Hribernik-Svarun in ki sta na poziv Glavnega štaba prišla v Belo krajino, da bi okrepila slovenske udarne brigade. Tako sta se tudi ta dva bataljona vključila v prvomajsko paradu.

V vasi Drage, na nekoliko vzvišenem prostoru nad cesto, je bil zbran štab brigade s komandantom Jožetom Klanjškom-Vasjo in komisarjem Stanetom Dobavičnikom-Krtom. Prisotni so bili tudi predstavniki nastajajoče ljudske oblasti in terenski aktivisti na čelu njih pa Ivan Novak-Očka. Vse hiše v vasi so bile okrašene z zelenjem in z zasta-

vami, na obeh straneh ceste pa se je zbrala velika množica ljudi: starcev, žena, deklet in otrok, ki so z zanimanjem, s toplo prisrčnostjo in navdušenjem pozdravili prvomajsko parado slovenske narodnoosvobodilne vojske.

Na čelu parade sta jezдила na konjih: komandant družega bataljona, narodni heroj Jože Mirtič-Zidar in komisar Vinko Šumrada-Radoš, za njima pa so korakali borci in poveljniki obeh bataljonov Šercerjeve brigade in obeh bataljonov Dolomitskega odreda. Partizanskim borcem je ob pogledu na množico navdušenih gledalcev močnejše odmeval korak.

To je bil praznik, kakršnega Belokranjci še niso doživeli. Po paradi je bil velik miting. Nastopili so brigadni kulturniki pod vodstvom Franceta Strleta-Nina, pevski zbor, ki ga je tudi vodil tovariš Nino, pa je pel partizanske pesmi. Nastopile so Belokranjke s svojimi koli, da s svojim lahkotnim plesom počaste svoje borce in 1. maj. Popoldne so imele politične organizacije iz Suhorja in okolice proslavo 1. maja v gozdličku nad Suhorjem. Tudi tu se je zbralo več sto ljudi, ki so se veselili in plesali, saj so se zavedali moči svoje vojske.

Hiša v Črnomlju, v kateri je imel svoje prostore CK KPS

Tomšičevci na Maverlenu

PO FORMIRANJU prvih dveh divizij NOV Slovenije in ko je Tomšičeva brigada (I., II. in IV. bataljon) 20. julija 1943 krenila iz Bojancev in Tanče Gore na Občice in v Poljane, od koder sta obe diviziji odšli v napad na Žužemberk, je III. bataljon Tomšičeve, ki je bil do tedaj v Vukovcih ob Kolpi, krenil na Maverlen. Skozi Maverlen so tedaj vodile številne in za partizane strateško zelo važne poti. Ena je šla iz Žumberka ob robu Gorjancev čez semiški tunel, Maverlen in Tančo goro na Vukovce in od tod čez Kolpo v Bosiljevo ter v Kordun. Druga pot je iz osrčja Dolenjske in ostalih severnih predelov skozi Podturen, Stare Žage in Črmošnjice vodila skozi Maverlen na Hrvaško. Čez Maverlen so vodile najbližja poti iz Bosiljeva in Bele krajine do partizanskih bolnišnic na Planini, do Glavnega štaba NOV in POS itd. Končno je vodila iz Bele krajine čez Maverlen — tako za partizane kot za sovražnika — najbližja pot na Koprivnik, do Kočevja in na Notranjsko. Glavna naloga bataljona je torej bila zavarovati te poti in zavarovati transport orožja in streliva iz Korduna v Slovenijo. To nalogo pa je III. bataljon Tomšičeve dobil že v Vukovcih. Hkrati pa je imel bataljon tukaj svoje operativno področje ter je ostal borbeno zelo aktiven ves čas bivanja na Maverlenu.

Mesto bataljonskega komandanta je že v Vukovcih prevzel dotedanji komandir 1. čete Rudi Vidrgar-Brane, komisar bataljona je tudi na Maverlenu ostal še nekaj časa Milan Dolenc, pozneje pa ga je zamenjal Zdravko, ki je bil premeščen iz Gubčeve brigade. Namestnik komandanta bataljona je bil Rafael Martinčič, namestnik komisarja pa Zvone Žugelj. Komandir 1. čete je bil Simon Tratovšek, komisar Rado Cenčič-Mitja, namestnik komandirja Viktor Cvelbar-Stane in namestnik komisarja Rihard Romih-Riki. Komandir 2. čete je bil narodni heroj

Dušan Remih-Duško, komisar (nekaj časa) Bogdan Struna-Jan, pozneje pa Janez Dolničar-Janošek, namestnik komandirja je bil Albin Volovšek, namestnik komisarja pa prvoborec Sinček Jovo. Komandir 3. čete je bil Jože Novak, namestnik komandirja in pozneje komandir Ignac Hrovat-Imre, komisar Stanko Golli-Ilija, namestnik komandirja Jože Škufca-Martin in namestnik komisarja Anica Hribar-Smiljka. Čete so štele vsaka okrog 60 mož z dvema puškomitraljezoma in z okrog 25 pušk, ostali so bili oboroženi le z bombami. V sestavu bataljona je bil tudi prateči vod (težki vod) s težko »bre-do«, minometom itd.

Takoj po prihodu na Maverlen se je v Vukovce vrnila 2. četa, ki pa je morala zopet oditi v Kordun po orožje in eksploziv. Četniške bande, ki so nas napadle že pri prejšnjih pohodih v Kordun, so tedaj postale zelo aktivne, pa tudi Italijani so onemogočili odhod čete v Kordun. Za časa bivanja v Vukovcih se je četa nekajkrat spopadla z Italijani, končno pa je bila iznenadena v samih Vukovcih in je vodila hud boj, v katerem je padel Jovo, namestnik komisarja. Zaradi neprevidnosti je bil pozneje zamenjan komisar.

Ostali del bataljona je v tem času mobiliziral, rekviriral, zlasti pa napadal železniško progo od Semiča do metliškega mostu na Kolpi. Novi eksploziv »plastik« se je odlično obnesel in je zaradi silne učinkovitosti napravil partizanom precej veselja, sovražniku pa mnogo škode in skrbi. Minerji pratečega voda so pod vodstvom Janka vsako noč odhajali na progo, njihovo akcijo pa so zavarovali pridodani borci iz obeh čet. Janka je nekoč prav pri miniranju presenetil vlak, ko je miniral neki manjši most pri Otovcu in ko je ležal med tračnicami. Janko se je samo stisnil k pragovom, takoj ko je vlak odšel, pa je nadaljeval delo in progo uspešno miniral. Zvití miner je nekoč

Rado Cenčič-Mitja, komisar 1. čete III. bataljona Tomšičeve; v ozadju Tončka Hočevnar, politdelegat voda v tej četi

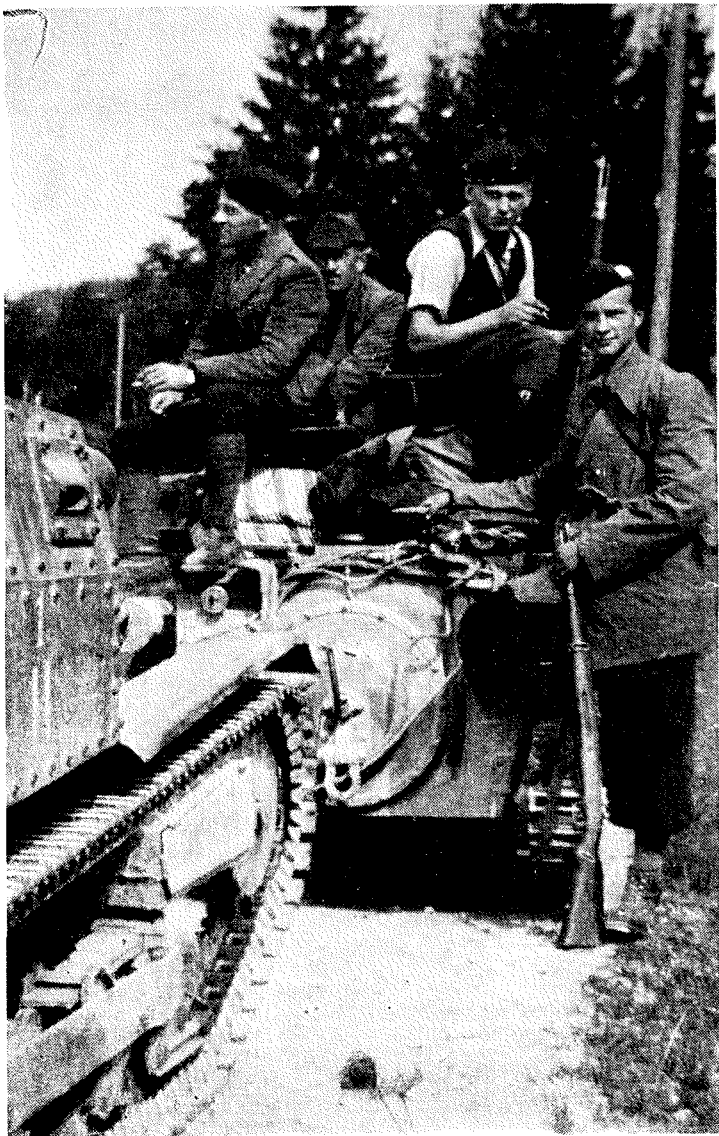
uspešno ukanil Italijane. Nekaj grud »plastika«, ki jih je prilepil ob rob tračnice, je v notranjosti opremil s tempiranim vžigalnikom, od zunaj pa je v eksploziv vtaknil še vžigalnik s prižgano, a ugaslo vrstico. Pri odhodu so Italijani našli »neeksplozirane« mine, potegnili iz njih vrstico z vžigalnikom in nato »plastik« odnesli v svoj bunker med Otovcem in Črnomljem ter ga tam položili k lini. Seveda, pozneje je počilo in vsi Italijani v bunkerju so bili mrtvi. Bajè so bili zelo razmesarjeni. Potlej se niso več upali stikati za neeksploziranimi minami! Nekoč je naš vod odšel preko semiškega tunela v Dragomljo vas in na Lokvico. Od tu smo drugi večer odšli do Kolpe, kjer smo napadli in minirali železniški most. Nazaj grede smo minirali progo med Metliko in Črnomljem ter se skozi vasi ob Kolpi vrnili na Maverlen. Kjer smo se ustavili, povsod smo bili lepo pogoščeni.

V začetku avgusta je bataljon postavil zasedo na cesti Črnomelj—Kočevje. Zaseda je bila razpotegnjena v dolžini štirih kilometrov. V sredi smo postavili mine (žabice) in se poskrili v grmovju, čakajoč eksplozije, ki bi bila znak za juriš. Na neki vzpetini proti

Kočevju se je 2. četa pripravila, da z bombami zasuje drugi avto. Južno od nas proti Črnomlju pa je bila na položaju težka »breda«, ki jo je uravnaval hrabri Vlado Badovinac.

Najprej se je pripeljal prazen (ali napolnjen z materialom) kamion, ki pa ni zavozil na mino ter nam je zato ušel. Kmalu za njim je pripeljala avtoblinda. Že smo dvomili, da tudi sedaj ne bo nič, ko nas je stresla močna eksplozija, ki je blindi razdejala desno kolo. Italijani v blindi so začeli takoj noro nžigati na vse strani, da smo se morali dobro kriti v zaklonih. Povelje je bilo, da se blindo napade z bombami, kar je bilo zelo težko, ker se je blinda nagnila na nasprotno stran. Hrabri bataljonski komisar Zdravko je začel na blindo metati bombe. Ena je padla notri in eksplodirala med Italijani. Toda bila je ofenzivna in ni napravila mnogo. Zdravko je hotel vreči drugo, defenzivno »kragujevko«. Ves čas je metal stoje, izpostavljen sovražnikovemu ognju. Efendi mu je pomolil puškino kopito, da bi komisar udaril z vžigalnikom in jo vžgal, toda tedaj ga je prešetal rafal. Zgrudil se je, bomba mu je padla iz rok in malo je manjkalo, da se sama ni vžgala. Ob izgubi bataljonskega komisarja smo se trenutno zmedli. Italijani so to izkoristili in blinda je nagnjena in po treh kolesih ušla.

Kmalu za tem je naš bataljon dobil nalogo, da skupaj z Levstikovim bataljonom zavaruje raztovarjanje in transport preko Krke štirih vagonov sanitetnih potrebeščin, papirja itd., ki ga je OF iz Ljubljane poslala po železnici, nekoliko pred postajo Straža pa so material prevzeli partizani. Po opravljeni nalogi smo se vrnili čez Črmošnjice na Maverlen. Tedaj nekako so Italijani izpraznili tudi postojanko Koprivnik. To smo zvedeli od zasede, ki smo jo tedaj pošiljali h Koprivniku, da nam varuje hrbet. Še isti večer je odšla večja skupina borcev iz našega bataljona, zasedla Koprivnik in napravila miting.

Italijanom zaplenjeni tanki nad Maverlenom, 10. septembra 1943. Od leve proti desni: Rafael Martinčič, namestnik komandanta III. bataljona Tomšičeve brigade; Janez Klobučar, vodnik voda 1. čete; Viktor Cvelbar - Stane, namestnik komandirja 1. čete, in Janko Gregorič, borec te čete

Na Maverlenu je ogrevalo pobočja vroče avgustovsko sonce. Grozdje je zorelo. Tu so bili zapuščeni vinogradi kočevskih Nemcev in tako smo se partizani lahko vselej po mili volji nazobali grozdja. Rasel nam je apetit. Mali mitraljezec Franc Gartner je znal pospraviti tudi pol plahte

grozdja in mu je trebuh neverjetno narastel. Tudi ostala hrana je bila dobra, vselej pa smo dobili še priboljške. Službe ni bilo mnogo. Podnevi smo razen straž in patrolj opravljali vojaške vežbe; komandir Simon Tračovšek nas je učil boj na nož ter ostale bojne spretnosti. V prostem času

smo se vadili in tekmovali v razstavljanju in sestavljanju mitraljezov in vseh vrst orožja. Po kratkem presledku so skozi Maverlen na Hrvaško in od tod po isti poti v Zumberak spet začele prihajati karavane kmečkih voz. Žumberčani so čez Maverlen vozili razstavljeni luksuzni avto in mnogo bencina, ki so ga Zumberčani zaplenili nekje pri Zagrebu. Bajè je bil ta avto namenjen Titu. Potem so iz Korduna pripeljali na vozovih težko orožje za Žumberčane: težki protitankovski mitraljez (ali bolje brzostrelni top), štiri težke minomete itd. Nekoč so iz Bosiljeva pripeljali hudo ranjenega komandanta in še nekaj partizanov, ki smo jih spremili proti bolnišnici na Planino, ker se je v Bosiljevu zgodila huda nesreča ob neki veliki granati. Toda komandant nam je že po poti umrl zaradi zastrupitve.

Iz Črnomlja smo dobivali obiske. V partizane sta prišla prostovoljca Pepi Kremesec in Janko Gregorič. Tudi neki italijanski podoficir, po rodu primorski Slovenec, je pobegnil k nam. Pobegli podoficir je povedel del 3. čete z Imretom na čelu v zasedo v Kanižarico, kamo so Italijani hodili po vodo. Tako so naši ujeli italijansko patroljo — predhodnico, zaplenili puško-mitraljez »breda«, dve puški in pištolo »bereta«. Ostali Italijani so zbežali v Črnomelj. Eden od treh Italijanov je pristopil v naše vrste, dva pa smo slekli in izpustili. Tisti dan so Italijani streljali na Maverlen s topovi in so ubili enega vola v hlevu. Tudi že prej so nekoč streljali s topovi na Maverlen, toda nikoli niso zadeli našega taborišča. Italijani so dobro vedeli, kje se nahaja naše taborišče in bi ga bili lahko zadeli brez težav. Bajè je bil pri topovih neki narednik-vodnik, primorski Slovenec, ki je nalašč napak streljal. Gotovo pa so Italijani vedeli, kaj jih čaka in iz strahu niso upali streljati v naše taborišče. Medtem se je povečalo število neoboroženih v bataljonu z mobiliziranci iz vzhodnih predelov Bele krajine. Mobilizirali smo tudi v okolici Starega trga in

ker je nekaj takih ušlo, smo jim rekvirirali domove.

V nedeljo, 8. septembra 1943, smo napravili velik miting v Dobličah, ki se ga je udeležilo mnogo Črnomeljčanov in mnogo ljudi iz vse Bele krajine. Nastopil je naš pevski zbor, ki ga je vodil namestnik komisarja Riki. Še tisti večer so Italijani obstreljevali pobočja nad Dobličami, pa smo si govorili:

»Pravijo, da jih bo kmalu konec, pa tako nabijajo...« Pa jih je le bilo! Ko sem dan pozneje stal na straži na severni strani Maverlena, sem bil zelo nestrpen, ker sem stražil prazno taborišče. Tisti večer so namreč naši odšli v

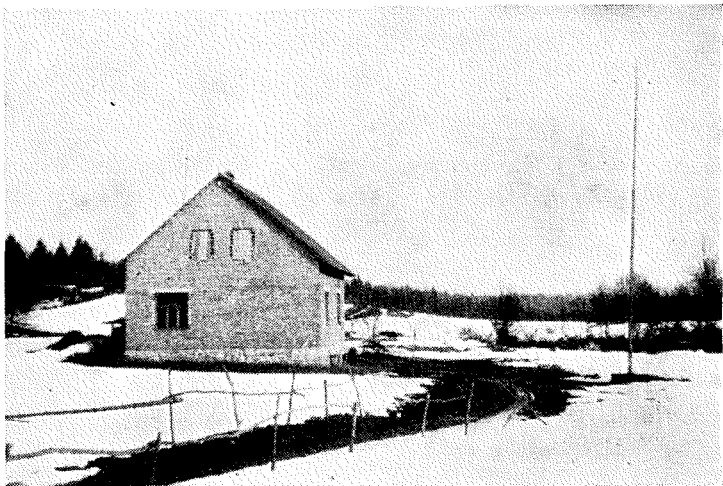
Črnomelj. Tam so Italijanom oteli precej orožja in opreme, drugo jutro (10. septembra 1943) pa smo, ker nismo dobili točnih navodil, odšli na italijanskih tankih in peš v predhodnici Italijanov. Ti se brez našega spremstva niso upali skozi kočevske gozdove. V Kočevju smo dobili nalog od Glavnega štaba, da Italijane takoj razorožimo, kar smo skupaj s Kočevskim odredom tudi brez težav opravili. Zasegli smo velike količine orožja in streliva.

Tako se je končalo bivanje III. bataljona Tomšičeve brigade na Maverlenu, iz katerega mnogi partizani hranijo prijetne spomine. F. Strle

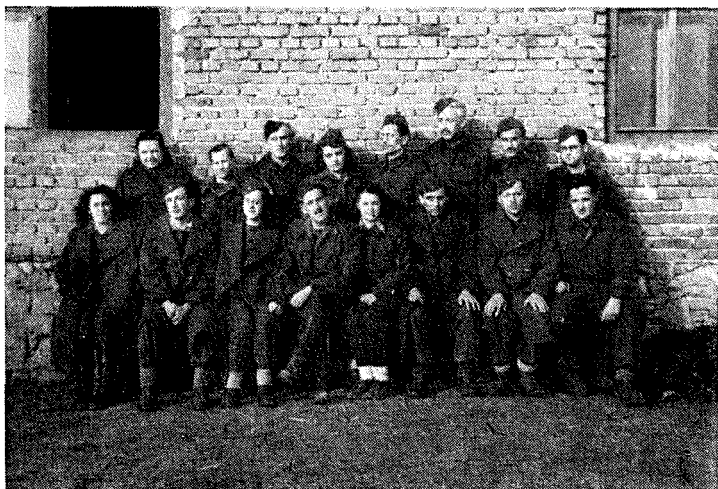
„Halo ... halo ...! Tu T 31 ...!“

MIHELJA VAS je mala belokranjska vasica, stisnjena v ozko reber tik pod železniško progo, ki vodi od Semiča proti Črnomlju. Njena posebnost je morda prav v tem, da nikoli ne veš, do kam pravzaprav seže, saj so se skoro v eno samo reber zgnetle kar tri vasi: Mihelja, Petrova in Ručetna vas. Vsaka izmed njih pa je iz časa vojne ohranila košček zgodovine, ki bo po vsej verjetnosti ostal nezapisan...

Dan za dnem drdra dolenski vlak mimo teh vasic, ne da bi se vaščani kdo ve kaj zmenili zanj. Če je že treba na pot v Črnomelj ali Semič, opravijo to mnogokrat tudi peš, kam dlje pa se le poredko in neradi odpravljajo. Vendar pa jim je pri vsem tem vlak le nekako nepogrešljiv. Če je že tu in tam obstala stara stenska ura in se ne morejo zanesti na malovredno ameriško budilko, ki jo je poslal stric iz Amerike, si s tem ne belijo glave. Vsaj trikrat

Sedež tehničnega oddelka »Tanjuga« v Dolnji vasi pri Črnomlju

Člani tehničnega oddelka »Tanjug«, spomladi 1945 v Dolenjski vasi. Četrti od leve proti desni v prvi vrsti je Milan Megušar-Borut, takrat načelnik »Tanjug«

na dan, če ne večkrat, prisopiha v klanec proti Semiču ali pa zdrvi proti Črnomlju vlak, ki jim po voznem redu, ki se le malokdaj spremeni, točno odmerja čas, ne da bi se jim bilo treba zmeniti za hišno uro, ki po navadi nima posluha za točnost. Vsemu temu so se ljudje že tako privadili, da bi se jim zdelo, kakor da se je ustavil čas, če bi naenkrat zmanjkalo tega vsakodnevnega ropotanja.

Bila je pomlad 1944. leta. Vojna se je sicer počasi, toda zanesljivo nagibala h koncu. Vse bolj pogosto so prihajale vesti o pomembnih zavezniških zmagah, ki so kazale, da ni več daleč do nemškega poloma. Mihelja vas, mimo katere že skoro leto dni ni več hitel vlak, ker je bila proga razrušena, je postala ena izmed tistih vasic, ki so dokaj v zatišju preživljale zadnje dni vojne. Ljudje so imeli sprva občutek, kakor da se je ustavil čas. Odmaknjena od glavne ceste je bila od rok celo posameznim partizanskim patrolam, ki so le poredko prihajale v vas. Toda to je bila le navidezna odmaknjenost. V resnici so bili ljudje povezani z vsem, kar se je dogajalo v njihovi soseščini, čutili so sleherni utrip velikega osvobodilnega boja. Še

tako drobna novica ni šla mimo njih, ne da bi jo po svoje pretehtali. Zato jih je tembolj spravila na noge vest, da je prišla v vas skupina partizanov, ki se je — kdo bi verjel — menda za stalno naselila v Bukovčevi hiši na gornjem koncu vasi. Sosedje so vedeli celo povedati, da so ti partizani pripeljali s seboj neko čudno ropotijo, za katero bi človek res ne mogel uganiti, čemu jim bo služila. Nekateri, ki so bili pogumnejši in so si stvari od bliže ogledali, so trdili, da so pripeljali s seboj radijske aparate. Toda naj bo tako ali drugače, vseh vrst govorice so se napletale okoli skupine, ki se je utaborila na gornjem koncu vasi, dokler naslednjega dne ni bilo zadoščeno vaški radovednosti. Eden izmed partizanov je splezal na oreh pred hišo in začel napevati anteno. Skrivnost je bila s tem pojasnjena. Tako se je brez večjega hrupa in vendar dovolj skrito mnogim očem in ušesom naselila v vasi »T 31«, zametek kasnejšega TANJUG (Telegrafska agencija nova Jugoslavija).

Od tedaj je minilo polnih 10 let. Prvi radiosprejemni center je štel s kurirjem vred, ki je odnašal vesti na bližnjo kurirsko postajo, komaj pet ljudi. Toda že nekaj mesecev kasne-

je se je število podvojilo in celo potrojilo. Nismo se še dobro preselili v Miheljo vas, ko smo že začeli razmišljati o tem, kako bi iz skromnega radiosprejemnega centra, ki je sprva sprejemal le radijske vesti, prerasli v pravo telegrafsko agencijo. Naloga ni bila lahka! Manjkalo nam je domala vsega. Razen baterijskega sprejemnika, ki je bil večkrat zelo muhast, nismo imeli ničesar. In če bi tudi imeli običajne radijske sprejemnike, bi si z njimi ne mogli pomagati, ker v vasi ni bilo elektrike.

Kot naročeno so tedaj prišli v Črnomlju na svojevrstno, a pristno zamisel. Nedaleč od razrušenega kolodvora so staro lokomotivo, ki jo je tam zatekla italijanska kapitulacija, preuredili za pogon zasilne električne centrale, ki je dajala tok vsemu mestu in še bližnjim partizanskim postojankam. Tako se je elektrika približala tudi naši vasi. Treba je bilo premostiti le še zadnjo oviro: napeljati električni tok do naše vasi. Toda kje dobiti žico? Ne vem več, kje smo jo dobili, zatrdno pa vem, da smo vsi tarnali, da žice ni nikjer, čeprav ni bilo nikogar, ki bi prej ali slej ne prišel do toka. Če ni šlo drugače, smo si žico »izposodili« pri sosedu, če smo videli, da ima predolgo napeljavo. Skratka, prišli smo do elektrike in od tu dalje je šla stvar mnogo laže. Kmalu smo iztaknili dva radijska sprejemnika in ko smo imeli te priprave, smo se začeli ozirati še po ljudeh. Treba je bilo najti sposobnih stenografov, ki bi sprejemali radijske vesti. Teh še danes ni na pretek, toliko manj jih je bilo med vojno. Iskali smo jih po vseh partizanskih enotah in jih slednjič tudi našli. Že junija smo imeli kar pet novincev. Baza se je množila, hkrati pa je rasel obseg biltena, ki je kot »Radijski dnevnik« prinašal točne vesti iz domala vsega sveta, prav gotovo pa z vseh front. Toda ostali bi le na pol poti, če bi sprejemali samo radijske vesti. Preusmeriti smo se morali tudi na sprejem svetovnih telegrafskih agencij. Iz radiotelegrafskega tečaja v Črnomlju so prišli

prvi telegrafisti. Tri smo dobili na našo bazo. Začeli smo jih urediti v sprejemanju poročil tel. agencij, ki so dajale izvirne vesti. Sprva je šlo delo počasi od rok, toda v nekaj mesecih so sprejemali telegrafске znake že tako hitro, da smo mogli začeti s prevajanjem prvih vesti. »T 31« je dobivala vse bolj značaj prave agencije.

V stari, na pol podrti železniški čuvajnici nad vasjo, dobre četrt ure od nas, se je medtem naselila kurirska postaja. V razliko od drugih tako imenovanih »TV« postaj, ki so skrbele za zveze in za prenos pošte, je bila ta povezana z glavnimi postajami na osvobojenem ozemlju celo s telefonom. Tega sprva nismo niti opazili, dokler se ni pripetilo naslednje:

Nekega večera nam je nenadoma odpovedala luč. Ko smo naslednjega dne iskali napako na napeljavi, smo naleteli blizu čuvajnice na svojevrsten priključek. Fantje v čuvajnici so si zaželeli boljše razsvetljave, kot je to običajno bila izdolbena repa ali debel koren, napolnjen z lojem, pa so se na našo napeljavo priključili kar z bodečo žico, ki so jo pobrali okoli nekdanjega italijanskega bunkerja. Za drogove so uporabljali fizičlove preklje in če bi na mestih, kjer se je žica dotikala, preklje z nečim izolirali, bi morda prišli celo do razsvetljave, mi pa bi verjetno še dolgo ne vedeli, da smo v najbližji sosesčini dobili obilnega odjemalca električnega toka. Kot rečeno, dobili smo tako neposreden stik in hkrati ugotovili, da imajo fantje napeljan v čuvajnico celo telefon. Srečali sta se dve želji, naša po telefonu in njihova po elektriki. Kaj hitro smo se sporazumeli. Dogovorili smo se, da nam dovolijo telefonski priključek, če jih mi oskrbimo z elektriko. In res, že čez nekaj dni je pri njih zasvetila luč, mi pa smo bili s telefonom povezani z vsemi kurirskimi postajami tja do notranjskega Snežnika. »T 31« je dobila s tem neposredni stik z osvobojenim ozemljem.

V tem času so na vseh koncih in krajih izhajali tako imenovani stenski časopisi,

katerih glavna vsebina so bile ravno radijske novice. Te »novice« so bile včasih zelo stare, ali pa posredovane na način, ki ni ravno jamčil za njihovo točnost. Tako smo prišli na zamisel, da bi najnovejše vesti posredovali po telefonu vsem kurirskim postajam za njihove stenčase, ki bi jih po njih povzemali tudi mladinski in frontni stenčasi po vaseh. Končno pa, ali ni tudi to bila ena izmed naših nalog? Vprašanje je bilo le, kako jo uresničiti.

Z glavno telefonsko centralo smo se dogovorili, da bi nas vsako noč opolnoči zvezala z drugimi centralami, te pa s kurirskimi postajami, katerim bi po nareku dajali najnovejše vesti. Naš predlog so z navdušenjem sprejeli. Že dober teden za tem je bila pripravljena naša prva oddaja. Določili smo napovedovalca, sestavili besedilo in malo pred polnočjo so se začele priključevati našemu aparatu prve kurirske postaje. Za nas je napočil slovesen trenutek: »T 31« bo nočjo prvič spregovorila.

»Halo... halo...! Tukaj »T 31«..., je opolnoči začel napovedovalec prvo oddajo.

»Kdo tam?« se je hkrati odzvalo več glasov.

— Tu »T 31«! — je ponovil napovedovalec. »Vsak večer bomo dajali opolnoči najnovejše vesti vsem kurirskim

postajam za njihove stenčase...« Glas se mu je nekoliko tresel, kajti naloga, ki jo je opravljal, se mu je zdela izredno pomembna in važna. V slušalki je brnelo kot v čebelnem panju. Priključevali so se nove in nove kurirske postaje.

»Posluh!« je glasneje nadaljeval napovedovalec. »Preden začnemo z narekom novic, najprej točen čas.«

Pri telefonskem aparatu je bila pripravljena ura, ki smo jo prej naravnali po radiu, ter star zvonec, ki ga je Bukovčev oče pozimi nataknil svojemu Fuksu na komat. Pri hiši je bil na preužitku stric Franc, invalid iz prve svetovne vojne, ki se je ukvarjal s čevljarstvom. Ta nam je posodil še čevljarsko kladivo.

»Ob udarcu na gong,« je napovedovalec malo zategnil glas, »bo ura točno polnoči,« in je udaril s kladivom po zvonceu.

»Kaj pravi?« se je oglasilo več glasov hkrati.

»Da bo polnoči,« je pojasnil nekdo med njimi.

»To vemo tudi brez njega,« je zagodrnjal nekdo z basom, »pove naj raje, kaj je novega.«

»Saj boš tudi za to zvedel,« se je naenkrat zadrl napovedovalec, ki je za trenutek pozabil na svojo dostojanstveno vlogo.

Prvi radiotelegrafisti »Tanjuga« v Dolenji vasi 1944. leta

»Tišina! Sedaj začnemo z narekom,« je nadaljeval napovedovalec, ko se je spet ovedel svoje vloge. Začel je zlogovati: »Glav — ni — štab — NOV — in — POJ — jav — lja — da — je — pad — la — utr — je — na — ustaška...«

»Kdo je padel?« se jih je več hkrati oglasilo. Iz neke postaje je bilo slišati harmoniko in petje.

»Dajte no že vendar mir, kdo pa naj sliši v tem ropotu, kdo je padel.«

»Tišina! Vraga vam...,« se je zadril nekdo po polansko. Harmonika je za trenutek utihnila.

Napovedovalec je ponovil: »Glav — ni — štab — NOV — in — POJ — jav — lja...«

Več kot dvajset glasov je za njim v različnih narečjih mr-mraje ponavljalo posamezne zloge. Trde roke kurirjev, ki so bile bolj vajene puške kot pisanja, so zapisovale zlog za zlogom. Zjutraj so v stenčasu izšle najnovejše vesti. Kurirji so jih jemali na pot in jih razširjali od vasi do vasi. Še danes se morda ne zavedamo prav, kako pomembno delo smo s tem opravljali.

Odtlej se je noč za nočjo iz te belokranjske vasice ogla-

šala »T31«, za katero nihče ni vedel ne kje je, ne kaj pomeni to njeno ime, dokler ni v jeseni 1944. leta spregovoril v Črnomlju ROF (Radio Osvobodilne fronte).

Pred nami je bila nova in še pomembnejša naloga. Radio OF je bilo treba sproti zalagati z vestmi. Zato smo se morali preseliti v njegovo neposredno bližino. Izbrali smo si Dolenjo vas pri Črnomlju, od koder smo se telefonično povezali z oddajnikom. Medtem smo dobili tudi lasten kratkovalovni oddajnik za zvezo z »Radiom Svobodna Jugoslavija«.

Poslavljalji smo se od Mihele vasi, od koder je šel naš glas prvič po osvobojenem ozemlju. Nekaj dni pred odhodom, bilo je 4. oktobra 1944. leta, smo dobili uradno sporočilo, da je »T31« postala Tehnični oddelek TANJUG za Slovenijo.

Ob letošnjem 10. jubileju ustanovitve TANJUG se bomo zbrali v tejskromni belokranjski vasi, mimo katere spet veselo hiti vlak in ji odmerja nov čas, ki pa se ne bo nikoli več ustavil.

Milan Megušar-Borut

Denarni zavod

Med pomembnimi obletnicami, ki jih proslavljamo letos, je tudi desetletnica ustanovitve Denarnega zavoda Slovenije pri Predsedstvu SNOS. V okviru proslav, ki bodo letos v Črnomlju, se bomo spominjali tudi tega dogodka iz časov naše narodnoosvobodilne borbe, na poslopju v Črnomlju, kjer je Zavod posloval pa bo odkrita spominska plošča. Ne bo odveč, če se v nekaj vrsticah spomnimo te obletnice in poudarimo pomen in vlogo Zavoda ne le za tiste čase, temveč tudi za nadaljnji razvoj našega kreditnega sistema.

ODLOK o ustanovitvi Denarnega zavoda Slovenije je izdalo Predsedstvo SNOS dne 12. marca 1944, to je v času, ko so bili izdani drugi važni odloki, ki so imeli velik pomen za našo borbo. Datum ustanovitve Zavoda pade torej v čas več kot eno leto pred osvoboditvijo naše domovine. S tem samim seveda dogodku kot takemu ni dan tisti pomen, kot ga ima in ga zasluži. Pomembnost dogodka namreč ni v samem formalnem aktu o ustanovitvi,

temveč v dejstvu, da je v času naših največjih in zadnjih naporov na vojaškem polju nastala potreba po ustanovitvi denarne ustanove. Za ustanovitev take ustanove so morali biti dani temeljni pogoji, ker bi bila ustanovitev Denarnega zavoda, to je ustanove, ki si jo sicer lahko zamišljamo v mirnih in celo zelo mirnih časih, res le gola formalnost. Ti temeljni pogoji pa so bili takrat podani in organizaciji, ki je ne le politično, vojaško, gospodarsko, kulturno in drugače,

v celoti zajemala vse, kar je bilo naprednega po naši zemlji. Pri tem je za ustanovitev Zavoda izredno važno dejstvo, da smo imeli takrat že osvobojeno ozemlje, ne glede na to, da je bila organizacija OF razporejena do poslednje slovenske vasi, v katere je tudi novi Zavod kmalu razširil svoje delo in vpliv. Denarne oziroma vrednostne dokumente tega Zavoda smo namreč kmalu po njegovi ustanovitvi lahko zasledili povsod po naši domovini, to je tudi v krajih, kjer je takrat okupator še ropal, požigal, moral in preganjal naše ljudi.

Odlok o ustanovitvi Denarnega zavoda Slovenije je kratek ter sestoji le iz treh členov. Seveda ni treba iskati v tem nikakih posebnosti kot v dejstvu, kakšne naloge naj bi Zavod opravljal. Glede tega pa je rečeno, da mora »... skrbeti za osredotočenje in poenostavljanje denarnega prometa javnopravnih ustanov in denarnega prometa sploh na ozemlju Slovenije«. Hkrati z ustanovitvijo Zavoda je dobil le-ta še posebne naloge in ustvarjeni so bili vsi pogoji za njegovo uspešno delo zlasti na osvobojenem ozemlju. Tako ga je Predsedstvo SNOS pooblastilo za izdajo plačilnih bonov za skupno vsoto 20 milijonov lir v določenih enotah. S kasnejšimi odloki so bili dalje ukinjeni razni ukrepi (ukrepi glede zaščite denarnih zavodov, glede sprostitev hranilnih vlog, dalje je bil izdan odlok o obrestni meri), ki naj bi omogočili tudi v vojnem času čimbolj normalno poslovanje Denarnemu zavodu kot takemu, kakor tudi čim večjo normalizacijo našega gospodarstva sploh. Ukrepi, ki so bili izdani v tej zvezi, so vsekaror bili posledica močne zavesti in popolne gotovosti naše zmage ter pomenijo popolno nasprotje tistemu, kar je počenjal okupator, ki je sam na svojem ozemlju, zlasti pa na tujem, ukrepal tako, da je povzročil mrtvilo v gospodarstvu in zastoj v denarnem prometu, ki se je vedno bolj odvijal izven njegove kontrole ob porastu špekulacije in izkoriščanja.

Kot je razvidno, so bile funkcije Denarnega zavoda (postavljene z odlokom o ustanovitvi) dovolj široke, da je vodstvo Zavoda v okviru tega predpisa in v skladu s stopnjo razvoja, zlasti pa v skladu s potrebami, določilo področje Zavoda. Ko danes listamo pravilnik Zavoda o notranji organizaciji in tehniki dela, bi si kdo mislil, da je bilo vse to le gola formalnost, če ne bi dejstva govorila nasprotno. Zavod je izdajal vrednostne papirje in celo bankovce, skrbel je za uravnavanje denarnega in plačilnega prometa, zbiral je hranilne vloge in vloge na tekoče račune, odobral je posojila javnim ustanovam, kreditnim podjetjem, zlasti zadržnega in samoupravnega značaja, dalje obrti, industriji, v prvi vrsti pa zadržništvu, nakupoval in prodajal je valute in devize, poleg tega pa zbiral statistične podatke, proučeval gospodarske prilike, ustanavljal podružnice ter pripravljaj gradivo za poslovanje bank po osvoboditvi. Poleg emisijske je torej Zavod opravljal tudi večino tistih funkcij, ki jih opravljajo bančni zavodi v svetu.

Nekaj podatkov: Zavod je izdal, kot rečeno, denarne bonne, dalje bankovce, ki so se glede na razmere glasili na lire. Enote bankovcev so se glasile na 1, 5, 10 in 100 lir. Izdelava, to je tiskanje teh bankovcev, je bila po osnutku ing. Branka Simčiča in Saše Sedlarja poverjena partizanskim tiskarnam. Te so to nalogo izvršile tako dovršeno, da so lahko za vzgled najboljšim tiskarnam, kar so pri-

znali že takrat zastopniki zaveznških vlad pri nas. Poleg bankovcev je Zavod izdajal tudi razne vrednostne papirje, ki so neobhodno povezani s poslovanjem denarnega zavoda, kot so goliče za menice, čeke, zastavne listine, blagajniške zapise ter vse tiskovine, potrebne za notranje in zunanje bančno poslovanje. Preostali arhiv dokazuje danes delo Zavoda v tistem času.

Prva knjižba, izvršena po ustanovitvi Zavoda, je zabeležena 2. junija 1944, čeprav je Zavod delno posloval že prej, toda v okoliščinah, ki niso dovoljevale pravega bančnega poslovanja. Od tega dne pa do osvoboditve, t. j. do 9. maja leta 1945, pokažejo njegove knjige velikanski promet, ki je izražen v 356.367.755.46 li-rah, kar se seveda ne da primerjati z današnjimi številkami, ker je današnja vrednost lire v primeru s takratno znatno nižja. Velik je bil v tem času tudi blagajniški promet, ki je do konca 1944 izkazoval 97.214.790.08 lir, do osvoboditve

pa še 118.823.737.10 lir, skupno torej 216.038.527.18 lir.

V tem okviru je zajet tudi hranilni promet, ki je izkazoval skupno višino lastnih hranilnih vlog v znesku 416.778 lir. Posebnost v zvezi z varčevanjem pa so vsekakor hranilne knjižice, ki jih je izdal Zavod, ki so po izdelavi naravnost reprezentativne in imajo poleg simboličnega vodnega tiska osvobodilne borbe tudi sledeče posvetilo: »Ta knjižica je bila izdana v času velike osvobodilne vojne, ko se je slovenski narod boril za svojo svobodo in ko si je pričel na ruševinah stare in s krvjo prepojene domačije graditi nov, svetlejši in srečnejši dom.«

V okviru funkcij Denarnega zavoda je bila seveda med najvažnejšimi kreditna funkcija, ki jo je opravljal, kar so mu zlasti omogočile odločbe Predsedstva SNOS, s katerimi je bila ukinjena zaščita denarnih zavodov, sprostitev hranilnih vlog in drugo. Tako so lahko obnovile svoje poslovanje hranilnice in posojilnice, katerim je Zavod odobral potrebne kredite, sproščene so bile pri njih zamrznjene hranilne vloge in tekoči računi, tako da je začelo gospodarsko življenje na osvobojenem ozemlju teči normalno. S tem se je seveda povečala in oživela gospodarska dejavnost, kot so obrti, trgovine, zadrage, ki so tudi dobile kredite, in začela so obratovati celo večja podjetja (rudnik v Kanizarici, parni mlin, žaga, opekarne itd.). Pri tem so Zavodu pomagale tudi ostale kreditne ustanove, ki pa jih je

Zavod nadzoroval, jim dajal potrebne instrukcije, zlasti pa skrbel, da se ne bi vgnezdila v njih in v gospodarstvu sploh špekulacija in da ne bi poslovala proti splošnim ljudskim koristim. Višina kreditov, ki jih je dajal Zavod, je konec aprila 1944, n. pr. presegla že 11.000.000 lir.

Pri vsem tem pa ni upoštevana vloga Zavoda, ki je na čelu z ostalimi denarnimi ustanovami prispeval velik delež pri obnovitvenih delih zlasti na osvobodjenem ozemlju.

Med bančnimi posli, ki jih je končno opravljal Zavod, ne smemo prezreti menjalnih. Ni potrebno posebej poudariti, da je bilo v tistem času v prometu mnogo valut, med njimi tudi tuje, kot so dolarji, angleški funti, nemške marke, červonci in druge. Denarni zavod je posredoval njih zamenjavo tudi zavezniskim vojaškim misijam po tečajih, ki so takrat veljali na tujih borzah in ki jih je prejemal preko radia ali tujih listov.

Vse delo Zavoda je bilo usmerjeno k temeljnemu cilju: k podpori našega narodnoosvobodilnega boja, kateremu je Zavod v prvi vrsti služil. Glede tega je potrebno zlasti omeniti priznanice, ki jih je dal Zavod na razpolago Glavnemu štabu NOV in POS in gospodarskemu odseku pri Predsedstvu SNOS. Te priznanice, ki jih je Zavod vnovčeval, so služile kot nadomestilo za gotovinsko plačevanje pri nakupu živil za enote NOV.

Končno smo omenili med delom Zavoda tudi priprave za čas ob in po osvoboditvi. Priprave na ta čas niso bile niti niso mogle biti preproste ter lahke. Vedeti moramo, da je bilo slovensko ozemlje razkosano, da so na njem veljali razni denarni in valutni režimi, da med Slovenijo in ostalimi jugoslovanskimi pokrajinami ni bilo gospodarske povezave in podobno. Urediti ob osvoboditvi vse to in tako, da ne bi nastale v gospodarstvu nepotrebne motnje in večje kot jih je že tako ustvaril okupator, ni bilo lahko vprašanje. Znano je, da povojni čas prinaša vedno za seboj težke in nepremagljive gospodarske te-

žave in kaos, ki ga je doslej uspelo prebroditi brez težav le malokateri državi, ki je bila več let sredi vojne vihre.

Pri nas o tem ne moremo govoriti in lahko trdimo, da smo z lastnimi silami prepričali vse, kar je tako značilno za take čase in kar so preživljale druge sosedne države. Pri tem je odigral veliko vlogo tudi Denarni zavod Slovenije, ki je prišel pripravljen takoj iz Črnomlja v Ljubljano, ustanovil pa je medtem že svoje podružnice v Trstu, Gorici, Ajdovščini in drugod. Tudi v tem je velik in izredno velik pomen tega zavoda. Treba je bilo nadomestiti ves stari kapitalistični bančni aparat, ki ga je zadela ali zaplemba ali pa prepoved poslovanja, z novim socialističnim. Osnova tega je bil Denarni zavod Slovenije, ki se je naglo razvijal. Ko je nato

prišlo do prve spojitve z Narodno banko, sedaj Narodna banka FLRJ, je bil Zavod sposoben prevzeti vse tiste naloge, ki jih je zahteval in nalagal nov in edinstven bančni aparat za vso našo državo.

Ko po desetih letih presojamo delo, ki ga je opravil Denarni zavod Slovenije v času velikega osvobodilnega boja, moramo ugotoviti, da je bilo njegovo delo velikega pomena za nadaljnjo stopnjevanje slovenskih narodnih sil v borbi za dokončno osvoboditev, ter velikega pomena za slovensko državnost in za razvoj našega denarnega gospodarstva po osvoboditvi. Naj povem še to, da je ustanovitev takega Zavoda v pogojih osvobodilnega boja do sedaj edinstvena v zgodovini, ne le v Jugoslaviji, temveč v svetu sploh.

Lavoslav Dolinšek

Spomini z „Baze 24“

13. maja 1944 je bil z odlokom NKOJ ustanovljen Oddelek za zaščito naroda (OZNA), ki je bil velikega pomena za nadaljevanje narodnoosvobodilnega boja in ljudske revolucije. Za svoj letošnji jubilej je Državni sekretariat za notranje zadeve LRS priredil veliko in lepo urejeno razstavo: »Deset let v službi ljudstva«. Na tej razstavi smo lahko videli veličino boja naših varnostnih organov za zagotovitev mirnega in svobodnega življenja delovnih ljudi. Naša revija se (poleg vrste člankov o akcijah VOS) oddoljuje temu pomembnemu jubileju tudi s pričujočim prispevkom tovarišice Zore Maležič-Tine.

FEBRUARJA 1944 sva s tovarišem Bernardom naložila na sani arhiv Centralne komisije VOS (Varnostnoobveščevalne službe), »lutzovo« peč in nekaj živil ter vse skupaj odpeljala iz Srednje vasi pri Črmošnjicah v Seč. Seč je majhna vasica nad Dolenjskimi Toplicami, ki šteje le nekaj hiš. Tu je tovariš Ivan Maček-Matija osnoval »bazo 24«, kot Odsek za notranje zadeve pri Predsedstvu SNOS. Jedro oddelka so tvorili: narodni heroj Edo Brajnik-Štefan, narodni heroj Franc Stadler-Pepe, Tomaž, Slavec, Stjenka in drugi. Nadaljevali smo delo, ki smo ga opravljali že prej, razen tega pa smo se večasih učili konspiracije v trdi šoli tovariša Matije. Tajnost in še enkrat tajnost smo morali poznati tudi

mi, kot jo mora poznati vsaka obveščevalna služba.

Naše glavno delo je bila tiha, a žilava borba proti okupatorju in njegovim sodelavcem. Ta naša borba ni bila toliko s puško v roki, kolikor z veliko mrežo zavednih Slovencev in Slovenk, ki so z budnim očesom sledili vsemu, kar je sovražnik počel, govoril in snoval. Na ta način je naša obveščevalna služba preprečila marsikatero sovražnikovo nakano in poplačala marsikatega zločinca za njegovo umazano početje ter mu onemogočila njegovo nadaljnje protiljudsko delovanje.

Domobranci in Nemci iz Novega mesta so vse pogostje poizkušali prodreti na osvobodjeno ozemlje. Da bi se zavarovali pred vsakim iznenađenjem, smo 1. aprila 1944 od-

šli iz Seča na Stražni vrh pri Maverlenu.

Odrinili smo v dežju in snegu z vsem, kar smo imeli. Mokri, utrujeni in kar precej premrazeni smo se na Stražnem vrhu stlačili v dve zidavnici. Duše smo si za silo privezali z žganjem, ki ga je nekje dobil tovariš Tine. Le-to je nekaterim tudi nekoliko preveč pomagalo.

Prve čase našega bivanja na Stražnem vrhu smo še živeli kot kaka večja družina. Bila je pomlad, iz naše baze pa prav lep razgled po Beli krajini. Na bazo so prihajali vedno novi tovariši. Prve dni maja 1944 smo izvedeli, da se tovariš Matija odpravlja na pot. Zaradi tajnosti večina tovarišev ni vedela, kam je namenjen. Nato je odpotoval. Minil je teden, minila sta dva. Zaupno smo si pripovedovali, da je bil Matija v Drvarju, ko so ga Nemci napadli s padalci. Zgodilo se mu ni nič in kmalu se bo vrnil. Potem se je res vrnil.

Delo na bazi 24 je teklo kot poprej, le da so se ustanovili novi oddelki, od katerih je vsak zasedel svojo zidavnico in se lotil nalog. Konspiracija in disciplina sta bili poostreni in sta postajali naša največja skrb. O delu posameznikov med seboj nismo govorili, posebno pa z ljudmi in tovariši, ki z našim delom niso imeli nobenega opravka. Priznati moram, da nam je to prešlo v kri in nam je postalo vodilo za ves čas. Za najstrožjo tajnost je značilen tudi naslednji primer: šele po kakih dveh mesecih mi je tovariš Slave zaupal pod sedmerimi pečati molčečnosti, da se je naša baza 24 preimenovala iz Odseka za notranje zadeve v Oddelek za zaščito naroda (OZNA), da nas čakajo še težje naloge, ki zahtevajo še večjo disciplino in tajnost. To je v meni vzbudilo še večje spoštovanje pred nadvse važno ustanovo, katere dela ni vzeti kar tako preprosto...

Kdor bi le mislil, da ga na bazi 24 čaka lagodno delo, bi se bil krepko zmotil. Dela je bilo mnogo in vedno več, ker se je vojna počasi bližala koncu. OZNA je morala napeti vse sile, da bi preprečila

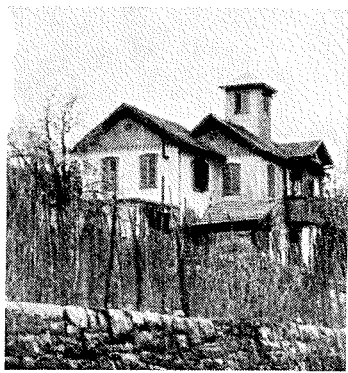
Člani »Baze 24« na Stražnem vrhu, septembra 1944. Od leve proti desni: Lojze Martinc-Nikola, narodni heroj Franc Stadler-Pepe, Božo Sever, narodni heroj Edo Brajnik-Stefan, Zora Maležič-Tina, Tomaž in Anton Zgonc-Vasja

nepotrebne žrtve in borbi, na drugi strani pa je morala storiti vse, kar je bilo v njeni moči in zavarovati prevzem oblasti po OF. OZNA je morala pripraviti vse, da bi onemogočila zadnje sovražnikove naklepe ter vse za kaznovanje vojnih zločincev. Zadnja dva meseca pred koncem vojne smo delali podnevi in ponoči.

Poleg vsakodnevnega in zelo napornega dela, poleg neprestane čuječnosti, pa je bilo zlasti važno za tajnost našega dela: zavarovati arhiv za primer nenadnega sovražnikovega vpada. Vsak oddelek je imel svoje skrivališče ali bunker, kamor smo po možnosti že sproti odlagali arhiv, da je bil na varnem. Nekatera skrivališča so bila prav mojstrsko grajena. Najslabše se je godilo tovarišu Branku in njegovim ljudem, ki so imeli v varstvu zelo velik priročni arhiv, spravljen v nahrbtnikih. Ta arhiv jim je »pil kri«! Skrbno ga je bilo treba vsak dan trikrat spraviti iz nahrbtnikov in spet nazaj. To so morali storiti vselej, kadar so šli spat, jest ali so drugače prenehali z delom. Za primer »uzbune« pa so imeli pravcati mobilizacijski načrt, kaj vse mora kdo narediti, da bo vse v najkrajšem času poskrto na varnih krajih. Že ob sami be-

sedu »hajka« nam je vstal pred očmi arhiv ter konterji, ki so jih metala zavezniška letala in v katere smo spravljali arhiv. Blagrovali smo čase, ko nas hajka niti zdaleka toliko ni vznemirila; pograbil si puško in nahrbtnik, pa je bilo. Na bazi 24 pa nas je vse ob misli na hajko morila skrb, kaj bo, če ne bomo pravočasno skrili arhiv, kaj če na skrivališče dovolj dobro, kaj če sovražniku le kaj pade v roke... Kako zoprno je bilo, ko je sredi noči zabrnel telefon: »Uzbuna!« V hipu se je začelo mrzlično delo, v trenutku smo bili v vseh zidanicah pokonci. Nekdo je tlačil v konter arhiv, zavil v vrečki iz padala, drugi je že čakal, da konter odnese na skrit kraj, tretji je pospravljaj pisalne stroje in druge potrebščine. Skratka, treba je bilo misliti na vse, celo na električno žarnico, ki so jo kurirji skozi sovražnikove zasede prenesli na stotine kilometrov, samo da bi nam omogočili nemoteno delo. Tedaj pa, ko smo izvedeli, da je vse prav pospravljeno, tedaj šele smo se oddahnili. Vsak si je mislil: »No, sedaj bo pa že kako. Če ne bo nič posebnega, bomo pa en dan počivali...«

Kljub vsem nalogam, težavam, napornemu delu, kljub konspiraciji in disciplini pa

Stražni vrh — »Baza 24«

smo se tudi šestokrat nasmejali. V vsaki zidanici in na vsakem oddelku so imeli svoja razvedrila in svoje šale. V »mišnici« je tovarišica Vida Šnelfajerica, v zabavo vseh ostalih, uspešno krotila z jezika ostrim mečem nekatere vse preveč enakopravne tovariše. Tovariša Rafael in Milan, ki sta dolgo časa čakala v »odseku za goste« ter je kuharica začela z njiju že prah brisati, sta s svojimi polemikami na stencasu po svoje razburjala in zabavala duhove. Pri tovarišu Niku so imeli za primer hajke na skrbi »eno Tončko in eno aktovko arhiva«, po hajki v novembru 1944 pa so vrh tega postali še pogorelci, ker so jim domobranci zažgali zidanico. V tolažbo smo jim prepevali popularno pesmico: »Še n'kol se nismo tol'k smejal', k'je bajtica gorela...«, a jih z njo nismo nič kaj potolažili. Pevci te pesmice so bili deležni celo posebne amnestije. Pri tovarišu Branku so imeli 8 tovarišic, ki jih je Miloš krstil za »osem nežnih glaskov«. Le-te so se od sile rade umivale, se snažile in prale, da bi okoli zidanice izgledalo, kot bi zapadel sneg. Seveda so poleg »nežnih glaskov« imeli še nič kaj nežnih nahrbtnikov z arhivom. Pri tovarišu Matiji sta Janko in Žan ob »hudem vremenu« vedrila pod bližnjo tepko, tovarišica Vida pa je ostala »na položaju«. Takšnih in podobnih zgodbic je še veliko. Le škoda, da bodo zapadle v pozabo poleg drugih važnejših stvari.

O tovarišu Matiji bi vsak od nas vedel povedati kopico anekdot. Nekdo bi pripovedoval o tem, kako mu je Matija bral »levite«, da mu je pri tem iz vsakega lasu visela kapljica potu, za zaključek pa mu je dal pest cigaret in tisti nekdo je pri priči polovico graje pozabil. Drugi nekdo bi lahko ponovil Matijeve besede, da »mački ni dobro dati v varstvo mesa, Rusom pa ne oznovec«. Člani ruske misije so namreč pogostokrat prihajali na bazo 24. Opazili smo, da bi se bili radi z nami povezali. Nekoč je enemu izmed njih uspelo, da se je izmuznil iz zidanice tovariša Matije in prišel v zidanico, kjer smo jedli. Presedel je v njej ves dan in nam vse vprek ponujal cigarete. Toda bil je edini, ki mu je to uspelo in to samo zato, ker tisti dan Matije ni bilo doma. Kajti sicer jih je tovariš Matija spremljal na vsakem koraku po bazi 24, vedoč »kako se taki stvari streže«. Marsikomu je šele pozneje, če ne prej pa ob resoluciji informbiroja, postalo jasno, da so Rusi marsikaterega od nas hoteli pridobiti za sodelovanje z NKVD in so zato poizkušali priti z nami v stik, da bi si tako izbrali primerne ljudi.

Tudi mitinge ne smemo pozabiti! Vsak mesec vsaj enkrat

smo se tovrstno pozabavali in poveselili. Prvi mitingi so bili bolj nerodni. Tlačili smo se v majhni sobi, tako da skoraj ni bilo presledka med igralci in gledalci, pa tudi programi so bili kaj skromni. Pozneje smo nalašč za mitinge obnovili veliko zidanico. Ko pa je prišel na bazo 24 Milan Apih, smo prirejali take mitinge, da se je tovariš Matija upal vabiti na prireditve tudi tovariše iz CK in Glavnega štaba. Seveda so se pri programu tudi pozneje včasih dogajale nerodnosti. Tako je na primer neki pevec-solist zapel namesto »Stalin, mi s teboj gremo v napad...«, »Stalin, mi s teboj gremo v propast...« Kdo ve, če to ni bil pojav jasnovidnosti...? Mi smo se seve takrat vsi zgrozili, pevca pa je za ves večer minila dobra volja, ker so bili prisotni gostje iz Glavnega štaba in, če se ne motim, tudi nekaj članov ruske misije.

Da, tudi stencas smo imeli. Uspeval je malo zlepa, malo zgrda, kot povsod, kjer ni veliko takih, ki so že po naravi nagnjeni k pisanju. Včasih se nam je kak prispevek tudi posrečil, nekaj pa se jih je cela ohranilo v prijeten spomin tistim, ki so bili na bazi 24.

Zora Maležič-Tina

Bolnišnica v Kanižarici

V LETIH po vojni je bilo napisanih komaj nekaj stavkov o razvoju in delu partizanskega zdravstva v zaledju. Pravim v zaledju, ker je ta izraz nekako udomačen v našem besedoslovju, čeprav o zaledju kot ozemlju, na katerega se ne raztezajo borbene operacije, v minuli vojni vsaj tu pri nas ni mogoče govoriti, saj je bil način bojevanja v glavnem osredotočen na nagle premike borbenih enot ter njihove nenadne ofenzivne in protiofenzivne sunke in ni mogel biti vezan na neko bolj ali manj strnjeno frontno črto.

Pravilneje bi bilo torej govoriti o delu civilne sanitete, tiste veje zdravstvene službe, katere naloga je bila skrbeti

v času NOB za zdravje ljudi, ki niso bili direktno vključeni v oboroženo borbo.

Vendar se je zaradi stalne številčne in tehnične rasti NOV in POJ majhen del Slovenije nahajal od kapitulacije Italije vse do osvoboditve v izjemnem položaju. To je bila Bela krajina, majhen košček slovenske zemlje, stisnjen med Kolpo ter vrhove Gorjancev in kočevskih hribov. To majhno ozemlje je postalo narodnoosvobodilnemu gibanju krepka ekonomska osnova, postalo pa je tudi zibelka številnih družbenih ustanov. Tu je doživelo rojstvo Slovensko Narodno gledališče, od tod se je oglasila v svet Radijska postaja OF, razcvetela se je

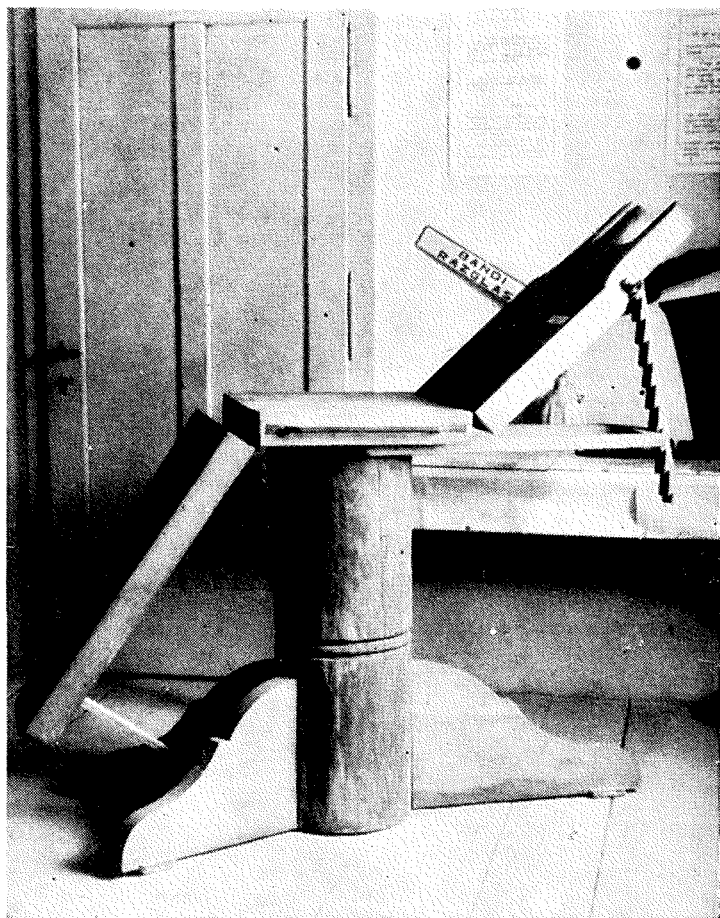
glasbena dejavnost, v tečajih se je usposobila vrsta šolskih vzgojiteljev itd. Prav življenjsko nujno pa je bilo rešiti vprašanje zaščite ljudskega zdravja, saj je bila prebivalstvu zaprta pot v najbližjo novomeško bolnišnico, onstran Kolpe pa je čakala svojega konca že Paveličeva NDH. Iz žive potrebe se je rodila ustanova, ki je prevzela za skoraj poldrugo leto nase odgovorno nalogo pomagati obolelemu ljudstvu Bele krajine in še drugim izven tega zemljepisnega okvira.

25. februarja 1944 je začela delati Civilna bolnišnica OF v Kanižarici pri Črnomlju. Njeno vodstvo je prevzel kot edini zdravnik dr. Tone Cizelj, mož, ki se ga še danes hvaležno spominja sto in sto Belokranjcev.

Začetek je bil težaven, kot je pač bila težavna pot, ki jo je moralo premagati vse partizansko zdravstvo. Enonadstropna hiša — nekdanja gostilna na odcepu ceste v Dobliče — je dala streho novi ustanovi. S skromnim instrumentarijem, ki ga je prinesel v svoji torbi, je moral izvršiti dr. Cizelj sam in brez strokovne pomoči že prvi dan amputacijo prstov dečku, ki mu je roko poškodovala eksplozija ročne granate. Od tega dne dalje so v statistiki bolnišnice zavzemali »bombaši« žalostno mesto, saj jih omenja statistika za 1944 kar 84!

Okrog dr. Cizlja se je zbrala v kratkem skupina požrtvovalnih zdravstvenih delavcev, ki so bili, razen zdravnikov dr. Jenšterla in znanega kirurga dr. Mirka Černič, neizvežbani. Kadrovske težave so bile nekako premagane. Majda Zemljakova, medicinki Marička in Zora sta bili zdravnikoma (dr. Jenšterle je kmalu odšel v Adlešiče) krepka opora in so znale spretno prebrestti marsikatero materialno težavo. Seveda pa se je kljub temu še pripetilo, da je priskočila v operacijsko sobo na pomoč izza štedilnika kuharica Marija.

Oskrba bolnišnice z zdravili, obvezilnim materialom, instrumentarijem in drugo opremo je bila seveda ves čas boleča stran poslovanja. Kar

Posnetek iz Muzeja NO v Metliki: operacijska miza v bolnišnici v Kanižarici, na kateri je bil operiran narodni heroj Franc Rozman-Stane

nič smešno ni bilo, da je opravljal dr. Cizelj dolgo časa operacije oblečen v belo žensko srajco, ker ni bilo operacijskega perila. Nekoliko so ublaževala stisko padala, ki jih je bilo mogoče zamenjati za domače platno in jih tudi uporabiti pri izdelavi prešitih odej.

Rastoče število bolnikov je nujno dvigalo zmogljivost bolnišnice. Od prvih nekaj postelj se je v teku leta 1944 s postavitvijo lesene barake za nalezljive bolezni povečalo število postelj na okrog 60. Obširnost dela prikazuje poročilo ob koncu leta, ki navaja 594 sprejemov, 2469 ambulantnih in 306 röntgenskih pregledov, medtem ko je bilo izvr-

šenih v istem času 354 operacij, od tega 119 večjega obsega.

Kako potreben je bil Beli krajini oddelek za nalezljive bolezni, dokazuje to, da je bilo v prvem letu sprejetih na zdravljenje 45 bolnikov s tifusnimi obolenji, 15 obolelih za grižo, 9 za davico in 4 za malarijo. Ti bolniki so povzročali obenem največje skrbi v prehrani, saj ni prejemale bolnišnica v nekaterih dneh več kot pol litra mleka in še tega je bilo treba iskati v Adlešičih. Z najemom posestva in nakupom krav se je bolnišnica postavila v tem pogledu na lastne noge.

Še neka »bolezen«, ki je nasploh razsajala med partizani, je našla pot v Kanižarico:

huda žeja po kajenju. Tu zdravniške izkušnje niso bile dosti prida! Bolezen je zdravil bolniški kurir, ki si je »izkopal«, kdo ve kako, kanal preko Kolpe in prinašal v klo-basice zvit tobak, ki se ga je oprijelo značilno ime »moker pes«. Drazil nam je nosnice kot mokra pasja dlaka, kurir pa nam je pojasnjeval, da mu je škodovala nošnja preko Kol-pe. Dobrohotno smo mu ver-jeli, le nikar nismo mogli pri-stati na to, da bi žebliji zaradi »nošnje preko Kolpe« zašli v tobačne zvitke.

Nedvomno najtežje dneve pa je doživela bolnišnica v začetku novembra 1944. leta. 7. novembra so bili ob pre-izkušanju novega minometalca hudo ranjeni komandant Glav-nega štaba general Franc Roz-man-Stane, general Ambrožič, major Malnarič-Križevski, ma-jor Franc Tavčar-Rok in štabni kurir Peter. V naglici so bili prepeljani v Kanižarico, kjer je še isto noč izdihnil ko-mandant Stane, dočim je bilo stanje ostalih izredno hudo. Moreče razpoloženje se je še povečalo 13. novembra, ko so se zarana oglasile nad Maver-lenom puške. Položaj je bil izredno kočljiv. Lažje bolnike je bilo sicer mogoče odpustiti domov, težje smo razmestili po hišah, tovariše iz Glavnega štaba pa je bilo treba na vsak način pravočasno evakuirati. Te možnosti bolnišnica ni ime-la, niti ni bilo mogoče v nag-li dobiti vozila, kajti naj-bližja vas Doblje je bila že pod dosegom min. Z mrzlično hitrostjo smo zakopali arhiv, pripravili za transport kar naj-več dragocenega sanitetnega materiala, istočasno pa smo morali preko mestne in pod-ročne komande preskrbeti od Glavnega štaba vozila. Ure so potekale kot večnost. Vsi so se odločili deliti usodo z ra-njenci. Sele proti poldnevu je nastopilo olajšanje. Vozila so prispela. Kmalu za njimi je krenila na pol naša kolona, čez dobre pol ure pa je že vdrl v bolnišnico oddelek do-mobrancev. Odnegli smo zdra-vo kožo, po poti pa smo skoraj zalezli v past. Dr. Černič, od las do peta Belokranjec, je svetoval, da napravimo v sme-ri proti Suhorju »majhen«

ovinek skozi njegovo rodno Metliko. Težko je njemu kaj odreči, in tudi mi mu nismo. Mahnili smo jo po beli cesti, dokler nas niso onkraj Pod-zemlja »prijazno« sprejele mi-ne z druge strani Kolpe. Nič kaj urejeno smo se jim umak-nili čez Lahinjo in prebili ne-mirno noč.

Naslednji dan smo se po predhodnem ogledu vrnili v bolnišnico. Razen pisarne, v kateri je bilo pravo razdejanje, smo našli vse v istem redu. Po zaslugi nekega domobran-skega oficirja, ki je vodil od-delek, se namreč ni nihče dotaknil ničesar. Žal pa je bilo upepeljeno poslopje, ki je slu-žilo za stanovanja. V razvali-

nah so bili uničeni šivalni stroji in precej posteljnine.

Pred zlomom Nemčije se je vsa bolnišnica umaknila v Srpske Moravice. Naš prihod ni ostal prikrit. Že prvi dan je bilo treba odpreti ambu-lanto in sredi dela dočakati vest o osvoboditvi Ljubljane.

Ukinitev bolnišnice v Kanižarici poleti 1945 so Belokranj-ci le stežka preboleli. Z njenim obstojem in delovanjem je bilo zvezano njihovo življenje. Ne glede na to, da je kraj v letih po vojni docela izmenjal svoje lice, se bržčas preneka kate-ri od njih ustavi pred enonadstrop-no hišo, v kateri je bilo tiso-čem vrnjeno zdravje.

Franc Frece

Pesem, ki je bodrila

Meseca marca 1944 je propagandni oddelek Glavnega štaba NOV in POS ustanovil Invalidski pevski zbor. Sestavljali so ga ranjenci in invalidi, ki so prišli iz roških partizanskih bolnišnic v rekonvalescentno bazo na Planino. Marsikateremu pevcu je bilo silno težko odložiti puško in s pesmijo nadaljevati boj; toda zavedali so se, da pesem dviga duha in jekleni voljo ter borbena zavest naših ljudi. Zbor je bil sprva maloštevilen in je prvič nastopil na proslavi tretje obletnice ustanovitve OF na Planini 27. aprila 1944. Kmalu je zbor narastel na 30 pevcev, ki so peli borbem na položajih in v bolnišnicah, na mnogih proslavah in se mnogokrat poslavljali od padlih tovarišev. Do svojega razpusta v avgustu 1945 je Invalidski pevski zbor nastopil 120-krat, ponovno pa je nastopil ob deseti obletnici ustanovitve prvih slovenskih brigad v Toplicah. Od tedaj naprej Invalidski pevski zbor spet nastopa in širi partizansko borbena pesem, in to tako, kakršno so peli partizanski borci na pohodih. — Objavljamo krajši sestavek o Invalidskem pevskem zboru.

ZBOR je pel brez diri-genta; Pahor je stal v drugem kotu in napeto poslušal. »Ni še dobro, fantje, Belokranjci imajo tenka ušesa, še bo treba vaditi, preden gremo dol. Malo časa imamo, zato bo treba pohiteti.« Vsak dan je govoril tako stari Korl pevcem, ki so z vseh vetrov prišli v Planino nad Semičem in se začeli imenovati IPZ. Star in polomljen, nauduhe poln harmoniji, je bil edini Pa-horjev pomagač pri trdem de-lu s kosmatimi ušesi. Šlo je vražje počasi, »viže« so bile zelo zavite za naše kmečke in delavske glave, saj nobeden izmed nas ni poznal niti ene note. Po nekaj tednih smo bili vendar godni za pohod v dolino.

Redek izmed nas je že bil v Beli krajini, saj smo prišli

naravnost iz roških bolnišnic v Planino, ki nas je gosto-ljubno sprejela, čeprav je bilo v vsej vasi samo nekaj hiš, ki niso do tal pogorele. Veliko smo slišali o Beli krajini in komaj čakali, da zvemo, kako neki izgleda ta del našega sveta, o katerem se je v bri-gadah toliko govorilo in si je vsak partizan želel, da v Beli krajini preživi nekajdnevni odmor po bitkah, kamor so pa le redko hodile naše brigade.

Sedaj smo bili pred njenimi vrati in smo se prav počasi premikali po razdrpanem ko-lovozu proti Rodinam in nato dalje proti Semiču. Ta pot je bila zelo huda, saj nas je vsak korak spominjal še nezacele-nih ran, ki so ob vsakem pre-miku na moč skelele. Kljub temu smo se s smehom počasi prebijali naprej in medtem

dajali drug drugemu nauke, kako naj se kdo v dolini obnaša. Lado naj ne gleda preveč za »puncami«, da ne spravi v slabo luč vsega zboru. Dušan naj ne razklada vsakega, kako je valil piščance, ker ga bodo sicer Belokranjci zaprli, ker so mu vsi poginili v petrolejski peči. Da bomo peli kot je treba, smo bili prepričani. Več pa so se nekateri menili, kako bodo plesali. »Kluka, kako neki boš ti plesal, ko ti pa pol noge manjka, kako neki bo Lovro držal dekletko, ko pa roke nima?« so drug iz drugega brili norce. »Žrtvovati se je treba za naslov, ki ga nosimo in ne smemo nikjer plesati,« je nekdo opletal z ostrim jezikom in si krajšal čas in lajšal bolečine, ko je »pošantaval« po cesti, največ pa zato, ker sam plesati sploh ni znal.

Ne vem, če bi nas kje lepše sprejeli, kot so nas Belokranjci, pa najsi bo v Semiču, Črnomlju ali Metliki. Pesmi jim ni bilo nikjer dovolj, tako da se je Pahor že kar bal za našo kondicijo. Obrali smo že vse večje kraje in se nazadnje prizibali na Otovce, kjer smo začeli vaditi za nove nastope.

»Lepo te prosim, Jaka, zapomni si že enkrat, saj ni tako težko,« je prosil Pahor dolgega Jaka, ko smo se zgrabili s prvimi umetnimi pesmimi. »Orli rojeni, na skali stuđeni,« smo spet zapeli, pa je bila pri drugem basu »skala« že spet narobe. »Na, vrag te vzemi, tu jo imaš in jo glej, pa primi niže,« je že zavpil Kori, vrgel piščalko v zrak in oddivjal do prve skale, jo izpulil in postavil pred Jaka. Jaka, naš dva metra veliki otrok, je zardel, tako mu je bilo nerodno, ker je zjezil učitelja.

Kmalu smo peli že skoraj na vsakem mitingu. Od povsod smo dobivali vabila za sodelovanje in nam Belokranjci toliko časa niso dali miru, da smo obljubili in prišli. Nekega dne smo peli na Rodinah, od koder so nas prišli iskat kar z vozovi. Tovariši, ki je pripravljali oder na prostem, si je belil glavo, kako naj napravi na odru zaveso. Čeprav stoji oder na prostem, zavesa mora biti in brez zaves ni mitinga. Pa jo je le

Invalidski pevski zbor v Črnomlju

»pogruntal«. Napravil je samo okvir, napel vrv in nanjo privezal zaveso. Kar smejalo se mu je, ko je videl, da njegov izum lepo deluje. Mož pa je na nesrečo pozabil na našega Jaka. Jaka je ves nesrečen stal na odru za zaprto zaveso in hočeš nočeš gledal čez okvir. »Jaka, počepni, ljudje te ne smejo videti, preden se oder ne odpre,« je prosil možakar. Jaka pa ni poslušal, saj počepniti niti ni mogel, ker je bil slab v kolenih. Prostodušno je gledal po ljudeh in mežikal brhkim Belokranjkam, ki so občudovale velikana. Ko se je zavesa odprla, se je pa Jaka le potrudil in nekoliko počepnil, da je gledal na ljudi pod seboj skozi okvir odra. Videlo se mu je, da ga hrbet že kar precej boli in da komaj čaka, da bo programa konec. Na program je prišla Švabova »Vinska«. Jaka je vsak njen »ha-ha« izkoristil in se vzravnaval, pogledal čez okvir in s svojim gromovitim basom zapel »ha-ha«. Veseli Belokranjci so seveda vsakokrat bušili v smeh. Kako bi tudi ne!

Ko smo potem sedli za mizo, je prišlo brhko dekletko, ki Jake pokonci najbrž ni videlo. Še ko je sedel, je bil velik kot normalen mož. Dekle se je ustrašilo: »Joj, tovariš pa nima stola, takoj ga prinesem.« Tekla je po stol in se z njim vrnila, Jaka pa ji je čez mizo

dopovedoval, da že sedi. Ko je z njim govorila, je prišla druga in Jaki dobrohotno rekla: »Kar sedi, Jaka, kaj pa stojiš.« Ta dan ni bilo malo smeha na račun Jakovih dveh metrov.

Ob jasnih večerih smo navadno sedeli na napol podrtim Otovškem mostu in poslušali zamolklo drdranje mitraljeza tam nekje ob Kolpi. V takih večerih smo v mislih prepotovali vsak svojo dolgo in krvavo pot, in ugibali, kako dolga bo še, preden zapustimo svoj drugi dom, to s srebrom oblitno deželo, ki se je z mesečno svetlobo oblita lesketala pred nami in nam nudila nesebično vse, kar je imela. Rafali za Kolpo so nas spominjali vseh prestanih bojev; v mislih smo bili pri tovariših, ki se ta hip bijejo s sovražnikom, pri bratih in sestrah, materah in očetih, ki nas čakajo in pri tistih, ki jih ne bomo videli nikdar več. »Zapojmo, fantje«, je vedno kdo presekala mir, saj je videl, da marsikomu oči mokro utripajo in da mu bo pesem preganala bolečino iz srca. Tiho je donela pesem z visokega mostu, postajala vse glasnejša in nazadnje kot slap lila v dolino pod nami in napajala ljudi, ki so se ob pesmi dramili. Peli smo stražam, ki so čuvale dohode v svobodno Belo krajino, peli smo Belokranjcem v zahvalo, peli vsem našim tovarišem, ki so ta hip umirali

v boju in vsem tistim, ki so ta čas skozi rešetke opazovali, kdaj jim zarja prinese svobodo. Hej brigade, na juriš, je grmelo z mostu v svarilo vsem, ki so morda ta čas v temi skriti kovali načrte za izdajo svojih bratov.

S to pesmijo, ki je bodrila in dajala poguma, smo prepoštovali Belo krajino po dolgem in počez. Peli smo v dvoranah, na prostem, v bolnišnicah, pokopališčih, vsepovsod. Dobro nas pomnijo Belokranjci, kot

se jih mi spominjamo, saj starih mamic, ki so nam dajale vse, kar so imele, ne moreš pozabiti.

Kdaj vas bomo spet obiskali? Tako radi si pravimo, da nimamo časa, čeprav vemo, da je to slab izgovor. Vzemimo si čas, fantje, pojdemo jih pozdravit, pojdemo spet na Otovski most in zapojmo, da bo svobodna pesem odmevala po Beli krajini še bolj kot takrat!

Just Miklavc-Junoš

Belokranjski muzej

MNOGO truda je bilo, preden je Bela krajina dobila svoj muzej. Nekaj muzejskega gradiva je bilo zbrano že pred vojno, pravo delo pa se je začelo šele leta 1950. K temu so največ pripomogli ustanovni člani Muzejskega društva v Metliki in ljudska oblast. Od 1. maja 1951 dalje so muzejski predmeti razstavljeni v več prostorih, do Dneva vstaje pa bo muzej dobil svoje stalne prostore v starem metliškem gradu, ki bodo dovolj veliki in svetli. S tem pa bo dano še več možnosti za razvoj ozir. razširitev tako važne kulturnozgodovinske ustanove.

Belokranjski muzej hrani znamenite arheološke najdbe iz rimskih časov, spomenike iz Krupskega gradu, odlitek znamenitega Mitrovega oltarja iz Rožanca, ki predstavljajo eno najlepših tovrstnih zbirk v Sloveniji, za kar ima največ zaslug univerzitetni profesor Jože Kastelic. Bogata je tudi etnografska zbirka ter zbirka kulturnozgodovinskih posebnosti Bele krajine; predmeti in dokumenti pisatelja Engelberta Gangla pa so razstavljeni v njegovi rojstni hiši v Metliki. Gotovo najbolj bogat in zanimiv pa je muzejski oddelek ljudske revolucije in narodnoosvobodilne borbe, ki je imel do sedaj svoj razstavni prostor v stavbi metliške občine. K temu so mnogo pripomogli nekateri bivši borci in aktivisti, ki so svoje zbirke z razu-

mevanjem in prostovoljno odstopili muzeju, okrajni odbor ZB Črnomelj pa je muzeju odstopil ves svoj arhiv, literaturo in nekaj znamenitih predmetov iz NOB.

Muzej ima mnogo dokumentov enega prvih revolucionarjev v Beli krajini, Janeza Marentiča, o njegovem delovanju med kmeti, njegov študentski klobuk ter fotografije iz zaporov. Iz leta 1941 so ohranjene fotografije nekaterih borcev, ki so padli na Gorenjih Lazah, ter nekaj predmetov in fotografij iz partizanskega taborišča pri Kozlovi vodi. Prav tako ima muzej fotografije prvih organizatorjev OF iz leta 1941 ter mnoge dokumente o njihovem delu. Ohranjen je celo klobuk tovariša Edvarda Kardelja iz leta 1941, ko je potoval skozi Metliko in po nekaj dnevih preoblečen v železničarja nadaljeval pot iz zastražene Metlike v Ljubljano. Med zelo zanimivimi predmeti je tudi zimski plašč tovarišice Zdenke Kidričeve, ki so ga našli v Črnomlju, ter kuhalnica Tomšičeve brigade, ki so jo kuharji te brigade pustili 1942. leta v Ravnacah pri Suhorju. V Črnomlju so ohranili znamenito sliko maršala Tita, ki jo je leta 1944 izdelal Božidar Jakac na svilo angleškega padala in je med zasedanjem SNOS in pozneje visela v dvorani »Prosvetnega doma«. Republiški muzej NOB v Ljubljani je Belokranjskemu muzeju odstopil reliefe Bele krajine, ki jih je

izdelala oficirska šola 1944 v Metliki in jih uporabljala za svoje študijske namene. Vojni muzej iz Beograda pa je podaril muzeju kopije »Partopov«, izdelanih v Starih žagah. Med posebno zanimivimi predmeti je tudi operacijska miza partizanske bolnišnice v Kanižarici, partizanski mlin iz leta 1942, ki so ga partizani uporabljali na Stražnem vrhu, ter zbirka raznih predmetov iz partizanskih delavnic v Beli krajini.

Od bivših borcev-domačinov je muzej dobil tudi nekaj orožja, puške, raketo pištolo, daljnogled avtomatske puške, zaplenjen koljaški (ustaški) nož itd. Dobil je tudi več lepo ohranjenih zastav: zastavo Belokranjskega odreda, Petnajste brigade, zastavo pionirjev iz Semiča in zastavo AFŽ iz Metlike. Nadalje hrani muzej tudi 11 štampiljk krajevnih in okrajnih odborov OF in NOO v Beli krajini, ki so jih tudi izdelale partizanske delavnice. Muzej ima zbirko partizanskega denarja, obveznic posojila narodne osvoboditve ter okupatorske lire. Pisanih dokumentov ljudske oblasti in vojaških enot iz NOB je že sedaj nad 4000 ter nad 300 fotografij o naših borcih, enotah ter o delu ljudske oblasti na osvobojenem ozemlju. V muzeju je tudi nad 200 izvodov vseh izdaj partizanske literature ter po več izvodov posameznih izdaj: »Ljudske pravice«, »Slovenskega poročevalca«, »Naše vojske«, »Naše žene« ter mnogo lokalnih, brigadnih, bataljonskih in drugih glasil. Muzej hrani tudi ostanke partizanske tiskarne, ki je bila shranjena na Stražnem vrhu.

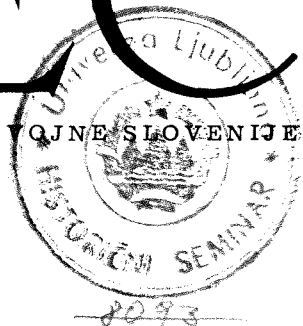
Bela krajina je bila dolgo časa središče slovenskega narodnoosvobodilnega boja, v njej je delovalo mnogo raznih institucij ljudske oblasti, v njej so bivale mnoge naše enote, kar vse mora najti svoj odraz v belokranjskem muzeju NOB. Bivši borci in aktivisti naj zato še naprej zbirajo muzejsko gradivo ter tako pomagajo, da bo ta koristna ustanova lahko obiskovalcu dostojno predstavila borbeno Belo krajino!

R. F.

BOREC

GLASILO ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Številka 8 • Letnik VI • Avgust 1954

Fotografija — beležnica narodnoosvobodilne borbe

ZNANO je, da hranijo številni Muzeji narodne osvoboditve v Sloveniji ogromno zgodovinskega, dokumentarnega, a tudi umetniškega gradiva iz narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije. Pri vsej obilici tega pa moramo priznati, da smo prav s pomočjo tega materiala vse premalo storili, da bi bila naša mnogo bolj množična, dolgotrajnejša in mnogo bolj krvava narodnoosvobodilna borba (če jo primerjamo z borbo za osvoboditev drugih narodov) pred domačo, a tudi tujo javnostjo zrastle v vsej svoji veličini in prispevku v skupnem boju proti fašizmu. Če namreč trdimo, in to popolnoma upravičeno, da imamo obilico gradiva iz NOB, s to trditvijo nismo dosegli tistega učinka, kot bi ga, če bi bilo to gradivo razstavljeno, torej vedno dostopno obiskovalcem. Številnečasne razstave sicer delno prikazujejo tako gradivo, potrebno pa bi bilo urediti stalne razstave, tako v republiškem, okrajnih in občinskih merilih. Predvsem pa bi kazalo pripraviti stalne razstave prav za partizansko fotografijo.

Resnično, slovensko partizanski fotografiji smo doslej posvetili vse premalo pozornosti, čeprav ima le-ta kot najbolj svojevrsten dokument iz NOB še posebno vrednost. Povedano na kratko: partizanska fotografija je bila najvernejša in najbolj stvarna beležnica najbolj viharne, junaške in ustvarjalne dobe, kar jih pomni zgodovina slovenskega naroda. Vrhu tega pa je bila partizanska fotografija ustvarjena v

posebno težkih okoliščinah in s sredstvi, ki so bila tedaj vse prej kot sodobna. Zato v večini teh fotografij ne smemo iskati fotografske dovršenosti, niti tistega čudovitega leska, ki ga ima v rednih prilikah izdelana fotografija. Ima pa partizanska fotografija nekaj, kar ji daje popolno zgodovinsko-dokumentarno vrednost. Najsi bodo to upehane kolone, ki se prebijajo skozi snežni metež (XIV. divizija), dinamični prizori iz borb (Bosiljevo, borbe za Trst, Ljubno, Gornji grad, Luče itd.), motivi, ko so okupatorji požgali domove, porušene ceste, porušeni mostovi (Štampetov most) in železnice (Dolenjska), strašno razmrčena trupla mučenih partizanov in terencev (kot dokaz fašističnega in nacističnega nasilja), portreti znanih in neznanih borcev, partizanskih skupin itd. — vse to so dragoceni dokumenti časa, v katerem je slovenski narod z narodnoosvobodilno borbo bil boj za obstanek. In končno je partizanska fotografija najbolj prepričljiv dokument, saj izključuje sleherni ponaredek. Prav tako pri fotografiji ni nevarnosti, da bi olepšavala ali pretiravala dogodke oziroma dejstva, kar se prav rado zgodi publicistu ali celo zgodovinarju, ki ga preveč bohotna fantazija oddalji od resničnosti.

Če upoštevamo pri fotografijah, nastalih v času narodnoosvobodilne borbe, zlasti to, da je pri njih izključen vsak ponaredek, poraste vrednost tudi tistim fotografijam, ki jih je upodobila — okupatorjeva leča. Ali niso mar nemški zločini, recimo v celjskem

Iz borb Cankarjeve brigade za Posiljevo

»Piskru« in drugod (streljanje talcev, obešanje partizanov, mučenja itd.), a tudi italijanska grozodejstva (požigi, umori, internacije na Rabu, v Gonarsu itd.), ostala za vselej upodobljena prav po zaslugi okupatorjeve fotografije? So, resnično so! In prav njihove lastne fotografije prikazujejo vso resnico o njihovih zločinih, pobjah, požigih in nasilju, a tudi številne domače zločince, ki so sodelovali z okupatorjem. Skratka, grozodejstva in nasilje okupatorjev in njihovih pomagačev so v mnogih primerih znani doma in v tujini prav zaradi okupatorjeve fotografije.

Posebno poglavje v fotografski ustvarjalnosti pa sestavljajo partizanski foto-amaterji umetniki; med njimi zavzema gotovo prvo mesto padli podporočnik Jože Petek. Kdo ne pozna njegovih fotografij s pohoda XIV. divizije na Štajersko, med njimi prekrasnih pokrajinskih z legendarnim pečatom, nadvse doživete fotografije borcev XIV. divizije, ki so v kolonah skoraj onemogli, vendar se s trdno vero v zmago, skozi sneg in metez prebijajo na Štajerskem? Resnično, take fotografije je lahko posnel samo tisti, ki je bil sam borec in je imel visoko razvit umetniški čut.

Bežen pogled v bogastvo fototeke Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani pa nam pokaže, da je NOB v Sloveniji dala še nekaj dobrih foto-amaterjev umetnikov, ki sicer Petka niso dosegli, so pa po izvirnosti, dinamiki motivov in zgodovinski vrednosti toliko prepričljivi, da marsikdo ne zaostaja mnogo za njim. Posebno mesto pri partizanski fotografiji pa vsekakor zasluži akademski slikar Božidar Jakac, ki je

nedosegljiv v vrednosti v umetniških motivih, saj so njegove fotografije take, kot bi jih narisal z roko. Hkrati pa so njegove fotografije velikega zgodovinskega pomena (pot delegacije v Jajce, itd.).

Med najstarejše fotografije iz NOB oziroma med prve, ki prikazujejo partizanske akcije, štejejo v fototeki Muzeja v Ljubljani fotografije, ki jih je avgusta 1941. leta posnel Slavko Smolej z Jesenic, in prikazujejo porušitev daljnovodov v Blejski Dobravi (prve oz. najstarejše fotografije okupatorjevega izvora pa prikazujejo žrtve kranjske partizanske čete pod Storžičem, 8. avgusta 1941).

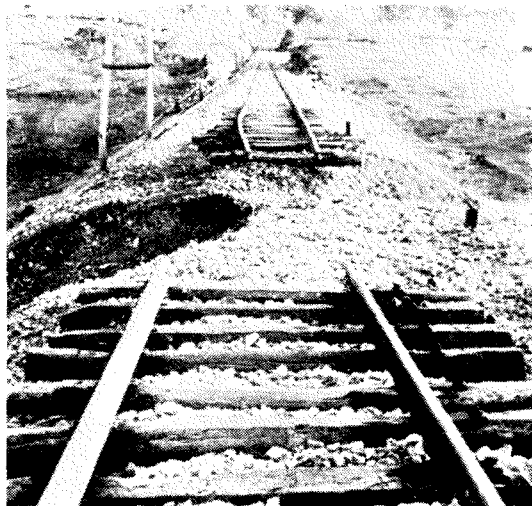
Fototeka v osrednjem Muzeju v Ljubljani hrani danes 3000 fotografskih plošč, na katerih so reprodukcije partizanskih fotografij in okoli 1400 filmov, posnetih med NOB, s partizanskimi motivi. Tako ima fototeka nad 50.000 fotografij. Največ partizanskih fotografij je iz nekdane »Ljubljanske pokrajine«, najmanj pa iz Prekmurja. Pri tem je razumljivo, da je najmanj fotografij iz 1941, največ pa iz 1944.

Naj ob tej priliki še omenimo, da je največ fotografij oziroma filmov iz NOB odstopil Muzeju NO v Ljubljani Božidar Jakac (153 filmov). Za njim pa dr. Janez Milčinski-Peter. Naj omenimo še tiste, ki so darovali največ filmov (delno tudi fotografije): Tone Bavec, inž. Brelih, Cerar, Hrast (motivi z Gorenjske), Dore Klemenčič, Klis, Kopinič, Kos, Zdravko Kržišnik, dr. Koko (motivi z Gorenjske), Miroslav Lilek, Stane Lenardič, Milijan, Ante Novak, Dušan Omahen, Niko Pirnat, Edi Šelhaus, Bogo Štajer, Slavko Smolej, Milan Štoka, Tone Seliškar, Franc Veselko, Viršek, Stane Kersnik-Jelovčan, Iztok Lipar, Maks Zupančič itd. Mnogi tovariši pa so poklonili fototeki tudi fotografije, ki prikazujejo žrtve fašističnega nasilja in ki največkrat niso dokumentirane (ne vedo, kdo je na fotografiji in kdaj je bila posneta). Razen teh pa ima fototeka še precej drugih nedokumentiranih fotografij. Najlaže in najbolj pomagajo dokumentirati fotografije obiskovalci, ki povedo marsikatero dragocene podatke. S tem pa, da je fotografija dokumentirana, je njena zgodovinska vrednost mnogo večja.

Zanimivost, lahko rečemo posebnost, fototeke je tudi to, da prihajajo tjakaj šte-

vilni obiskovalci z zelo različnimi željami. Eni bi radi kopije fotografij posameznih brigad, skupin, portrete itd., drugi pa pri-
našajo fototeki originalne posnetke, z željo, da bi jim le-te prefotografirali. Fototeka si seveda najbolj želi negative, katere prefotografira, in negative s kopijo vrne. Nedvomno bi vsi tisti, ki še hranijo doma fotografije iz NOB, če bi vedeli, da se fotografije, narejene med borbo, hitreje kvarijo (zaradi slabega materiala, v težkih okoliščinah itd.), bi jih verjetno mnogo manj nosili po denarnicah, temveč bi jih zaupali fototeki, kjer bi jih strokovno ohranili. Znano je namreč, da se emulzija negativa, ki je izpostavljen nenadnim toplotnim spremembam in nepravilnemu ravnanju, zelo hitro kvari, fotografija pa tako čedalje bolj izgublja lepoto in s tem vrednost.

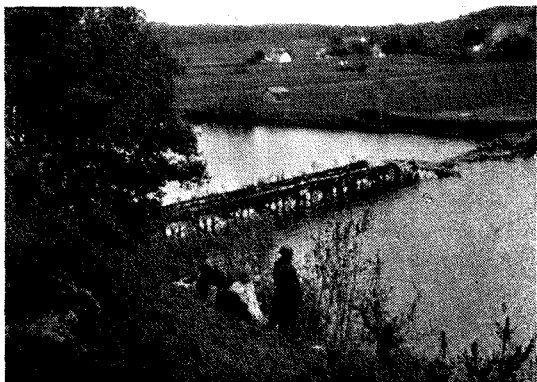
Fototeka Muzeja NO v Ljubljani, ki je začela delati pravzaprav komaj 1952. leta, ima z obilico fotografskega materiala, ki se mu iz dneva v dan pridružuje še nov, ogromno dela. Kajti razen partizanskih fotografij hrani fototeka tudi precej filmov in fotografij, ki so jih naše enote zaplenile v okupatorjevih arhivih in pri posameznih sovražnih vojaki. Tudi te je treba urediti in zanje poiskati dokumentacije (v kolikor je, in bo to sploh mogoče). Fototeka pa ima veliko dela tudi z izborom fotografij za razne razstave (partizanski zbori, proslave), za publikacije, za razne Muzeje v drugih republikah, a tudi za tujino, za časopise in revije (med temi jih menda največ potrebuje revija »Borec«) itd.

Razrušena proga na Dolenjskem

In načrti fototeke Muzeja NO v Ljubljani? Vsekakor je ena najvažnejših nalog ta, da bodo za vso fototeko uredili kartoteko po mednarodno osvojenih načinih, s čemer bodo tudi vse fotografije reproducirali na plošče. Da pa bodo vsi filmi in vse fotografije ohranjene, jih bodo preslikali na mikrofilm. To velja tudi za vse dokumente in ves arhiv iz NOB. Lahko pričakujemo, da bo to kmalu, saj so aparati za mikrofilmanje že naročeni. Vsekakor je tudi pobuda Muzeja, da bodo sčasoma prefotografirali tudi vse fotografije, ki jih hranijo posamezniki ali drugi Muzeji, popolnoma na mestu. In končno, delo fototeke je usmerjeno tudi v fotografiranje vseh pomembnejših krajev iz NOB, važnejših objektov (bunkerjev, baz) in redkih predmetov. Pri tem delu jim je vsekakor v oporo lastni fotografski laboratorij z dvema fotografoma. Poleg teh številnih tekočih nalog pa razmišlja fototeka tudi o tem, kako bi na najbolj praktičen in preprost način lahko prikazovala partizanske fotografije številnim obiskovalcem. Eden, katerega poizkušajo, je projeciranje fotografij, drugi pa, da bi — če jim bo prostor dopuščal — uredili neko stalno razstavo partizanske fotografije. Menda bi bil ta zadnji način najprimernejši, zlasti za mladino, ki je največ obiskovalec Muzeja narodne osvoboditve v Ljubljani.

B. A.

Ustaši so porušili novo zgrajeni most preko Kolpe pri Vinici, aprila 1944. leta

Trdnjava miru na Balkanu

LE BEŽEN pogled na zgodovino Balkana nam marsikaj pove. Če proučimo boj Grkov za neodvisnost v začetku minulega stoletja ali revolucijo Kemala Atatürka v Turčiji, balkansko vojno 1912, ali osvobodilne boje jugoslovanskih narodov — se nam neogibno vsiljuje preprosto, a tehtno spoznanje: kadarkoli so bile balkanske države sprte med seboj, ni bilo miru na njihovih mejah. Mir je pomenil zanje le premor med dvema vojnama in novi napadalec je pustošil deželo, ko so še črnela pogorišča iz prejšnje vojne.

Prejšnjim oblastnikom so bile takšne razmere po godu. In imperialistom tudi. Razkosaj in vladaj — to je bilo njihovo poglavitno vodilo v politiki na Balkanu. Sadovi takšnega početja so nam znani. Žrtve takšne politike leže na Krfu in v Jasenovcu, v Tesaliji in v Begunjah, v vojaških grobnicah Soluna in v širni Anatoliji.

Da bi Balkana ne doletela več takšna usoda, so se državniki Turčije, Grčije in Jugoslavije lani na spomlad zbrali in podpisali sporazum, znan pod imenom ankarski pakt. Trden temelj sodelovanja med balkanskimi državami je bil sezidan. Narodi so se oddahnili: po dobi sovraštva in nezaupanja je napočila doba prijateljstva in medsebojne pomoči.

Toda imperialisti so imperialisti. Videli so, da so splavali njihovi upi glede Balkana po vodi. Jezili so se, ker so dobro vedeli, da Balkan ni več sod smodnika, pod katerega lahko podtakneš ogenj kadar se ti zahoče. Zato so sprožili gonjo. Moskva in Rim sta se kosala med seboj, kdo bo bolj obrekoval ankarski sporazum. Ta gonja je še bolj prepričala balkanske narode, da so na pravi poti.

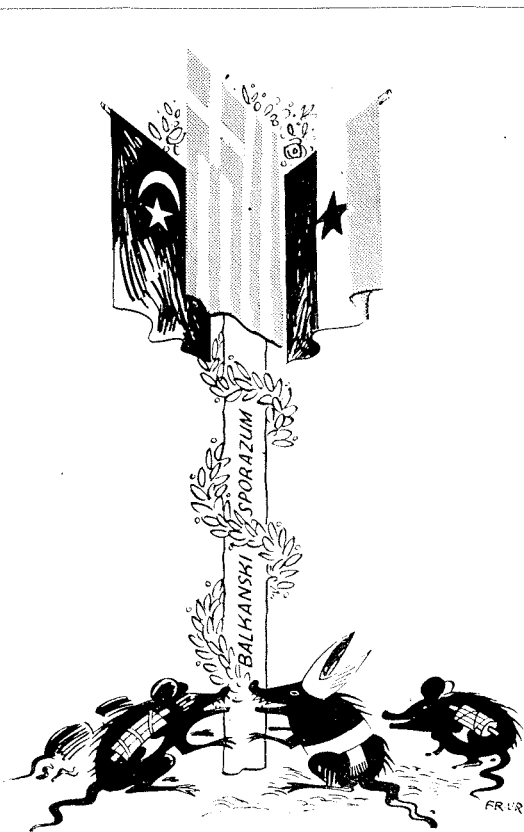
Še več! Državniki treh držav so samo izrazili trdno prepričanje svojih narodov, ko so sklenili preobraziti ankarsko pogodbo v zvezo. Na obiskih maršala Tita v Turčiji in Grčiji je bilo veliko delo opravljeno: po skrbnem pripravljalnemu delu izvedencev treh držav je dozorel podpis sporazuma o zvezi. Turčija, Grčija in Jugoslavija bodo brez pridržkov priskočile drug drugega na pomoč, če bo kaktera izmed njih napadena.

Logičnega razvoja balkanskega sodelovanja tudi tokrat nista mogla zavreti niti Moskva niti Rim. Sovjetske križarke v albanskih vodah, napadi prek radia in tiska ter

grožnje iz Rima so bile spet plod nemoči spričo moči enotnega Balkana.

Tako je bilo kronano večletno prizadevanje in Balkan je postal trdnjava miru. Ta nemirni del Evrope, o katerem so ljudje že mislili, da bo ostal še vnaprej torišče krvavih obračunov, je zdaj zgled, kakor je treba prekrizati račune pohlepnežem po tuji zemlji, kako se je treba združiti, da bi naših polj ne pomandrali tuji tanki, naših tovarn ne porušile bombe sovražnih letal, da bi naših ljudi spet ne zaslužnili.

In prav zato se borci, ki dobro vedo, kaj je fašistična pohlepnost, in kako težko se je proti njej boriti, če si sam, vesele takšnega razvoja dogodkov na Balkanu. Š.

Brezuspešno prizadevanje ...

Dragocene izkušnje grškega naroda

Večina komentarjev v svetovnem tisku je pravilno ocenila obisk maršala Tita v Grčiji. Trojno sodelovanje med Turčijo, Grčijo in Jugoslavijo pa je seveda trn v peti nekaterim, tako na vzhodu, kakor na zahodu. Nič čudnega zato, da so hoteli le-ti razdreti balkansko sodelovanje, s čimer bi oslabil obrambne sposobnosti teh treh držav. Zlasti v italijanskem tisku se je ob Titovem obisku v Grčiji ponovno izrazila že priznana italijanska imperialistična oholost. A tako kakor jugoslovanski narodi, ima tudi grški narod bogate izkušnje z italijanskim apetitom, z njihovo nasilnostjo in »kulturnim« postulatov. Tako Grčija kakor Jugoslavija sta bili v začetku II. svetovne vojne — objekt italijanskega napada. — Naj na kratko opišemo nekatere izkušnje, ki jih je imel grški narod z italijanskim imperializmom v II. svetovni vojni!

ZNANO je, da so italijanske imperialistične sile napadle Grčijo pol leta prej preden Jugoslavijo. To je bilo 27. oktobra 1940. Precej časa je že od tedaj, vendar se vprašujemo: zakaj je Duce napadel Grčijo?

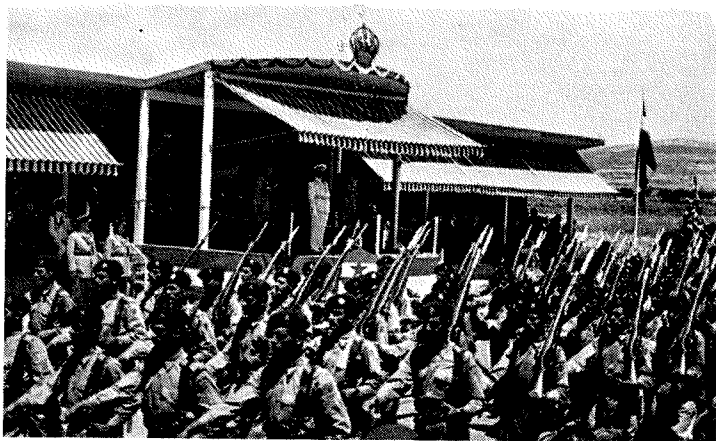
V Mussolinijevi knjigi »Dve leti vojne«, ki je izšla kot uradna izdaja 1942 v Rimu, je med drugim rečeno (s to knjigo so skušali v Rimu opravičiti svoj neuspeh v Grčiji!), da je Italija poslala proti Grčiji komaj 6 divizij in še te so bile pripravljene v vsej naglici. Kajti Italija ni imela namena (!!) s to vojsko napadati Grčije, ampak se je morala braniti (!), kajti sicer bi Grčija napadla Italijo (!). Da je to zelo nespreten Mussolinijev izgovor predvsem zaradi italijanskega ljudstva, je popolnoma razumljivo vsakomur! Kajti, kdo bi si bil mislil kdaj, da bo Grčija napadla Italijo, tisto Italijo, ki je nekaj časa prej na podoben način okupirala tudi Albanijo! Obratno. Na podlagi dokumentov, ki so prišli na dan po II. svetovni vojni in po izjavah italijanskega zunanjega ministra Ciana, je dokazano, da se je Mussolini dolgo časa pripravljaj na vojno z Grčijo. Tudi italijanski general Visconti Presca je po vojni (!) napisal knjigo: »Jaz sem napadel Grčijo«, v kateri podrobno govori o pripravah napada na Grčijo. Tudi ta knjiga je jalovo opravičevanje neupravičenega italijanskega napada na Grčijo.

Zanimivo pa je primerjati še nekatere druge dogodke! »Hitler me vedno postavlja pred gotovo dejstvo. Pokazal mu bom tokrat! Iz časopisov

bo šele izvedel, da sem zasedel Grčijo!« Te lepo zveneče besede je izgovoril Mussolini oktobra 1940, ko je 12. oktobra istega leta izvedel, da so Nemci brez njegovega privođenja (!) zasedli Romunijo. Prav to pa je dokaz, da je nameraval Mussolini že takrat napasti Grčijo. Dokaz pa je tudi seja italijanskega velikega generalnega sveta 15. oktobra 1940, na kateri so bili tudi: Badoglio (!) Roatta, Soddu, Disconti, Prasca in Jacomini.

Težišče italijanskega napada na Grčijo je bilo — presenetiti Grke. To je razvidno tudi iz dnevnika grofa Ciana, kajti ultimatum Grčiji so sklenili oddati ob 2. uri ponoči. Ofenziva pa se mora začeti takrat, ko bo predsednik šele vstajal iz postelje. Grki bodo na ta način presenečeni in že to je prvi pogoj za njihov poraz. Da, Ciano je ta načrt

proučil in ga ocenil kot »energičnega in odločnega«. V svoj dnevnik pa je zapisal: »Če bomo takoj spočetka krepko udarili, lahko v nekaj dneh povzročimo zlom Grčije.« 29. oktobra je Ciano spet zapisal: »Nihče se ne gane, da bi branil Grčijo. Vse je odvisno od naše brzine. Delati moramo hitro. Zvečer odhajam v Tirano.« Dva dni kasneje pa je Ciano v Tirani gledal že drugače. Napisal je pismo Mussoliniju, v katerem je zelo skeptično ocenjeval delo generalov, ki so bajé slabo pripravili akcijo. No, pri tem pa ni šlo za »slabo pripravljeno akcijo«, temveč je bilo tu nekaj drugega! Kajti grško ljudstvo je dobro vedelo, kdo in zakaj mu hoče vzeti svobodo. In tedaj je bil ves svet lahko pričá velikemu junaštvu grškega ljudstva. Italijanska vojska, ki je napadla Grčijo, je štela pol milijona ljudi, toda vsa njena sila ni mogla premagati grške vojske. Obratno! Fašistična vojska se je morala pred grško vojsko celo umikati! Seveda, Italijani so računali predvsem na svojo vojsko — niso pa računali na upornost grškega ljudstva. Namesto strahu in groze, ki naj bi ga povzročila italijanska vojska pri Grkih, je zahrbtni italijanski napad izzval ogorčenje in odločno voljo potolči in pregnati Italijane iz Grčije. Že

Z obiska predsednika FLRJ v zavezniški Grčiji: mimohod grške Armade v počastitev maršala Tita na obisku v Solunu

Z obiska predsednika FLRJ v zavezniški Turčiji: maršal Tito pozdravlja zastavo turške vojaške akademije

6. novembra je Ciano zapisal: **»Mussolini je zelo nezadovoljen s potekom borb v Grčiji. Sovražnik je nekoliko napredoval. Dejstvo je, da je po osmih dneh vojne prišla pobuda v sovražnikove roke.«** Dnevi in tedni so potekali. Bili so to tedni popolne sramote za Mussolinija, ki je takrat, ko je objavljal vojno z Grčijo, kričal: **»V nekaj dneh bomo Grčiji polomili rebra!«** Ciano pa je 9. oktobra že zapisal: **»Žal, trenutno nimamo toliko sape, da bi nadaljevali ofenzivo...«** In tudi Nemci so tedaj pričakovali časopisnih poročil, da je Mussolini zasedel Atene... Ko so Italijani dobivali udarec za udarcem od grškega ljudstva, je Mussolini v Rimu divjal. Njegov zunanji minister pa je zapisal v dnevniku, da je Mussolini rohnal: **»Italijanski narod je ovčje rase. Ni dovolj 15 let fašistične oblasti, da bi ta narod spremenil v narod bojevnikov in junakov. Za to je potrebno 115 let ali celo 115 stoletij...«** Tako je govoril Mussolini! Italijanski vojak pa se ni hotel boriti, ker ni vedel, čemu naj se bori, in vojna, v katero ga je pognal Mussolini, je bila zanj nesmiselna. Grof Ciano je nadalje zapisal: **»Mi smo**

ponovno morali korakati zadenski in prepustiti sovražniku množico ujetnikov. Najslabše pri tem pa je, da gre za divizijo »Toskanski volkovi«, to se pravi, da gre za tako slavno divizijo.« Grki so izganjali sovražnika s svojega ozemlja in prešli celo grško-albansko mejo. Italijanske čete so se morale umikati vedno globlje v Albanijo in 22. novembra piše Ciano o **»albanskem porazu.«** 28. novembra, mesec dni od začetka vojne, je zapisal Ciano: **»Slabe vesti iz Albanije. Grški pritisk ne popušča, predvsem pa slabi naš odpor.«** 4. decembra javlja general Soddu nove izgube, nove uspehe Grkov in zahteva: **»...da se mora položaj rešiti s politično intervencijo. Morda bi zahtevali sklenitev miru z Grčijo. Tukaj ne moremo ničesar napraviti. S Hitlerjevim posredovanjem moramo zahtevati premirje...«** 19. decembra je moral Ciano spet zapisati: **»Divizija Siena, ki operira ob obali, je enostavno razpršena zaradi grškega napada...«** Resnično, grška vojska je bila mnogo močnejša od Italijanov, a ne zaradi orožja, tamveč zaradi dobre organizacije in junaštva. 29. decembra je Ciano zapisal:

»Duce je pripravil poslanico za Hitlerja. V njej je prikazal stvari, kakršne so in zahteval nemško intervencijo v Trakiji preko Bolgarije.« In če ne bi Rim znova zahteval od Hitlerja, naj pohiti, bi grška vojska pognala Italijane do in v morje. In šele, ko je Hitler poslal svojo vojsko skozi Bolgarijo, da je udarila hrabri grški vojski za hrbet, so se Italijani lahko pomaknili naprej in Hitler jim je milostno prepustil del Grčije.

Tako je potekal boj male Grčije proti **»veliki«** Italiji, ki je imela v Albaniji (za vojno proti Grkom!) 560.000 vojakov in oficirjev, ki so razpolagali s 16.000 motornimi vozili, z nad 704.000 tonami orožja in vso italijansko mornarico in letalstvom.

Potem, ko so Italijani po **»Hitlerjevi milosti«** zasedli Grčijo, so se zaradi prestane sramote znesli nad grškim ljudstvom. Streljali so talce, zapirali, morili, požigali, uničevali, ropali, pošiljevali ženske, pustili stradati ljudi — skratka, pokazali so vse svoje **»kulturno«** poslanstvo. Nad 400.000 Grkov je pomrlo od lakote, okoli milijon jih je zbolelo zaradi lakote, deset-tisoče so pobili kot talce, in v času vojne oz. okupacije je bilo v Grčiji požganih in uničenih okoli 2000 mestec in vasi. Toda grško ljudstvo ni podleglo italijanskemu nasilju! Iz gora, v soteskah in na cestah so uporniško streljali govorili, da grški narod ni premagan! Krvava in neizprosna je bila ta borba na življenje in smrt, toda za ceno številnih žrtev si je grški narod priboril svobodo in pridobil dragocene izkušnje z italijanskim imperializmom.

Pozdrav etiopskemu ljudstvu!

Švedski oficirji inštruirajo mlade Etiopce, bodoče pilote etiopske vojske

KDOR še tako malo pozna Etiopijo, se bo spominjal junaškega boja tega hrabrega naroda proti fašističnemu zatiranju. To je bilo ob napadu Mussolinijeve Italije 1. 1935 in ves čas fašistične okupacije do 1. 1941, v dobi, ko ni bilo mogoče zatreti uporne volje etiopskih plemen. Občudovanja vzbujajoča hrabrost je ponesla slavo tega ljudstva po vsem svetu. Njihov predstavnik in poglavar, Haile Selasie, pa je v tedanji največji mednarodni organizaciji, v Društvu narodov, pretresljivo apeliral na vest človeštva, naj ne dopusti fašistične tiranije.

Vse to je zdaj že del zgodovine. Od 1. 1941 uživa Etiopija svobodo in se razvija v nenehnem razvoju notranjega napredka. Mnogi upravičeno sodijo, da utegne Etiopija v nekaj letih postati zelo pomembna gospodarska in politična sila. Ponesrečena kolonialna avantura Mussolinija v Etiopiji je zapustila v prebivalstvu nezaupanje do tujih sil, hkrati pa mu utrdila željo po napredku. Haile Selasie se je takoj po povratku v domovino zelo zavzel za prosvetljenstvo Etiopije. Nove šole so odprli in univerzo pripravljajo. V tem se izraža težnja,

da bi čimprej in čim bolj vzeli razvoj gospodarstva, kjer zdaj še pomagajo mnogi tuji strokovnjaki, v svoje roke. Pa že zdaj, ko poleg strokovnjakov tudi tuji kapital pomaga dvigati kmetijstvo in industrijo, si Etiopija pridruži izključno pravico nadzorstva nad fi-

nančnimi in upravnimi posli inozemskih podjetij.

Glavni etiopski proizvod in izvozno blago je kava. V idealnih klimatskih pogojih so v zadnjem času posvetili vso pozornost modernejšemu načinu obdelovanja nasadov. Poleg kave nudijo Etiopiji velike možnosti pridelovanje in izvoz koruze, pšenice, oljarič in bombaža, kajti strokovnjaki napovedujejo, da je Etiopija bodoča žitnica Srednjega vzhoda. Vzoredno s poljedelstvom se razvija živinoreja, kjer vodi vzreja goveda pred drobnico in konji. V gospodarskem prikazu ne sme manjkati nazadnje rudarstvo, ki ima s proizvodnjo platine, zlata, kamene soli in pepelike še tudi precejšnje razvojne možnosti.

Tedaj ni čudno, da je svobodoljubna dežela, ki stremi po pospešenem gospodarskem dvigu, našla pri naših narodih velike simpatije. V sedanjih razvranih časih je naravno, da si narodi z bridkimi izkušnjami v preteklosti in s podobnimi ideali, podajo roke. Zato s prihodom poglavarja etiopske države v Jugoslavijo pozdravljamo hkrati to ponosno in hrabro ljudstvo.

D. Š.

Slovensko topništvo na položaju

Zelja po topništvu se je med slovenskimi partizani porodila že leta 1942, ko so na Turjaku izdelali prvi partizanski top. Sele 3. julija 1943 pa so brigade dobile prve 4 topove iz Korduna, v bojih za Žužemberk pa so zaplenile brzostrelni top uničenega italijanskega tanka. S kapitulacijo Italije so bili dani vsi pogoji za razvoj slovenskega topništva in 6. junija 1944 se je v vasi Jama-Dvor pri Žužemberku ustanovila (iz tedanjih topniških enot VII. korpusa) I. Slovenska artiljerska brigada, ki je danes vključena v XIV. proletarsko divizijo »Borisa Kidriča«. Ob jubileju slovenskih topničarjev je tovariš Sergej Berce popisal prvo slovensko regularno topniško enoto — artiljerski divizion XV. divizije.

KAPITULACIJO Italije je »dočakala« v Sloveniji tudi popolna italijanska topniška divizija. Italijanski vojaki so panično odmetavali dragoceni topniški material, konje in mule pa prepustili usodi. Nevarno strelivo je bilo razmetano v jarkih. Ob cestah na Dolenjskem in Notranjskem so ležali topovi, havbice, protitankovci, gorski in protiletalski topovi ter najbolje govorili o »hrabrosti in nepregledljivosti« italijanskih »oboroženih« sil »velikega« imperija.

Stab XV. divizije v Novem mestu je odredil, da se iz zaplenjenega italijanskega topniškega materiala formira in izvežba artiljerska enota.

Z ustanovitvijo te enote je tesno povezano ime Mihe Mišiča. Srečala sva se v Novem mestu. Potegnil me je za rokav in odšla sva v štab XV. divizije, kjer nama je komisar Jože Borštnar dal kratko nalogo: »Ustanovite artilerijo!« Miho je imenoval za komandanta. Ko sva se še z nekaterimi tovariši znašla na cesti,

nam ni bilo ravno najlaže pri srcu. Imeli smo nalogo in komandanta, nismo pa imeli moštva, topov, opreme, konj, skratka ničesar tega, kar sestavlja topništvo, a kar je ležalo povsod in kar je bilo treba spraviti čimprej skupaj.

V Zabji vasi smo začasno postavili naš štab. Od nekod se je našel Drago z zaplenjenim tovornim avtomobilom, katerega smo takoj mobilizirali za topništvo. Začeli smo zbirati topove, havbice in opremo po vsej Dolenjski in Notranjski. Na nekem mestu smo našli italijanske topniške instrumente, na drugem topniške tablice. Po livadah smo lovili sestradane konje in mule. Zbirali smo strelivo, vžigalnike, sedla, uzde. Vse v neredu, razmetano, poškodovano in delno uničeno in rjavu. Kljub naporom in nestrokovnosti smo se večkrat nasmejali italijanski »iznajdljivosti«. Na primer: v številnih topovskih zapirah ni bilo udarnih igel, čeprav so bili zapirachi na oko v redu, lepo »podmazani« in popolni. Ko smo odprli zaboje v lafetah, smo med rezervnimi deli našli kar po več udarnih igel!

Iz brigad so prihajali borci, ki so v bivši jugoslovanski vojski služili pri topništvu, prihajal je vodstveni kader.

Z ustanovitvijo prve partizanske topniške enote NOV in POS so prav tako neločljivo povezana imena tovarišev: Pere Brajeviča, Lojza Colariča, Emila Jančiča-Nika, Kastelica-Frenka, Mirana Vrančiča, pokojnega Bogdana

Zaplotnika, obveščevalca Cvetana, kurirjev Iva, Zalokarja, Muca, bratov Kobetov, Deva, Lovriča, Mrvarja, Emila, dr. Čika, Tise in še nešteti drugih.

Nepozabna je slika, ko je bila topniška brigada nekaj dni po ustanovitvi zbrana in pripravljena za odhod. Močan ropot in prah, ki se je dvignil, sta naznanjala Novomeščanom, da odhaja slovensko partizansko topništvo v borbo, na položaje...

Prvi kantonman je bilo Trebnje in Breza. Neprekinjeno delo na izpopolnitvi borbene pripravljenosti, poskusno ostro streljanje v Dobmiču in neprestan dotok novih borcev, vse to je enoto jačalo. Ponoči smo stražili topove, čez dan vadili, čistili, popravljali in pričakovali... Nekega dne je prišla vrsta tudi na nas.

»Priprava za premik!«

Lahko vznemirjenje in nekam tesno nam je bilo pri srcu, ko se je 28. septembra 1943 leta I. divizion (dve bateriji havbic, ena protiletalska baterija in zaščitna četa) poslovil od Trebnjega in odšel proti Zumberku.

Noč in dež. Ni padal premočno, ravno toliko, da si bil v dveh urah premočen. Pomikali smo se proti Gorjancem. Kolovozne poti. Glavna cesta je bila prekopana. Havbice, topovi, vozovi in komora so se počasi pomikali s pomočjo pripreg in z močjo hrbtov požrtvovalnih borcev iz zaščitne čete... Premagali smo vse težave. Prebivalstvo, ki nas je srečavalo, je z občudovanjem gledalo

»slovenačku artilerijo«, ki je prihajala na pomoč. Čez dan smo počivali, ker so bila nemška letala precej aktivna. Naslednjo noč je bil divizion spet na pohodu. Sele proti jutru smo se zaustavili v Novem selu. Komandant divizona je odšel iskat položaje. Napadali bomo ustaško-nemško postojanko Stojdraga, skupaj z bataljonom Gubčeve in enim bataljonom XIII. proletarske brigade. Na položaje smo pripeljali havbice in topove. Ves dan prikrivanje položajev, dovoz streliva, telefonske zveze, merjenje in izračunavanje elementov...

Opoldne je bilo vse pripravljeno. Vsaj smo bili pred »izpitom«, to je bila prva operacija topništva XV. divizije. Ni mi bilo lahko! Neštetokrat sem prekontroliral smer, preračunaval znova elemente, preverjal nerazumljive italijanske tablice... Strelivo je bilo neznano in raznovrstno. Nismo poznali dejstva vžigalnikov. Vedeli pa smo, da imajo »gubci« in »proleterji« svoje položaje blizu našega cilja. Na opazovalnici se je zbralo veliko tovarišev, ki so želeli videti učinek našega topništva.

Ob 19.30 uri smo začeli. Padle so prve granate na Stojdrago, prvi strel rednega slovenskega partizanskega topništva. Res, prvih štirih strelav sploh nisem videl. Sele veselo vpitje na opazovalnici me je predramilo. Ko mi je pokojni Marok pokazal zadetke, sem uvidel, da je bila priprava odlična. Z malim popravkom smo zasuli Stojdrago z rušilkami. 30. septembra 1943 ob 22.30 uri je bila Stojdraga že v rokah Gubčevega bataljona.

Do takrat je bila Stojdraga napadena že štirikrat, a vedno brez uspeha. Tokrat je bila naša po nekaj urah, celo brez vsakih žrtev na naši strani. Havbice so imele pri tem velik delež. Naši naporji so bili poplačani, zaupanje v topništvo pa je narastlo.

Uspeh nam ni dal počitka. Že čez dan je komandant divizona našel položaje »za vsaki slučaj«, s katerih bi lahko streljali na letališče v Cerkljah, kjer je bazirala nemška grupa Ju-87 »Stuk«. Na povratku smo odšli na ta položaj in odprli ogenj na letališče, oddaljeno okoli 6 kilometrov. Noč je bila temna in megla je zagrnila kotlino. Le letališče je bilo na vseh vogalih osvetljeno z žarometi, s čimer so nam naredili

Topničarji na položaju v Beli krajini

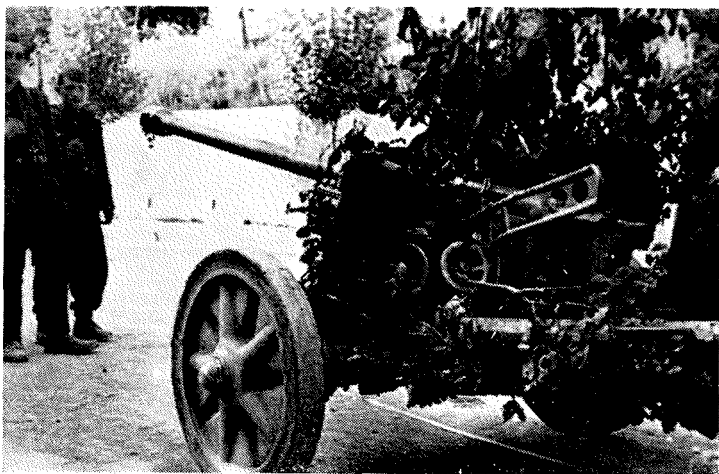
»uslugo«, saj so nam v temi kazali cilj in omogočili opazovanje. Zato je bila poprava lahka. Težave so nastopile pri tempiranju granat, zakar nismo bili pripravljeni in kar še nismo znali. Tudi to smo premagali in letališče zasuli s tempiranimi rušilkami. Bili smo prepričani, da ne bo uspeha. Ko pa so po nekaj strelih žarometi ugasnili, smo vedeli, da je bil uspeh. Čez dobra dva meseca je Zeželj, komandant XIII. proletarske, javil, da smo na letališču uničili eno »Štuko«, dve pa precej poškodovali. Vsa akcija je trajala od 2.50 do 3.20. Pred zoro smo dohiteli divizion, ki se je zaustavil v vasi Poklek. Kljub hitrosti kolona ni uspela priti globlje na osvobojeno ozemlje.

Okrog vasi Poklek se je divizion razmestil za počitek. Sonce se ni pokazalo, oblaki so bili zelo nizki in nas zagrinjali sovražnikovemu pogledu iz zraka. Toda ko so se začeli dvigati, je priletelo sedem »Štuk« in neusmiljeno bombardiralo vasio in mitraljiralo vse. Hiše in ostala poslopja so zagorela. Goreča bruna so padala na živino, prebivalci so s pomočjo naših borcev reševali otroke, žene, ranjence. Sovražnik nam ni dal dolgo miru. Zopet in zopet je prihajal in uničeval. V vsem dnevu je bilo šest bombardiranj. Divizion je imel svoje prve ranjence; Mežnar je padel...

Kasneje smo izvedeli, da so prebivalci Pokleka izdali ustašem naš pohod in namero, da se v bližnji vasi zaustavimo. Sovražnik se je dobro »zahvalil« izdajalcem — zažgal jim je domove!

Kljub sovražnikovi premoči so se ta dan izkazali tovariši iz protiletalske baterije. Neprestano so streljali na sovražna letala in jim preprečevali napade z nizkih letov. Zadelo so eno »Štuko«, ki se je v plamenih zrušila v dolini Krke. To je bil velik uspeh. Saj je večina tovarišev tokrat prvič streljala s protiletalskimi topovi!

Cepprav ta dan ni bilo počitka, niti hrane, je divizion v mraku istega dne nadaljeval pohod in rano zjutraj 2. oktobra dospel v Paljugo. Četrta zaporedna noč brez spanja na pohodu... Konji so komaj privlekli težko orožje, pota so bila slaba, moštvo utrujeno, lačno. Ko smo v naglici nahranili in napojili konje ter je moštvo zaužilo nekaj toplega, se je vrnil komandant s polzevedovanja. Našel je komandanta XIII.

Top VIII. divizije s Korduna na poti skozi Črnomelj, 18. avgusta 1944

proletarske in skupaj sta poiskala najprimernejše položaje za havbice in protiletalce.

Preden je napočil dan, so bili vsi topovi in havbice na položajih. Zaradi izkušnje zračnih napadov so borci vsa orožja odlično prikrili. Na položaju je zrasel nov »gozd«. Tudi intendant Mrvar je kuhinjo odpeljal v najbolj skrito globel. Prejšnji dan so namreč nemške bombe razble poljsko kuhinjo z že gotovim kosilom...

Računali smo elemente, merili, kontrolirali, zopet merili. Nismo še popolnoma zaupali italijanskim instrumentom, niti tablicam... Uredili smo opazovalnico, telefonsko zvezo z baterijo...

Točno ob 18. uri smo začeli. Opazovanje je bilo težko. Med udarnimi granatami je bilo mnogo sabotiranih, kar je oviralo pravičen ogenj. Toda zadelo smo! Ob 21. uri je XIII. proletarska zahtevala prekinitev ognja; šli so v napad. Prenehali smo in prisluhnili. Slišali smo v daljavi strojnice, puške, avtomate, bombe... Bili smo nemirni. Streljanje ni pojenjalo. Čutili smo, da proletarcem ne gre vse tako, kakor bi želeli. Zvedeli smo, da je garnizon Plešivica dobil okrepitev: tri tanke in več avtomobilov vojaštva. Mi smo čakali. Bili smo pripravljeni. V napetem pričakovanju smo gledali v temo, kjer so od časa do časa rakete vseh barv osvetljevale zamrla polja okrog Plešivice. Ob 1.30 uri je

pritekel kurir od Zeželja. »Odprite ogenj z zadnjimi elementi!« Granate so takoj poletele in pretrgale tišino. Se en rafal, še enega... Okrog dveh zjutraj smo prenehali. Krenili smo nazaj v Paljugo, ker je jasna noč obetala lep dan. Lep tudi za sovražnikovo letalstvo!

Bila je pravilna odločitev. Na vsezgodaj so se že pojavila sovražnikova izvidniška letala in krožila nad našimi položaji... Iskali so nas vse dopoldne, a zaman.

Naslednji dan so se proletarci odločili za napad že podnevi. Naprosili so nas, naj jih ščitimo z enim havbičnim oddelkom. Izbrali smo prostovoljce. Zajahali smo in ob 12.30 uri odšli proti položajem. Nebo jasno, brez najmanjšega oblaka. V zraku nemška izvidniška letala. Kolovozna pot med njivami. Nikjer gozdov, dreves... Jahali smo hitro, popolnoma odprta mesta prešli v galopu, na položaj kar padli, v hipu bili pripravljeni in odprli ogenj. Sovražnik je bil presenečen. Granate so zasule nemški štab. Nemci so prenehali nakladati arhiv in prtljago. Začeli so se poslavljati od svojih »zaveznikov«. Proti večeru so nastopili proletarci in 3. oktobra 1943 ob 22.50 uri je bila Plešivica osvobojena.

Zvečer smo bili zopet v Paljugi. Dobro smo se naspali in spočili. Veliko konj smo morali na novo podkovati. Številne jermenčke je bilo treba prišiti, popraviti,

Slika iz partizanske veterinarske bolnišnice v Kanižarici

razširiti, zožiti. Očistili smo havbice in instrumente. Sortirali smo strelivo, namazali osi. Vse je šlo kot po traku. Poslali smo obširna poročila o našem delu, o naših eksperimentih. Saj je daljinar moral biti vedno za 130 tisočink manjši, kakor je bil predviden v italijanskih tablicah. Spoznali smo vžigalnike. Zvedeli smo, da so vžigalniki z rdečo kapico za perkusijo, rumeni za tempiranje itd. Priprave, poprave, goniometri, komande in podobno ni bilo več neznano. Zmagali smo, premagali začetek, ki je že za nami. In to hud začetek!

4. oktobra zvečer je bilo konec »brezdelja«. Ob 19.30 smo krenili proti Slavetihu. V temni noči in po neznanih strmih potih smo končno prišli na cilj. To je majhna vas, v ozki podolgovati dolini, med dvema strmo padajočima grebenoma. Visoko nad njo je grad, od katerega se spušča glavna cesta v serpentinah. Ni nam bilo dano, da se dalj časa mudimo v občudovanju prirodnih lepot Zumberka.

Naredba je bila spremenjena: »Najhitreje nazaj v Slovenijo!« Nismo potrebovali dolgo časa za priprave in že so se prve vprege pomikale proti zahodu. Hodili smo največ ponoči. V Soščah smo obiskali grob Mežnarja, prve žrtve v naši enoti. Mimo Suhorja in Bušinje vasi smo 8. oktobra ob 3. uri dospeli v Zabjo vas. Vrnili smo se »domov«, preizku-

šenj v borbi in ponosni — mogoče celo preveč.

Nove naloge so bile pred nami. Naš sledeči cilj — Kostanjevica.

10. oktobra zjutraj ob 5.30 smo bili pri samostanu Pleterje. Vso pot močni nalivi. Pota so bila razmočena, da se je kolesje havbice pogrezalo v mehko blatno zemljo do osi. Konji so komaj zmagovali. Prava jesen! Z Lazarjem, komandantom Gubčeve, sva pregledala zemljišče in našla odgovarjajoče položaje v Ledeči vasi. Ponoči smo jih zasedli.

11. oktober. Meglen in vlažen dan. Nič se ni videlo. Leče instrumentov so bile zameglene. Merjenje elementov je bilo težko... Ob 17. uri je bil izstreljen prvi rafal. Mrak je nastopil prej kot je bila končana poprava, ker so bili dnevi krajši. Na eni havbici se je zlomila udarna plošča v zapiraju. To pot nam ni šlo, kakor bi bilo potrebno. Ogenj smo prekinili ob četrtni uri.

Naslednjo noč smo se premestili na nove položaje v Kočarije. Sovražnik nas je opazil in z močnim mitraljeskim in minometnim ognjem spremljal naš premik. Toda srečno smo jo izvozili! Novi položaj je bil boljši. Daljina okrog tri kilometre, »nišanje« neposredno.

13. oktobra ob 14. uri smo začeli streljati na močno utrjeno šolo v Kostanjevici, ki je obvladovala vse okolno zemljišče in iz katere so Nemci in beli zaustavili

napredovanje borcev Gubčeve brigade. Od 64 izstreljenih granat jih je nad 50 zadelo cilj. Kljub močnemu in preciznemu topniškemu ognju so sovražnikove strojnice iz šole še naprej streljale. Tudi vžigalniki z zastankom niso imeli pravega učinka. Ni bilo uspeha. Proti večeru je bilo težišče napada usmerjeno na most. Napravili smo nekaj lukenj. Temna noč, različno in nezanesljivo strelivo, bližina lastnih pehotnih položajev in še nepoznani cilji so nas primorali k spremembi taktike. Z eno havbico smo odrinili z borci Gubčeve na juriš. Iz župnišča in iz cerkvenega stolpa so se oglašale nemške strojnice. Zrna so se z zamolklimi poki odbijala od havbičnega štita. Toda ne dolgo! S kakih 100 metrov smo odprli ogenj. Na ostale cilje je bilo težje upravljati ogenj. Bili so pregloboko zaklonjeni izza hiš in ovinkov. Zlasti nemški protitankovci so branili prihode k mostu. Šli smo počasi naprej. Okrog 23.40 ure se je položaj iznenada spremenil. Gubčeva se je iz neznanih vzrokov začela umikati na stare položaje, a nas sedem s havbico nismo mogli tako hitro. Ostali smo sami v mestu in brez zaščite. Konji so bili daleč in preden bi prispeli, bi bilo lahko že prepozno. Torej z rokami! Brž smo se obrnili in nič ni bilo prepozno. Vrnilo se je še nekoliko borcev iz Gubčeve ob pravem času. S havbičnim ščitom smo si zavarovali hrbte, ker so Nemci in beli pošteno užigali po nas. Izvlekli smo se in še ranjen ni bil nihče!

Kostanjevska posadka je poklicala na pomoč — »Štuke«. Stalno so nas napadale, da smo se jih polagoma privadili. Naši tovariši iz protiletalske baterije so neprestano streljali s položajev na Sv. Mohorju in 15. oktobra sestrelili eno »Štuko«, ki se je morala spustiti daleč od letališča. Poklicali so tudi svoje topništvo. Ne vemo od kod, toda nekega popoldneva je užgalo po nas. Dolgo nismo mogli odkriti njihovih položajev. Dobro so nas presenetili in tretji rafal je že padel po nas. Pravčasno smo se umaknili in samo iskali. Prvi ga je zagledal komisar Lojze. Hitro smo izračunali elemente in brez dolge priprave užgali po njih. Nastopilo je pravo kontrabateriranje. Postopoma smo premikali naše havbice v stran za kakih 50

metrov, ali tako, da ogenj ni prenehal. Dajali smo se skoraj vso uro. Nismo vedeli rezultatov. Vemo samo, da so Nemci prenehali prvi in da so v diru bežali iz gozdička, kjer so imeli položaj. Za slovo smo jim poslali še nekaj tempiranih granat.

Kostanjevico — rečni otok — nismo mogli osvoboditi. Ni bilo uspeha. Blížal se je 21. oktober.

16. oktobra okrog 22. ure je prišlo povelje: »Sovražnik pripravlja ofenzivo. Težka orožja zakonspirirajte na Gorjancih. Zivino oddajte prebivalstvu v Zumberku proti potrdilu. Iz ljudstva diviziona formirajte bataljon, ki naj se vključi v IV. SNOUB.« Ni nam bilo lahko pri srcih, ko smo po gorjanskih vrhovih skrivali naše havbice. Razporedili smo jih na velikem prostoru v globelih ter jih skrbno pokrili z listjem in vejami. Sledi za seboj smo pazljivo zabrisali. Ko smo odhajali, smo izgledali kakor puščavska karavana. Dolgo kolona konj, mul, voz in kuhinja.

Velika šesta sovražna ofenziva je zajela moštvo I. diviziona pod Gorjanci v Cerovem logu in Zapužah, 21. oktobra, ko so se usule nemške kolone iz Kostanjevice na osvobojevano ozemlje proti Novemu mestu, je divizion prešel Gorjance in se spustil na hrvaško stran.

Naslednje dni pa so bili neprestani premiki. Naše delo v teh dnevih hude preizkušnje so bile zasede, patrole, spremljava ranjencev in podobno. Kot četrti bataljon Gubčeve brigade smo postali »povprečni« pešaki. Za hrano je postajalo vedno huje. Zapadel je prvi sneg. Burja nam je močno nagajala. Nič nam ni bilo preveč vseč v pehotni obleki...

Zdržali smo! Zavedali smo se važnosti trenutnega vojaškega položaja. Trdovratno smo branili Gorjance, saj so le-ti skrivali naše orožje. Nemško in belo časopisje se je na široko razpisalo, kako so zaplenili vse partizansko topništvo. Mi smo se jim pa smejali. Vsem lažem smo odgovorili 13. novembra, ko so granate iz naših havbic in topov spet zapele svojo pesem nad okupatorjem in domačimi izdajalci v Novem mestu. Zopet smo bili topničarji in šli z ostalimi borci naprej v borbe, za končno zmago nad okupatorjem.

Sergej Berce

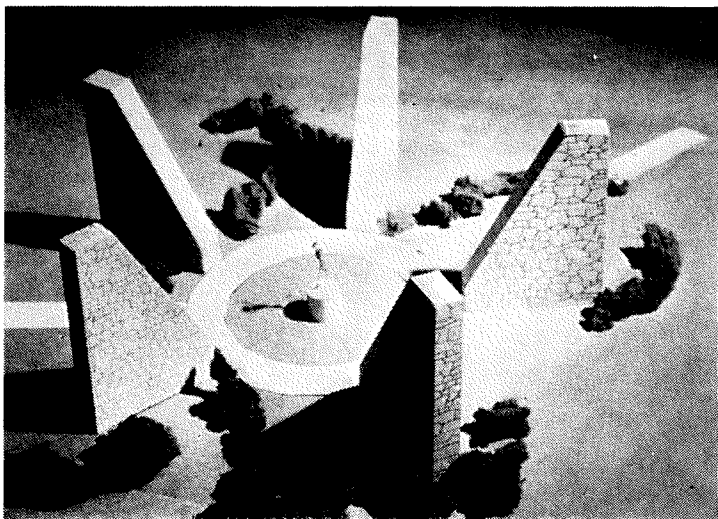
„Srčna vam hvala ...!“

O NEMŠKEM taborišču v dolini pod Ljubeljcem smo že pisali, omenili pa tudi, da bodo ta prostor uredili, kot spomin na številne znane in neznane internirance, ki so jih tamkaj mučili nacisti. Osnutek za spomenik v tem nekdanjem taborišču je napravil prof. arh. Boris Kobe že spomladi, zdaj pa njegovo zamisel za preureditev celotnega taborišča že uresničujejo. Gorenjci, zlasti pa Tržičani, se na svečano otvoritev spomenika temeljito pripravljajo, saj bo le-ta že 29. avgusta letos. Poleg številnih drugih podatkov, ki govorijo o gestapovskem nasilju v tem taborišču, so nedavno našli tudi dva zabojna nemških dokumentov, ki dokaj popolno govorijo o razmerah v taborišču, podružnici zloglasnega koncentracijskega taborišča v Mathausnu. Iz teh dokumentov je med drugim razvidno, da je bilo v tem taborišču največ Francozov. Tembolj je zato razumljivo, da je Zveza borcev v Tržiču bila upravičena navezati stike s Francozi, ki naj bi obiskali to preurejeno taborišče. Priznajmo, po tolikih letih je dokaj težko poiskati zlasti tiste ljudi v tujini, ki so bili kot

žrtev nemškega nasilja internirani v taborišču pod Ljubeljcem. Vendar je Zveza borcev preko jugoslovanskega poslaništva v Parizu tudi to izpeljala. Do pred kratkim vsaj toliko, da so bili Francozi delno obveščeni o načrtih za preureditev taborišča. Skratka, novica o tem taborišču se je precej razširila med Francozi, zlasti med tistimi, ki so bili v tem taborišču.

Nemalo pa so bili člani odbora ZB v Tržiču presenečeni, ko so se pri njih v drugi polovici meseca junija javili trije Francozi, z željo, da bi si ogledali nekdanje taborišče pod Ljubeljcem. Kako so le-ti prišli v Jugoslavijo? To sta nam povedala naslednji dan dva Francoza, Tetard Pierre in Guy Valette, ki sta se odzvala povabilu GO ZB in obiskala tudi Ljubljano.

Številni Francozi, ki so jih Nemci med zadnjo vojno internirali, so po osvoboditvi sklenili, da bodo vsako leto obiskali bivša taborišča v Nemčiji, oziroma tista, kjer so bili internirani. Tako so trije Francozi letos sklenili obiskati tudi taborišče pod Ljubeljcem, kajti Francoz Tetard Pierre je

Tak bo spomenik v nekdanjem nemškem koncentracijskem taborišču pod Ljubeljcem (pogled z vrha, s severozahoda)

*Un jeune Français
un jeune Français
et un lecteur de la revue
"Borec" pour le soutien
moral et matériel apporté
au Français déportés*

Ed 7

Bivši interniranec v nemškem taborišču pod Ljubeljem, Francoz Pierre Tetard, je ob obisku v Ljubljani napisal za bralce revije »Borec« sledečo izjavo (prevod iz francoščine): »Večna hvaležnost jugoslovanskemu ljudstvu in čitalcem revije »Borec« za moralno in materialno podporo, ki so jo bili deležni francoski interniranci. Pierre Tetard.«

bil interniran v tem taborišču polnih 28 mesecev. V zelo prisrčnem razgovoru je Tetard povedal marsikatero podrobnost iz tega taborišča. Med drugim tudi to, da so bili 1943. leta Francozi, ko so jih iz Mathausna odpeljali Nemci v taborišče pod Ljubeljem, te spremembe zelo veselili. Kajti v Mathausnu so se seznanili s slovenskimi interniranci, ki so Francozom povedali, da so v okupirani Sloveniji partizani in da obstoja možnost, da bodo slovenski partizani to taborišče slej ko prej tudi osvobodili. Pierre Tetard nam je v razgovoru pripovedoval, da so v taborišču pod Ljubeljem, kamor je prispel s skupino Francozov, resnično dan za dnevno čakali, kdaj jih bodo partizani osvobodili. Veliko moralno podporo pa so jim partizani dajali že s tem, da so od časa do časa slišali v bližini taborišča njihove strelje. Sicer pa je sam zatrjeval, da bi bilo taborišče tedaj skoraj nemogoče osvoboditi, kajti bilo je močno zastraženo in ograjeno z žico, okoli pa je bila tudi močno oborožena nemška posadka.

Ko nam je pripovedoval nekatere podrobnosti, se je s spoštovanjem spomnil vseh tistih tovarišev, ki so jih v zasilnem krematoriju sežgali Nemci. Kako ne! Kajti Tetard Pierre, ki je bil v taborišču, kakor je rekel, zelo v napoto Nemcem (svojo upornost je vedno javno kazal!), je moral nekaj časa za kaznen nositi tudi drva pod pečico zasilnega krematorija. Tembolj zato lahko razumemo njegovo trpljenje, ker je moral nositi drva, da so Nemci lahko sežgali njegove prijatelje... In ko si je sedaj ogledoval prostor, kjer je bil krematorij, se je Pierre Tetard razjokal. Tetard nam je povedal tudi precej podrobnosti o tem, kako sta dve tržiški aktivistki pomagali pobegniti dvema internirancema. Pravi, da sta menda delali v predoru skozi Ljubelj. Nekoč sta spravili vsaka v svojo samokolnico po enega ujetnika, nanje naložili peska in kamenja in nato mimo gestapovskih straž odpeljali samokolnici, »tovor« pa stresli po nasipu. Od obeh ubežnikov pa je srečno ušel le eden. Pierre Tetard tudi kar ni mo-

gel zamolčati, kako so bili interniranci 5. maja 1945 srečni, ko so jih osvobodili partizani. Nemci so namreč internirance zbrali, da bi jih evakuirali v Avstrijo. Toda ta evakuacija je bila — vsaj tako so bili ujetniki prepričani — ustrelitev. Kasneje, na Koroškem, pa so interniranci izvedeli, da so resnično Nemci hoteli ujetnike postreliti, vendar so se Nemci partizanskega obvestila, oziroma zahteve, da ne smejo nikomur izmed internirancev storiti nič žalega, le prestrašili in so vse internirance izpustili. Toda šele tedaj, ko so bili tako Nemci kot interniranci obkoljeni od partizanov.

Še več bi lahko napisali iz tega prisrčnega razgovora s Francozi. Toda Pierre Tetard je obljubil, da bo za bralce revije »Borec« kaj kmalu napisal spomin iz taborišča pod Ljubeljem. Francoza sta obljubila, da bosta v Franciji preko svojega Združenja internirancev storila vse, da bodo preživeli interniranci iz tega taborišča, če ne letos, pa vsaj v bodoče, vsako leto obiskovalci preurejeno taborišče pod Ljubeljem. A tudi, da bodo materialno podprli delo pri preureditvi taborišča.

Ko smo se poslavljali od prisrčnih francoskih gostov, ki so se zelo laskavo izrazili o bivanju v naši državi (k nam so prišli kot tujci), je Parižan Pierre Tetard napisal poleg izjave za bralce revije »Borec«, še te pozdrave:

»Ni brez ganotja, da smo zopet našli kraje in spomine na naše trpljenje, ki smo ga prebili skupaj z našimi jugoslovanskimi tovariši. Drago nam je in ganjenj smo, in prav tako bodo tudi naši francoski tovariši, ko bodo izvedeli za sprejem, ki ste nam ga priredili, a tudi za napore, ki jih delate z namenom, da bi ohranili spomin na bivanje francoskih žrtev nacističnega barbarstva v Vaši deželi. Srčna Vam hvala! Ta sprejem nam je šel naravnost do srca in je še bolj okrepil vezi, ki so nas vezale v koncentracijskem nemškem taborišču in za katere bodo vsi Francozi ohranili jugoslovanskim tovarišem neskončno hvaležnost. Srčna Vam hvala!« B. A.

Na obrežju Kolpe...

NEKJE na drugi strani reke Kolpe je počila puška. Odjek se je porazgubil med vlažnim vrbovjem. Gosti valovi megle so se plazili v strugi.

Dušan se je stresel po vsem telesu in se prebudil. Mrazilo ga je kot po neprespani noči. Od vlage je obleka nabrekla. Po puškini cevi so polzele drobne kaplje. Začel je teptati z nogami dno okopa, da bi se ogrel.

Od Karlovca sem je vstajalo sonce. Njegovi žarki so pozlatili gorice tam daleč nekje okoli Ozlja. V koritu reke pa je bilo še zmeraj temačno.

Dušan je objel s pogledom ves nasprotni breg. Ponoči, ko so prišli semkaj in ko so v naglici iskali po vasi lopate in krampe, tega ni utegnil. Kopali so skoraj do zore. Naletel je na mehkejšo zemljo in je v nekaj urah skopal podolgasto jamo, podobno grobu. Izkopano zemljo je zamaskiral s stebli lanske koruze.

Zagledal je nizek, močvirnat hrvatski breg. Kolpa! Nekaj sto metrov od reke je stalo nekaj koč med zanikrnim drevjem. Megla se je dvignila. Zasvetilo se je sonce.

»Se bom vsaj ogrel,« je pomislil Dušan in se naslonil s hrbtom na okop.

»Saj ne bo nič! Ne bodo si upali preko! Naš breg je visok. Vkopani smo do vratu, zamaskirani in založeni s strelivom. Škoda, da sem že oddal svojo mavzerko, preden oddidem iz Slovenije. No, saj se tudi s tem italijanskim pihalnikom na tri naboje da kaj narediti! Kje so jih le staknili? Vso vojno nisem slišal, da bi bile tudi italijanske puške na tri naboje. Za francoske sem. Mitrалjezov tudi nimamo drugih, razen protiletalskih na hribu. Nič zato! Prvič v vojni imamo varno zaledje. Prvič se nam ni treba bati napada v hrbet,« je premišljeval Dušan in ogledoval svojo puško. »Kdo bi si mislil, da se bom moral še pretepati? Sedaj, ko je vojne takorekoč konec. In to tukaj, na bregu nad Kolpo? Oborožen s tem pihalnikom, ki je najbrž doživel še italijanski poraz pri Adui. Le kako, da sem se sedaj javil v oficirsko šolo? Še štirinajst dni, pa bi bil doma v Ljubljani. Tako bom pa svobodo doživel nekje v Beogradu, saj

pravijo, da je tam šola. Če nas ne pošljejo v Rusijo, kot nekaj šušljajo. Videl bom dosti sveta, toda najlepšega, sprejema v Ljubljani, ne bom doživel.«

»Prihajajo,« je rahlo kriknil nekdo. Zaslišal se je tlesk zapirara.

Ozrl se je spet čez reko. Zagledal je raztreseno vrsto majhnih, črnih postavic, ki so tekale sem in tja in se približevale Kolpi. Postajale so vedno večje. Kmalu so se videli tudi zaripli obrazi, puške, uniforme pa so dobile rjavkast odtенок barve.

»Ustaši so!« je rekel sosed na desni. »To jih bomo! Samo malo bliže naj pridejo.«

»Pali!« je donel glas na grebenu, daleč za hrbtom. Tresnila je slabotna salva. S strani je doneče zabobnel mitraljez.

»Švarcloz,« se je spomnil Dušan. »Da, tako tolče švarcloz.«

Počutil se je mirnega. Jutranji hlad ga je poživil.

Postave na drugi strani Kolpe so se za hip ustavile. Dušan je še slišal neko vpitje, kot bi oficir zmerjal vojake. Nato se je vrsta namah obrnila in jo udrla nazaj.

»Streljaj, tristo hudičev, da boš vsaj vedel, kdaj si streljal zadnjikrat v tej vojni!« je zakričal glas za Dušanovim hrbtom.

Začelo je pokati z brega. Dušan je skrbno meril. Videl je, kako pljuska prst pod nogami bežečega vojaka.

Na bregu je nekdo zavriskal. »Počakajte, no! Kam pa tako hitro? Naprej pojdite.«

Tedaj je v vasi zamolklo zabobnelo. Nato še enkrat. Prešerni glasovi so umolknili kot odsekani.

Dušanu je šinilo skozi možgane: »Mine!« Nato se je stisnil na dno okopa.

»Kako to, da še ni padla?« je pomislil.

Takrat se mu je zazdelo, da je vse zagorelo okoli njega. V želodcu je začutil silno slabost. Kot bi hotel izbljuvati želodec. Nato ga je privzdignilo od zemlje. Omahnil je v okop. Črna megla se mu je spustila na oči. Pod nogami, na dnu jame, se je nabrala luža krvi. Izgubil je zavest...

Še nekaj min je padlo. Nato je vse utihnilo. V vasi na drugi strani Kolpe je včasih počila puška. Petelini so peli in živina je mukala.

Proti večeru je prihitel s hriba kurir: »Četa iz baze na Otočcu naj gre takoj v vas! Čaka vas večerja. Oddajte orožje in strelivo! Jutri zjutraj greste iz Črnomlja v Dalmacijo. Ustaši so se umaknili proti Ozlju. Ta skupina je bežala iz Ogulina, ki ga je zavzela IV. armada. Hoteli so preko Kolpe v Črnomelj in dalje čez Kočevje v Ljubljano. Mudi se jim, pa ne delajo radi ovinkov!«

»Zbor!« je zaklical komandir.

Nikogar ni mikalo, da bi prebil še eno noč v megli in mokroti v blatnem okopu pod vedrim nebom. Zbrali so se hitreje, kot je bila navada.

Četa je bila sestavljena iz prostovoljcev. Prejšnji večer so s tovornim avtomobilom pripeljali v bazo nekaj starih pušk in nekaj zabojev streliva. Zbrali so nekaj borcev, ki so se takrat slučajno mudili v vasi, jih oborožili in poslali na položaj. Največ deset minut je trajalo vse skupaj. Oficir z najvišjim činom je postal komandir. Nihče jih ni popisoval, niti štel. Vsaki polovici so določili vodnika.

»Mudi se. Pojdite ob bregu. Tam je že komanda mesta iz Metlike in področne delavnice. Ko pridete do zadnjega, se razporedite in dobro vkopljite. Od tod ni umika! Branite Belo krajino! Sovražnik ne sme prodreti!«

*

Zopet so se zbrali. Nekaj trenutkov so čakali, nato pa je komandir glasno zaklical.

»Ste vsi? Gremo!«

»Vsi! Kdo pa ve? Bo že prišel za nami, če je še kdo!«

Mrak se je spustil. Nekako so se razvrstili in zapeli neubrano pesem, ko so korakali skozi vas.

»Ali greste? Kdo nas bo pa branil?« so spraševale ženske.

»Nihče! Ni več treba. Ustaši so jo porisali.«

»Naši rešitelji. Počakajte malo, da vam vsaj postrežemo!«

Kmalu se je zbrala skupina žensk s steklenicami in kruhom.

»Počitek!« se je vdal komandir.

Šele pozno ponoči so prišli v bazo. Odšli so orožje in odšli proti Črnomlju.

Zjutraj so se povzpeli na kamione. Dolga kolona jih je bila. Na vsakemu jih je sedelo po dvajset. Prepeljali so se pri Vinici čez Kolpo. Opoldne so bili že v Ogulinu, zjutraj pa v Dalmaciji, naslednji dan v Beogradu. Spotoma jih je nekaj skočilo s kamionov. Pridružili so se enotam IV. armade, ki je drla proti Trstu...

*

Okopi na bregu nad Kolpo so samevali. Ljudje niso zaupali vesti, da so ustaši odšli.

Potem so se začeli vrstiti dogodki, da so pozabili na zemljo in na vse drugo...

Najprej vest, da se partizani umikajo iz Bele krajine na Hrvaško. Terenci so se pripravljali, da gredo v gozdove.

Nato je v vas priletela vest, da se naši bijejo za Trst. Prvi maj! Nato je padel Trst. Naslednji dan Berlin. Potem boji pred Ljubljano. Osvobojen je Zagreb. Osvobojena je Ljubljana. Šele po nekaj dneh se je veselje pleglo. Ljudi je pričelo skrbeti, kaj bo z zemljo.

Zasipali so okope na bregu nad Kolpo.

Našli so mrtvega partizana, ki je že razpadal. Nihče ga ni poznal.

»Od tistih je, ki so prišli sem branit našo vas,« je rekel načelnik narodne zaščite. »Ugotoviti moramo, kdo je, da ga bomo lahko pozneje prepeljali domov. Sedaj je to mogoče.«

To pa ni bilo mogoče. Mrliča so prišli gledat tudi partizani iz baze v Otočcu, ki so imeli nekaj opravkov v vasi.

»Na videz ga poznamo. Le to vem, da je doma iz Ljubljane. Kdo bi vsakega poznal, ko jih je bilo toliko pri nas? Najmanj petsto jih je čakalo zadnje tedne pri nas

na odhod v Beograd,« je rekel nekdo izmed njih.

Pri mrliču niso našli nikakih papirjev.

Pokopali so ga še tisti dan. Na samotnem bregu nad Kolpo, v senci mlade breze. Desetina zaščitnikov, samih starih možakov, je trikrat ustrelila v zrak. Salve niso bile izstreljene ob istem času. Bolj so bile podobne pokanju strojnice...

K pogrebu se je zbrala vsa vas in nekaj ljudi iz okolice. Marsikatera ženska je bila oblečena v črno. Dva invalida, eden brez noge, drugi brez roke. Ostali samo starci, otroci in ženske.

»Poslavljam se od tebe, dragi tovariš, ki si padel pred našo vasjo, da bi nas branil pred krvoločnimi ustaši,« je spregovorilo mlado dekle v vojaški bluzi s torbico za pasom, in začelo loviti misli, »ki si padel pri nas v Beli krajini, čeprav si doma iz Ljubljane. Danes je tvoje mesto svobodno. Svoboda, za katero si se boril, je prišla. Naj bo tvoja mati, če jo še imaš, srečna, da počivaš v slovenski zemlji, da počivaš pri nas

v Beli krajini... Padlemu junaku slava!« ji je zmanjkalo besed.

Na bregu nad Kolpo pod brezo stoji s travo obrasla gomila. Na brezi je pribita trhla deščica z vžganimi črkami: »Neznan partizan, padel 18. aprila 1945, na pragu svobode.« Na grobu je vedno nekaj cvetja.

*

V majhni hišici v ljubljanskem predmestju sivolasa mati še vedno pričakuje sina. Ne more verjeti, da je njen sin mrtev, saj ga ni nihče videl. Saj so ji še tisti dan, ko so prišli partizani v Ljubljano, povedali Dušanovi tovariši: »Videl sem ga pred dobrimi štirinajstimi dnevi v Beli krajini. V oficirsko šolo v Beograd je šel. Mogoče še v Rusijo. Za pilota se je šel učiti.«

Čakala je pisma ali vesti. Pa ni bilo nič.

»Saj ga poznam, fanta. Noče pisati, da bi bila bolj vesela, ko bo prišel.«

Minila so leta. Pisma ni. Zlobneži se ji na tihem posmehujejo, ko še vedno noče verjeti, da sina ne bo nikoli več domov. Mati pa še vedno noče verjeti...

Iz partizanske skicirke Dušana Povha

Polde Dolinšek

Književnik Mile Klopčič

Partizanski mulovodec

O partizanskem pravosodju

Narodnoosvobodilna borba ni imela v načrtu samo zmage nad okupatorjem in njegovega izгона iz Jugoslavije, temveč se je že od vsega začetka temu namenu pridružila odločna volja ljudstva — nadomestiti stari državni red z novim, ki bi ne dopuščal brezdušnega izkoriščanja državljanov in narodov Jugoslavije po kapitalističnih kličkah. Sramotno izdajstvo starih oblastnikov, ki so s svojim načinom vladanja pripravili državo v skrajno ubožstvo in v takšen položaj, da za obrambo pred okupatorjem sploh ni bila sposobna, na to pa so na vrat na nos iskali sporazuma z okupatorjem in njegovo zaščito, ali pa so zapustili ljudstvo v njegovi stiski in pobegnili v inozemstvo, vse to je odprlo oči slehernemu poštenemu državljanu in rodilo spoznanje, da mora na ruševinah stare domovine vstati nova domovina, pravično urejena in pošteno upravljana. Skratka, borbi proti okupatorju se je takoj pridružila socialna revolucija, ki je nadomestila stari red z novim.

NASTANEK sodišč v partizanskih vojnih formacijah in pozneje na osvobojenem terenu, zaradi tega ni bil navadno presajanje že ustaljenih sodnih oblik v nove razmere. Bojujoče se ljudstvo je takoj, že od prvih začetkov, postavilo tudi glede sodstva nekatera osnovna načela, ki so pozneje prešla v ustavo FLRJ in v ustave Ljudskih republik in ki veljajo še danes. Najvažnejše je bilo osnovno načelo, da ljudstvo samo izvaja sodstvo. To načelo je bilo v revolucionarnem nasprotju s poprej veljavnim redom, po katerem so sodišča izrekala sodbe v imenu kralja. Te revolucionarne pridobitve se je naše ljudstvo globoko zavedalo! Z razvojem naših sodišč se je postopoma oblikovala tudi ljudskost našega sodstva. Tako imamo v začetni fazi pojave, da so borbene enote v izvajanju tega načela v svojem celotnem sestavu sodelovale pri sojenju vojnih zločincev in izdajalcev in formalno glasovale o krivdi in kazni obtožencev. V poznejšem razvoju je bila funkcija sojenja prenešana v demokratični volilni obliki na manjše skupine pripadnikov bataljonov, brigad itd. — na vojaška sodišča.

Razen drugih demokratičnih načel, na katerih sloni naše sodstvo že od prvih začetkov dalje, je zlasti načelo ljudskosti v veliki meri učinkovalo na organizacijski razvoj sodne organizacije. Sodišče naj bo ljudstvu čim bliže. Od tod imamo prva sodišča v razmeroma majhnih enotah-bataljonih. Z višjo stopnjo organiziranosti vojske se razvija tudi sodna organizacija. Nastanejo odra-

na in brigadna vojaška sodišča, pozneje tudi divizijska. Istočasno s utrditvijo osvobojenih ozemelj in z organizacijo ljudske oblasti dobimo tudi področna vojaška sodišča. Ob kapitulaciji Italije je bilo končno ustanovljeno tudi Višje vojaško sodišče pri Glavnem štabu Slovenije. S tem je doseglo najvišjo stopnjo vojaška sodna organizacija, ki je zlasti za kazniva dejanja proti interesom osvobodilne borbe sodila tudi civilistom.

Pomen vojaškega sodstva za utrditev naše ljudske oblasti je znana. Proces proti belim in plavim izdajalcem v Kočevju oktobra 1943 je odjeknil po zavezniškem in sovražnem svetu in je dokazal, da je tam, kjer se je pod prvimi okupatorskimi udarci zrušila stara država, nastala nova državnost z vsemi znaki suverenosti, z organizirano ljudsko oblastjo in dobro urejenim sodstvom. Zahodni tisk in propaganda sta ta proces obširno obravnavala. Med drugim sta tudi ta proces in spoznanje, da je naše ljudstvo organiziralo tudi svoje sodstvo, prisilila zahodne zaveznike, da so z vrsto dejanj priznali novo nastalo državnost.

Bilo bi preobširno, če bi hoteli opisati sodno organizacijo in njeno udejstvovanje v podrobnosti. Vrsta velikih in manjših procesov je utrdila zaupanje ljudstva v svoje sodstvo. Vrsta organizacijskih ukrepov je rodila uspehe in je imela za posledico, da je bila praksa naših vojaških sodišč enotna, pa naj je vojaška enota delovala na skrajnih mejah Slovenije ali celo izven nje, ali pa je sodbo izreklo voja-

ško sodišče področja v osrčju osvobojenega ozemlja. Prav je, da v tem pogledu omenimo delovanje sodnega oddelka pri Glavnem štabu Slovenije, ki je izdal vrsto razpisov in navodil, katera so iz slovenskega partizanskega sodstva oblikovala odlično sodno organizacijo. To je tem pomembnejše, ker so bile zveze z Vrhovnim štabom Jugoslavije silno težavne. Navzlic temu so bili ukrepi pravosodne uprave pri GSS v skladu s tozadevnim razvojem v drugih delih Jugoslavije. Razen sodb naših sodišč bodo ti dokumenti, trajni spomeniki partizanske sodne kulture.

Posebna pridobitev je bila za nastajajočo pravosodno organizacijo ustanovitev Javnega tožilstva februarja 1944. Nastala je torej pred ustanovitvijo Zveznega javnega tožilstva. Bilo bi odveč, če bi posebej naglašali, kako veliko vlogo je odigralo Javno tožilstvo med osvobodilno borbo, ob osvoboditvi Jugoslavije in pri uditvi ljudske oblasti, pa tudi pozneje. Že med vojno je nastopalo kot zastopnik obtožbe pri vojaških sodiščih in pozneje tudi v civilnih. S tem je bilo tudi formalno ustrezno akuzatoričnemu principu, t. j. načelu, da brez tožnika ni sodnika. Sicer pa je veljalo v partizanskem sodstvu to načelo že od vsega začetka. Že v prvih bataljonskih, odrednih in brigadnih sodiščih je bil določen tovariš, ki je zastopal obtožbo, kakor je tudi na drugi strani bila obtožencu

Črnomelj 1944: ujete domobrance vodijo k zaslišanju

omogočena obramba po posebnem branilcu. Dejavnost javnega tožilca pa se je raztezala po smislu in besedilu zakona tudi na druga področja pravnega življenja. Javni tožilec je izvajal po zakonu kontrolo zakonitosti dela narodnoosvobodilnih odborov in je že tedaj izvajal tudi ukrepe v zaščito splošnega ljudskega premoženja.

V Beli krajini je v veliki meri utrdil sloves Javnega tožilstva znani proces proti narodnemu izdajalcu in nemškemu vohunu, župniku Kernu, pred posebnim vojaškim sodiščem v Metliki. Prikazal je javnosti temeljitost in izčrpnost preiskave, ki jo je vodilo Javno tožilstvo po predhodnih poizvedbah, opravljenih od organov OZNE. Ta temeljitost je omogočila izčrpno razpravo in nadvse prepričljivo obsodbo. Proces je zapustil v prebivalstvu Bele krajine in vse Slovenije globok vtis.

Pozabiti ne smemo niti tega, da so bili že za časa osvobodilne vojne položeni tudi temelji civilnemu sodstvu. Ko se je proti koncu 1944 vse bolj in bolj približevala končna zmaga nad sovražniki, je naša ljudska oblast organizirala civilno sodstvo na vsem osvobojenem in kontroliranem ozemlju. To sodstvo je stopilo v funkcijo že pred osvoboditvijo, vsekakor pa je služilo za podlago organizaciji civilnega sodstva po osvoboditvi.

Bela krajina je bila močna hrbtnica organizaciji naše ljudske oblasti in z njo vred tudi našega pravosodja. V njej so se stekale vse niti našega tedanjega javnega in državnega življenja. Relativno mirne razmere in sodelovanje vsega njenega prebivalstva so omogočale praktično delo, pa tudi idejno snovanje. Zgodovina našega pravosodja bo vedno zvezana s spominom na Belo krajino.

Jernej Stante

V šolski kasarni

HEJ, pozdravljena Bela krajina! Pozdravljena deželica kraškega sveta! Oh, kako ljubezniva, kako biserno čista, kako skromna si, ti, dobrosrčna mati, ki še vedno ziblješ v svojih toplih nedrih glavne gonilne sile osvobodilnega gibanja Slovenije, ti, ki s poslednjo skorjo kruha hraniš našo vojsko, ti, ki iz svojih neusahljivih studencev pogasiš žejo vsakomur in vli-vaš novih moči tistim, ki te obiščejo!«

Tako je naših dvajset oči z občutkom ginjenja pozdravilo privlačno barvitost zelene Bele krajine, ko smo preko gričev, hribov in dolin, čez ovire in skozi sovražne zasede prispeli iz Savinjske doline v Semič. Prišli smo, da se v varnem obsegu te deželice naučimo večšega vojskovanja, da si okrepimo svoje znanje z novo tehniko in sodobnim načinom bojevanja proti sovražnikom, ki so se v poslednjih krčih zločinskega delovanja zagrizeno upirali neizbežnemu propadu.

Tja smo prispeli po desetdnevnem potovanju zelo izmučeni. Pa smo se hitro vživeli med Belokranjci in po partizanskem običaju iznajdljivo »nažicali« kruha in dobre belokranjske kapljice. Tu je naša »valuta«, ki smo jo dobili od komandanta na pot, dobila pravo veljavo — kruh in vince smo plačali z nekaj zavitki sukanca. Kdo bi mogel popisati veselje osivele starke, ko je s svojimi zgaranimi in tresočimi rokami sprejela iz naših rok to neobičajno plačilno sredstvo!

»Saj, cvirna' že ne poznamo več,« je vzdihnila, »zdaj bom vendarle vse pošila doma.« In kdo bi mogel popisati radost, ko smo ji, ginjeni zaradi njenega veselja, podarili še pol kilograma soli! Vrečko je prekladala iz roke v roko in ni vedela, kam bi jo vtaknila in kako bi se z zanjo zahvalila. Ko smo odhajali, je zaklicala za nami: »Na svidenje, dobri Štajerci, zglasite se še kaj!«

Naprej! Kot magnet nas je radovednost potegnila v Črno-

melj, glavno mesto osvobojenega ozemlja. Ta pot je bila velik in nepotreben ovinek do našega cilja, pa nam je ni bilo žal. Kot nerodni Matije smo, navajeni opreznih partizanskih korakov, hodili po mestu in opazovali živahno, neprisljerno razgibanost večernega vrveža. Naleteli smo na mnogo starih znancev, ki so se mudili v mestu ali pa so bili tja premeščeni. Veselega stiskanja rok, pozdravljanja in kramljanja o preživetih dogodkih ter, kako je na Štajerskem in kaj se dogaja v Beli krajini, ni bilo konca.

Ne bom pretiraval, če povem, da smo bili štajerski borci kar nekam zbudljivi za belokranjske oči. Sicer pa smo na naši poti že tam od Štajerske vzbujali pri vsakomur pozornost. Prebivalci in partizani so nas radovedno opazovali in nam kar zavidali lepe črne obleke. Seveda, imeli smo tudi bele srajce z zavihanimi ovratniki, rdeče rute za vratom, boksaste škornje in svojevrstno oborožitev. Kdo bi nas obsodil, da je bila to partizanska domišljavost, ampak tako smo bili oblečeni na Štajerskem predvsem vsi vedevejevci. Mislili smo si: kar naj ogledujejo in občudujejo našo opremo, saj smo jo zaplenili sovražniku v krvavih borbah.

Ko smo prispeli na cilj v Gradac, kjer je bila šola Vojске državne varnosti, se nas je dežurni pošteno privoščil. Čeprav smo mu dokazovali, da ne nosimo s seboj »vašk«, smo morali oddati obleke, da so jih pripravili, sicer nas ne bi pustil v grad. Uh, kako so se nam potem, ko smo oblekli zmečkane obleke, smejale škodoželjne oči, predvsem zbadljivega kuharja Andreja!

Ko smo prestopili glavna vrata partizanske kasarne, in ko nam je dežurni odkazal pet enonadstropnih pogradov, smo se počutili kot ulete in v kletko zaprte ptice. Tožilo se nam je po prostosti, kajti tu smo se počutili uklenjene, privezane, zaprte... Po zahodu večernega sonca sem hotel pregnati iz sebe te občutke, zato sem se napotil iz gradu v naravo. Šel sem v park, ki se je šopiril južno okoli gradu, in ki je še vedno kazal

Oficirski tečaj za zvezo v Črnomlju

svojevrstno lice graščakovega gospodstva. Proti zahodu je po kamnitem obstenju rastlo grmičevje in drugo drevje, ki je predstavljalo log v miniaturi, na vzhodni strani pa je bilo nekaj gospodarskih poslopij. Okrog vsega tega pa se je počasi prelivala temnomodra, globoka Lahinja, ki je objemala grajski prostor v nekakšno zanko iz katere je bil izhod proti vasi Gradac. Tam so živeli skromni in dobronamerni vaščani. Kasneje smo skupno z njimi večkrat priredili miting in čeprav sami niso imeli ne jesti ne piti, so to, kdo ve kako in od kje, preskrbeli nam, čeprav je bilo vsega le bore malo — komaj, da so se napasle lačne oči.

Bilo je 9. septembra 1944, ko smo se zbrali v kasarni za šolskimi klopmi Dolenjci, Primorci, Gorenjci in Štajerci. Pouk! Komandant šole, postavljeni oficir, vedrega in nasmejanega obraza, major Vinko Bon, nam je razložil dnevni red, pravila in način učenja. Komisar, znani španski borec Josip Berkopec-Mišelj, pa nam je govoril o političnih nalogah in kulturno-prosvetnem delu v šoli.

Nato nam je predavatelj, kapetan Slavko Malnarič, tolmačil borbena pravila vojskovanja. Vse nam je bilo veščedno, vse malone nepoznano in daleč od naših dotedanjih izkušenj. Vedeti je treba, da

zbrani gojenci iz vseh treh brigad VDV nismo služili vojaških rokov v kakšni redni vojski — mi smo služili kadrovskega rok v partizanih, vojskovati se s sovražnikom smo se učili na izkušnjah, drug od drugega; to je bila do takrat naša vojna akademija.

Predavanja Jožeta Šiške-Luke pa nam niso bila tako tuja. On nam je nazorno razlagal družbene rede: o prvobitni skupnosti narodov, o dobi suženjstva, feudalizma, kapitalizma in o naši revoluciji, ki jo je prikazal od prvih vstaj, borb, zmag itd.

Komandant šole je predaval glavno temo te šole: naloge enot VDV. Te naloge so nam bile precej neznane, zato smo predavateljem pozorno sledili. Obravnaval je taktiko borbe proti izdajalskim vojnim formacijam, ki jih je sovražnik formiral iz vrst slovenskih izdajalcev, kot so bili: četniki, ustaši, belogardisti, plavogardisti, domobranci, črnorokci, raztrganci in drugi izvržki, ki bi se po končani vojni, v kolikor bi jih prej ne uničili, zaleteli v gozdove ali pa čez mejo in od tam skušali ovirati obnovo naše domovine. Pa tudi za oboroženo borbo proti peti koloni in drugimi sovražnimi špijonažami so se morale usposobiti enote VDV! Pomembna naloga je bila tudi že v času borbe vzgajati kader, ki naj bi bil po osvoboditvi

kos čuvanju pridobitev naše ljudske revolucije in meja naše domovine.

Spominjam se, kako sem nekega večera v parku prisedel k majorju Vinku Bonu. Ko sem mu na njegovo željo povedal, kako smo osvobajali Zgornjo Savinjsko dolino, se je globoko zamislil — dobro se je zavedal, da bo kmalu vsa domovina svobodna in da bo treba usposobiti kader, ki ga zahtevajo vojaške enote VDV. Ko se je otresel te zamišljenosti, sem ga poprosil, naj mi pove, kako je ta šola nastala in se razvijala. Najprej se mi je ljubeznivo namahnil, potem pa zresnil in začel takole pripovedovati:

»Bil sem v štabu VII. korpusa. 15. februarja 1944 me je presenetilo obvestilo, da moram nemudoma v Glavni štab NOV in POS. Ko sem se javil, mi je generalmajor Ivan Maček-Matija naročil, naj napišem program in pravila za šolo Vojske državne varnosti. To sem delal z vso vestnostjo in ko je bil načrt odobren, me je Matija napotil v Gradac, kjer sem s pomočjo današnjih predavateljev (Slavko, Luka, Mižek, Ali in Lenka) osnoval šolo VDV, pri kateri je tudi tečaj za obveščevalce. Prvi kurz VDV se je začel 15. marca 1944 in je imel 30 gojencev, obveščevalni tečaj pa nekoliko manj. Začetki so bili hudi. Strokovnega gradiva za učenje sploh nismo imeli. Zato smo si pomagali s skripti, ki smo jih sami napisali in pretipkali na stroj. Težava je bila tudi v tem, ker gojenci niso imeli zvezkov in drugih šolskih potrebščin. Te pomanjkljivosti smo počasi odstranjevali, nikakor pa nismo mogli priti na »konja« s prehrano. Stanje v prehrani je bilo pri nas težje kot kjerkoli. Eno tromesečje smo jedli menda kar sam močnik in fižol in to skoraj brez masčob in neslano. To je negativno vplivalo predvsem na Primorce in Štajerce, ki tega niso bili vajeni. Vendar je naš prizadevni intendant Gino Müller to stanje izboljšal, kar je pozitivno vplivalo na gojence in uspehe sploh. Po šestih tednih se je prvi kurz VDV končal z uspehom: vsi gojenci so napravili izpite ter

odšli v svoje enote za komandirje čet in komandante bataljonov. V drugem kurzu smo predelali že mnogo več materiala, ki so ga posredovali gojencem tudi najboljši oficirji Slovenske divizije VDV, ki so prihajali predavati. Mnogo so pripomogle k boljšim uspehom tudi kontrole, ki so jih opravljali Matija, Stjenka, Tomaž, Pepe in drugi, ki so nam z navsveti in pripombami pomagali, da se je dvignila kvaliteta naših predavanj, in s tem tudi raven znanja gojencev. In tako imamo sedaj že peti kurz VDV in sedmi obveščevalni tečaj. Izšolani kadri zavzemajo v naši vojski odgovornejše položaje in posredujejo svoje znanje tudi drugim.»

To mi je povedal major Vinko Bon, ki je po končanem petem kurzu VDV odšel v Beograd, kjer je prevzel dolžnost načelnika oddelka za vojaško vzgojo v Korpusu narodne obrambe Jugoslavije. V dopolnilo bi še zapisal, da se je v Gradacu izšolalo v šestih kur-

zih VDV 156 gojencev, v devetih obveščevalnih tečajih pa 283 gojencev. Nato so bili v gradu še tečaji za administratorje, radiotelegrafiste in za Narodno zaščito, katere je absolviralo skupno 937 gojencev.

Šola VDV v Gradacu pa ni bila zgolj samo vojaška šola. Imeli smo vzorno politično vzgojo, gojili mnogo panog fizikulture, izživljali se v kulturno-prosvetnem delu, obiskovali kinopredstave in dramske igre v Črnomlju.

Zato upam, da gojenci te šole ne bomo pozabili, kako smo se veselili, polni sreče in zadovoljstva poslavljali od šolske uprave, dobrih vaščanov in vse Bele krajine. In prav je, da se kdaj tudi z obiski spomnimo dobrih Belokranjcev in ne pozabimo na obljubo, ki smo jo dali, ko smo zapuščali šolo VDV ter med razigranimi vriski zaklicali:

»Pozdravljena Bela krajina, na svidenje!«

Jože Štok-Korotan

ŠE NE VESTE?

ODKOD IME ZA BALKANSKI POLOTOK? V starem veku se je polotok imenoval Jeniko ali pa so ga imenovali kar po Grkih, ki so bili tu najbolj znan in kulturni narod. Na zahodu so pred prihodom Slovanov govorili o Balkanu kot o Ilirskem polotoku. Ko so se predele zasedli Turki, so spet nastala nova imena: Cesarstvo Velikega Turka, Evropska Turčija itd. To zadnje ime se je dokaj uveljavilo tudi na zahodu, vse do Berlinskega kongresa (1878), kjer so velike sile sklepale o turških posestih. Od tega časa dalje je postal naziv Balkanski polotok znan in razljuden. To ime je dobil polotok po gorovju, ki so ga v starem veku imenovali Ikumus, a so zvedeli, da ga Turki imenujejo Balkan. Neki nemški geograf je prvi uporabil ta naziv in ostali so ga sprejeli.

»POMORSKE BITKE« SREDI AFRIKE? Meja med nemškimi in britanskimi kolonijami je med prvo svetovno vojno potekala preko Viktorijinega jezera, ki je približno toliko veliko kot Srbija. Ves čas vojne so bili na dnevnem redu spopadi med plovnicami objekti nemške in britanske vojne mornarice. Končno so Britanci zmagali, kar je imelo odločilen pomen za nadaljnjo usodo vzhodne Afrike; Nemci so tu izgubili vse svoje kolonije.

PADALO SO PRVIČ UPORABILI leta 1873, ko se je neki pariški fizik spustil s stolpa pariškega observatorija. Njegovo padalo se ni dalo zložiti in je bilo izdelano v obliki lijaka iz tkanine in oblepljeno s papirjem. Šele nekaj let kasneje je fizikom uspelo izdelati padalo, ki se je dalo zložiti in so z njim uspešno skakali.

KOLIKO JE BIL DIVERZANTSKIH AKCIJ PROTI OKUPATORJEVI PROMETNI MREŽI MED NOB? Promet je bil na tem delu v glavnem popolnoma paraliziran. Partizani so v tem času izvršili nad 10.000 diverzantskih akcij na železniških progah. Pri tem so uničili nad 1700 km proge, 840 kolidorov, 90 tunelov, 1100 raznih mostov, 1300 vlakov, okrog 2000 lokomotiv in nad 20.000 vagonov, razen tega pa še okrog 700 posebnih nemških bojnih voz.

PRVE PARTIZANSKE POMORSKE AKCIJE SO SE PRIČELE v drugi polovici januarja 1942. Partizani so napadli neko sovražno motorno jadrnico. Potem so nepadali zveze okrog Makarske. Med vso NOB so majhne partizanske plovne enote ovirale plovo po Jadranu. Neki tuji opazovalec je dejal, da so imeli naši plovni objekti velik uspeh, ker je bila borbeno morala borcev izredno visoka.

PRVI BILTEN GLAVNEGA ŠTABA NOV IN POJ je bil objavljen že 1. avgusta leta 1941 in je imel splošen značaj ter je poudarjal osnovne in okvirne naloge partizanov.

Nada Carevska:

Slovo

Spomin na to še zdaj je poln jada...

Jesensko jutro v sončnati rebri...

V daljavi in stroju stala je brigada...

Roko si dal v slovo in rekel mi:

»Čas je, da grem. Brigada že odhaja domov, v Hrvatsko, da maščuje kri...

A ti, predraga, ali boš ostala

kot zdaj si, in kot si bila vse dni?

Reci, da to ni bila prevara;
za hip, samo za hip zapri oči
in reci, da ob koncu jaz in ti
se najdeva sredi Gorskega Kotara!«

Nad Bazovico naš se prapor vije,
svoboda vre čez skalno kraško plan,
v njeni luči — Trst kot bajni biser sije..
Tvoj Gortan Vladimir je maščevan!

Svobodni smo od Soče do Vardara...
Zdaj grem, v tvoj Gorski Kotar grem!
Kako prišla sem tja, še zdaj ne vem
in našla dom tvoj — grob sredi Kotara...

Iz dnevnika vojnega dopisnika

December 1944

DODELJEN sem bil III. Prekomorski udarni brigadi (26. udarna divizija), ki je imela takrat za seboj že slavne borbe in je bila nastanjena v kraju Kaštel Stari pri Splitu. V tej brigadi so bili borci z vseh koncev Jugoslavije, največ pa Slovencev, Črnogorcev in Dalmatincev.

Brigada je bila ustanovljena v začetku 1944 na otoku Visu in je v septembru stopila v akcijo ob osvoboditvi Brača, Korčule in Pelješa. 22. oktobra se je brigada izkrcala na dalmatinski obali pri Baški vodi in skupno z drugimi brigadami podila sovražnika preko Šibenika in Splita do močno utrjenega Knina. Velike uspehe je imela brigada na Pelješcu. Četrti bataljon pa se je posebno odlikoval v bojih pri Drnišu, kjer je bil najbolj udaren strojnica Krbot. Najhuje je bilo pred Kninom, kjer se je brigada borila skoraj mesec dni. Nemci so se obupno branili, kote so prehajale iz rok v roke. 26. novembra je prišel splošni napad. Borci so jurišali preko minskih polj in čistini; mnogo jih je padlo, a trdnjavo je brigada takrat le zavzela.

Konec januarja 1945

Prišlo je novo povelje. Vkrkali smo se na ladje in se odpeljali do Makarske. Potem pa v hribe; bil je dolg in naporen pohod. Štiri dni smo hodili skoraj brez počitka do hercegovske vasi Crne Lokve. Vas je bila skoraj prazna, le nekaj starih žena je bilo v hišah. Ostali so se pod vplivom duhovščine poskrili v gozdu in od tam napadali naše borce, če so se le-ti preveč oddaljili od glavnine. Zapadel je visok sneg in preskrba je bila otežkočena. Pomagali smo si, kakor smo znali. Toda v tej vasi nismo ostali dolgo. Neke noči, ravno ko smo se utrujeno vrnili s straže, je zadonelo: »Pohod!« Hodili smo vso noč, spal sem kar med podjō... hodili smo še ves dan in ob mraku prišli v Gorjance, zadnjo vas severno od Mostarja.

13. februar

Redke zvezde so gorele v temno noč. Nekatere so neprestano grmeli topovi. Na ramah je naša minometalska četa zvlekla minomete na strmo pobočje. Nemci so imeli v svojih rokah še zadnji vrh pred Mostarjem. Bili so dokaj dobro utrjeni in težko jim bo priti do živega. »Šarci« so kosili neprestano. Pehota se je borila hrabro, a pomoč minometov ji je bila nujno potrebna. A nam je pričelo primanjkovati streliva. Najbližja avtomobilska cesta je bila oddaljena kakih 8 ur, in to preko skal in dolin. Domačini so prinašali strelivo s ceste. Vsak je lahko prinesel tri mine in je hodil ves dan. Tri mine, ki jih je minomet izstrelil v treh minutah! Tudi ranjence je bilo treba nositi daleč do avtomobilske ceste. To je bil žalosten sprevod. K sreči pa so tam čakali sanitetni avtomobili, ki so ranjence hitro pripeljali v zdravnikove roke.

Boj se je nadaljeval in vrzeli so izpopolnili novi borci. Koliko neopaženih in velikih junastev je bilo v tej ostri borbi za Mostar! Tretja četa tretjega bataljona naše brigade je prva napadla sovražne položaje. Bilo je zelo nevarno približati se sovražniku, ker so preko čistine vedno kosili s »šarci«. V tem jurišu jih je mnogo padlo. Vodni delegat Zlatič pa je izkoristil dim ročnih granat, se v skokih približal bunkerju in vrgel vanj bombe. Iz dima in ruševin je ušlo le nekaj Nemcev. Takih bunkerjev je bilo precej in v dveh dneh smo jih uničili.

15. februar

Partizani so vkorakali v Mostar. Potem smo odšli v Gradac ob južni dalmatinski obali, kjer so nas naložili na ladje in po morju, ki je bilo še polno min, odpeljali v Biograd. V začetku marca smo taborili blizu Zemunika in kmalu krenili proti Liki. 18. kilometrov smo rinili navkreber v strmo pobočje Velebita! Sonce je žgalo in nas pritiskalo ob skale. Toda vseeno smo hiteli, ker so v Liki še vedno gospodarili

Nemci in ustaši. Pred udarci IV. armade so se vsi jadno umikali. Udeležili smo se borbe za Donji Lapac, ki smo ga zavzeli v enem popoldnevu.

25. marec

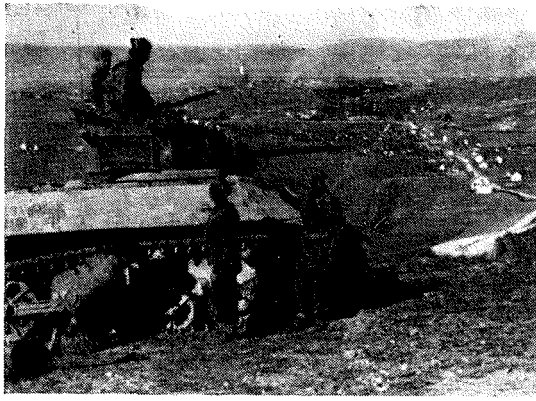
Pričela se je bitka za Bihač. Nemci so se žilavo branili. Šele, ko je bilo mesto skoraj do tal porušeno, so se pričeli umikati. Skladišča so gorela in ceste so bile posejane z minami. Ob prvem svitu 30. marca so naši pritiskali na Nemci v mesto in čistili mine. Glavnina je hitela proti severu. Peljemo se s kamionom proti mestu; vedno več je sledov borbe. Cesta je vsa razrita. Povsod trupla, orožje, vozila, topovi, tanki... Vrtovi v predmestju so prepreženi z rovi, povsod razbiti bunkerji, okleščeno drevje, požgane in razrušene hiše... Mesto je bilo pusto in prazno, ljudi ni bilo, ki bi nas pozdravljali kot v mnogih drugih mestih. Vse je izumrlo, le tu in tam so kake stare ženske in otroci lezli preplašeni iz ruševin in niso mogli verjeti, da je boj že končan. Kot bi prišli na pokopališče...

1. april

Brigada je hitela skozi porušeno in zapuščeno Udbino proti Gospiču. Naslednji dan smo se utaborili južno od mesta, kjer so bili vgnezdjeni Nemci in ustaši. Ponoči so se naši utrdili ob reki Liki, nekateri pa so napravili in utrdili mostišče na drugem bregu. Pripravljal se je splošen napad. Noč je bila mirna... okrog polnoči pa je zagrmelo in završalo: sovražnik je napadel naše mostišče. Naši so odločno odgovorili, v temi se Nemci niso upali blizu in to je bil pričetek njihovega neuspeha. Naslednji dan so prišli tanki. Čutili smo se močnejše in varnejše.

4. april

Dežuje... Danes se mora odločiti usoda Gospiča! Najprej so naši obsuli sovražnika z granatami in minami. Nemci in ustaši so se zakopali. Oblaki so se spustili še nižje, med dežjem so se pojavile snežinke. To je bilo za napadalca dobro... Naši tanki so med splošnim bobnenjem neopazno

Prekomorske brigade na položaju pri Lapcu; zasilna brv čez Uno pri Bihacu; tak je bil Bihac po borbi, ko so ga zapustili Nemci; taka so bila naša mesta po odhodu Nemcev; propagandni odsek III. Prekomorske brigade med pohodom.

lezli preko mosta. Ko so dosegli sovražne linije, se je pričel splošen juriš. Ves dopoldan se je bil oster boj za prve črte. Šele potem je sovražnik popustil in pričel počasi zapuščati rove ter se umikati proti mestu. Tedaj je spregovorilo njegovo topništvo. Moč-

no so streljali, vendar so se naši tanki in borci kmalu pomaknili iz nevarnega območja, kamor so padale granate. Prišli smo do ceste, ki je vodila v mesto in je bila minirana. Brez nesreč smo jo prekoračili in se približevali postaji. Prišel se je dvoboj. Nemci so

napadli s protitankovskimi topovi, naši pa z minometi. Šele, ko smo jim uničili to oporišče, so šli naši tanki naprej. Sovražnik se je umikal proti skladišču železniške postaje. Tja so seveda naši takoj usmerili cevi topov in tankov. Granata za granato udarja v

bližnji cilj, ki je kmalu v plamenih. Ustaši in Nemci so se umaknili v stavbo železniške postaje. Mesto gori, sovražnik se postopoma umika iz stavb, ki se podirajo. Naši oprezno napredujejo proti postaji. Zvečer so se vrgli v protinapad. Naš položaj ni ravno prijeten; za vsako hišo se je treba posebej boriti, vsaka lina in vsak vogal bruha ogenj. Ustaši so se utrdili v cerkvi. Tanki in oklepni avtomobili vdoro v mesto in rušijo sovražna oporišča. Hiše gore in se rušijo, a še vedno streljajo vsepovsod, še vedno se branijo... Cevi topov so vroče, a še in še morajo streljati. Potrebni so točni zadetki! Počasi, hišo za hišo, so zasedli naši borci; mnogo sovražnikov se je tudi predalo. Na mostu so se naši borci srečali z 12. brigado, ki je vdrla z druge strani. Nad ruševinami je zavladal mir; le gorelo je, težki ognjeni zublji so lizali in požirali ostanek, ki ga je zapustila bitka.

6. april

Brigada je krenila dalje. Ob lepem jezeru, kamor smo prispeli po dveh urah, smo ostali nekaj časa v vasi Švica. 19. aprila pa spet na pot: Švica—Senj—Crikvenica—Mali dol—Podhum. Spet je bila pred nami slovenska zemlja.

23. april

Zasedli smo položaje pri Klani. Povsod so bile zadnje borbe kratke, toda tu ne gre tako: dneve in dneve napadamo, utrujeni smo, a borimo se junaško. Povsod gozd, gore in doline. Na področju med Trstom, Reko in Ilirsko Bistrico so obkoljene tri nemške divizije. Pot na sever jim je zaprta, skušajo se prebiti proti severovzhodu. 26. udarna divizija jim zapira pot, tista divizija, ki spominja na Nemce na Knin, Lapac in Bihač. Pred njo čutijo Nemci spoštovanje, njihovi hlapci pa se preplašeno tresejo. Nemci so se vkopali in napadajo, zdaj tu, zdaj tam: v gozdu so skoraj nevidni. Toda tudi naši so se vkopali in se ne premaknejo. Nemci tolčejo s havbicami po naših rovih in zaledju. Le ko se pojavijo v zraku naša letala, sovražnik utihne. Čez nekaj dni je pričelo deževati in

je postalo zelo hladno. Nikjer hiš ali vsaj kozolcev, le jarki v gozdu in neprestano streljanje. Ne smemo kuriti ognjev, da bi se ogreli in posušili, izdali bi se! V štab vodijo prve ujetnike, ki pravijo, da oficirji drže disciplino s samokresi in da govore »da je zmaga še vedno zagotovljena!« 29. aprila je spet prenehalo deževati in naši so pričeli splošen napad. Stotine in stotine min leti na Nemce. Pred naskoki naših se Nemci umikajo proti zahodu. Koliko primerov junaštva... Če bi kota 605 znala govoriti! Pripovedovali so, kako je Emil Zlatič pri Klani reševal ranjence iz najhujšega ognja...!

30. april

Jutri bo 1. maj. Naša kolona koraka po ozki cesti skozi nepregledne gozdove. Ure in ure skozi neprodno temo, nikjer hiše, nikjer vasi. Končno vas, prva slovenska vas na našem borbenem pohodu. Ob jutranjem svitu smo prišli v Zabiče. Zastave nam vihrajo v pozdrav. Toda že korakamo dalje proti Ilirski Bistrici. Ljudje nas vprašujejo po svojih. Neki stari očanec nas pobra: »Ej, fantje, ali poznate mojega sina Janeza?« Kaj naj mu rečemo? Koliko je Janezov v partizanih...!

2. maj

Gremo proti Šapjanam, kjer so Nemci še obkoljeni. Vemo, da bodo poskusili vso svojo moč in znanje, da bi se prebili. A mi jim moramo to preprečiti! Naš položaj ni najboljši. Sovražnik napada z vsemi silami. Prebili so naše vrste. Na pomoč so prišli tanki 29. hercegovske divizije, za njimi pa prihaja vsa divizija. Nemci imajo kmalu številne izgube. Vedo, da je vse končano. V onemoglem besu so se lotili prebivalcev vasi. Zažgali so Posjak in streljajo kmete. Ljudje beže k nam skozi bojne vrste in pripovedujejo. Niti eden teh ne sme uiti, smo se odločili. Na dolgo bi se dala opisati vsa junaštva v borbah okoli Ilirske Bistrice!

9. maj

Na Pivki na Krasu smo dočakali svobodo! Svobodo, za katero smo se toliko let borili.

Joško Humar

Krajevni prazniki

— spomin na NOB

VIPAVA: 18. APRIL

18. aprila 1942. leta je 54 primorskih partizanov iz Vipavske in Pivške čete pod vodstvom narodnega heroja Martina Greifa-Rudija premagalo na Nanosu petnajstkrat močnejšega sovražnika.

BOVEC: 26. APRIL

26. aprila 1943. leta je padlo na Golobarju v borbi z italijanskimi fašisti 42 partizanskih borcev.

KRANJ: 1. AVGUST

1. avgusta 1941. leta so počile na Veliki Poljani na Storžicu prve partizanske puške.

VELIKA LOKA: 18. APRIL

18. aprila 1942. leta je partizanska zaseda sedmih mož uničila na Medvedjeku kamion italijanskih fašistov.

ZALI HRIB: 28. MAJ

28. maja 1944. leta sta XIX. in XVIII. udarni brigadi uničili sovražne postojanke ob železniški progi Štefka—Prvačina, nato pa v silnem zaletu zlomili odpor sovražnika v utrjenem dornberškem mlinu.

ILIR. BISTRICA: 4. JUNIJ

4. junija 1942 je Brkinska četa likvidirala italijansko posadko v Merečah. Četa je zaplenila precej orožja in streliva. Zatem je okupator postal v vasi večje skvadriristične in fašistične tolpe, ki so morale, požigale, ropale in pobijale ljudi.

MOST NA SOČI: 28. JUNIJ

V dneh od 27. do 30. junija 1944 so bile na progi od Grahovega do Mosta na Soči ogorčene borbe in splošen napad enot IX. korpusa na progo, mostove in sovražne postojanke. 28. junij je tudi krajevni praznik občine Grahovo.

MIRNA: 6. JUNIJ

6. junija 1942 je domača partizanska četa v Mirni prvič v boju obračunala z italijanskimi črnosrajčniki.

VODICE: 13. JUNIJ

12. junija 1944 je bila v Rašici velika sovražna ofenziva na Gorenjski odred in domače terence. Nad 5000 nemških vojakov ga je začelo obkoljevati preko Trzina, Črnuč, Gamelj, Skaručne in Sela pri Vodichah. 350 borcev Gorenjskega odreda, I. in II. bataljon ter nad 50 terencev in članov VOS pa so 13. junija prebili sovražni obroč v vasi Vesca in nadaljevali pot preko Bukovice v vodiške gozdove.

ZAGRADEC: 16. JULIJ

16. julija 1942. leta je I. proletarski bataljon »Toneta Tomšiča« napadel fašiste, ki so trikrat tedensko hodili iz postojanke Zagradec v Krško vas po hrano in pošto.

Nove knjige

Založniško podjetje ZORA v Zagrebu je izdalo knjigo bivšega britanskega diplomata v Franciji in SZ pred II. svet. vojno, Fitzroya McLeana. On je bil komandant komandosov v Libiji, zastopnik v Perziji in šef britanske vojne misije v Vrhovnem štabu NOV in POJ, brigadni general in končno konservativni poslanec. To je eno izmed pogostih potopisno-biografskih del v angleški literaturi, vendar je nadpovprečno zanimivo zaradi snovi, ki jo avtor opisuje, sicer pa malo pustolovski način, vendar zmerno. — **»Zlata cesta«**, tak je naslov prvega dela knjige, in v njem avtor opisuje svoje bivanje v SZ, predvsem pa zapiske med moskovskimi sodnimi obravnavami tik pred drugo svetovno vojno. V drugem delu **»Peseke orienta«** pa je opisal življenje v bojnih enotah, na Bližnjem vzhodu in v Perziji. V tretjem delu **»Vojna na Balkanu«** pripoveduje o svojih doživetjih med našimi partizani. To so objektivni, neposredni in impresivni zapiski, da jih človek lahko prebere v eni sapi. McLean je konservativec in s tem v zvezi sam poudari, da je to delo objektivno pričevanje idejnega nasprotnika o borbi našega naroda proti osvajalcu — in morda je prav zato ta knjiga pomembno priznanje naši ljudski revoluciji.

*

»Novinarsko izdavačko podjetje« v Zagrebu (NIP) je izdalo prvi del **»Dnevnika«** fašističnega zunanjega ministra Galeazze Ciana. Ta del obsega dobo španske državljanske vojne in prve češkoslovaške krize 1937—1938. Čeprav je bil Ciano kot najvidnejši akter v najodločilnejši dobi eden glavnih krivcev druge svetovne vojne, je prav, da smo dobili v prevodu njegove zapiske. Že samo to, kar je zapisal o zakulisnih spletkah bivših jugoslovanskih »državnikov« Stojadinovičevega kova za uničenje in zaslužjevanje

naših narodov, zadostuje, da ga lahko kličemo kot glavno pričo pred sodbo svetovne javnosti in zgodovine. Tudi Cianovi dnevniki se uvrščajo kakor druge italijanske listine v dokumentacijo fašističnega imperializma.

*

General Omar Bradli, vojni komandant 12. ameriške armadne grupe, je napisal knjigo: **»Spomini vojaka«**. To delo je izšlo sedaj v prevodu in ga je izdala založba »Vojno delo«. V knjigi »Spomini vojaka« so objavljeni spomini na vojne operacije predvsem v Sredozemlju in na Zahodni fronti, z začetkom od Tunisa pa do konca vojne. Skratka, v tej knjigi niso opisani spomini z drugih front. Knjigi, ki obsega 23 poglavij, so priložene tudi številne vojaške fotografije in druge priloge (zemljevidi, dokumenti). Kar se tiče te knjige kot prispevka k zgodovini II. svetovne vojne, je ta knjiga nedvomno pozitiven prispevek, ker predstavlja živo zgodovino velikega dela ameriških oboroženih sil v pretekli vojni. Najbolj pa je knjiga zanimiva za aktivne oficirje.

*

Vojnogodovinski inštitut Jugoslovanske ljudske armade je pred kratkim izdal VI. del — 2. knjigo **»Borba v Sloveniji 1942 (januar—maj)«**. To je ena izmed knjig, ki izhajajo pod naslovom: Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov. Dokumenti partizanskih enot in partijskih organizacij, a tudi dokumenti italijanskih in nemških okupatorjev, ki so objavljeni v tej knjigi, razgrnejo veličastno podobo naše revolucije v tem času, ki je pokazala naše narode v ponosni luči upora. V tej knjigi so zlasti pomembna Bevčeva pisma (Edvard Kardelj), ki jih je pisal Staremu (Titu). V njih se zrcali odlično pozna-

vanje terena in tedanjih razmer v Sloveniji, zlasti v Ljubljani. Nedvomno bodo po tej drugi knjigi segali vsi naši ljudje, ki jim je naša revolucija zapisana globoko v srcu. Saj tudi to delo, na videz zbirka suhoparnih dokumentov, pove in govori o najslavnejši dobi slovenskega naroda.

*

Zagrebska »Kultura« je izdala obsežno zgodovinsko delo Džura Kladarina, z naslovom: **»Zlom četrte in pete okupatorsko-kvislinške ofenzive«**. Obe ofenzivi, imenovani pri Nemcih »Vajs« in »Svarc«, so prikazane v enem delu, kajti, kakor pravi avtor tega dela: »...operacije in boji, izvršeni v teku ofenzive, dokazujejo eno edino strateško-operativno celoto.« Tudi okupatorji so tedaj obravnavali IV. in V. ofenzivo kot edini »lonec« ofenzivnih operacij proti narodnoosvobodilni vojski in osvobojenemu ozemlju, imenovano s skupnim imenom »Zimske operacije v Jugoslaviji, oziroma v Hercegovini, Bosni, Sandžaku in Črni gori.« Knjiga tega avtorja — avtor je bil udeleženec NOB — je mogočen prispevek k vojni zgodovini NOB. Knjiga je napisana v dokaj preprostem slogu in ni poučna samo za vojake, ker se v tekstu prepletajo tudi politični motivi in drugi dogodki.

*

Ob desetletnici ustanovitve Invalidskega pevskega zbora je letos 11. junija izdala Zveza vojaških vojnih invalidov Slovenije knjigo: **»Deset let Invalidskega pevskega zbora, 1944—1954.«** Knjiga — lahko bi jo imenovali tudi brošuro, saj obsega le 30 strani — za katero je zbral gradivo tovariš Slavko Repe, nam v dokaj izčrpni vsebini prikaže vse delovanje IPZ od nastanka do prihoda 1945. leta v Ljubljano. Na koncu je tudi kronološki pregled vseh nastopov IPZ. Iz tega je razvidno, da je IPZ nastopil prvič 27. aprila 1944 v Planini, in da je imel do 10. junija 1945. leta 122 nastopov.

Srečanje z zločinci

Slavka Maverič se je vključila v vrste naprednih borcev že nekako mesec dni pred razpadom bivše Jugoslavije. Leta 1941 je delala med mladino v Metliki, zbirala razne bojne potrebe, ter sodelovala v ciklostilni tehniki, ki je razmnoževala »Slovenski poročevalec«. 1942 so jo Italijani prijeli in zaprli. Zaradi pomanjkanja dokazov pa so je izpustili, a še naprej zasledovali njeno delovanje. Zato je spomladi 1942 odšla k partizanom. — V naslednjem sestavku nam Slavka pripoveduje o srečanju z belogardisti.

TAKRAT sem delala na terenu kot članica okrajnega komiteja SKOJ. S tovariši sem se dogovorila, da bomo zvečer odšli v bližnjo vas Otok, kjer bomo ustanovili nov skojevski aktiv. Bili smo štirje: dve tovarišici, ranjenec Cankarjeve brigade Tonček, ki se je tedaj zdravil pri nas in nam pomagal pri delu na terenu, in jaz.

Bil je zelo topel avgustovski večer 1943. leta, ko smo odšli proti vasi. Navzlic gostim sovražnikovim postojankam smo srečno prišli v vas, kjer nas je mladina že pričakovala. Sestanek je bil nadvse živahen, tako da smo po ustanovitvi aktiva celo zapeli nekaj partizanskih pesmi in nastopili z recitacijami. Sele, ko se je ura bližala triindvajseti, smo se napotili proti bunkerju sredi gozda, kjer smo se zadrževali čez dan.

Noč je bila lepa. Od Kolpe je božal topel veter. Zadovoljni in veselo razpoloženi smo hiteli skozi noč in mesečino.

»Stoj!« nas nenadoma preneseni močan glas. »Kdo tam?«

Prepričana sem bila, da smo trčili na partizansko patruljo, zato sem glasno in brez oklevanja odvrnila:

»Partizani!«

Še nisem dobro izgovorila, že je zaropotalo od vseh strani. Vsula se je prava toča krogel. Bili smo sami, pred nami pa do zob oboroženi belogardisti. Nagonsko smo se razkropili. Treba se bo umakniti, toda kam? Pred nami belogardistična zaseda, za nami Kolpa. Ostala sem sama s tovarišico Mimico. Naglo sva se umaknili v vodo, belogardisti pa so streljali vse križem. Stali, oziroma ležali sva do vratu v vodi. Vedeli sva, da se drugače ne moreva rešiti, kot le tako, če naju ne

opazijo. Mislile sva si, da se bodo belogardisti kmalu umaknili. Pa se niso!

V razmočena telesa je polagoma lezel mráz. Zobje so mi šklepetali. Minila je ura, dve, tri... Nič! Upali sva, da naju bo rešila kaka partizanska patrulja, ki bo pregnala belogardiste. Toda nič takega se ni zgodilo...

Okrog štirih zjutraj se je luna skrila za oblake. To sva izkoristili ter sva preplavali Kolpo. Skoraj sva utonili! Partizanska uniforma me je težila kot svinec. Pa vendar sva srečno preplavali čez. Previdno sva izpraševali ljudi, če mogoče kaj vedo o usodi Tončka in Katice. Zvedeli sva žalostno novico: Katiko in Tončka so belogardisti ujeli na obrežju Kolpe ter ju po hudem mučenju odvedli v Metliko. Tu so ju spet mučili na vse načine, da bi kaj izvedeli o partizanih. Bilo je vse zaman. Tončku so polomili

roke, nato so ga postavili pred izkopano jamo. Toda Tonček ni imel kaj izdati izdajalcem, navdajal ga je le prezir do njih, ki so sramotno hlapčevali tujcu. 14. avgusta 1943 so Tončka ustrelili, Katiko pa so odpeljali v nemško koncentracijsko taborišče, od koder se je po osvoboditvi vrnila vsa izčrpana.

Nikoli ne bom pozabila zločina nad Tončkom, ranjenim partizanom! Tudi ne bom pozabila ostalih zločinov nad ostalimi partizanskimi borci, ki so jih zagrešili izdajalci-belogardisti. Tončka Jakovčiča iz Krasinca so obsodili v metliški proštiji; sodil je vojni zločinec — prošt Klement, postajenačelnik Drganc in upravnik pošte Mihelj ter še nekateri metliški izdajalci. Pod vodstvom metliške proštije so belogardisti samo v okolici Metlike zverinsko umorili še pet drugih žrtev. Umorili so Janeza Nemaniča iz Svržakov, Janeza Pečariča iz Čuril, Vraničarja iz Slamne vasi, Franca Nemaniča iz Radovič in Jožka Žuglja iz Čuril.

Nikoli ne bom pozabila zločinov in nikoli ne bom pozabila ljudi, ki so si okrvavili roke s krvjo zavednih Slovencev in ki še danes nočejo mirovati!

Slavka Maverič

Gojenci višjega skojevskega tečaja na Gradniku 1944

Partizanski „konservatorij“

NE VEM, ali je bila moja ali komisarja Anteja ideja, ki je privedla do ustanovitve prve partizanske zborovske šole. Vsekakor sva se nekako okoli novega leta 1944 sestala in v načelu dogovorila, nato pa sem izdelal podrobnejši načrt. Glavni štab ga je odobril.

V naših enotah je bilo tedaj kulturno življenje že precej razgibano. Klasični partizanski miting je dosegel mestoma že kar kakovostno stopnjo. Originalne literature, pesmi in proze na sodobno tematiko ni manjkalo, v partizanih so pisali Kajuh, Bor in še vrsta drugih pisateljev, do nas so prihajale tudi pesmi na partizansko tematiko, ki so bile pisane iz za žižnih okupatorjevih ovir, iz ljubljanske bolnišnice so prišle do nas sijajne, ognjevitke pesmi Otona Župančiča. (Ne vem, katera neroda mu je vzdela ponesrečeni psevdonom dr. Anton Pesnik.) Tem se je pridružila dolga vrsta tovarišev, ki so prvič prijeli za pero in nekateri med njimi so ustvarili že kar dobra, večje pisana dela. Vsa ta, za razmere v katerih smo živeli, skoraj neverjetno obilna literatura pa ni ostala samo na papirju, tiskala se je, pretiskovala v nešteti listih, brošurah, brigradnih in drugih glasilih, prešla je v živo last slehernega borca in malone vsega slovenskega ozemlja, celo trdo okupiranega.

Podobno je bilo tudi na glasbenem področju, čeprav je bilo stanje, kar se tiče tehnik v najširšem smislu besede, neprimerno težavnejše, zaradi precej večje zahtevnosti te panoge. Razmnoževanje govornih besede je bilo celo z našimi tedanjimi skromnimi sredstvi primeroma lahko: če nisi bil srečni posestnik ciklostiranega teksta, si ga kratko in malo prepisal ter ga po nekaj dneh znal na pamet. Za pesem, ki se poje, pa je bilo razmnoževanje težavno in tedaj skoraj nemogoče: ciklostil je za takšno delo neraben, zahteva pa vsaj zelo

spretnih tehnikov, ki pa jih tedaj še nismo imeli. (Šele v začetku 1945 smo dobili v glasbenem oziru in po tehniki izdelave neoporečno štiriglasno ciklostirano pesmarico, ki je danes redkost in je dokaz za to, kaj vse je zmogla partizanska iznajdljivost.) Z edino tedaj možno razmnoževalno pripravo — opalografom — pa tudi ni bilo sreče: bilo jih je zelo malo, pa še ti so kmalu »poginili« zaradi pomanjkanja kemikalij. Že v jeseni 1943 sem imel pripravljene za tisk in štiriglasno harmonizirane skoraj vse dotedanje partizanske pesmi. In kar je bilo še važnejše, imel sem celo opalograf z vsemi potrebnimi kemikalijami, toda v novembrski nemški ofenzivi je šlo vse skupaj k vragu in začeti je bilo treba znova.

Literatura je bila tudi glede kadrov mnogo na boljšem od glasbe. V obeh ozirih, v ustvarjalnem, kakor tudi v izvajalnem. V partizanih je bila le peščica poklicnih glasbenikov. Tudi ni bilo mogoče v kratkem času in v težavnih pogojih partizanstva vzgojiti novih glasbenikov. Kar smo imeli, smo pač imeli. Skoraj na vsakem mitingu sem občutil pomanjkljivosti. V glav-

nem so bile te: premajhna usposobljenost zborovodij, nespretna harmonizacija partizanskih pesmi, izmaliceni napvi in teksti pesmi, po nepotrebnem slaba izvedba, neposrečena izbira pesmi. Navedene pomanjkljivosti naj bi odstranili z zborovodskimi tečaji. Velikega izboljšanja seveda ni bilo mogoče doseči. Za to je manjkalo sredstev, časa in ljudi. Toda do neke mere je bilo le mogoče doseči uspešnejše glasbeno delo in zato smo se lotili izvedbe načrta za zborovodske tečaje.

Ta ali oni bo morda mislil: kaj je bilo treba v partizanih »konservatorija«, ko smo pa imeli čez glavo drugih večjih skrbi in polne roke koristnejšega dela, in ko so borbe zahtevale vsak dan novih in novih naporov in krvi. Ali ni to zapravljanje sil, koristi pa malo?

Ne, to ni bilo nepotrebno, to se je celo moralo zgoditi, zakaj duh partizanstva je bil vseobsegajoč, vsakemu, še tako neznatnemu vprašanju smo se posvetili z vso resnobo in natančnostjo, pa naj je bilo to vprašanje vojaško ali politično, kulturno ali gospodarsko, bolj ali manj važno. Velicina tega, kar imenujemo »partizanstvo«, je bila prav v tem, da se ni ustavila le na najvažnejši, neposredni in za

Godba Glavnega štaba Slovenije, 1944. leta

Tečajnice ženskega pevovodskega tečaja

obstoj naroda prvi zahtevi: boju.

Partizanstvo je nujno moralo posegati prav v vsa področja. Vnašalo je novega duha in nove poglede na vse, kar zanima in zaposluje človeka. Zakaj oblikovali naj bi se, vsaj načelno, novi pogledi prerojenega, svobodnega človeka, na vse njegovo življenje, ravnanje, ustvarjanje.

Prirediti razstavo na majhnem, osvobojenem ozemlju bi se marsikomu zdelo nesmiselno, saj je bil sovražnik okoli in okoli kvečjemu nekaj desetnih kilometrov daleč. In vendar je obrtna razstava leta 1944 v Črnomlju vsem, ki smo jo videli, neznansko ugajala. Spoznali smo, kaj je mogoče doseči, če se združijo delavnost, iznajdljivost in čut za lepoto v en sam namen: doseči največ, najboljše in najlepše.

Našim frontnim gledališčem je primanjkovalo krajših igrice, skečev in podobnega blaga s tematiko dnevnega dogajanja. Precej verjetno je bilo, da tako na hitro roko ne bo nastalo kaj literarno visokovrednega, tudi ni bilo vprašanje v celotnem obsegu kaj posebno važno. Pa vendar se je zdelo komisarju glavnega štaba Borisu Kidriču-Petru dovolj zanimivo, da je kljub silni zaposlenosti prišel menda na

vsak sestanek, kjer smo brali nove stvari, jih kritizirali, popravljali in pošiljali v tisk.

Prav s tako resnobo in čutom za odgovornost smo se lotili tudi zborovodskih tečajev. Vprašanja so bila: kje so pomanjkljivosti, katera izboljšanja so izvedljiva v obstoječih razmerah in katere tovariše naj pokličemo v dvomesečni tečaj.

Pomanjkljivosti v našem, tedaj seveda skromnem glasbenem življenju, sem že navedel. Nekatera izboljšanja je bilo mogoče doseči: izčistiti tekste, dati tečajnikom v roke solidne priredbe partizanskih, pa tudi narodnih pesmi, vsaj do neke mere jih usposobiti za vodstvo malih zborov ter jih priučiti glavnih prijemov za pravilno naštudiranje pesmi, podati jim osnovne glasbene teorije in jih seznaniti s principii harmonije, izvežbati jih, kolikor je pač mogoče, v igranju na harmoniko, ki je bila hočeš nočeš naš edini uporabni instrument (kdo bi tedaj sanjal o klavirju!), dati jim splošen pogled v glasbo, njen razvoj in delež v človekovem življenju. V Semiču in Gradcu smo imeli za pouk celo klavir. Izdali smo celo mojo brošuro o osnovah glasbe. Zelo prav nam je prišla in nemalo sem ponosen nanjo!

V celem smo imeli štiri te-

čaje: v Semiču, Otovcu, Gradcu in Črnomlju za vojaške godbenike. Prva dva le za tečajnike iz borbenih enot, kjer je bila potreba največja, tretjega tudi za »civile« ali »teren«. Število tečajnikov se je gibalo med 15 in 30. Večina od njih je dejansko pridobila znanje in resnično vesel sem bil pisem bivših tečajnikov s poročili o tem, kako so uporabili pridobljeno znanje.

Tečaje smo organizirali po partizansko: uredili smo si preskrbo in skromna prenočišča, nabavili nekaj harmonik in tudi drugih instrumentov, od kraja smo si z roko načrtali notni papir, kasneje pa smo dobili celo ciklostiranege (kje naj bi takrat dobili tiskalnega?), napravil sem ali si priskrbel od tovarišev dobre priredbe partizanskih pesmi za moški, deloma tudi ženski in mladinski zbor, ki so jih tečajniki kasneje prepisovali za svojo rabo. Ugotovil sem predmete in snov, pripravil urnik in sploh priredil potek pouka. Za nekatere predmete sem si zagotovil pomoč dr. Cvetka, J. Kuharja in še nekaterih drugih tovarišev.

Tečaji so potekali gladko, izkušnje iz prvega smo uporabili pri drugem. V glavnem je bil uspeh prav zadovoljiv, saj smo v kratki dobi tečaja čas kar najsmotnejše izkoristili. Lahko rečem, da tako vestnih, discipliniranih in ukaželjnih učencev nisem nikdar imel. S pravo partizansko vnmemo so se zagrizli v dokaj težko in zgoščeno snov in v dveh mesecih je večina lepo napredovala. Pouka smo imeli šest ur dnevno, dve uri sta bili odmerjeni za vežbanje harmonike. (Ta čas, ko je hkrati igralo šest ali sedem harmonik, vsaka po svoje, in še to bolj ali manj napačno, sem navadno pobegnili vsaj dober kilometer daleč.) Skratka, naši učenci so bili polno zaposleni s poukom, nalogami, predavanji, prepisovanjem pesmi in tako dalje. Učni predmeti so bili: teorija in zaževanje tonov, harmonika, pregled razvoja glasbe, slovenščina, zborovodstvo in sestava programov, politična ura. Najvažnejši predmet je bilo zborovodstvo,

dnevno dve uri. Tu so bili tečajniki nekakšen preizkusni zbor, eden od njih pa se je kot zborovodja vadal na študiranju in vodstvu zbora. Tako je sleherni z obeh plati, prvič kot pevec, drugič kot zborovodja v praksi, spoznal delo z zborom in se ob kritiki, navodilih in analizi usposabljal za bodoče samostojno delo. Prav v tem predmetu smo dosegli lepe uspehe.

Partizansko življenje je bilo pisano, polno presenečenj, nenadnih improvizacij in seveda tudi na našem »konservatoriju« ni moglo biti drugače... Manjkalo nam je to in ono, toda vse smo nekako nadomestili. V Semiču smo nekega popoldneva prišli ob pouk, ker so Nemci strahovito bombar-

dirali bližnjo vas Dragatuš in razburjeni tečajniki niso bili sposobni za pazljivo delo. Tudi je bila nemška »glasba« prehrupna za našo krotko. Iz Gradaca smo se morali zaradi nenadnega vpada ustašev čez Kolpo za dan umakniti, sicer pa je delo teklo nemoteno. Jasno je, da tudi ni manjkalo veselih in zabavnih epizod.

Naši tečajniki so prihajali na poziv preko Glavnega štaba iz vseh krajev Slovenije. Pozive smo morali odposiljati že nekaj tednov pred začetkom tečaja, zakaj iz Štajerske, s Primorskega ali Gorenjskega je trajala nevarna in naporna pot lahko tudi štirinajst dni. Poleg starejšega, zrelega moža, je sedel glasbeno zelo nadarjen mlad borec iz Štajerskega odreda, ki je bil presrečen, da si je v Beli krajini priboril poleg glasbenega znanja tudi pravo »mavzerico«. S Primorskega je prišlo nekaj deklet, ki so mi kasneje večkrat pisala ter se pohvalila z uspehi pri mladinskih zbori, ki so tedaj na Primorskem poganjali kakor gobe po dežju. V »družini« je vladalo res pravo tovarništvo in lepo razumevanje.

Kje so danes vsi ti tovariši? Za enega vem, da je kasneje padel. Drugi študira na Glasbeni akademiji, tretji je arhitekt, večina se je razšla na vse vetrove. Nekatere še včasih srečam in pogovorimo se o tem, kako smo nedaleč za položaji pisali na notni papir, ki smo si ga ščrtali sami, reševali na harmoniki glasbena teoretična vprašanja ter si z vseh strani ogledovali: »Le vkup!« in »Na juriš!« in »Črnolasko« in »Žrtve« in še toliko drugih pesmi, ki jih je ustvarila naša velika doba.

Marjan Kozina

Pismo uredništvu

Tovarišica Justi Babič iz Loga pri Hrastniku nam je poslala iz Čateških Toplic, kamor jo je GO ZB NOV Slovenije poslal na brezplačno okrevanje, tole pismo:

»Ne morem Vam popisati, kako sem bila vesela in kako prijeten občutek sem imela, ko sem dobila od GO ZB napotilo za okrevanje v Toplice. Res, na lepši način se GO ZB ni mogel spomniti bivših sodelavcev NOB, ker mnogi od teh že danes ne morejo zaradi bolezni sodelovati v našem političnem življenju tako, kot so med NOB. V Toplicah smo se zbrali iz vseh predelov Slovenije — prav kakor v NOB v brigadi. Iz Mežice, Črne, Maribora, Kopra, Brestanice, Savinjske doline, Rake pri Krškem itd. Invalidi in vključeni starčki, ki s palico bolj krevsajo, kakor hodijo, so zbrani okoli mize in zadovoljno kramljajo o preteklih časih narodnoosvobodilne borbe, kako in s čim so pomagali našim borcem, jih mokre obuli in oblekli itd., itd. Naj omenim, da so mnogi med nami, predvsem starčki, ki so med NOB zelo skrbili za partizane, vendar pa danes sami niso najboljše preskrbljeni. Mnogi so seveda neločljivo navezani na krpo svoje zemlje, katere pa zaradi starosti, žal, ne morejo obdelovati, sinovi in hčere pa so večinoma padli v borbi. Ne samo jaz, vsi smo hvaležni naši organizaciji, da nas je poslala na okrevanje, vendar bi poudarila, da bi GO ZB moral preko svojih organizacij poiskati slehernega od teh ljudi, ki žive predvsem v bolj oddaljenih krajih naše Slovenije, tam, kjer je hodila partizanska noga. Resnično Vam kličem: ne strmi hribi in najbolj oddaljeni kraji ne bi smeli biti ovira, da ne bi poiskali vse tiste ljudi, ki so med vojno največ žrtvovali za partizane, in bi jih sedaj razen z obiskom, razveselili tudi z napotilom za brezplačno okrevanje v kakem okrevališču. Tako kot se jaz, se bodo tudi oni hvaležno spominjali svoje organizacije!«

Tone Seliškar:

Belokranjski junaki

(Ljudski motiv)

Pod Tančo goro vinski hram,
pod njim pšenica zlata,
so v Belokraju na stečaj
odprta sončna vrata.

Ob Kolpi strašen boj besni,
sovražnik hoče vina,
po naši rodni zemljici
ga venomer skomina.

Trije junaki zapraše
se v borbo nad sovraga,
v potokih teče žlahtna kri,
a naši: Zmaga, zmaga!

Trem sodom vincâ rujnega
odbije mati veho,
in vsi trije se zakade
pod hladno vinsko streho.

In puške vzame jim iz rok,
majoliko napolni.
»To naša zemlja je samo,
naj zve ves svet vesoljni!«

In mati gleda svoje tri
sokole-partizane,
od sreče ji gore oči
in jim obveže rane.

Potem jih vrača v borbo spet,
srečno se od njih poslavlja,
na stražo za svobode cvet
jih mati blagoslavlja.

Partizanska dobra volja

OSA NA JEZIKU

LETA 1943 so se ose v Beli krajini izredno namnožile. Menda jih še nikoli ni bilo tako mnogo. In zelo nasilne so bile! Od jutra do večera so oblegale kuhinje; ne meso, ne kri zaklanega vola, ne močnik in ne kaka druga jed niso bili varni pred njimi. Navadno je bila hrana že pri delitvi polna rumenih »ocvirkov«, preden pa je partizan postrgal skodelo, se mu je v »menažo« utopilo vsaj dvajset os. Tako smo partizani med mrčesom pridobili novega — sovražnika.

Konjar Jankovič je bil navihani fant in ose so mu bile v zabavo. Ko sta nekoč sedela skupaj z Martinom in si tešila glad so ju spet napadle ose. Martin je zelo varčeval z juho; vselej je pazil, da je iz skodele vrgel samo oso. Seve, to mu je jemalo precej časa, poleg tega pa je robantil, kar je Jankoviču še posebej ugažalo. Užival je ob »mukah« svojega bližnjega. Ko se je tudi v njegovi skodeli nabralo precej os, je Martin pokazal za hrbtno lepo jablano in ko se je Martin ozrl tja, mu je Jankovič postregel s polno žlico os. Martin je kar zijal, ker mu ni šlo v glavo, da so v tistem hipu ose kar preplavile skodelo. Grdo je zaklel in začel trebiti nadlego iz hrane, uganil pa ni nič. To je Jankoviča še bolj opogumilo. Spet je namignil Martinu, češ naj pogleda bataljonsko kuharico. In ko se je ozrl, je brž ponovil svoj »zločin«, nato si pa hitro porinil žlico v usta, da Martin ne bi ničesar zasumil. Toda, neka osa se je tokrat »rešila« na spodnjo stran Jankovičeve žlice in ko se je znašla na konjarjevem jeziku, si je nemilo privoščila nesramnega potegljivca, da je zarjul kot ranjena zver.

»Kaj je?« je zaskrbelo tovariša Martina.

»Osa me je pi-pi-picila,« je fajljal Jankovič, ker mu je jezik že zatekel.

»Saj sem vedel, da te bo, ko si pa vedno tako lačen, da

še osam ne prizanašaš,« mu je navno in nevede vrnil Martin.

Odtlej se Jankovič ni več norčeval iz svojega tovariša.

BELI STRAŽAR IN ZNAKI

Meseca maja 1944 so naše brigade zopet napadle Žužemberk. Začela se je prava komedija. Nove sile belih, ki so prihajale na pomoč napadeni postojanki, so se pomešale v naše vrste. Kar naprej smo menjavali položaje! Prejšnji večer je bil v Zafari ves IV. bataljon Gubčeve brigade in je napadel, naslednji večer pa so bili v njej beli...

»Nazaj v vas!« je padla komanda med partizani. »Saj so še naši v vasi!«

Bataljon se je vasi približal. »Stoj! Kdo tam?« nenadoma zavpije nekdo.

Jaz nisem bil povsem gotov, da so to naši, zato zakličem:

»Kdo pa je tam?«

»Tu beli!« mi odgovori oni. »Kdo je tam?«

»Tu beli,« mu odgovorim. Nato mi oni reče: »Beli naprej, ostali stoj!«

Približet sem se mu komaj na dvajset korakov, a že je hotel vedeti znake...

V odgovor sem mu posvetil s tromblonom iz pištole in beli je od vsepovsod dobil dosti znakov...

Franc Avbelj-Lojko

»ZLOČINSKA KOMISIJA«

Po navodilih IOOF sva z dr. Ladom Vavpetičem izdelala načrte odlokov za zasedanje SNOS v Črnomlju dne 19. februarja 1944, med drugimi tudi odlok o ustanovitvi komisije za ugotavljanje okupatorskih zločinov na našem ozemlju. Boris Kidrič je bil predlagatelj odlokov na samem zboru.

Tovariš Peter se je znal hrupno veseliti, kadar je zadel na kaj zabavnega, in tudi pošteno zafrkniti. Tako se je v odmoru med zasedanjem pri smejal k skupini, v kateri sem bil tudi jaz.

»Ali veste, kakšno sta pogruntala Maks in Lado? Pripravila sta načrt odloka, s katerim sta poskrbela za ugotavljanje okupatorskih zločinov pri Predsedstvu SNOS!«

Vsa skupina je s Petrom vred bruhnila v smeh, jaz sem pa debelo pogledal. In Peter je čital ime komisije, kakor sva ga predlagala z Ladom: »Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev pri Predsedstvu SNOS«. Seveda je Peter brał to še s takim naglasom, da ni bilo dvoma, da se vežejo zločini na predsedstvo in ne na komisijo.

V zadnjem hipu sva s Krištofom to opazila in to zločinsko komisijo preimenovala takole, »se je smejal Peter: »Komisija pri Predsedstvu SNOS za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev«.

Makso Šnuderl

AMERIŠKA KONZERVA

Ko je prišel tovariš X kot novi član naše komisije na bazo, je pokazal ameriško konzervo, težko kak kilogram. Ni je dal iz rok, ni dovolil, da bi si jo kdo bliže ogledal, nihče ni smel prečitati napisa.

»Ne dam je iz rok. Že leto dni jo nosim v nahrbtniku. Marsikako hajko sem preстал, odvrget sem knjige, čevlje, perilo, samo te konzerve nisem žrtvoval. To je moja železna rezerva, kaj veš, kaj se človeku še vse lahko zgodi!«

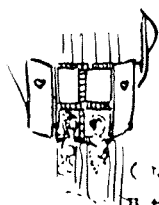
»Kaj pa je notri?« so vpraševali naši in od daleč ogledovali zajetno pločevinasto dozo.

»Najmanj, kar bo, je fina sesekljana šunka. O, ameriška vojska že skrbi za svoje!«

Skrbno je konzervo pospravil v svoj nahrbtnik. Če je imel kako pot v dolino, jo je nesel s seboj; nikomur ni zapupal. Konzerva in on sta bila nerazdružna.

Proslavljali smo otvoritev naše nove barake. Tovariš X je bil zvečer tako dobre volje, da se je odločil žrtvovati svojo konzervo v splošno korist vsega kolektiva.

»Saj tu nam še gre nekako. Celo s krompirjem smo dobro založeni. In konec vojne bo

Edolnica

Stanka fašista slovenski delavci.

(kav. "Santa Lucia")

U temna noč stojim -
pod tvoj linestra
o mia imam te raj -
kot makerone,
aperti okno mi.
o Micka moja
o signorina -
o bella mia!

Perche se čakaš ti,
o orao Dio -
maš komunista -
niente fascista?
Aperti okno mi.
o bella mia.
o Micka moja -
- bur -
O mama mia!

Gornjo pesem je spesnil in karikaturo narisal tovariš Aleksander Peče-Sašo, objavil pa »Tovariš«, št. 9. Tovariš Sašo je bil brigadni propagandist.

tudi kmalu. Kaj bi jo še naprej vlačil po svetu, dosti težka je bila!»

Z užitkom je odpiral konzervo. Ko pa je dvignil pokrov, je za trenutek ostrmel, potem pa s kletvico odskočil.

»Kaj pa je?« smo priskočili vsi radovedni. Pogledali smo v dozo: v konzervi je bil — krompir!

Nihče ga ni smel več spomniti na to, ne tedaj in še zdaj ne. Zato si tudi ne upam zapisati njegovega imena.

Makso Šnuderl

GROZDJE IN NAREČJE

V avgustu začne zoreti grozdje. Partizani — Belokranjci so to dobro vedeli in so si v vinogradu nabrali sočne portugalka. Pride torej partizan Jule, doma iz Lokvic, v bataljon in nekako izzivalno zoblje grozdje vpričo nekega partizana — Primorca. Temu so se sline cedile in Jule vpraša, kje se grozdje dobi.

»Hodi vele v lozo,« mu pove Jule.

»Ma ki!« (kje), pravi oni, ki ga ni razumel.

In sta vpila in si kazala. Pa je Primorec odšel. Toda ne v vinograd, ampak v gozd!

STRAŽARJEVA PREVIDNOST IN KRAVA

Konec leta 1944 je prišla na Blegoš na Gorenjsko italijanska partizanska divizija »Natisone«. Italijanski tovariši so se naučili nekaj slovenskih besed, da bi se pri srečavanju z nami lahko sporazumevali, vendar teh besed večinoma niso razumeli.

Ko je šla ponoči patrola Prešernove brigade iz Davče proti Žirovskemu vrhu, jo je nad Hotavljami italijanski stražar zaustavil v polomljeni slovenščini.

»Stoj! Kdo gre?«

»Patrola!«

»Patrola naprej, ostali stoj!« se je nadaljevalo, namesto: »Eden naprej, ostali stoj!«

»Nak, to pa že ne!« je zavpil intendant, ki je gnal kravo. »Krave pa že ne pustim, da bi mi zbežljala!«

PARTIZAN BEVC V ZADREGI

Ob kapitulaciji se »junaški« Italijani niso upali sami iz Črnomlja. Da bi le odšli, smo jim morali partizani dati predhodnico. Šli smo tako čez Maverlen proti Kočevju. Pri Kamni gori smo počivali. Italijanski oficirji so se zbrali sredi ceste in gledali na specialko.

»Kdo bi Lahom verjel?« si je menda mislil Sandi Bevc, šestnajstletni in kot telegrafski drog dolgi partizan. Stopil je oficirjem za hrbet, stegnil vrat preko njihovih glav, da jim je skoraj zatemnil sonce, ter vlekel na ušesa. Kaj le počnejo! Videl je, da imajo pred seboj neki papir, menda zemljevid, da nekaj črtajo in merijo po njem. Slišal je njihovo žlobudravo govorjenje, pa ni razumel. Postalo mu je dolgočasno, pa je le »zija!« še on v tisti papir. Potem so mu roke kar same ušle na hrbet, kjer so oprijele za kopito dolge francoske »trometke«. Gladil ga je in dolgočaseno zehal. Potem so se mu prsti nekoliko poigrali s petelinom.

»Pok!« je zagrmelo in dolgi Sandi je v tem hipu ostal sam sredi ceste. Laški oficirji so se razbežali na vse strani in se skrili po jarkih. Kdo ve, kaj vse se jim je pripetilo od strahu. Sandi pa je bil nejevoljen, ker jih je spodil in se je leno hudoval in godel:

»Prekleti Gnezda!«

Ponoči je namreč stražil z njegovo puško partizan Gnezda, jo nabil, kar pa na straži mora biti, ker pa ga je kapitulacija zmedla, jo je zjutraj pozabil izprazniti. Kriv je bil Gnezda in ne on, Bevc! Kajti Bevc je bil dobrodušen in mu je bilo žal, da je Italijane po nepotrebnem zbegal. Le-ti so se še vso dolgo pot proti Kočevju plašno ozirali proti Bevcu, ki je s svojimi dolgimi nogami malomarno krevsal v predhodnici...

SMOLA ALI KAJ...

Marok je zelo pazil na položaje za hrbtom. Tudi na Primorskem sta jih šla z Janezom pregledat. Kmalu sta

zagledala dva Italijana, ki sta jo brezbižno mahala po hribu navzdol.

»Stoj, Janez!« pravi Marok. »Počakajva, da prideta bliže. bova bolj točno zadela! Goto-vo nosita kure ali jajca!«

Šele, ko sta bila Italijana petdeset korakov od njiju, Marok in Janez ustrelita. Puški počita, Italijanov pa zmanjka. Marok in Janez vstane in pogledata. Takrat pa se Italijana dvigneta in zdrvita v dolino z vzkliki: »Skuzate, skuzate, signori!«

Tedaj se Janez obrne k Maroku, rekoč:

»Veš kaj, Marok, dobro pa bi le bilo, če bi popravili mojo puško! Nima niti prvega, niti zadnjega nišana, kar po cevi sem pogledal.«

VSE, KAR JE PRAV

Belokranjci niso samo gostoljubni, ampak tudi varčni ljudje, kajti vse, kar jim nudi njihova zemlja, morajo odkupiti s trdim delom in znojem.

Mesec ali dva pred kapitulacijo Italije je bila v Beli krajini zadnja mobilizacija. Tedaj je odšlo k partizanom še vse, kar je poprej zaradi mladosti in starosti ostalo doma. III. bataljon Tomšičeve brigade, ki je tedaj bil na Maverlenu, je tako sprejel v svoje vrste precej priletnih možakarjev, ki so postali rezervna neoborožena sila. Nikomur ni bilo prijetno brez puške in tudi njim ni bilo. Pa so jih le kmalu dobili! Dolge italijanke so dobili v Črnomlju, ko so Lahi pobirali šila in kopita. Tudi ostali partizani so prišli na račun. Mnogi so dobili v laških skladiščih nove čevlje. Seveda, kdo ne bi zamenjal starih za nove! Obuli smo torej nove čevlje, stare pa smo zmetali stran, kajti kdo se je tedaj brigal za jutri. O pač! Nekaj priletnih Belokranjcev je začelo polniti svoje nahrbtnike s starimi in ponošenimi »škarpeti«. Mi smo se jim smejali in jih nagovarjali, naj jih vržejo stran. Niso si dali svetovati. Natrpali so nahrbtnike, da so jim gledali čez glavo in se jim je lesketalo znojno čelo v še vedno vročem septembrskem soncu.

Odrinili smo proti Kočevju, v Kočevsko Reko in spet nazaj, nato v Velike Lašče in čez Pijavo gorico ter mimo Turjaka na Osojnik in na Zapotok, potem smo šli čez Mačkovec v Cerknico, se topli okoli Rakeka, šli na Mašun pa spet nazaj v Begunje in nad Štampetov most, nato pa spet na Mašun. Varčni možički so še vedno vztrajali s polnimi nahrbtniki starih čevljev in čakali dneva, ko bodo prišli v Belo krajino in bodo s to ropotijo za nekaj let oskrbeli sebe in svoje družine. Kolikokrat smo jim prigovarjali, naj nepotrebno breme vržejo stran! Ne in ne! Nosili so kot otovorjene mule. Potem je prišla nemška ofenziva in treba je bilo nekajkrat hitro stopiti. Še vedno so vztrajali, potem pa so le sprevideali, da je bolje natrpati nahrbtnik s kruhom kot s starimi čevlji. In so čevlje ježno odvrgli. Po ofenzivi smo strli bele v Grahovem, Velikih Laščah, napadli Kočevje, nato pa smo spet prišli v Belo krajino.

»Vidiš, sedaj bi ti pa tisti 'škarpi' prišli prav,« sem se obregnil ob enega izmed njih.

»Hodi, no hodi!« me je zavrnil ježno.

In smo se mu smejali...

HUDO STA JIH POVLEKLA

Loška dolina je veljala za osvobojeno ozemlje, sovražniki pa so kljub temu nekajkrat vdrli vanjo. Ob takih prilikah je navadno vse bežalo v gozdove, zlasti pa terenski akti-

visti in mlada dekleta, ki so sodelovala s partizani. Poleti 1944 so nekoč dobili obvestilo, da gredo v dolino beli in Nemci. Na vrat na nos je vse drvelo v gozd...

V neki gozdni dolini so se utaborila dekleta pod debelo seneno plahto. Napravile so si bile kar dober šotor. Pred šotorom so v precej velikem pisru kuhale krompir. Tudi ležišča so si lepo pripravile, kot je to pri dekletih v navadi. Vse je bilo mehko in udobno. Da ne bi pomečkale obleke, so poleg v samem spodnjem perilu.

Mladincema Francetu in Mirku je bilo to preveč, kajti v vojni ne sme biti take »komoditete«. Sklenila sta, da dekletom pošteno zagodeta. Franc je imel neki »pihalnik«, ki ga je sam naredil. Ta se je polnil kot lovska puška na prelom, z enim nabojem, ki ga je moral tudi ustrezno pre narediti iz nabojev za francosko puško. Vzela sta torej to orožje in odšla na rob gozdne dolinice. Tam je France zatknil kos papirja za lubje debele jelke, seve, da je šalo izkoristil tudi za vajo v streljanju, pomeril in pritisnil. Hitro je izbil tulec in vstavil nov naboj. Spet pomeril in ustrelil... Več Francetu ni bilo treba trošiti nabojev! V dolinici se je začelo blazno vpitje, šotor se je zamajal in podrl, izpod plahte pa so dekleta planile v samih kombinazah. Ena se je pognala celo skozi luknjo v plahti, ki pa je bila nekoliko premajhna in je ubogo deklo v njej prestrašeno obtičalo kot ujeta miš...

Francetu in Mirku se je ubožica zasmilila in po daljšem trudu sta jo rešila velike plahte. Še potem je vsa drgetala. France jo je potolažil s tem, da je začel peči meso ubitega srnjaka in ji obljubil precejšen grizljaj. Meso so spekli in tudi že pospravili, ko so šele začela dekleta previdno prihajati v taborišče. Kako uboge so bile! Do krvi so se opraskale in raztrgale so si še tisto malo spodnje obleke. France in Mirko sta jo morala hitro pobrati, dokler še niso zvedele, da sta jim to skuhala onadva...

Spet... II

VELIKA MRAVLJA

Metliški Mate se ni nikoli trudil s pobijanjem uši. Preveč »dober« je bil, da bi zmogetl »moriti« tega sovražnika. Kadar se ga je »bela garda« le preveč privoščila, je slekel srajco in sviter ter ju nesel na mravljišče, da so »mori« opravile mravlje. Partizani pa so si to Matejevo »dobroto« povsem napačno tolmačili. Imeli so ga za »zabušanta« in so mu zagodli.

Ko je Mate spet nekoč odnesel ušive cunje na mravljišče, so tovariši ujeli mačko, jo zavili v Matejevo srajco in jo zakopali v mravljišče. Zvečer je šel Mate po »očiščeno« perilo in z vso grozo spoznal, da so mravlje zvlekle v mravljišče še skoraj vso njegovo srajco.

»Uši vam dam, srajce pa ne,« si je mislil Mate in stopil bliže.

Mačka se v srajci ni nič kaj dobro počutila, kajti mravlje so si privoščile tudi njo, zato se je na vse načine poskušala rešiti. Mate je vedel, da mravlje marsikaj zmorejo, toda da morejo srajco tako premetavati, mu res ni šlo v glavo. Previdno je prijel za rokav, da bi pogledal, koliko mravelj je pod srajco. Ko je nekoliko povlekel, se je mački uspelo izmotati in »ph« je planila Mateju v obraz.

»Tolikšne mravlje pa še ne!« si je dejal Mate, »pobasal« cunje in odkrevsal v taborišče.

SOVRAŽNIKOVA LUČ

V oktobru 1943 se je priplazil ponoči k mojemu ležišču — pod pristreški — medicinec Vojko, me rahlo potresel za ramo in zašepetal: »Vstani, Nemci so v bližini. Nad prelazom ob pečinah je videti luč.«

»Tiho, nič panike, Vojko!« sem zašepetal in potem potresel Stančiča zraven sebe in Tončko. »Vstanita in vzemita puški, tišina, prosim, skrajna tišina!« Oblačiti se seveda ni bilo treba. Ze nekaj tednov se nismo slekli.

»Ti, Stančič, ostani tukaj in če slišiš streljanje, odvedi ra-

njenje in bolnike v smeri proti Županovemu lazcu, če moreš do taborišča terencev; seveda, če bo streljanje, sicer popolna tišina!« Čimbolj mogoče neslišno smo se splazili Vojko, Tončka in jaz navzgor po bregu Vrtače proti pečnam. »Kje si videl luč?«

»Prav tamle gori mimo čeri, nad prelazom!« Napeto smo gledali v isto smer. Res, zabliskalo se je za hip in izginilo, zopet za hip in izginilo. »Vraga... res je,« sem zašepetal. Krenili smo nekoliko bolj na levo, da bi se približali čistini, odkoder bi se dalo bolje oprezovati. Tončka je stopila na suho vejo: »Pomf!«

»Kaj ga lomiš, Tončka!« Pa še trideset korakov, skoraj po vseh štirih. Burja je zamolklo žvižgala med drevjem. Pošteno je moralo zebsti, toda nam je bilo bolj vroče kot mraz. Kdo ve koliko minut smo se plazili tistih trideset korakov in končno zagledali luno, lepo svetlo luno tam za čermi, pred njo pa visoko drevo, ki se je zibalo v burji in tako zakrivalo in odkrivalo luno, da se je zdelo, kot bi nekdo prižigal in ugašal električno ročno svetiljko. Krčevitost, s katero smo tiščali puške, je hipoma popustila in vračali smo se visoko zravnani.

»Kje so?« je zašepetal Stančič.

»Onkraj pečin na nebu,« sem odgovoril in dušil smeh, da bi ne prebudil spečih. »Bole, do molčimo o tem dogodku.«

»Res, bolje bo to! In celo najbolj!«

Bogomir Magajna

Novice iz tujine

CESTA BIVŠIH BOJEVNIKOV

Ko je lani zasedala v Haagu na Nizozemskem glavna skupščina Mednarodne federacije bivših bojnikov (FMAC), so zastopniki obiskali vas Schouven na majhnem otočku Dui-veland, ki so ga pred nedavnim oteli morju. Na otoku stane komaj 50 prebivalcev, med njimi tudi nekaj članov te organizacije in invalidov. Glavno cesto v vasi so imenovali po »FMAC«, na kateri so zastopniki med skromno svečanostjo zasadili majhno drevo.

FMAC ZDRUŽUJE NAD 17 MILIJONOV ČLANOV

Mednarodna federacija bivših bojnikov FMAC vključuje 114 združenj bivših bojnikov in žrtev vojne v 22 državah. V te organizacije je vključeno 17.500.000 ljudi in se ta zato uvršča med mednarodne organizacije kot četrta po številu članstva. V organizaciji so člani iz naslednjih dežel: Avstrije, Belgije, Brazilije, Danske, Egipta, Francije, Grčije, Indije, Izraela, Italije, Jugoslavije, Luxemburga, Nemčije, Norveške, Kanade, Zlate obale, Združenih držav Amerike, Velike Britanije, Pakistana, Nizozemske, Filipinov in Turčije. FMAC je vključena tudi v Organizacijo združenih narodov, v Svet za gospodarska in socialna vprašanja.

REŠEVALNE SKUPINE

V Združenih državah Amerike bodo iz vrst vojnih veteranirov organizirali posebne »reševalne skupine« (Rescue Squad), ki bodo v posameznih krajih pomagale pri reševanju ljudi in njih imovine pri prometnih in elementarnih nesrečah. To je prostovoljna organizacija, ki bo organizirana na podoben način kot gasilci. Glasilo bivših borcev »AMVET«, iz katerega smo črpali to poročilo, objavlja podrobna navodila za organizacijo take reševalne službe.

Tehnika in vojaška veda

ŽARNICA MOČNEJŠA OD SONCA

V Veliki Britaniji so izdelali žarnico, ki daje močnejšo svetlobo kot je sončna. Ta žarnica je dolga samo 15 cm in daje svetlobo 1 milijon svec na 2,5 kvadratna metra. Znano je, da daje sončna svetloba samo 800.000 svec na vsakih 2,5 kvadratnih metrov. To je prva žarnica te vrste na svetu. Žarnica se prižiga in ugaša s posebno napravo. Celotno napravo in žarnico je kupil medicinski center vojne mornarice ZDA. Strokovnjaki menijo, da bodo žarnico lahko uporabljali predvsem v medicini za ugotavljanje očesnih obolenj. Žarnica je iz močnega stekla in je cev napolnjena s plinom ksenonom. — Svetlobni izvor je velik le 4–5 cm. Žarnica ima tako maksimalno svetlobo le v teku $\frac{1}{25}$ sekunde, kar pa zadostja za mnoge tehnične akcije.

NOV NAČIN GRADNJE LETAL

Britanski aeronautični konstruktor Keith Legg je primerjal novo smer britanske aeronautične konstrukcije z deli slavnega sodobnega britanskega kiparja Henry Mooreja. Tu je zanimivo predvsem Moorejevo delo »Ležeči kip«, ki je izklesan iz enega kamnitega kosa. Šele v zadnjem letu so se graditelji letal lotili izdelovanja velikih sestavnih delov pri letalih. Letalo z takimi velikimi »solo-

deli« ima veliko prednost. Taki deli so mnogo bolj trdi, teža letala se zmanjša, ker rabimo manj vijakov in zakovic. Prav tako je skrajšano načrtovanje letala, ker sedaj en sestavni del nadomestuje celo množino prej uporabljanih. Prav tako je na tak način grajeno letalo lahko dalj časa v uporabi, ker se vijaki ne razmažejo in jih ni treba vedno privijati in sploh popravljati tiste dele letala, kjer so manjši sestavni deli med seboj pritrjeni. Prav tako bi ti veliki deli omogočili, da bi bile površine na letalu še bolj gladke. Če bi bila tudi krila izdelana in enega samega kosa, bi lahko bila idealno skladišče za gorivo, ker bi ne bilo šivov. Vsekakor pa bi to zahtevalo nove stroje, predvsem velike kovaške stiskalnice. Britanski industrija je pravzaprav že na prehodu k novemu načinu gradnje letal, saj izdelujejo po vojni že mnogo večje sestavne dele kot prej in so strokovnjaki že iznašli nove načine ulivanja in kovanja. Kar se vsega tega tiče, zavisi napredek letalske gradnje od konstruktorjev in tehnikov, ki morajo iti vzporedno naprej, da se doseže vedno popoln uspeh.

STEKLENA TKANINA ZA POMOŽNE LETALSKE REZERVOARJE IN GORIVO

Letalski konstruktorji se že dolgo časa ukvarjajo z možnostjo uporabe plastične snovi za pomožne letalske rezervoarje za gorivo. Od te snovi so zahtevali, da nanj ne vpliva kakorkoli oktanski bencin in druga nova goriva, da je trdna, da vzdrži pritisk z ozirom na nove letalske hitrosti in da ni težja od kovinskih zlitin, ki jih sedaj uporabljajo v ta namen. Razen tega je važna tudi gladkost površine in možnost, da se pri poškodbi stvar naglo popravi na licu mesta. Po daljšem raziskovanju so se znanstveniki odločili za stekleno tkanino, ki je impregnirana s poliestrom. Sloji stekle-

ne tkanine se lepijo drug na drugega s poliestrom ne da bi jih bilo treba prej greti. Ta nova snov ima nekatere koristne lastnosti: nizko specifično težo, odpornost proti vlagi in udarcem ter veliko prožnost. Glavna napaka je, da se težko reže in stiska, kar je potrebno pri izdelovanju. Vendar pa znanstveniki menijo, da bi se v teku tehnološkega procesa z nekaterimi izboljšavami dalo tudi to odpraviti. Strokovnjaki so izdelali nekaj novih rezervoarjev, ki jih sedaj vztrajno preizkušajo. Poleg drugih dobrih lastnosti so novi rezervoarji za 20 % lažji od kovinskih, ki jih sedaj uporabljajo. S poizkusi še nadaljujejo.

ZEMLJEVID S SPOMINOM

V Veliki Britaniji so izdelali poseben zemljevid za pilote, ki ima to lastnost, da kaže vedno položaj letala. Poleg zemljevida je vključena posebna elektronska naprava, ki sprejema radarske signale vseh postaj na ozemlju, kjer letalo leti; nad zemljevidom pa je poseben gibljiv kazalec, ki se neprestano pomika tako, kakor leti letalo nad pokrajino. Če pa se letalo oddalji s področja, ki je narisano na zemljevidu, se pero seveda ustavi nekje ob robu. Toda ko letalo ponovno prileti nad ozemlje, ki je označeno na zemljevidu, se prične pero spet gibati — vsekakor ima dober spomin! V Evropi je danes toliko radarskih signalnih postaj, da je letenje s to napravo mnogo varnejše. Napravo so preizkusili med poletom nad Francijo. Pri tem poizkusu je bilo letalo 5 dni izven področja, ki ga prikazuje zemljevid, ko je po petih dneh letalo spet priletelo nad označeno ozemlje, je kazalec pričel delovati.

OBVESTILO

Naše bralce in vse štajerske borce obveščamo, da bo še pred proslavo na Ostrožnem izšla razširjena 9. številka revije »Borec«, ki bo posvečena »Štajerski v borbi«.

Uredništvo

Novi britanski poizkusni tank, ki ima močnejši oklep in motor kakor tank »Centurion«